TÜRK EVİ PLAN TİPLERİ

SEDAD H. ELDEM

PULHAN MATBAASI

İSTANBUL — 1954

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİ

TÜRK EVİ PLAN TİPLERİ

SEDAD H. ELDEM

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Bu etüt 1940 senesinde G.S.A. Millî Mimarî çalışması olarak tamamlanmış, fakat o zamandan beri muhtelif sebeplerden dolayı neşredilememiştir. Teknik Üniversite Mimarlık Fakültesinin dostane ilgisi sayesinde, etüdün Üniversitenin kıymetli neşriyat serisi içine alınarak basılması temin edilebilmiştir.

Bu çalışma Türk evi mevzuunun ele alınmasında bir başlangıçtır. Tamamiyle yeni olan bu konu, Mimarî tarihinde henüz lâyık olduğu yeri alamamıştır. Bu bakımdan yapılan bu ilk teşebbüsün, içinde taşıdığı eksikliklerin mazur görüleceğini, ve bunu takip eden neşriyat ile ikmal edileceğini ümit ediyorum.

Türk evinin tetkikinde ilk olarak plân tipleri ele alınmış ve bunun için büyük miktarda rölöve ve dökümandan istifade edilmiştir. Plânların bir kısmı G.S.A. Millî Mimarî seminerinde, bu gün hepsi yetişmiş olan genç mimarlar himmetiyle yapılmış, diğer kısmı tarafımdan mahallinde rölöve edilmiştir. Türkiye dışındaki plânlar muhtelif yabancı neşriyattan alınmıştır.

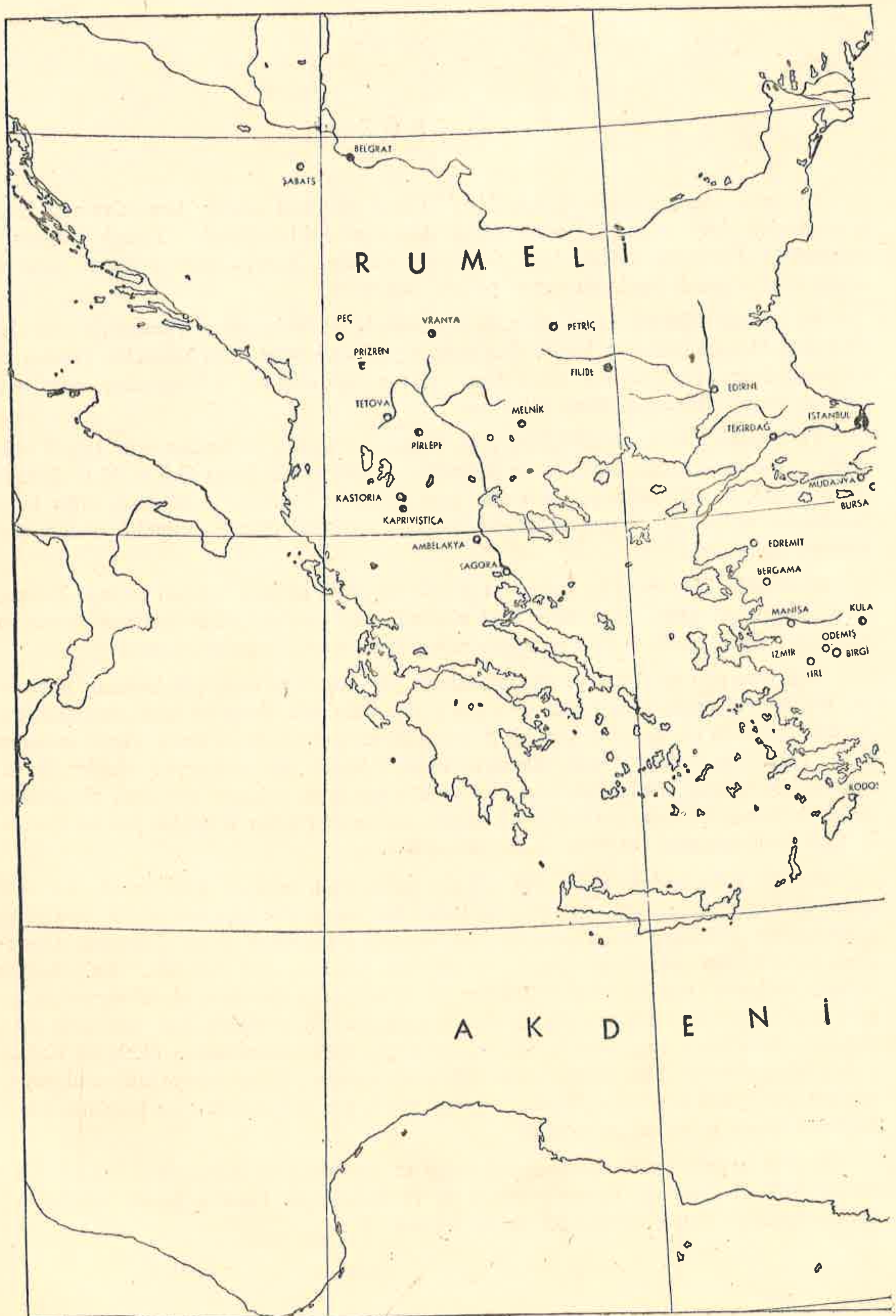
Bu etüdde Türk evi plân tiplerinin tasnifi ile iktifa edilmiş, mimarî ve inşaî kısımlar ele alınmamıştır. Bunlar ayrı birer etüd mevzuu teşkil ederler. Ancak bunların neşrinden sonradırki Türk evi mefhumu umumun mütalâasına arzedilmiş olabilecektir.

Tipler bu gün mevcut veya son zamanlarda yıkılmış ev ve saray plânlarından alınmıştır. Böylece ele alınan period son 3 - 4 yüz yıldan daha eski devirleri içine almamaktadır. En eski tipler on beşinci yüz yılın ikinci yarısına, en yenileri de 19 uncu yüzyıl sonlarına aittir. Tabiidirki 18 ve 19 uncu yüzyıla ait misaller büyük ekseriyeti teşkil ederler. Bu suretle tetkik edilmiş plânlar takriben 400 senelik bir devre inhisar ettirilmiş olmaktadır. Bu devir Osmanlı Devletinin büyük bir kısmını ihtiva ettiğinden arzedilen plânlar Osmanlı Türk Sivil mimarisi çerçevesi içinde kalmaktadır.

Mevcut plân kategorileri kabil olduğu kadar tipik misaller gösterilmek suretiyle aydınlatılmağa çalışılmıştır. Misaller herhangi bir topografik veya kronolojik sıra gözetilmeden sırf plânların karakteristikleri göz önünde tutulularak sıraya alınmıştır. Gösterilen tipler bütün memlekete şamil, ve en fazla yayılmış olan tiplerdir. Bu sebepten dolayı, muhtelif mahalli karakteristikler ve hususiyetler üzerinde durulmamış olduğu gibi, mahdut yerlere mahsus tipler de ele alınmamıştır. Bu meyanda Ege denizinin Ada, Kayseri havalisinin orta eyvanlı, Balkanların peçli, Şarki Karadenizin tüteklikli Kafkas tipleri zikredilebilir. Yazı kısmı, resim miktarına nazaran, bilmecburiye kısa tutulmuş ve böylece her şeyden evvel, umumiyetle 1 : 200 veya 1 : 500 mikyasında olan plânların kendi başlarına lisana gelmeleri aranmıştır.

Kitabın neşredilmesini teminen yakın ilgi ve yardımlarını esirgemiyen Teknik Üniversite Mimarî Fakültesi kıymetli Dekan ve Profesörleriyle Fakülte Genel Sekreterine, burada teşekkür etmeği zevkli bir vazife bilirim.

Ş. H. E.

BELGRAT
ŞABATS
RUMELİ
PEÇ
VRANYA
PETRİÇ
PRIZREN
FILIDE
EDIRNE
TETOVA
MELNİK
İSTANBUL
TEKIRDAĞ
PIRLEPE
KASTORIA
KAPRIVIŞTIÇA
MUDANYA
BURSA
AMBELAKYA
EDREMIT
ŞAGORA
BERGAMA
MANISA
KULA
ODEMIŞ
IZMIR
BIRGİ
TIRE
RODOS
AKDENİ

BAHÇESARAY
KARA DENİZ
VEZİRKÖPRÜ
MERZİFON
AMASYA
GEBZE
İZMİT
SAPANCA
BOLU
ANKARA
ANADOLU
ESKİŞEHİR
KUTAHYA
YENİŞEHİR
DIYARBAKIR
UŞAK
AFYON
AKŞEHİR
KONYA
EREĞLİ
ADANA
TARSUS
MARAŞ
ANTEP
URFA
ANTALYA
ANTAKYA
Z
KAHİRE

PLAN ELEMAN VE TİPLERİ

Türk evinin plânını incelemeden evvel Türk evinden ne anladığımızı kısaca izah etmek mecburiyetindeyim.

Türk evi, eski Osmanlı Devletinin işgal ettiği sınırlar içinde, eski tabirleriyle Rumeli ve Anadolu mıntıkalarında yerleşmiş, inkişaf etmiş ve 500 sene kadar tutunmuş, kendi vasıflarıyla tebarüz etmiş bir ev tipidir.

Türk evi, ilk olarak Anadoluda kendisine has karakterini bulmuş ve buradan zaman ile inkişaf ederek ve muhtelif dış tesirleri benimsiyerek Osmanlı fütuhatını takiben Avrupanın muhtelif yerlerinde kökleşmiştir. Bunlar bugünkü Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistanın bazı mıntıkalarıdır. Türk ırkını veya osmanlı kültürünü kabullenen kavimlerin yerleştikleri veya oturdukları bu yerlerde, Türk evi, 15 ve 16 ıncı yüzyıldan itibaren mevcut diğer tiplerin yerine kaim olmuştur. Bu mıntıkalar, kat'i bir hudut ile çerçevelenemezler. Çünkü toplu yayılmaların yanında, mevzii enfiltrasyonlar da olmuş ve bazı eyaletler, Türk evinden ancak sathî veya geçici bir şekilde tesir almışlardır. Ulah ve Buğdan yani bugünkü Romanyada, Fener beyleri ve İstanbulda yetişmiş asılzadeler konak ve saraylarında Türk dekorunu tamim etmişlerdir. Mevzii tesirler Kırıma kadar uzanmış ve Kırım hanlarının Bağçesaraydaki tamamiyle Türk tarzında inşa edilen saraylarında en mühim eserini vermiştir.

Doğu ve Güneyde vaziyet böyle değildir. Burada Türk evi Anadoludan daha öteye inkişaf etmemiştir. Bir taraftan Kafkasya ve Irak - ı - Arabiye kadar uzanan Iran tesiri diğer taraftan Suriyeyi de içine alan Arap evi, Türk evinin hâkim olduğu mıntıkaya tabiî bir hudut çekmiştir. Bu hudut ötesinde ancak mevziî yayılma ve enfiltrasyonlar müşahede edilebilir.

Ege adaları Türkler tarafından iskân edildikçe, Türk evini benimsemişlersede bu mıntıkada Türk evinin tesiri daha ziyade bazı inşaî hususiyet ve dekoratif motiflere inhisar etmiştir. Buna mukabil Rodos ve Kıbrıs adalarında Türk evi başşehirlerin tipik evi vaziyetine girmiştir.

Türk evi en büyük yayılma istidadını 17 ve 18 inci yüzyıllarda göstermiştir. Bu devirlerde İstanbul ve Edirne evleri, Yakın şark ve Doğu Avrupa için her zaman taklid edilen bir ideal tip haline gelmiştir. Osmanlı Devletinin, her tarafından sarsılmağa başladığı 19 uncu yüzyılda bile, bu ilerleme ve yayılma sona ermemiştir. Bu arada devlet otoritesi ve hayatına en büyük darbeleri indiren Kavalalı Mehmed Ali Paşa bile İstanbul ev ve saray tiplerini ta Mısıra kadar taşımaktan kendini alamamıştır. Ancak 20 inci yüzyıldadır ki Türk evi bidayette ağır ağır, sonraları başdöndürücü bir süratle gerilemeğe ve yok olmağa başlamıştır. Rumelide yeni Türk evlerinin artık yapılmadığı bu devirdenberi teker teker sı-

nırlarımızdan çıkan ve memleketimizden ayrılan mıntıkalarda mevcut Türk evleri yıkılmağa başlamıştır. Daha yarım yüzyıl evvel tamamiyle Türk şehri karakterini taşıyan bir çok yerlerde bugün bir Türk evine değil, en ufak bir Türk eserine bile tesadüf edilemez. Bununla beraber, müslüman ahalisi elan mevcut bulunan veyahut yeni inkişaflara nail olamıyan mahalle ve kasabalar eski karakterlerini halâ muhafaza edebilmişlerdir. Bunlar, bir çok Anadolu şehirlerinde bile artık tesadüf edilemiyen tipik bir Türk kasabası manzarası arzederler. Fakat bugünkü Türkiye hudutları içinde, yani Anadoluda da eskiden kalma Türk evleri çok eksilmiştir. Bunlardan çok azı bir veya iki yüzyıldan daha yaşlıdır. Eski evler gün geçtikçe yıkılıyor, yerlerine tamamiyle yabancı bir görüş mahsülü olan yenileri yapılıyor. Yangınlar, türlü felâket ve harpler, eski şehirlerimizi tanınmıyacak bir hale sokmuştur. Bilhassa İstiklâl harbi senelerinde en güzel şehirlerimiz tamamiyle yanmış ve bu arada sayısız Türk evleri yok olmuştur. Bunların yerine gelen binalar, artık eski Türk evi mefhumu ile hiç bir ilgisi olmıyan şeylerdir. Türk şehir ve evinin en büyük düşmanlarından biri de, maalesef itiraf etmek lâzımdır, yeni imar hamlelerimizdir. Bunlar sanki sadece şehrin eski karakterini bozmak gayesini istihdaf ederler. Bu üzücü halin sebebini yalnız hayat şartlarının değişmiş olmasında aramak kolay mazeretlere sarılmaktan başka bir mana taşımaz. Hakikatte zevk ve görüş, eskisine nazaran tamamiyle değişmiş ve eski ile yeni hayatımız arasında bir uçurum açılmıştır. Artık eski Türk evlerinin güzelliğini anlayan kalmamıştır denebilir. Avrupaî olduğu zannedilen bir yaşama tarzı ve bilhassa, kübik ev sevdası, bağçe ve tabiatten uzaklaşma, büyük bir hastalık gibi, oturma ve yaşama kültürümüzü kemirmiş ve şimdiki neticeyi vermiştir.

Bugün içinde oturduğumuz evler, artık Türk evi vasfını taşıyamazlar. Bu evleri uydurma ve geçici olarak telâkki etmek daha doğrudur. Bu bakımdan, hakiki Türk evi, bir yeni doğuşuna intizaren artık ortadan kalkmış olarak telâkki edilmelidir.

Türk evi 5 yüzyıl içinde büyük inkişaflar geçirmiş ve yayılıp kök saldığı iklim, tabiat ve folklor bakımından birbirinden farklı ve uzak memleketlerde muhtelif tipler vucüde getirmiştir. Bu farklar, mahallî malzeme ve iklim icabatına uymak mecburiyetiyle, muhtelif memleketlerin yerli geleneklerinin benimsenmesinden doğmuştur. Fakat bütün bu ev tiplerine has bazı karakteristikler vardır ki, bunlar şaşmadan her yerde karşımıza çıkarlar. Bu ayrılan vasıflar arasında ön safta evin plânı gelir.

Birbirinden yüzlerce kilometre mesafede ve çok farklı şartlar altında inşa edilmiş evlerde bile, plânın ana hatları bakımından daima aynı olduğu göze çarpar. Bu vaziyete göre, Türk evinin muhtelif tiplerini birbirine bağlayan, aradaki vahdeti temin eden başlıca unsur plânıdır.

Bir evin esas teşkilâtı, bünyesi ve bir dereceye kadar kitleviyeti, plânı ile ifade edildiği gibi, ekonomik ve sosyal durumu, yine plânda aynasını bulur.

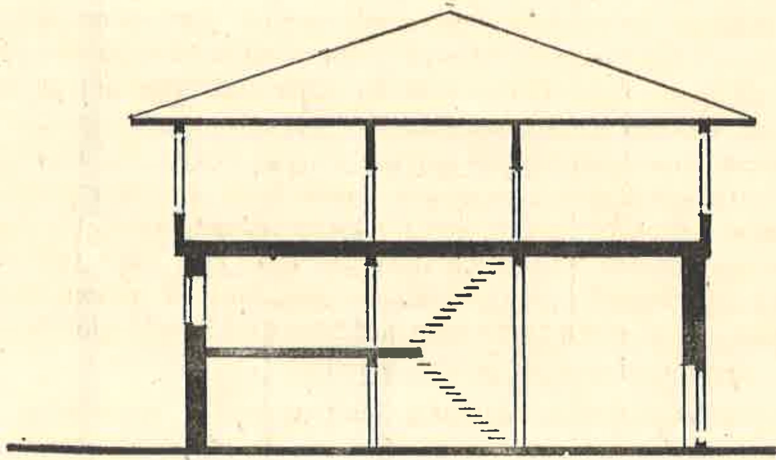
Bu bakımdan, plân, bir ev tipinin etüdünde ilk safa alınacak bir mevzudur.

Katlar:

Plân tiplerini tasnif etmeden evvel, plânları teşkil eden katlar hakkında bilgi edinmemiz lâzımdır. Çünkü, plân tasnifinde hangi kat veya tabakanın nazarı itibarealınması lâzım geldiğini anlamak icab eder.

Türk evi umumiyetle bir katlıdır. Ancak, zaman ile kat adedi fazlalaşmıştır. Öyle olmakla beraber, daima esas kat tektir. Bu esas kat ise, bir kaç katlı evlerde, mutlaka en yukardadır. En basit ve alçak ev tiplerinde yalnız bir kat mevcuttur. Bu kat tercihan zeminden bir buçuk iki metre kadar, veya daha fazla, yüksekte bulunmaktadır. (Şekil 1)

Evin bulunduğu yer veya arsanın büyüklüğüne göre, esas katın altı tamamiyle, veya kısmen boşaltılır. Bu kata fazla ışık, güneş, hava ve manzara vermek arzusu, mümkün olduğu kadar zeminden yükseltilmesine sebeb olmuştur. Ancak gayet geniş, bağçe içinde ve kendiliğinden havadar ve ferah olan yerlerde esas kat, zemine daha fazla yaklaştırılabilir. Ona mukabil, şehir içinde, dar ve kalabalık mahalleler içindeki evlerde, oturma ka-

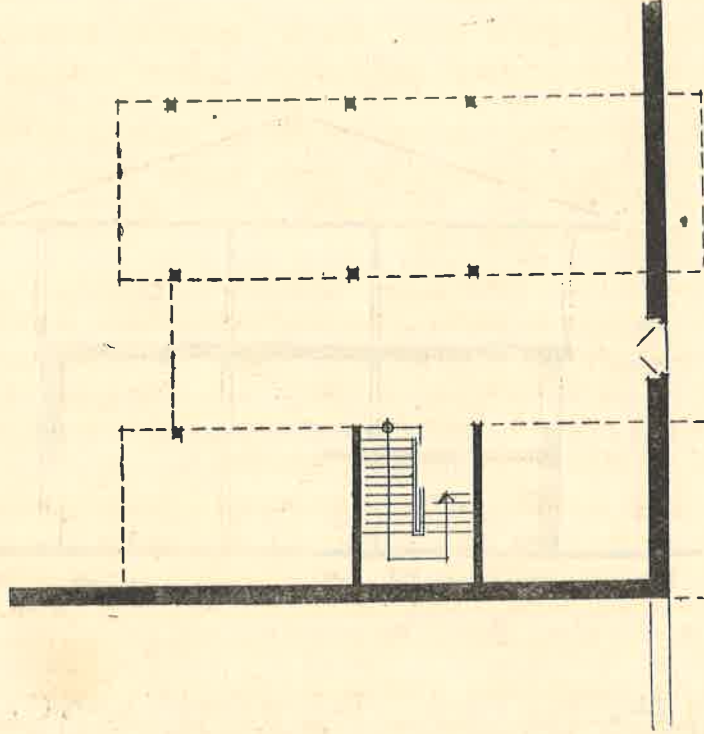
Şekil: 1

tı daima mümkün olduğu kadar yükseltilir. Bu katın altındaki kısım, (Şekil 2) ekseriya oturmak için kullanılmaz. Bu kısım daha ziyade yalnız bağçe dıvarları ve binayı taşıyan dikmelerden ibarettir. Bu bakımdan evler piloti, yani direkler üzerine oturtulur. Binanın alt kısmının bu şekilde açık bırakılmasının sebeblerinden biri de, üst katı rutubete karşı muhafaza etmek arzusudur. Fakat, zaman ile, bu zemin katı yavaş yavaş dıvarlarla kapanmağa başlamıştır.

Zemin katı, yerine göre, depo, ahır, arabalık, samanlık ve taşlık olarak kullanılır ve zemini ekseriya, dövülmüş toprak veya taş kaplıdır.

Bir çok evlerde, ve bilhassa dar arsa üzerine ve kesif mahallelerde inşa edilenlerde, zemin katı ile esas kat arasında bir kat daha vardır. Bu kat ara kattır. Ara katı, bidayette, binanın bütün sahasını işgal etmemekte ve yalnız zemin katının bazı kısımları üzerine bulunan bir asma katı vaziyetindedir. Zaman ile bu ara kat ehemmiyet kazanmış ve adeta, kendine mahsus ayrı ve tamam bir kat vaziyetine girmiştir. Böyle olmakla beraber, kat irtifaı daima esas katınkinden daha alçak kalmıştır. Arakatı, bütün bina sahasını işgal ettiği zamanlarda bile, ekseriya taşlık sofasının üstünü işgal etmez, ve taşlık sofası bu suretle daha yüksek bir tavan irtifaı kazanmış olur. Arakatı daima ikinci derecede odalara tahsis edilir. Bir çok Anadolu evlerinde ise, bu kat kışlık katıdır. 19 uncu yüzyıldan itibaren, ara ile esas kat arasındaki farklar da gitgide azalmış, yani bu katlar, hem plânları, hem yükseklikleri, hem de kullanışları itibariyle, birbirine benzemeğe başlamıştır. Fakat üst kat daima esas kat, yani en şerefli kat vasfını muhafaza etmiştir.

Yukarda işaret edilen sebepler, yani zemin katının bölmesiz, veya az bölmeli, ara katın da bütün sahayı işgal etmemesinden dolayı evin plânından bahsedildiği zaman, daima esas kat anlaşılır. Plân bu kata göre yapılır. Diğer katlar, bilhassa bu katı taşımak için lâzım olan kısımlardan ibarettir. Esas kât, asıl oturma katı, veya şeref katı olduğu için, evlerin plânlarını tetkik ederken, bilhassa bu katı nazarı itibara almak mecburiyetindeyiz.

Şekil: 2

Plân Elemanları

Plânı teşkil eden başlıca elemanar şunlardır :

1. Odalar
2. Sofalar ve müştemilâtı
3. Geçit ve merdivenler

Diğer unsurlar, plân tipi üzerine az veya hiç tesir etmezler. Bunlar daha ziyade hizmet ve temizlik yerleridir. Meselâ mutfaklar, fırınlar ev içinde olmadığı zaman kendiliğinden plân harici kalmakta ve dolayısiyle ev plânı üzerine bir tesirleri olmamaktadır. Ev içinde oldukları zaman ise, alt kattadırlar ve bu sebebten dolayı yine plân tipi üzerinde tesirleri yoktur. Çamaşırlık, kiler gibi yerler de aynı vaziyettedir.

Hamamlar bina plânı içinde ayrılmış yer alırlar. Helâlar ise, en eski tiplerde ekseriya evin haricindedirler. Evin içine alındıkları zaman sofanın ucuna veya bir ilâvesine yerleştirilirler. Musluk da sofanın bir tarafına gelir.

1. Odalar

Odaların sayı ve şekilleri, tatbik edilecek plân tipinin meydana gelmesinde en fazla tesiri olan unsurlardandır. Odalar, fazla veya az olduklarına göre, plân tipi değişmekte veya inkişaf etmektedir. Bazı plân tipleri ancak muayyen oda sayısiyle elde edilebildiği gibi bazı plân tiplerinin de, fazla odalı olmalarına tahammülleri yoktur. Meselâ, orta sofalı plânda, en az dört oda lâzımdır. Halbuki köşe sofalı evlerde, oda adedi iki veya üçten fazla olamaz.

Plân üzerine tesir eden diğer bir husus, odaların istikametidir. Bilûmum oda pencerelerinin aynı istikamette, veya aynı tarafa doğru açılması lâzım ise, o zaman yalnız dış sofalı tip tatbik edilebilir. Yani odalar aynı ve tek sıra içine alınır. Halbuki, her dört cihette de odaların bulunması arzu edilirse, orta sofalı bir plân tipi tercih edilmelidir. Bundan başka, odaların şekilleri, kapı ve pencerelerinin yerleri de, plân üzerinde tesirlidir. Odanın bir kaç istikamette pencereli olması, plân içindeki yerini daha evvelden tayin ettiği gibi, tercih edilecek plân tipini de tespit eder.

Bazen odaya göz de denir. Fakat, mimarî bakımdan ikisinin arasında fark yoktur. Hane eski bir tâbirdir, ve yine oda demektir. Bununla beraber, «hane» denildiği zaman, odanın bir dereceye kadar müstakil ve ehemmiyetli olduğu da anlaşılmış olur. Odanın müstakilliği yalnız bir dış kapısı olmasından ileri gelir. Eski evlerde ise, hakikaten odaların tek kapıları, ve nadiren aralarında irtibat kapıları vardır. Bu suretle avlu veya sofa üzerine dizilen odalar, ayrı ayrı haneler vaziyetine girerler.

Gerek dış ve gerek iç sofalı tiplerde, odalar muayyen ve aynı istikametlerde birbirine eklenmiştir. Bu suretle, odalar sırası veya dizisini teşkil ederler. Dış sofalı plânda bir, iç sofalı plânda iki oda sırası vardır. İki veya fazla bölümlü ve iç sofalı evlerde, dış oda sıraları ve sofaların arasında kalan iç oda sıralarını birbirinden ayırmak lâzımdır. Dış sıra şüphesiz ki, daha fazla aydınlanmağa müsait olduğu için diğerlerinden daha muteberdir.

Sıra içindeki yerine göre odalar başka başka isimler alırlar. Sıranın uçlarında bulunan odalar, yan odalar, veya köşe odalarıdır. Köşe odalarına, bilhassa merkezî plân tipinde tesadüf edilir. Köşe odaları, tabiidir ki, en muteber olanlardır. Çünkü muhtelif istikamette pencereleri olabildiği gibi, plân içinde bilmecburiye sofanın ucuna, yani daha sakin bir yerine gelirler ve dolayısiyle yol üstünde değildirler. Oda dizisinin ortalarındaki odalar orta veya ara odalardır.

Orta odalar, ekseriya ayrıca bir çıkma, veyahut daha büyük ebatlarıyla kıymetlendirilmiştir. Bilhassa, iki bölümlü evlerde bu odalar fazlaca tebarüz ettirilirler. O zaman, bu odalar, adeta iki bölüm arasında ve ortasında bütün cepheye hakim bir eleman haline gelirler. Kanlıcada Saffet Paşa yalısında ve Paşalimanında Hüseyin Avni Paşa yalısında bu odanın plân içinde aldığı yeri görebiliriz. Kâğıthanede, Çağlayan köşkünde de orta salon cephenin ortasına getirilmiş ve tebarüz ettirilmiştir. Bazan orta oda büyükçe ve kendine mahsus bir daire haline getirilir. Saraylarda burası Hünkâr dairesi, ve kabul salonudur. Ortaköyde, Defterdar Burnunda, Hatice Sultan, Beşiktaşta, Çırağan ve nihayet Dolmabahçe sarayında bu dairenin neticede plân kompozisyonu içinde alabileceği mevkiî görebiliriz.

Sıra odalardan ara odaların farkı, daha küçük ve iki ehemmiyetli oda sırasında bulunmalarından ibarettir. Ara oda, mevkii dolayısiyle, ekseriya ikinci derecede bir odadır. Baş oda, evin en ehemmiyetli odası demek olduğuna göre, ismini plân içinde yerinden almış olmaz, fakat ekseriya bir köşe odasıdır. Köşk - oda ve eyvan - oda, köşk veya,

eyvandan bozma yerlerdir. Tabiidirki, isimleri yalnız plân içindeki yerlerinden ileri gelir. Köşk - oda ekseriya kıymetli ve bazen baş oda vaziyetindedir.

2. Sofalar ve müştemilâtı

Oda veya «hane» leri ayrı evlere benzettikten sonra, sofayı, sokak veya meydanlarla ilgilendirmemek kabil değildir. Odalar, evler gibi sofa üzerine açılır, sofa da, bir veya iki tarafı kapalı bir sokak durumunda olabildiği gibi, ortada, yani bir meydan vaziyetinde de bulunabilir. İşte Türk evini Batı Avrupa evinden en fazla ayıran cihet odaların ayrı ayrı sofaya açılmaları ve sofanın evin içindeki hareket yollarına meydan olmasıdır. Bu farkı, kullanılış bakımından mühim bir üstünlük ile bir tutmak gerektir.

Plân içinde işgal ettiği saha ve oynadığı mühim rolden dolayı, sofayı, plânı vücude getiren âmillerin başlıcası olarak saymak icab eder. Sofanın şekli doğrudan doğruya ev tipini tayin eder. Sofa, oda sırasının önünde, arasında, veya odaların ortasında olduğuna göre üç esaslı plân tipi meydana gelir.

Sofa iptidai ve eski tiplerde açıktır, yani üzeri tavanlı olmakla beraber dış dıvarları yoktur. Tavanı direkler üzerine oturtulmuştur. Dış sofalı bir evin daima rüzgâr, soğuk ve yağmura maruz kalmasına karşı muhtelif tedbirler alınmış, rüzgâra karşı sofanın yan dıvarları sağırlaştırılmış veya sofaya ona göre istikamet verilmiştir.

Mahremiyeti muhafaza için direkler arasına kafesler yerleştirilmiş, ve bilhassa evin avlusu sokaktan veya komşudan görülebileceği yerlerde sofanın sokak üzerine tesadüf eden, kısmı kapatılmıştır.

Soğuğa karşı tedbir olarak da, direklerin arasına bidayette camekânlar çekilmiş, sonradan bu camekânlar büyük pencereler şeklinde binanın bünyesine dahil edilmiş, ve açık sofa, kapalı sofa haline gelmiştir. Bütün bu işler, plân üzerine hemen hemen hiç tesir etmemiş olduğu için, ilerdeki tasnifte fazlaca nazarı itibare alınmamıştır. Yalnız, dış sofa, komşu duvarı üzerine oturtulduğu zaman, uzun yüzü körleşmiş, ve aydınlığını ancak dar cephelerinden alabilecek vaziyete girmiştir. O zaman bu keyfiyetin plân ve tip üzerinde tesiri hissedilir kuvvette olmuş ve ayrı bir tip meydana gelmiştir.

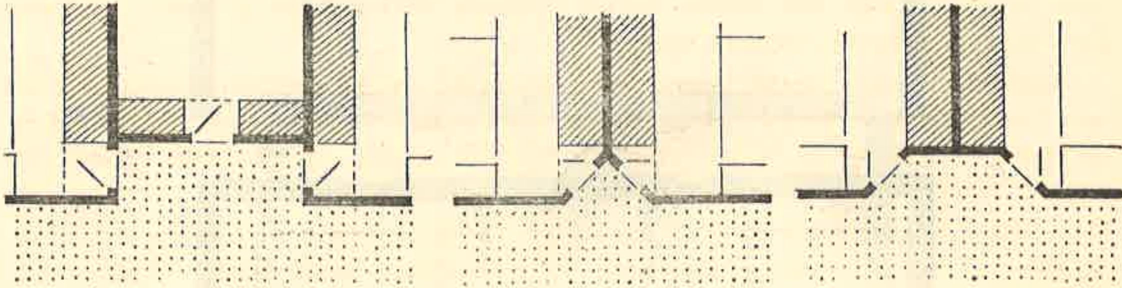
Sofa bir geçit olmakla beraber aynı zamanda bütün ev halkının toplandığı, düğün ve eğlenceler tertip ettiği bir yerdir. Bu cihetleriyle Sakson ve İngiliz hollarına benzer. Mümtaz ve seyrüsefer dışında kalan kısımları oturmağa mahsustur. Bu yerler, oda, sıralarının arasında eyvan şeklinde bir boşluk bırakılmak veya sofanın önüne sekilik tarzında bir çıkıntı ilâve edilmek suretiyle sofadan ayrılırlar. Eyvan, daha mahfuz bir oturma yeridir ve bazan birden fazla olmak üzere sofaya eklenmiştir. Sekilik veya tahtlar ise iki veya üç tarafı açık olan ilâvelerdir ve ekseriya daha fazla manzara tarafında yapılırlar. Zeminleri sofanınkine nazaran bir kaç basamak yükseltilmiş ve bazan konsollar üzerine alınmıştır. Bu sekiliklerin bir çok yerlerde ayrık birer köşk vaziyetine girdikleri de vardır. O zaman bu köşk, diğer odalardan bol pencere veya açıklıklarıyla ayrılır. Köşkler umumiyetle serinlenmeğe mahsus ve çok havadar olması arzu edilen yerlerdir ve içerlerinde, fıskiye ve havuzlar da bulundurulur. Köşkler bazan çift olarak yapılır ve sofanın iki ucuna ilâve edilir, fakat ekseriya tek ve ortadadırlar.

Sofa, muhtelif mıntıkalarda başka isimlerle anılır. Sergi, sergâh, sayvan, çardak, divanhane, hayat gibi. Bundan başka sofanın muhtelif kısımlarını ayrı ayrı isimlendirmek lâzımdır.

Sofa çıkması, pahlanmış iki oda kapısının arasında kalan kısım, veyahut bir odanın geriye çekilmesiyle sofaya eklenen kısımdır. Bu kısım bazan tavanında da esas sofadan ayrılır.

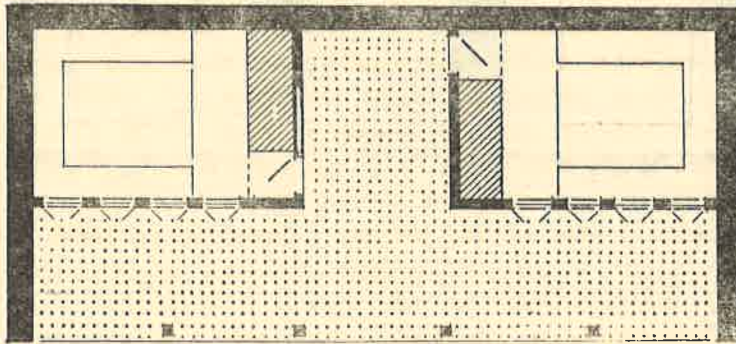
Çok sevilen ve zaman ile gittikçe daha çok kullanılan bu usul, oda kapısını oda köşesine koymak ve bunun için odanın birbirine amut iki dıvarı arasında, kapının sığabileceği kadar genişlikle her iki dıvara nazaran 45 derecelik bir zaviye teşkil eden bir dıvar kısmının ilâvesidir. Bu usulün tatbikatı kendine mahsus mesele ve vaziyetler doğurur.

İki odanın kapıları karşı karşıya gelerek köşe üzerinden açılınca sofanın odalara doğru sivri bir çıkıntısı olur. Bu çıkıntı, ekseriya tavana varmadan evvel herhangi bir bir münhani kısmı ile örtülüdür. (Şekil 3)

Şekil: 3

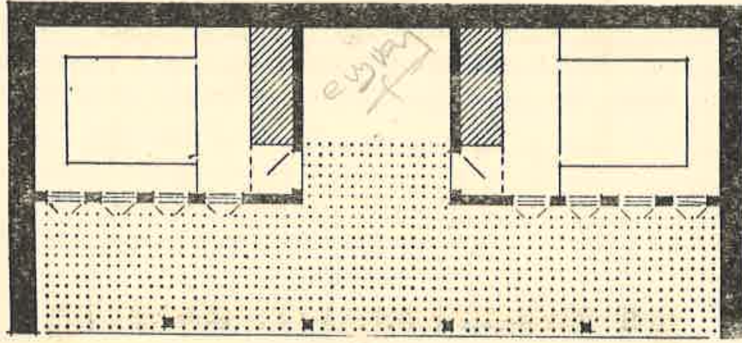
Sofanın kısımlarından olan yan, ara sofalar ve eyvanlar adetleri ve şekilleriyle, ev plânlarında muhtelif kategoriler meydana getirirler. Yan sofa esas sofaya amut istikamette eklenmiş daha dar kısımdır ve ekseriya oda kapılarına geçit olmak üzere yapılmış iken eyvan oturmağa mahsus bir yerdir. (Şekil 4-5-6-7)

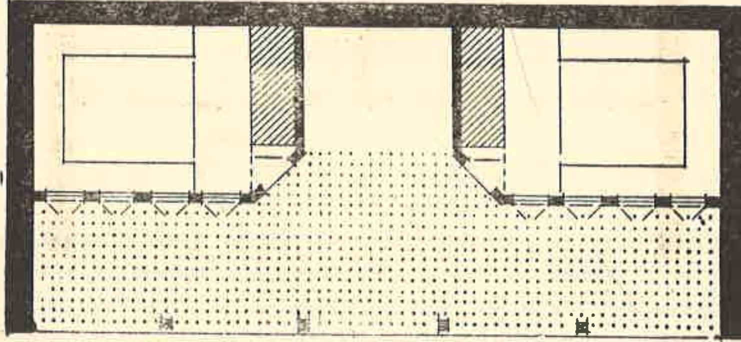
Şekil: 4

Ev plânlarında, yan sofa eyvanların yerlerine ve sayısına göre muhtelif tiplere ayrılır. Bilhassa, orta sofalı plânlarda, eyvanların yerleri ve şekilleri tip üzerine çok tesir eder. Zaman ile eyvanlar bariz bir plân unsuru olmaktan çıkıyor. Ya sofaya kalb oluyor ve yahut ağzı bölme ile kapanmak suretiyle oda haline geliyor.

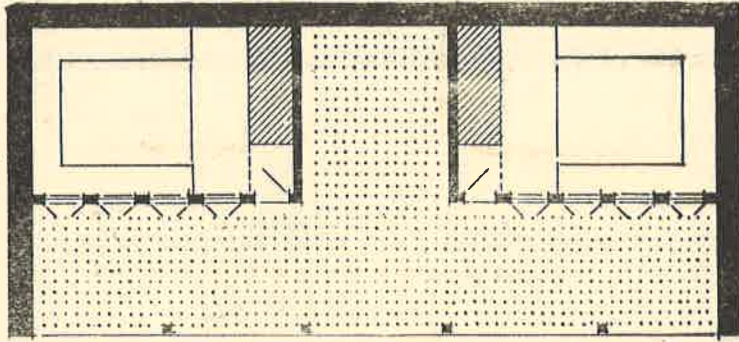
Eyvan en fazla oda sıralarının içinde, yani iki oda arasındadır. Dar yüzü sofaya bakar. Sofanın ortasında olduğu zaman orta eyvan, aksi takdirde yan eyvan olur. Yan eyvanlar, ekseriya çifter çifter yapılır. Eyvan daha mahfuz bir oturma yeri olmak itibariyle köşkten ayrılır isede, pencereleri bol ve cumbalı eyvanlar da vardır. Eyvan genişledikçe, sofa ile bir bütün teşkil etmeğe başlar. O zaman eyvan mihveri, evin esas mihverini teşkil edecek vaziyete girer.

Şekil: 5

Şekil: 6

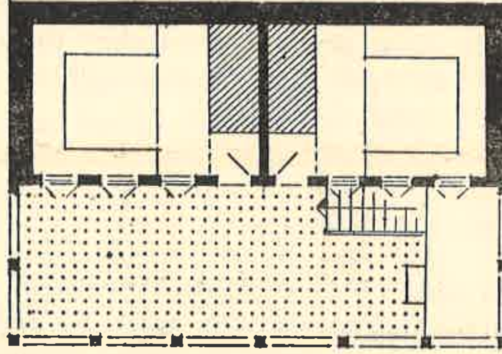

Şekil: 7

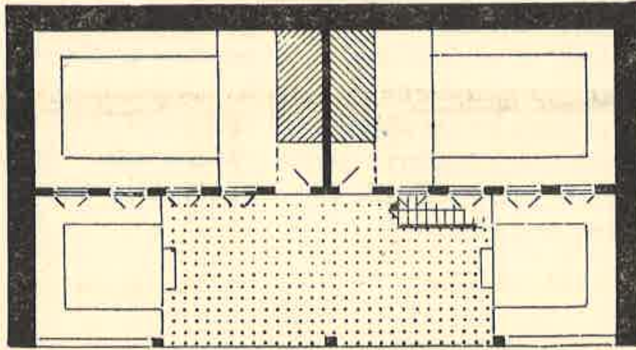
Eyvancık, veya eyvançe, küçük eyvandır. Daha ziyade dar plânlı veya müteaddit eyvanlı evlerde tesadüf edilir, Eyvan bilhassa sıcak mıntıkalarda rağbettedir. O zaman ayrıca su oyunlarıyle de zenginleştirilir. Eyvanın oturmağa mahsus yeri ekseriya sofa zemininden daha mürtefidir.

Eyvanın sofaya açılan ağzı, kemer, bursa kemeri veya direklik şeklindedir. Bunların hiç biri mevcut olmasa bile, eyvanların tavanları sofanınkinden tercihan ayrı tutulur.

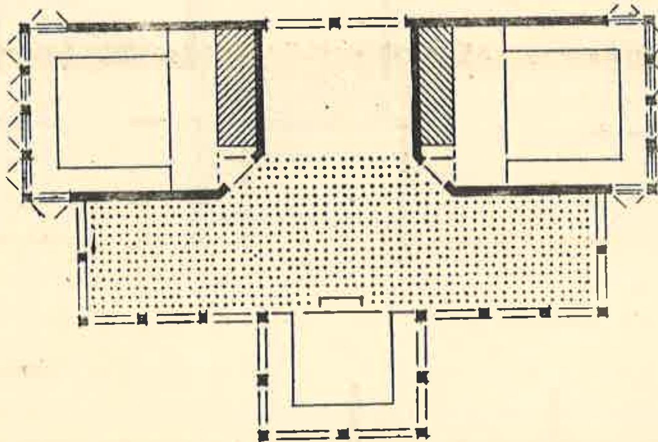
Sekilik ve köşk, sofanın içinde veya ona dışarıya doğru ekli bulunan bir oturma yeridir. En sade şeklinde seki veya tahttır, ve sofanın bir veya iki ucunda bulunur. (Şekil 8-9)

Şekil: 8

Şekil: 9

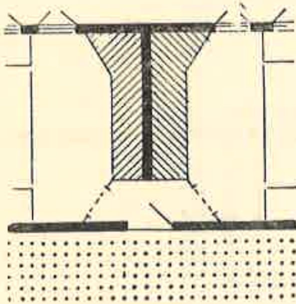
Şekil: 10

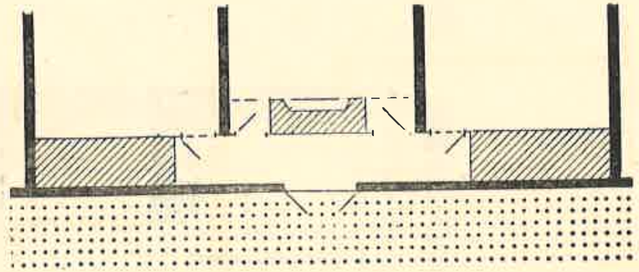
Taht bazen sofanın dış cephesinde bir çıkıntı olarak da yapılır. Bu çıkıntının fazla tebarüz ettirilmesi neticesinde köşk elde edilir. Köşk yalnız sofanın bir çıkması olmakla kalmıyor, bazan yalnız bir duvarı ile sofaya bağlanıyor ve adeta kendi kendine bir bina kanadı vaziyetine giriyor. (Şekil 10)

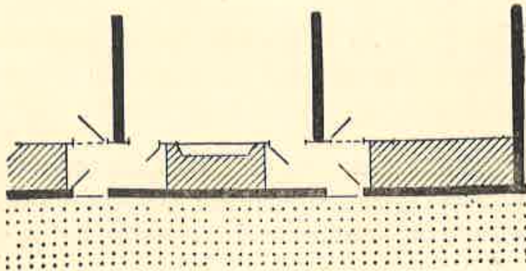
Köşkler bazen sofanın iki ucunda yapılır. Köşklerin zeminleri de ekseriya sofanınkinden daha yüksekte, bazen ise adeta yarı kat, veya Rodostaki (Misal 33 ve 35) evlerde olduğu gibi, bütün bir kat daha yüksektedir. Köşkler, gerek sofa içinde, gerek çıkma olsunlar, plânın esas unsurlarından birini teşkil ederler. Umumiyetle serinlemeğe mahsus ve çok havadar olması arzu edilen yerlerdir, bazen içlerinde fıskiyeli havuzlar bile bulunur. Zaman ile köşkler, dıvarları kapanarak oda haline gelmiş ve bu suretle plân tipinde değişiklik meydana getirmiştir.

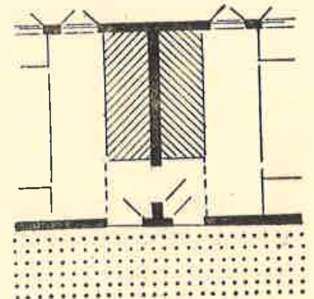
3. Geçit ve Merdivenler:

Geçitler bidayette iki odayı birbirine bağlıyan kısımlardır. Bunlar yüklük bölmeleri içinde gizli kapılı irtibatlar vaziyetinde, yani ancak bir kapı aralığından ibarettir. Birbirine bağlanacak olan odaların sayısı üç olunca, o zaman iki oda arasındaki orta odanın yüklük bölmelerinin arkası yine gizli olmak üzere geçit halinde yapılır. Yani geçit, yüklük derinliğinden çalınmış olur. Bu gizli geçide ait tipik bir numune Bebekteki Köçeoğlu yalısında görülebilir. (Şekil 11) Zaman ile bu suretle elde edilen geçitler için plânda yer ayrılmış, ve böylece koridorlar meydana gelmiştir. Bidayette koridorlar gayet dar ve ışıksızdır, ve menşelerini gizlemezler. Zaman ile aydınlanıyor, genişliyor, ve plân içinde takarrur etmiş bir yer alıyorlar. 19 uncu yüzyılda yapılmış olan bir kaç bölümlü büyük ev plânlarında bölümlerin sofaları arasında kalan odaların böyle koridorlar üzerine açıldığını görebiliriz. Bu suretle koridorlar, sofaları birbirine bağlar ve plânın esaslı elemanları vaziyetine girerler.

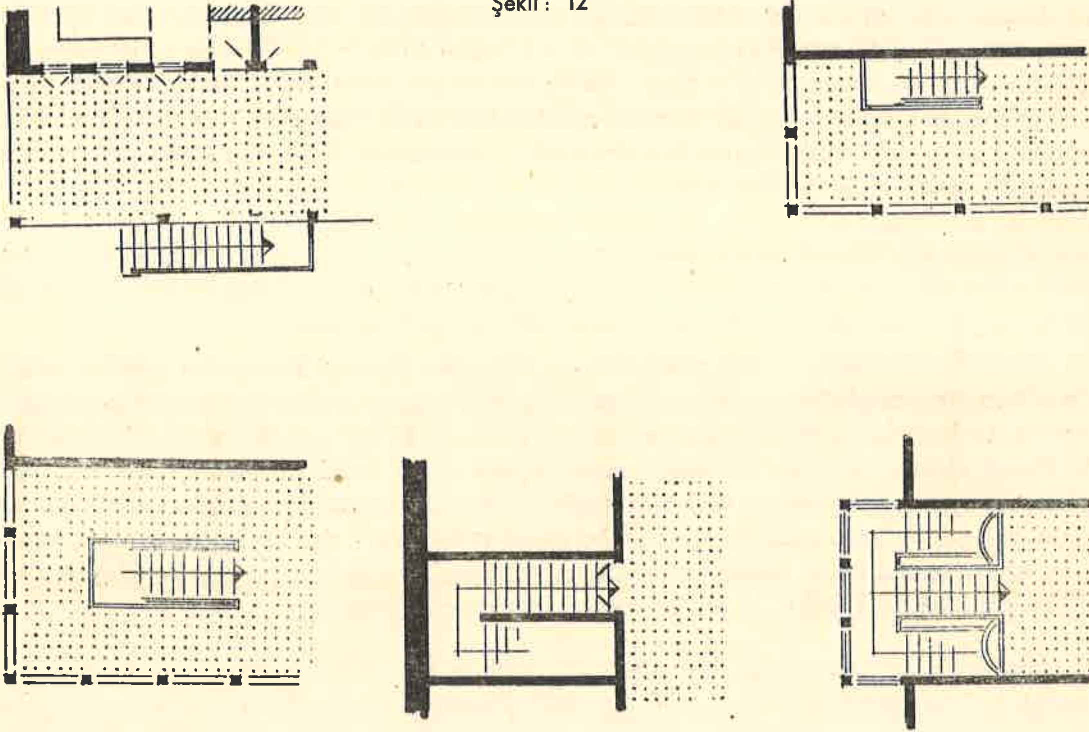

Şekil: 11

Merdivenler, sofa içinde oldukça, plân üzerine fazla tesir etmemektedir. Ancak, sofanın dışında, ve kendilerine mahsus ayrılmış bir yerde oldukları zaman, ev plânına nufuz ederler. Bu yolda atılan ilk adım, merdiveni bir yan, ara, veya merdiven sofası içine almak ile atılmış oluyor. Dış sofalı evlerde merdiven sofanın takarrür etmemiş bir yerinde ve nadiren odalar sırası içindedir. Fakat, iç sofalı evlerde, merdiven için ayrı bir yer. ayrıldığı daha fazla vâkidir. (Şekil 12) Zaman ile, ve bilhassa 19 uncu yüzyıl sonlarına doğru, merdiven sofası çok ehemmiyetli bir hale gelir. Etrafı galerilerle çevrilir, ışığını tavandan alırlar. Halim Paşa, Hüseyin Avni Paşa yalılarında böyle merdivenlere tesadüf edilebilir. (Misal 238, 245)

Şekil : 12

Plânların büyümesi, ve bölümlerin fazlalaşmasıyla iç ve orta sofalı tiplerde aydınlık avluları kullanmak mecburiyeti hasıl olmuştur. Aydınlıklar ekseriya birbirine ekli bölmelerin çatı da da ifade edilmesini temin eder. Söylemeğe lüzum yoktur ki, aydınlık avluları üzerine oturma odaları açılmaz. Aydınlıklar yalnız ikinci derecedeki yerler, merdiven ve nâdiren sofalara ışık ve hava verirler. Bölümlerin fazlalaşmasiyle, aydınlıkların sayısı da o nispette çoğalır. Aydınlıklar daima dar ve mimarî kompozisyon üzerine tesir etmeyecek şekilde yapılır.

Plân Tipleri

Evi teşkil eden muhtelif kısımların plân üzerindeki tesirlerini anladıktan sonra, plân tiplerinin vucud bulmalarındaki amilleri, ve bu tiplerin tatbik şekillerini görelim. Sonradan görüleceği vechile, plân tipleri esaslı bir kaç cinse ayrılıyor. Bazı tipler,memleketin her tarafında tatbik ediliyor. Diğerleri ise ancak, muayyen yerlerde, yine bazı tipler muhtelif tahavvüllere maruz kalmış, bazıları ise uzun müddet değişmemiştir.

Meselâ, dış sofalı tip Anadolunun cenubu-şarki vilâyetlerinde bulunduğu gibi, Rumelinin en şimali - garbi mıntıkalarında da mevcuttur.

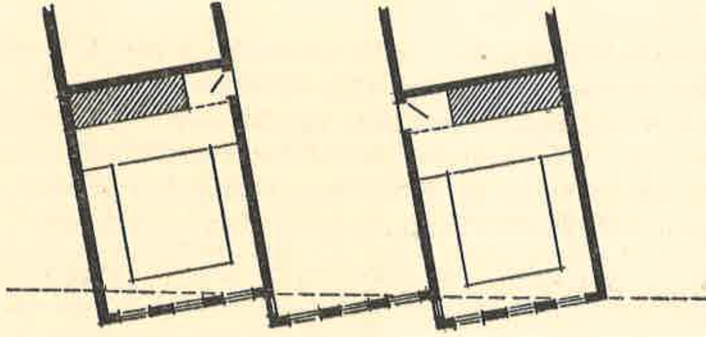
Sofasız plân tipine ise, daha fazla cenupta Irak ve Suriye hududuna yakın mıntıkalarda rastlanır. Anadolunun şimal ve garp kısımlarında ise yoktur. Diğer taraftan bazı ev tipleri, muayyen mıntıkalarda esaslı tahavvüllere maruz kalmadan kendilerini muhafaza edebiliyor. Bazen, diğer bir plân tipi zaman ile eskisinin yerine kaim oluyor. Meselâ, İstanbulda dış sofalı veya hayatlı ev tipi çoktan beri iç sofalı ev tipine yer vermiştir. Halbuki, Anadolunun bir çok küçük şehirlerinde dış sofalı tip şekli el'an mevcuttur. Bu tipin yerine, bilhassa şehirlerde, daima mahfuz olan iç sofalı tiplerin yavaş yavaş kaim olduğunu görebiliyoruz. Bu münasebetle bazı tiplerin tamamiyle kesin olarak birbirlerinden ayrılmayıp bunların muhtelif tiplerin evsafını haiz olduklarını ilâve etmek de lâzımdır. Geçici olan bu tiplere, bilhassa yukarda işaret edilen vaziyetlerde, bir tipten başka bir tipe geçme hadisesinde tesadüf edilir.

Birbirinden farklı iki tipin karakteristik unsurlarını bir arada bulunduran plânlar kompozit plânlardır. Bu plânlarda, iç ve dış sofa bir arada kullanılır. Fakat bu şekil vücut sebebi ârizi olduğu için, ayrı bir tip teşkil edecek vaziyete girmemiştir.

Plân tipi her zaman ideal plân şeklinde karşımıza çıkmaz. Bunun bir sebebi, zaman ile plânın ilk temizliğini kaybetmiş olması, bir diğeri de, arazi vaziyetine uyması mecburiyetidir. Her halde, yapı ustalarının elinde muhtelif tiplere ait bir takım formüller ve, usullerin mevcut olduğunu ve bunların ideal plânı teşkil ettiklerini kabul edebiliriz. Bazı yerlerde, aynı tipteki evlerin birbirine şaşılacak derecede benzer yapılmaları ancak bu suretle izah edilebilir. Zaman ile tiplerin berraklık ve temizliklerini kaybettiklerini söylemiştim. Diğer taraftan yapı ustalarının maharet ve acemiliği plânın ideal plâna yaklaşması veya bu plândan uzaklaşmasına bir dereceye kadar sebeb olmuştur.

İdeal plânın aynen tatbikine mâni olan mühim bir âmil de yapı arsasının gayri müsaitliğidir. Bu keyfiyet, hayatlı, yani dış sofalı plânlarda mühim bir rol oynuyor. Hayatın yeri ve istikameti aynı mahalle ve hatta bütün kasabada bir olduğu halde, bu ideal istikamette inkişafa müsait olmıyan arsalarda, plân tipi kompozit bir şekil alıyor, veyahut ideâl berraklığını muhafaza edemiyor. Dar arsalarda, bir veya iki tarafı sağır kalacak evlerde de, ideal tip bu yüzden bazı fedakârlıklara katlanmak mecburiyetinde kalıyor. Bu vaziyette en fazla İstanbul gibi, büyük bir şehirde tesadüf ediyoruz. İç sofalı evlerde de sofa istikametinin arsa veya manzara istikametine uymaması, plânda bazı değişiklikleri icap ettirmektedir. Orta sofalı evlerde ise, arsa istikametinin plân üzerindeki tesiri tabiatile daha azdır. Çarpuk veya bazı dılı'ları birbirine amut veya muvazi olmıyan arsalarda, evin arsa, üzerine oturtulmasında bazı güçlükler ile karşılaşıldığı gibi, evin kendisi çarpuk bir plân üzerine inşa edildiği zaman, gine ideal plânın tatbikibini zorlaştıran vaziyetleri nazarı itibar almak lâzım geliyor. Bu çarpukluklar ekseriya, odaların konuluş şekli ve odalara verilen

çıkıntılarla karşılanıyor. Bu yolda baş vurulan çarelerde icâbında büyük bir maharet ve bilgi gösterildiğini de kaydetmek lâzımdır. Türk evinde, gerek oda, gerek sofaların mutlaka muntazam birer mustatil veya diğer bir hendeseî şekilde olmaları şart koşulduğundan arsanın çarpukluğundan doğacak gayri muntazamlıkların, plânın bu kısımlarında hissedilmemesi, daima esaslı bir gaye olmuştur. Bu güçlük, ekseriya çarpuk, vaziyette bulunan dıvarın üzerine müsellesi çıkmalar ilâvesi vasıtasiyle bertaraf edilmiştir. Bu suretle bazı evler, hatta, dolayısiyle bazen bütün sokaklar testere dişi tarzında işlenmiş cepheleri haizdir. Bu tarzdaki çıkmalar, Türk evine mahsus mühim karakteristiklerden birini teşkil ederler. (Şekil 13)

Şekil: 13

Bu münasebetle, odaların plân mustatilini aşan çıkmalardan biraz bahsetmek lâzımdır. İdeal veya formül plânlarını göz önünde bulundurduğumuz zaman, odaların bu mustatili aşan çıkmalarını nazarı itibara almayabiliriz. Çünkü, bu çıkmalar, ideal plân tipinin kendisi ile değil, daha ziyade bu tipin muayyen bir arsaya tatbikiyle alâkadardır.

Yani, aynı plân tipi başka başka arsalara tatbik edilince, birbirlerinden farklı vaziyetlerin doğurduğu farklı icabat neticesinde çıkmalar ayrı yerler ve şekillerde yapılırlar. Bu çıkmaların fazla taşması veya büyümesi, plânın şekli üzerinde çok tesir ederler ise de, tipin değişmesine sebep olmazlar. Meselâ, iç sofalı evlerde, iki taraflı oda çıkmalarının taşkınlığı, veyahut odaların geride kalıp sofanın çıkmalı olması, evin plânı ve bilhassa görünüşü üzerine çok tesir ederler, fakat, yukarda söylendiği gibi, plân tipinin değişmesine kadar gitmezler.

Çıkmalar fazlalaştıkça, evin dış duvarları da ona göre fazla hareketli olur. Çıkmalar hassatan pencereli dıvarlarda yapıldığından, ve sayıları oda adetleriyle alâkadar olduğundan, dış yüze ne kadar fazla oda gelirse, çıkmalar da o nispette fazlalaşır demektir. Meselâ, dış sofalı evlerde, ayrıca köşkler ilâve edilmemiş ise, evin ancak bir tarafında odalar bulunduğuna göre, çıkmalar daha az, dört cephesinde de odaları olan merkezî plân da ise, çıkmalar tabiatiyle fazladır. Çıkmaların fazlalaşmasiyle, evin her tarafı daha fazla hava ve güneş alır, odaların çoğu zenginleşmiş olur. 18 inci yüzyıla kadar yapılan evlerde, dış yüzler fazla hareketli değildir, ev plânı daha topludur. Fakat, o tarihten itibaren, aydınlık ve ferahlık ihtiyacının artması ile çıkmalar da fazlalaşmakta ve cepheler hareketlenmektedir.

Bölüm ve Birleşmeler: Türk evinin en karakteristik taraflarından biri muhtelif bölümlerin birleşmesiyle meydana gelen plân kompozisyonlarıdır. Bütün şark ve akdeniz memleketlerinde öteden beri olduğu gibi, Türk evinde de hayat, Selâmlık ve Haremlik gibi kısımların doğmasına sebep olan iç ve dış kısımlara ayrılmıştır. Bu ayırma, küçük binalarda bölüm şeklinde yapılıyor, sadece muayyen odaların «haricî» veya Selâmlık odaları addedilmesiyle temin ediliyorsa da, biraz daha büyük evlerde

«bölüm» yerine «birleşme» usulü tatbik ediliyor. Yani ev selâmlık ve haremlik gibi iki veya fazla evin birleşmesinden vucüde geliyor. Bu birleşme, yeni bir ev tipi meydana getirmiyor, yalnız malûm tiplerin tekerrüründen ibaret kalıyor. Sonradan izah edileceği vechile, bu birleşme kendini bilhassa sofa sayısının artmasiyle belli ediyor. Bu suretle iki, üç ve daha fazla sofalı evler, veyahut daha doğrusu iki, üç, dört ve daha fazla kısımlardan müteşekkil evler meydana gelirki, bu bölümlerin fazlalaşması, konak veva sarayın büyümesiyle mütenasiptir.

M e v c u t t i p l e r : Plân tiplerini tasnif ederken, muhtelif tiplerin geçirdikleri tahavvülleri sırasiyle göstermeğe, ve daima en küçük ve basit şekilden en büyük ve zengin tipe doğru gidilmeğe çalışılacaktır.

Bu tetkik neticesinde, bazı tiplerin haddi zatında başka tiplerle müşterek tarafları olduğu, ve iki tipin başka başka evolüsyon safahatı neticesinde, aynı şekil üzerinde birleştikleri görülecektir. Bu da, tiplerin arasındaki yakınlık ve akrabalığı göstermek için kâfidir. Meselâ dış sofalı tip, sofanın iki ucundaki seki veya köşk kısımlarının kapanmasından sonra, bir yüzlü iç sofalı ev tipine çok benzer bir şekil alır. İç sofalı evde karşılıklı iki eyvanın bulunması, bu evi orta sofalı ve dört eyvanlı ev tipine yaklaştırır.

Bu gibi hususiyetler, plânların kati olarak hangi tipe ait olduklarının tayini keyfiyetini bazan güçleştirmektedir. Fakat, plânı aslına irca etmek suretiyle tipini bulmak imkânı, ekseriya mevcuttur. Hiç bir tip veya katagoriye girmiyecek plânlar daima arsanın gayrimüsaitliğinden ileri gelmiş ve istisnaidir.

Burada ev tiplerinin ayrılması için takriben 1500 ev rölövesi kullanılmıştır. Bu sayı, bütün Türkiye ve eski Türkiye içerisinden çıkarılmış olduğuna göre, çok azdır, ve tamam olmak iddiasında bulunamaz. Fakat, bu miktarda ev rölövesi ne de olsa, umumi bir fikir edinmek ve ilk araştırmalara esas olmak için kâfi sayılabilir. Hiç şüphesizdir ki, zaman ile şimdiki malûmatımız çok genişliyecek ve şimdi yapılan tasnif tamamlanabilecek, ve yahut ta tashih edilecektir.

Şimdiki bilgimize göre, evleri dört esaslı tipe ayırmak kabildir. Bu tiplerden biri en iptidaisini, diğerleri ise birinci, ikinci ve üçüncü inkişaf devresini teşkil ederler. Şöyleki:

A. S o f a s ı z p l â n t i p i , ondan sonra inkişaf derecelerine göre :
B. D ı ş s o f a l ı p l â n t i p i
C. İ ç s o f a l ı p l â n t i p i
D. O r t a s o f a l ı p l â n t i p i g e l i r .

Bu tasnife ithal edilen plânlardan başka, hiç bir tipe uymayan ev tiplerine de tesadüf edilmiştir. Fakat bunlar münferit ve arızi oldukları için, bir tip olarak kabul edilemezler ve ekseriya gayri müsait şeraitten doğmuş plânlardan ibarettir. Bununla beraber, muhtelif mıntıkaların kendilerine mahsus icabattan doğmuş tâli derecede tip evolusyonları vardır ki, bunlar mevzii kalmış ve binanaleyh, ancak her mıntıkanın etüdünde ayrı ayrı, görülebilir. Tasnif yalnız plân şekli ve kompozisyonuna göre, fakat tarihî inkişafa göre yapılmamıştır. Bunun da sebebi, tiplerin birbiri ardına değil, daha ziyade birbirine muvazi olarak tatbik edilmiş olmalarındadır. Fakat buna rağmen, zamana göre bir tasnif de yapılacak olursa, tiplerin tarifinde kabul edilen sıra muhafaza edilebilir. Çünkü, en eski tipler sıra odalı ve dış sofalı, daha yenileri de iç ve orta sofalı evlerdir. Fakat, başka yerde de işaret edildiği gibi, zaman içindeki inkişaf, mıntıkalara göre farklı olmuştur. Yani, bazı yerler dahaeski tiplere sadık kalmış, bazıları ise daha çabuk tip değiştirmiş, ve orta sofalı tipe varmıştır.

A. Sofasız plân tipi:

Ev plânının en iptidaî bir durumunu ifade eden bu tipte oda veya odalar, sadece yanyana dizilmek suretiyle evi vücude getirirler. Odaların önündeki irtibat geçidi bir kaldırım, trotuar veya avlu vaziyetindedir. Odalar üst katta oldukları zaman, geçid bir balkon karakterini alır. Türk evi daha ziyade güney mıntıkalarında, iklimin sıcak olduğu yerlerde, bu tipi benimsemiştir. Bu açık irtibatın daha soğuk yerlerde doğurduğu mahzur ve, güçlükler, ergeç geçitlerin örtülmesiyle neticelendiğinden bu tip fazla taammüm etmemiştir.

B. Dış sofalı plân tipi:

Plân inkişafının birinci merhalesini teşkil eder. Bu tipte oda sıraları bir sofa ile birbirlerine bağlanmıştır. Türkler Anadoluda yerleşmeden evvel mevcut olan Hitit ve Helenistik evlerinde de bu plân şekli tatbik edilmiştir. Bu tipin ilk şekli sofanın yalnız bir tarafına odaların dizilmesi ile meydana gelir. Bundan sonra sofanın bir ucuna köşk ilâve edilmesi ve köşkün oda şekline girmesi, bu ilâvelerin sofanın bir veya iki ucunda olması ile dış sofalı plân tipi L ve U şeklinde inkişaf ederek bir veya iki kollu plân tipleri meydana gelir, bu suretle tipin müsade ettiği azami genişlik ve büyüklüğü bulur.

Bundan başka dış sofanın bir veya iki ucuna odalar ilâve edilerek, bir veya iki ucu,, odalı plân şeması haline girer. Bu sûretle daha mahfuz bir dış sofalı plân tipi meydana gelmiş olur.

C. İç sofalı plân tipi:

Bu tip plân inkişafının ikinci merhalesidir. Sofanın iki yanı oda sıraları ile çevrilmiş tir. İç sofa ihtiyaca göre yan sofa, eyvan veya merdiven sofası ilâve edilerek yer yer genişletilmiş ve ferahlatılmıştır.

19 uncu yüzyılda geniş ve ferah merdiven merakı neticesinde merdivenler sofanın içinde gayri muayyen yerden bir uca doğru giderek bu kısımı tamamen işgal eden üç kollu merdivenler şeklinde yapılmıştır.

İç sofalı plân tipinin tercihine sebep daha ziyade iktisadî ve sıhhîdir. Odaların sofanın iki tarafına dizilmesi ile sofa sahasından, aynı zamanda dış duvarlardan tasarruf etmek imkânı kazanılmıştır. Odalar arasındaki irtibat da kolaylaşmıştır. Bununla beraber sofanın tabiat ve bağçe ile yakınlığı azalmıştır.

Bu tip oturma şeraitinin tabii bir inkişafıdır ve daha ziyade şehir evi karakterini taşır. Oda kapılarının pahlanmış oda köşelerine getirilerek açılması ve dolayısıyla sofa orta kısmında bir genişleme temin edilmesi bu tipin orta sofalı plân tipine yakınlığını temin etmiştir.

D. Orta sofalı plân tipi:

Plân inkişafının üçüncü merhalesini teşkil eder. Sofa evin merkezinde ve dört tarafı oda sıraları ile çevrilidir. Sofanın aydınlık olması için oda sıralarının arasında eyvan şeklinde boşluk bırakılır. Bu eyvanlar daima sofanın merkezi üzerine tesadüf ettirilerek sofa ile bir bütün teşkil ederler. Bu tipin iç sofalı tip ile olan yakınlığı sofayı aydınlatan eyvanların ayni mihver üzerinde oldukları kabul edilince göze çarpar. Bu vaziyette sofa ve eyvanlar bir kül teşkil ederek iç sofalı tipte olduğu gibi plânı boydan boya kat ederler.

Sofaya açılan eyvan sayısının birden dörde kadar çıkarılabilmesi bu plân tipinin en zengin kompozisyonları vücude getirmesine imkân vermiştir. Bu sebepten bu plân daha büyük ve zengin evlerde tatbik edilebilmiştir. Sofanın dış hava tesirinden azamî derecede masun kalması plânın çok toplu bir hale gelmesi, odaların arasındaki mesafelerin azalması bu plân tipini büyük şehirlerde ve bilhassa İstanbulda çok sevdirmiştir.

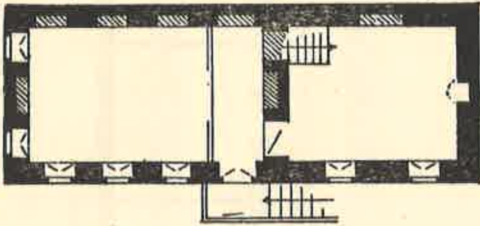
A. SOFASIZ PLAN TİPİ

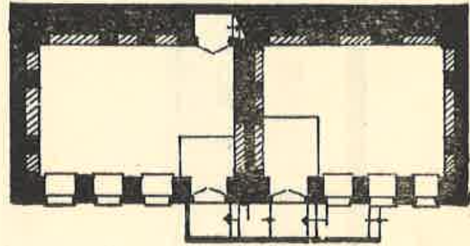
Bu ev tipinde sofa vazifesini alt katlarda avlu görür. Üst katlarda da ev, harici merdivenler ve balkon şeklinde galeriler ile avluya bağlanmıştır. Binanaleyh, evin merkezi, açık avludur. Bu sebebten dolayı bu ev tipi, Anadolunun ancak cenup ve şark mıntıkalarında tatbik edilmiştir.

Bu tipe İstanbulda rastgelmedik. Sebebi de, bu plân tipinin, iklimi yüzünden İstanbulda güçlükle kabili tatbik olmasıdır. Aynı zamanda, bu tipin en iptidai tiplerden biri olması, İstanbulda tatbik edilmemesine veya edilmiş ise, sür'atle inkişaf edip sofalı tip haline gelmiş olmasına sebeb teşkil etmiştir.

Diğer taraftan, bu tipin Irak ve bilhassa Suriye ev tipleri ile yakınlıkları vardır.

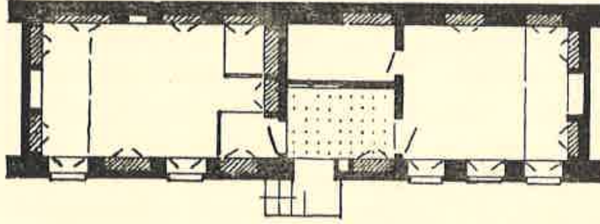
En basit şekil tek hücreli ev şeklidir. Burada ev yalnız bir göz yani odadan müteşekkildir. Bu oda avlu üzerine açılmıştır. Avlu üzerinde başka «hane» ler ve servis yerleri de olabilir. Bundan sonra bir buçuk ve iki odalı ev gelir. Odaların pencere ve kapıları ekseriya aynı yüzdedir.

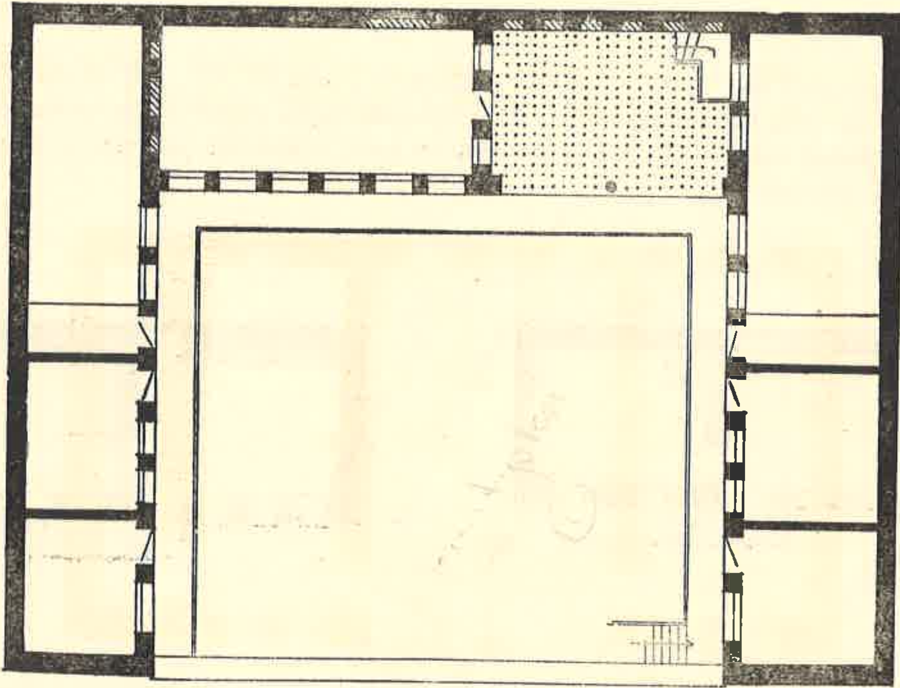
Misal 1 — Gaziantepte, Müfit Arif efendi evi, iç içe iki odadan ibarettir. Büyük odaya avlu üzerinde haricî bir merdivenle çıkılır.

Misal 2 — Gaziantepte, Şehireküstü mahallesinde bulunan bu ev de iki odalıdır. Odaların ayrı ayrı avluya açılır kapıları vardır.

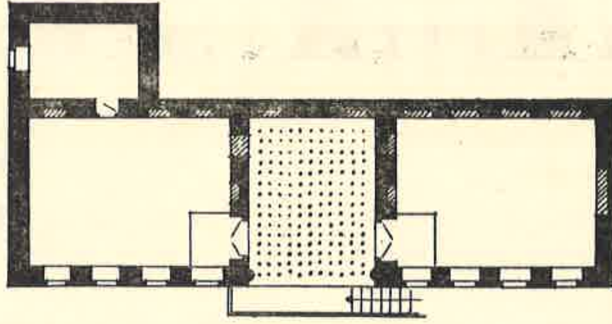
Misal 3 — Konyada, Bey sokak mahallesinde bulunan 18 inci yüzyıla ait bir evde ayrı ve eski bölümü teşkil eden iki oda doğrudan doğruya avluya bakmayıp, müşterek bir kapı aralığına açılmaktadır. Odaların pencereleri yalnız avlu tarafında, diğer yerleri sağırdır.

Odalar ikiden de fazla olabilir, ve yine bir sırada bulunur. Fakat, bu suretle üç dört odadan fazlası bir araya getirilmeyip, odalar adedi fazlalaştıkça, eve bir veya iki kanat ilâve, edilir. Daha doğrusu, avlunun diğer yüzleri de ev ile çevrilir. Bazan avlunun etrafına ayrı ayrı odalardan müteşekkil evler gruplandırılır. Bu usulde, evler birbirine bir direklik veya eyvan ile bağlanır.

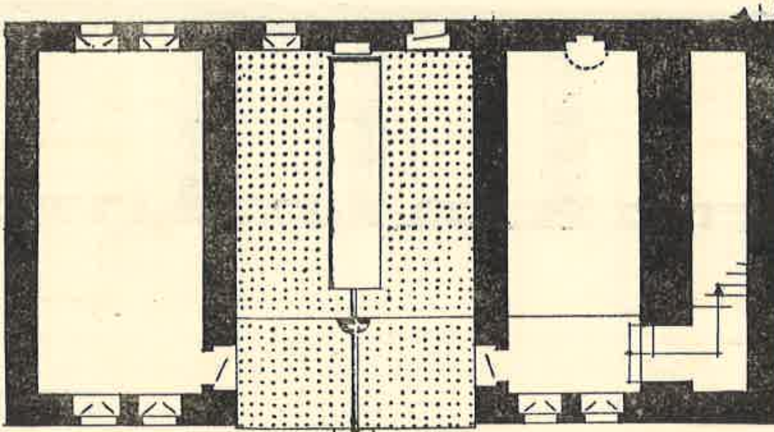

Misal 4 — Diyarbakırda, Bayram Güllâç evinin müteaddit odaları, avlunun üç dılı etrafına çevrilmiştir. Odalar, birbirlerine dıştan bir asma galeri ile bağlanmıştır. İki grup teşkil eden odaların arasında direkli bir eyvan (Talar) vardır.

Eyvan şark vilâyetlerinde en fazla karakteristik olan vechesini alır. Çünkü önünde sofa yoktur, ve doğrudan doğruya avlu ile irtibatlıdır. Eyvan serinlemek için aranan, ve gölgesiyle davet eden bir mahaldir. Türk evlerinde umumiyetle mütevazi bir ebad ve mîmariyi haiz olmakla beraber, evin en fazla çekici kısımlardan birini teşkil eder. Bununla beraber Suriye evindeki ehemmiyeti hiç bir zaman almamıştır. Ancak aşağıda göreceğimiz Diyarbakıra ait bir misalde, eyvanın nisbeten büyük tutulmuş, ve hatta havuz ve fıskiyelerle de süslenmiş olduğunu müşahede edebileceğiz. Eyvanların ön kısımları ekseriya geçit şeklindedir. Buraya iki yand ki odaların kapılörı açılır. Arka kısım oturmağa mahsustur..

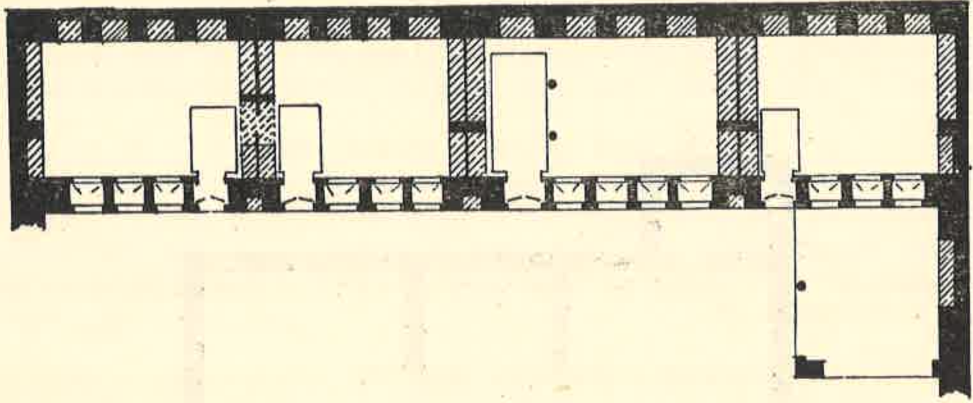
Misal 5 — Gaziantepte, Bahtiyar Saffet evinde, eyvan üst kattadır. önünde avluya merdivenle bağlı bir geçit vardır. Eyvan ile odaların yüzleri aynı cephededir.

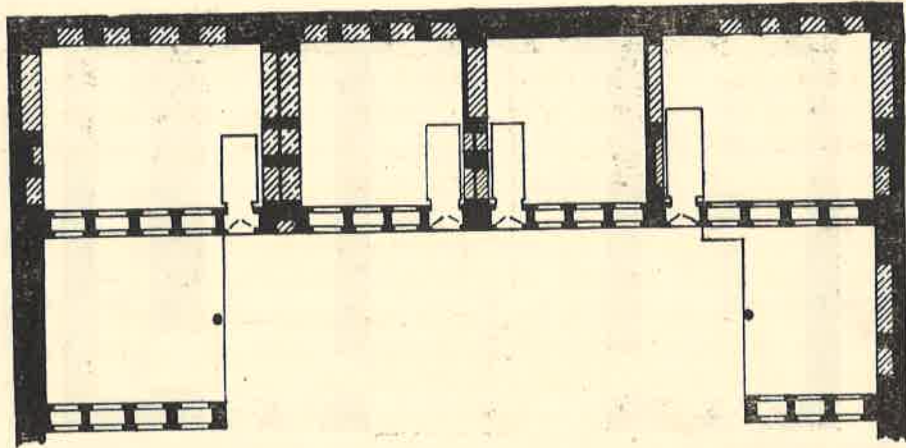
Misal 6 — Diyarbakırda, Bişaryan evi ortasındaki eyvan ve iki tarafındaki odalariyle tipik bir plânı haizdir. Eyvan zemin ile birdir. ve bağçeye bir su kanalile bağlanmıştır. Bu ev son zamanlarda değiştirilerek tamir edilmiştir.

Köşk ilâvesiyle ev plânı zenginleşir. Köşk eyvan şeklini henüz muhafaza eder, iki tarafı direkli, veya kısmen pencereli olabilir.

Bazan bu nevi köşkler tamamiyle ahşap ilâveler şeklinde yapılır ve o zaman Köşkün üç yüzü de açık bırakılır. Köşkler bina cephelerini şenlendirmeğe yaradıkları gibi, ayni zamanda havadar oturma yerleridirler. Bu bakımdan daha ziyade gölgelik olan eyvandan ayrılırlar.

Misal 7 — Antakyada, Çinçin Hikmet evinin bir köşk - eyvanı vardır. Bu köşk - eyvan köşe odalarının birinin önünde yapılmıştır. Evin dört sıra odasının biri daha büyük tutulmuştur. Bu odaların dip dıvarları sağır, pencere ve kapıları avlu tarafındadır. Evin karşısında başka bir bölük vardır.

Misal 8 — Antakyada, Ahmet Kavukçu evinde, plân tamamiyle simetriktir. Sıra odaların adedi yine dörttür. Köşedekiler daha büyük, ve önlerinde köşk - eyvanlar vardır. Odaların pencere ve kapıları aynı sırada ve avlu tarafındadır. Bu plân gayet karakteristik ve tipiktir ve mevzua ait iyi bir numune teşkil etmektedir.

B. DIŞ SOFALI PLÂN TİPİ

Bu tipin, yerine ve plânın şekline göre ismi, ön, köşe açık sofalı, hayatlı, sergâhlı ve sayvanlı ev de olabilir.

Plân inkişafı bakımından, sofasız tipten sonra gelir ve binaenaleyh, evolusyonun birinci mertebesindedir. Bu tipin en eski ev tiplerinden biri olduğu malûmdur. Tip muhtelif istihaleler geçirmiştir. En iptidaisinde sofa açık bir direklikdir. Yalnız üzeri damlıdır. Geri kalmış veya iklimin müsaade ettiği yerlerde bu açık sofa, asrımıza kadar olduğu gibi tatbik edilegelmiştir. Köylerde ve uzakta kalmış kasabalarda hayat el'an açıktır. Fakat oturma ve yaşama seviyesinin yükselmesiyle, sofanın açık olması, bir mahzur olarak hissedilmiş ve sofa kapanmağa başlamıştır. Sofanın iki yanak duvarının (Ante) sağır tutulması ise, bu evolusyon ile alâkadar değil, bu tipin meddeinden itibaren mevcuttur. Ona mukabil, bu yanların pencereli dıvarlarla muhafaza edilmiş olması, sofanın kapanması yolunda atılan ilk adımdır. Bundan sonra direk aralarının camekânlarla kapanması gelir. Daha evvelden kaydetmiş olduğum gibi, bu iş, muhtelif yerlerde aynı zamanda olmamıştır. Bidayette mevcut evlerin direk araları kapanmış ise de, sonradan tip ona göre düşünülmüş, ve sofa dış yüzünde büyük camekânlı olarak yapılmıştır. Bu usul, bilhassa, on yedinci ve on sekizinci yüzyıldan itibaren en ileri şehirlerde tatbik edilmiştir. On dokuzuncu yüzyılda ise, camekân yerine büyük pencereler tatbik ediliyor. Sofa bahsinde bu mevzu üzerinde ayrıca durmak imkânını bulacağız.

Dış sofalı evlerde, simetri ve bilhassa aksiyaliteye fazla ehemmiyet verilmez. Plân ekseriya serbesttir. Yani odalar kullanma icabatına göre, sofanın üzerine dizilmiştir. Bu tarzda yapılmış plânların hiç şüphesiz ki, kendilerine mahsus güzellikleri vardır. Fakat, bu güzellik daha ziyade tabiidir, ve zaptu rapta alınmamıştır. Ancak, bazı tiplerde, simetri ve daha muntazam bir tertip aranmış ve çok kuvvetli neticeler elde edilmiştir. Mudanyada Kenan Doğruözün evi iki odalı tipin en karakteristik ve muvaffak olmuş numunelerinden biridir. (Misal 20) Eyvanlı, veya üç odalı evlerde, daha zengin plânlar elde edilebiliyor. Burada Tirede Emine kadın evi plânı, (Misal 40) yine Mudanyada Halil Ağanın evi (Misal 53) ve Bursada Sultan Murada atfedilen ev (Misal 52) zikredilmelidir. Bu evlerin plânları çok basit ve küçük olmakla beraber, büyük mimarî kıymeti haizdir. Daha büyük evlerde, plânın güzelliğine bir de zenginliği inzimam etmektedir. Bundan başka, çıkma köşelerinin ilâvesi, bu zenginliği temin eden sebeplerden biridir.

İstanbulda dış sofalı ev tipleri gayet azdır. Daima mimari ve san'at hususunda ön ayak ve on altıncı ve on yedinci yüzyıllardan itibaren gitgide daha fazla Anadolu ve Rumeli üzerinde tesiri kuvvetlenen bir san'at merkezi olan İstanbulda, dış sofalı evlerin bu kadar nadir olmalarının sebebi nedir?

İstanbulda stil ve plân evolusyonarı onsekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllardan itibaren nisbeten kısa zamanlar içinde değişikliklere maruz kalmışlardır. Bu değişiklikler evlerin hafif yapılış tarzı göz önünde tutulursa, daima radikal yani esaslı olmuştur. Şöyle ki: yeni tipler, kısa bir zaman içinde eski tiplerin yerine kaim olabilmiş ve eski tipler süratle azalmağa yüz tutmuştur. Yeni tiplerin eski tiplerin yerini bu kadar sür'atle işgal edebilmiş olmalarının bir sebebi de, yangınların zaman zaman bütün mahalleleri ortadan kaldırmış olmalarıdır. Son olarak da, 19 unlu ve bilhassa yirminci yüzyılda, büyük içtimai tahavvüller neticesinde, geri kalan eski everin büyük bir kısmının yıkılmış, daha doğrusu yıktırılmış olması, eski tiplerin İstanbulda bulunmamasının sebeplerini gösterir. Bu izahata istinaden İstanbulda dış sofalı ev tiplerinin az bulunmasının sebeplerini, yukarıda arzedilen amillerde aramak doğru olur.

Bununla beraber açık dış sofalı plân tipinin bilinen en eski nümunesi, İstanbul da Topkapı Sarayındadır.

Topkapı Sarayındaki Hazine dairesi, köşk tarzında değil, ev tarzında inşa edilmiştir. (Misal 98) Plânı, bu sebebten dolayı bu bahsi aydınlatmak bakımından mühimdir. Dış sofa açık bir direklik olarak yapılmıştır. Plânın diğer kısımları ve bilhassa binanın civariyle nasıl bağlandığı henüz malumumuz değildir. öyle olmakla beraber, ta on beşinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren dış sofalı tipin İstanbulda tatbik edilmiş olduğunu bu suretle öğrenmiş oluyoruz. İstanbulda tatbik edilen bu plânın, Anadoludan getirilen geleneğe istinadettiği kuvvetle tahmin edilebilir. Bununla da İstanbulda ilk yapılan Türk evlerinin Bizansdevleti usulünde yapılmamış olduğu ve daha ziyade ithal edilmiş muayyen bir tipe ve tahminimize, göre dış sofalı tipe göre inşa edilmiş oldukları anlaşılabilir.

17 inci yüzyıla ait bir vesika, açık sofanın İstanb.lda da bu devire kadar tatbik edilmiş olduğunu gösterir :

Du Mont « Nouveau Voyage du Levant » isimli seyahatnamesinde, Istanbul kaymakamının bağçe ve evini tarif ediyor. Bu tarife göre, evin önünde bütün uzunluğunca açık bir direklik vardır. Direkli sofaya çıkan merdivenler de açıktadır. Bu vesikanın bizim için ehemmiyeti büyüktür. Çünkü, bu devirde de dış sofanın mevcut olduğunu anladığımızdan başka, Yenicami Hünkâr mahfilinden farklı olarak bu sofanın açık olduğunu öğreniyoruz. Tarif edilen evin inşa tarihi malûm değil isede, seyyahın evi gördüğü devirden çok eski olmaması icap eder. Herhalde, kırmızı ve yeşile boyanmış direklerin o devirde açık bırakılmış ve camekânlarla kapatılmamış olması şayanı dikkattir. ve açık sofanın o zamana kadar devam etmiş olduğunu gösterir.

Bundan sonnra ayakta duran en eski diğer bir numune olarak Yenicami Hünkâr mahfilini ele almak lâzımdır. Bu bina ne kadar müstakil bir ev addedilmezse de, o devrin tipik bir evi göz önünde tutularak yapılmıştır. Mahfil bu bakımdan dikkatle üzerinde durulmağa lâyiktır. Sofasının pencereli dıvar ile çevrilmiş olması. 17 inci yüzyılda açık sofanın terkedilmeğe başlandığını ifade etmektedir. (Misal 58)

Buna mukabil, eski Yeniçeri Ağası, sarayın yerini işgal eden ve belki de bu sarayın temelleri, hatta ahşap karkası üzerine inşa edilmiş olan eski Şeyhülisâm kapısının plânı L şeklinde ve L dıllılarından biri dış sofalı, ve bu dış sofa da kapalı ve pencerelidir.

Bu bina on dokuzuncu yüzyıl içersinde en az iki defa mühim değişikliklere maruz kaldığına göre, sofanın da sonradan kapatılmış olması imkân dahilindedir. Binanaleyh, bu sarayın, sofanın açık veya kapalı olmasından ziyade, plânı dış sofalı tipten olması bakımından ehemmiyeti vardır.
İstanbulda bulunan dış sofalı tipteki evlerden en eskisi belki Mevlanakapıdaki evdir. Bu ev takriben 1700 senesinde inşa edilmiş, fakat son zamanlarda vechesini fazlasiyle değiştirmiştir. Bundan sonra görülebilen tek tek misaller, 18 ve 19 uncu yüzyıllara aittir.

Hülâsa olarak şunlar anlaşılıyor: İstanbulda en eski tiplerden biri, dış sofalı tiptir. Bu tipin 1700 civarına kadar açık bırakıldığına ait malûmat vardır. Bu malûmatı umumileştirmek kabil değildir. Her halde on yedinci yüzyılda da sofânın açık kalabileceği kabul edilebilir. Bu ev tipi tâ 1800 etrafına kadar tatbik edilmekte devam ediyor ise de artık usulden değildir. Zira, 1700 den itibaren iç sofanın gittikçe daha fazla yerleştiğini kat'i olarak biliyoruz.

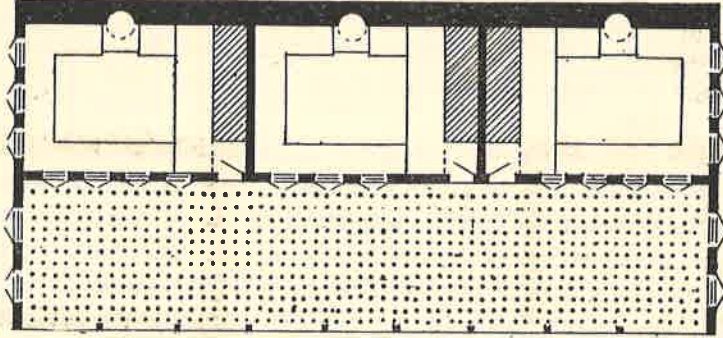
Eski İstanbul evi hakkında esaslı malûmat edinmek için, İstanbul civarı kasabalarına müracaat etmek mecburiyetindeyiz. Birinci tesir mıntıkası Trakyada Tekirdağına, Anadoluda da İzmite kadar gider. Ondan sonra, Avrupa kıtasında Edirne ve Rumeli evi Asyada da Bursa ve Bolu mıntıkaları gelir ki, bunlar kendilerine göre birer merkez addedilebilirler. Her halde, bu mıntıkalar ancak ikinci derecede İstanbul tesiri altında kalmışlardır.

İstanbulun yakın tesir mıntıkası içinde olan Gebze ve Tekirdağında on yedinci ve on sekizinci yüzyıldan kalma dış sofalı evler görülür. Bu evlerin dekoru da tamamiyle İstanbul usulüdür. Binanaleyh, bu devre kadar İstanbulda da bu tipin mevcut olduğunu kabul edebiliriz. Diğer taraftan, İstanbul kadar, ve bazı hususlar için, İstanbuldan da daha yüksek bir oturma kültürüne sahip olan Edirnede, dış sofalı ev tipinin on sekizinci yüzyılda tatbik edilmiş olduğunu son kalan bir numunede görebiliriz. Onyedinci yüzyılın, sonu ve onsekizinci yüzyılın başlangıcına ait ecnebi seyahatnamelerinde de Edirnede bu tip evlerin mevcudiyetinden bahsediliyor. Lady Wortley Montague bu evlerden bir kaçını tarif etmiştir. On sekizinci asra kadar görülen bu tip, her halde daha evvelden de fazlasiyle mevcuttu.

Birinci nüfuz mıntıkasını gözden geçirecek olursak, açık sofalı evlere az tesadüf ederiz. Yalnız Tekirdağında Gençağanın evinde, belki bütün İstanbul mıntıkasının en iyi bir nümunesiyle karşılaşırız. (Misal 50) Bu ev on yedinci yüzyıla ait olmak dolayısiyle, aynı zamanda bulduğumuz en eski numunelerden birini teşkil eder, ve açık sofalı tip hakkında gayet iyi fikir verir. İzmit ve Gebzede onsekizinci yüzyıla ait evler mevcut ise de dış sofaları kapalıdır.

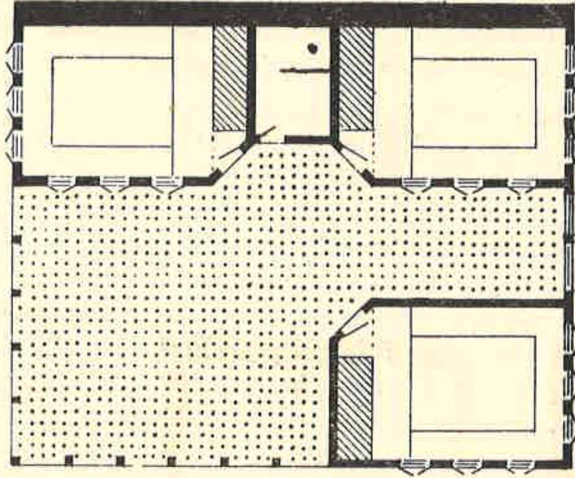
Dış sofalı plân en basit ve orijinal şekliyle, bir oda sırası ve onun önündeki sofadan ibarettir. (Şekil 14) Bu haliyle en fazla yayılmıştır. Bu en sade plân şekline bir az tenevvü ve zenginlik veren unsurlar eyvan ve köşklerdir.

Eyvanlar oda sıralarını kesmeğe ve sofayı yer yer genişletmeğe yararken köşkler plâna büyük tenevvü veren unsurlardır. Bunların tek veya çift olmalariyle plâna başka başka şekiller, manalar vermek kabil olmuştur. Köşklerin köşk-oda şeklinde inkişaflarıyla sofanın bir veya iki yüzünün oda ile çevrilmesi yolunda ilk adım atılmış oluyor. Oda sırasının L veya U şeklinde sofanın etrafında kıvrılmasıyle daha toplu ve iktisadı plânlar vucüda getiriliyor. Köşe sofalı plân ekseriya üç oda ile elde ediliyor. (Şekil 15) Dış sofanın cephenin ortasına getirilip, arkadaki oda sırasına iki yanda ve cephe ile ayni yüzde odalar ilâvesiyle, sofa azami derecede kısalıyor, ve plân iç sofalı plân tipine büyük bir benzerlik kazanıyor. Bu tip " fevkani " olduğu zaman „ Sultan yapısı" ismiyle Rumelide çok yayılmıştır. (Şekil 16)

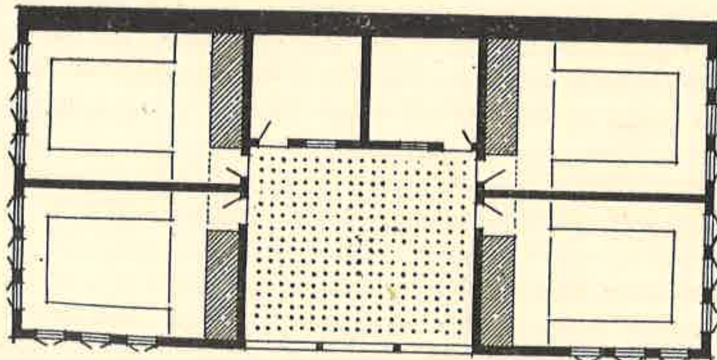
Şekil: 14

Dış sofalı sıra odalı plâna ait ideâl tip.

Şekil: 15

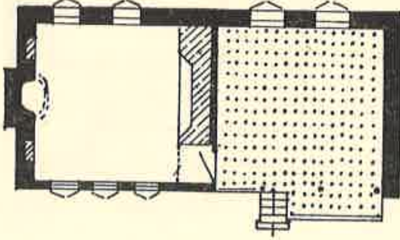
Köşe sofalı iki oda sıralı plâna ait ideâl tip.

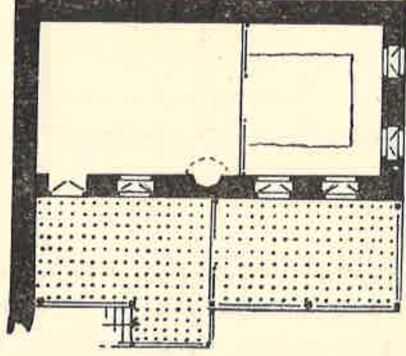

Şekil: 16

Üç tarafı odalı dış sofalı plâna ait ideâl tip

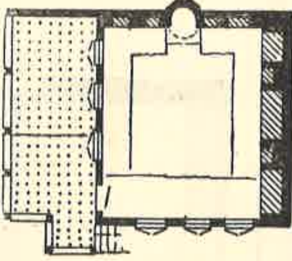
Dış sofalı tek odalı plân tipi bir oda ve onun önündeki sofa veya sergâhdan ibarettir.

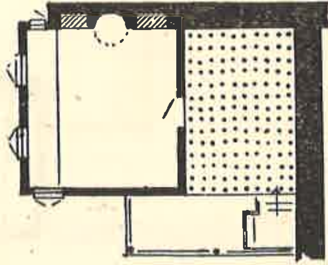

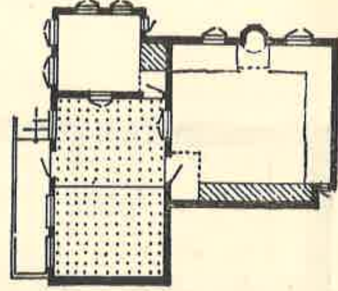

Misal 9 — Ödemişte, Hacı Ahmet sokağında, Saraç Hacı Hasan evinde, sofa ile oda arasında dolaplı ve kapalı bir dıvar içinde, açıklık olarak yalnız bir kapı vardır. Bu suretle oda daha fazla sofadan ayrılmıştır. Kat zeminden az mürtefidir.

Misal 10 — Ankarada, Öksüzce mahallesi, Kadir çeşme civarında onsekizinci yüzyılla ait bir evde bir Bursa kemeri ile ikiye bölünmüş bir odanın önünde, büyük bir hayat vardır. Odanın pencereleri başlıca bu hayat üzerine açılır. Hayat dıştan bir merdivenle bağçeye bağlıdır. Evin zemin katında da odalar vardır.

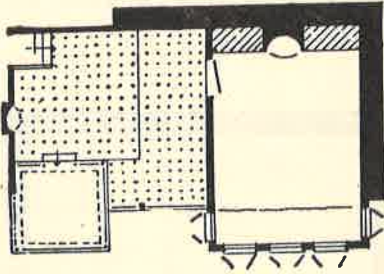

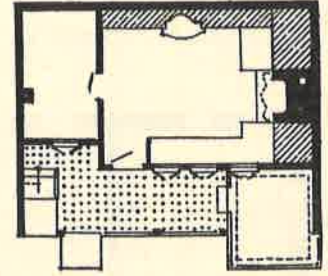

Misal 11 — Yenişehirde, onyedinci yüzyıl sonlarında yapılmış olan, Sarıoğlu evi, bir odadan ibarettir. Odanın kapısı açık bir sergâh (direklik) üzerine açılıyor, sergâh ise üzeri örtülü bir merdivenle bahçe zeminine bağlıdır. Odanın sergâh tarafından başka bir istikamette daha pencereleri vardır. Diğer tarafları sağırdır.

Misal 12 — Bursada, Nalbantoğlu Gündüz sokağı 14 numaralı evde, sofa bağçeye, oda sokağa bakar. Odanın sofa üstünde penceresi yoktur. Sofanın ayrıca bir köşk kısmı vardır.

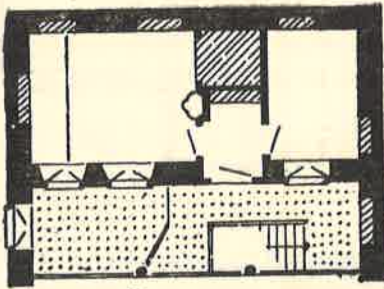
Misal 13 — Bursada, Şeyh Hamit mahallesinde, onyedinci yüzyıl sonlarına ait bir evin büyük ve dört istikamette penceresi olan ocaklı odanın önünde sofa, ve sofanın bir ucunda açık bir sekilik, diğer ucunda bir köşk - odası vardır. Bu köşk - odanın da pencereleri dört istikamette açılmıştır. Merdiven sofanın önünde ve dıştadır. Sofanın manzara tarafında olup, büyük odanın dağa bakması şayanı dikkattir.

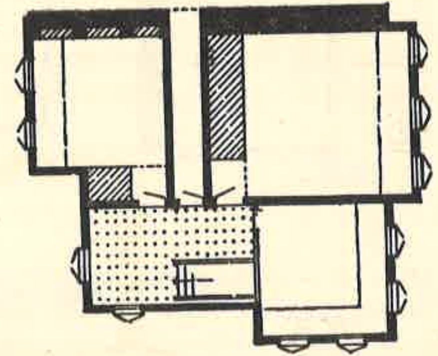

Misal 14 — Ankarada, Uluçanlar caddesindeki 1700 seneleri etrafında inşa edilmiş bir evde sofa ile oda sokağa müteveccihtir, ve yine sofa ile oda arasında bir kapıdan başka bir irtibat yoktur. Sofanın çıkmalı bir tahtı vardır.

Misal 15 — Merzifonda, İç Kasabada bulunan bu ev, bir büyük bir de küçük odalıdır. Evin üç tarafı sağırdır. Odaların pencereleri hayat tarafındadır. Sofanın bir ucu az çıkmalı bir sekilik şeklinde yapılmıştır. Gerek sekilik gerekse sofanın diğer kısımları açık bir direklik ile çevrilmiştir. Merdiven ve musluk yeri de sofanın içindedir.

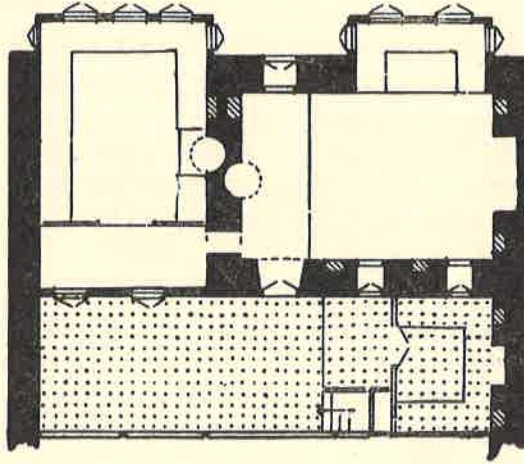
Misal 16 — Konyada, Dolap mahallesinde, Aksaray caddesi civarındaki bir evin de sofası hayat şeklinde ve açıktır. Odaların pencereleri sofa üzerine açılır. Merdiven sofanın içindedir, odalara bir aralıktan girilir.

Misal 17 — Gebzede, Sultan Orhan mahallesinde, Hafız Necâti evinin bir tarafı kapalıdır. Yine odaların pencereleri sade dışarıya doğru açılır. Merdiven sofanın içindedir. Sekiliğin bir tarafta çıkması vardır.

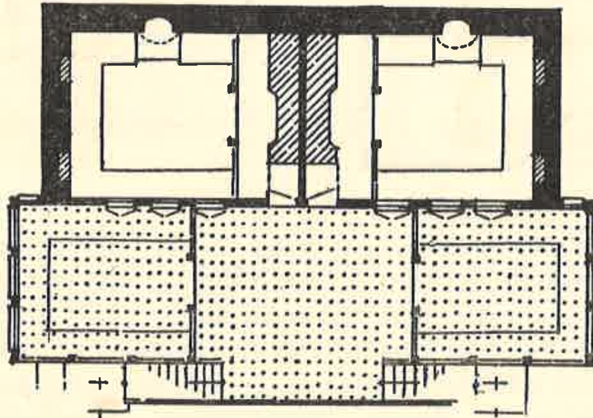
Dış sofalı iki odalı plân tipi:

Bundan evvel görülen bir kaç misalde, ev umumiyetle bir odalıdır. Bu odanın yanında bazen tali bir mahal daha vardır, fakat tek oda plâna hakimdir. İki cda aynı veya birbirine yakın kıymette olduğu zaman, plân başka bir veçhe alır. İki oda bazan tamamiyle müsavi büyüklüktedir. Bu, tipin en klasik ve tipik ifadesidir.

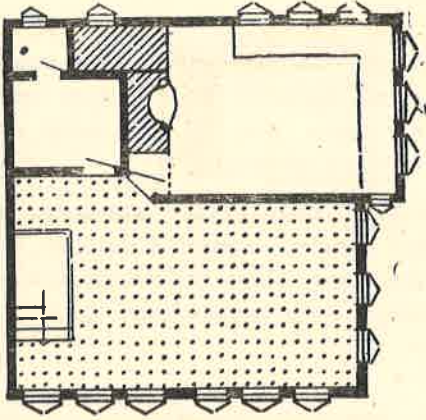
(Misal 19, 22, 24, 28 ve 30 da olduğu gibi) Bu vaziyette plân gayet muntazam, ve hatta simetriktir. Odaların p.ân içindeki yerleri de hep aynıdır. Yani oda kapıları, ve onların arkasındaki yüklükler daima plânın ortasına alınmıştır. Gayrı muntazam tertiplerde, odalar farklı ebat ve istikamettedir. Plân bu suretle daha serbestleşir, fakat beraklığını kaybeder.

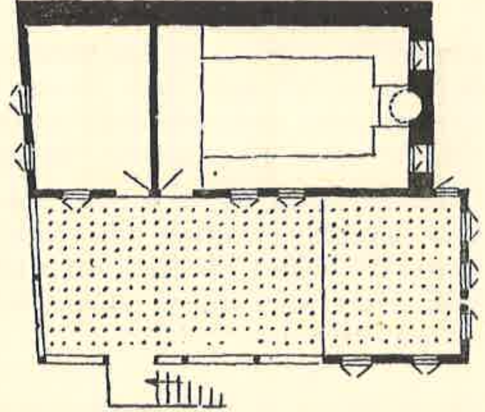

Misal 18 — Antalyada, Barbaros mahallesinde, Akar çeşme sokağında, 11 numarada, onsekizinci yüzyıl başlarından kalma, Derviş Kulaksız evinde, sofa arkada ve gine açık hayat şeklindedir. Evin iki komşu tarafı sağır olduğundan, oda pencereleri sokak üzerindeki cumbalarda ve sofa tarafındadır. Sofanın bir ucu sekilik şeklinde yapılmıştır.

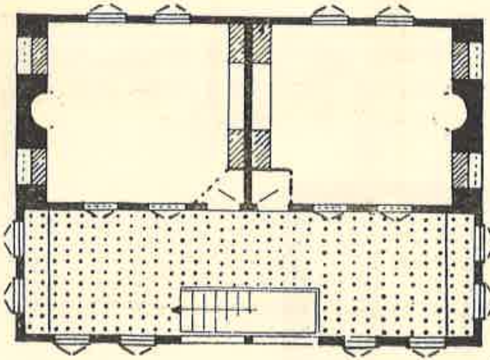
Misal 19 — Kulada, Sofular evinde ise, odaların pencereleri yalnız açık olan sofa tarafındadır. Merdivenler dıştandır. Sofa, ön sofa vaziyetinde ve iki sekiliklidir. Evin yapı tarihi onsekizinci yüzyıl başlarıdır.

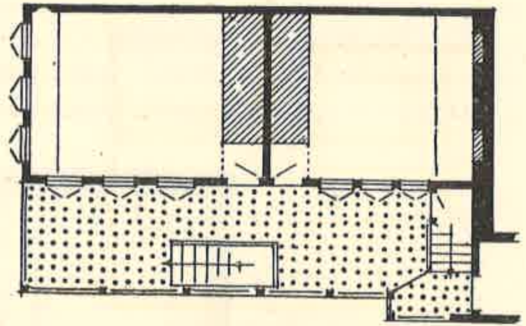

Misal 20 — İstanbulda, Firuzağada, Çukurcuma Camii karşısında ondokuzuncu yüzyıl başlarına ait olan evin sofa üzerine açılır bir odası ile bir kileri vardır. Odanın kapısı köşeden açılmaktadır. Bu plân evin üçüncü katına ait ve diğer katlardan daha küçüktür. Binanaleyh, evin tipik bir plânı değildir. Fakat, diğer kat plânları araziye ve arsaya uymak mecburiyeti karşısında son derece karışık olduğundan, ancak son kat, ipi en iyi bir şekilde ifade edilebilecek şekilde yapılmıştır.

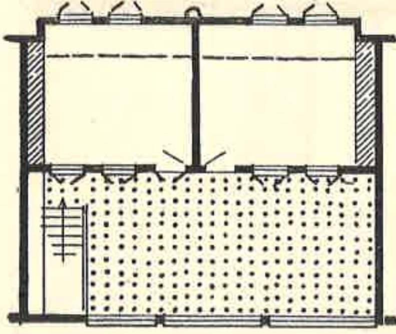
Misal 21 — Ankarada Kubilây sokağında bulunan 17 inci yüzyıldan kalma bir evin sofası üzerinde bir büyük birde küçük oda vardır. Büyük odanın, hem sofa, hem de sokak üzerine penceresi açılmıştır. Sofanın sokak tarafı, mutat olduğu veçhile, pencereli bir dıvar ile kapanmıştır. Diğer tarafları açık ve direklidir. Kapalı kısım seki kısmıdır.

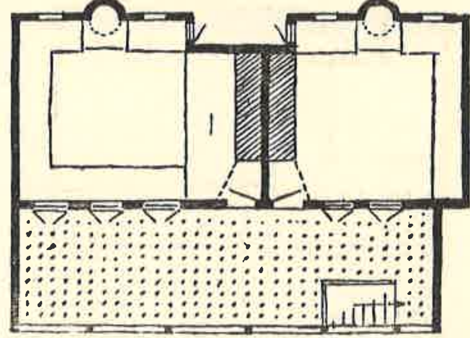

Misal 22 — Mudanyada onyedinci yüzyıl yapısı, Kenan Doğruöz evi, bahsedilen tipe ait en güzel ve muntazam numunelerden biridir. Plânında, ideal plândan hiç bir fedakârlıkta bulunulmadığı gibi, tatbikatında da büyük bir ustalık vardır. Ev iki odalıdır. Odaların sofa ve sokak üzerinde pencereleri vardır. Sofa karşılıklı sekiliklerle üçe bölünmüştür. Orta kısmın açıklığı Bursa kemerleri ile ayrılmıştır. Sekiliklerin ise pencereli dıvarları vardır. Evin hiç bir istikamette çıkması olmaması, plânın intizamını tamamiyle meydana çıkarmaktadır. Merdiven sofanın orta kısmındadır.

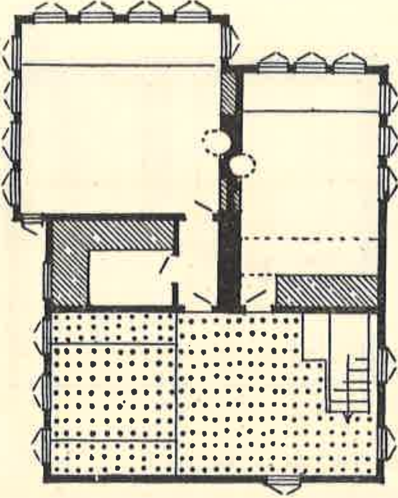
Misal 23 — Bursada, Akbıyık caddesinde, 3 numaralı evin iki tarafı sağırdır. Odaların pencereleri kısmen sofaya kısmen dışarıya açılmıştır.

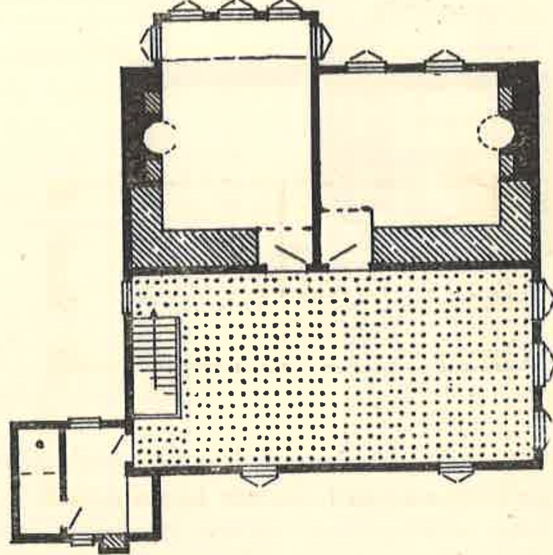

Misal 24 — Bursada, Muradiye caddesinde, onyedinci yüzyıl sonralarına ait «Yuvalı» evin sofası arka ve bağçe tarafındadır. Sofa üst katta ve açık bir direklik şeklindedir. Aptes-hane sofanın bir tarafındadır. Evin iki tarafı sağırdır.

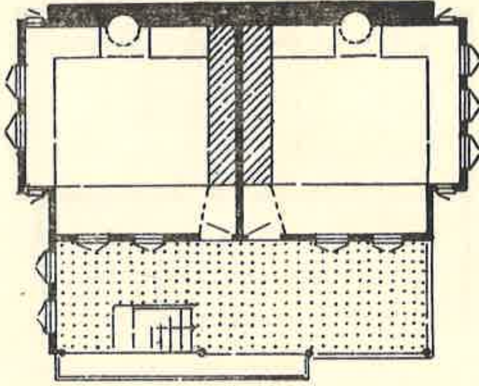
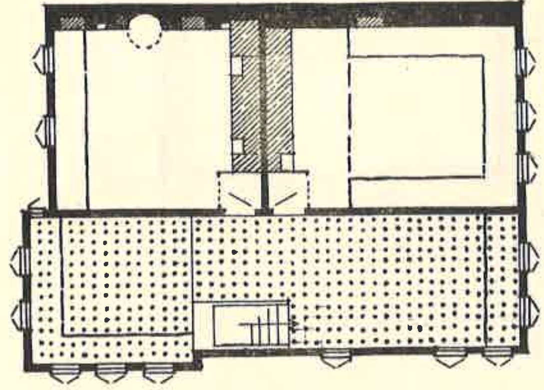
Misal 25 — Bursada, Muradiye civarında bulunan bu evin plânı gayet sade, ve iki oda ile bir sofadan ibarettir. Sofanın alın dıvarları sağır, güneş ve manzara tarafı direklidir. Evin hususiyeti sokak tarafındaki ocaklı cumbalardadır. Bu taraftaki dıvar, çıkma olduğundan, ahşaptır. Bu sebepten dolayı ocaklar dıvar kalınlığı içine alınmamış, ayrıca çıkıntı olarak yapılmıştır. Ocakların iki tarafında birer baş penceresi vardır.

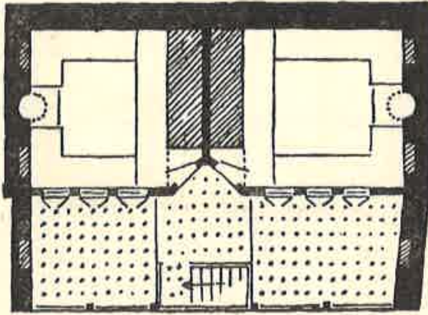
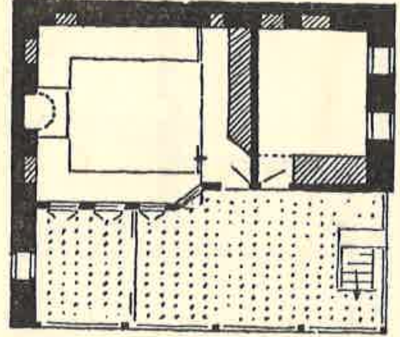
Misal 26 — İzmitte, Yukarı mahallede bulunan bu evde, sofanın uzun yüzü penceresiz ve yalnız dar yüzleri aydınlıktır. Mevcut iki odanın da dolayısiyle sofa üzerine bakar pencereleri yoktur. Baş odanın yüklük ve servis yerleri çok bol tutulmuştur. Ev onsekizinci yüzyıl yapısıdır.

Misal 27 — Sapancada, Merkez mahallesinde, onsekizinci yüzyıla ait bir evde sofanın üzerine açılan iki odanın pencereleri sofa tarafında değil, aksi istikamettedir. Merdiven sofa içindedir. Helâ ve musluk, direkler üzerinde ayrı bir ilâvedir. Sofa sağır ve az pencerelidir.

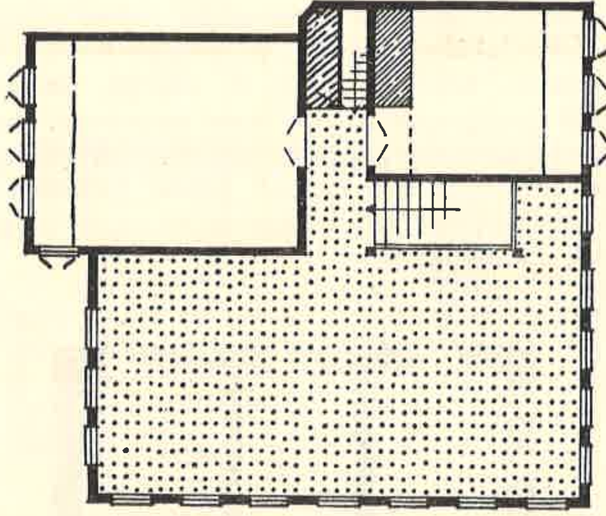
Misal 28 — Antalyada, Kapı Ağzında, Paşa camii civarında bulunan bu evin bir tarafı sağırdır. Sofa açık, hayat şeklinde ve yandadır. Sofanın sokak tarafı pencereli bir dıvar ile kapanmıştır. Odaların biri sokak, diğeri arka tarafta çıkmaları vardır. Merdiven sofanın içindedir.

Misal 29 — Gebzede, Emin Bekiroğlu Hüsnü evinin de bir tarafı sağırdır. Fakat, odaların sofa üstünde pencereleri yoktur. Sofanın bir tarafında iki istikamette çıkıntısı olan sekilik kısmı vardır. Ev onsekizinci yüzyıl yapısıdır.

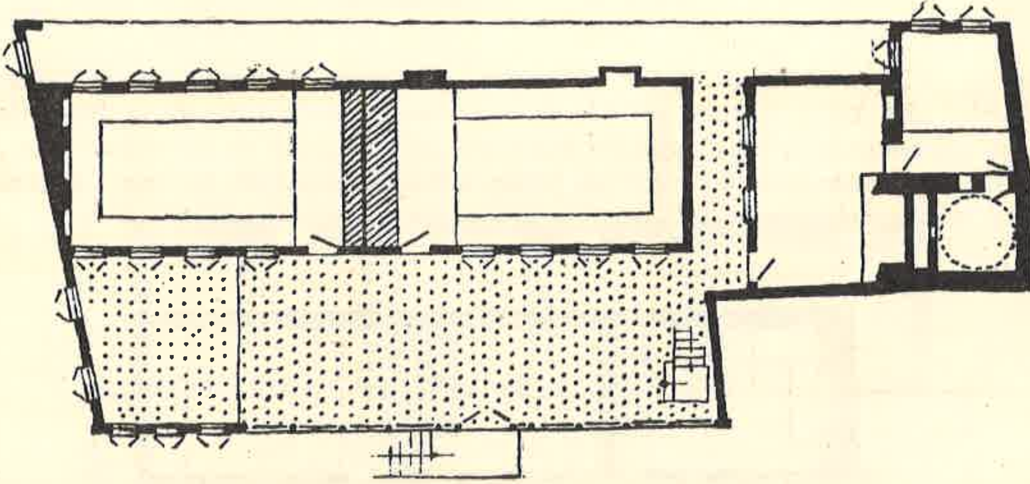

Misal 30 — Manisada Lala Paşa mahallesinde onsekizinci yüzyıldan kalma bir evde plân son derece basittir. İki oda hemen hemen aynı büyüklüktedir. Evin üç tarafını sağır bir dıvar çevirdiğinden, odaların pencereleri sergâhın üzerine açılmıştır. Evdeki hususiyet oda kapılarının pahlanmış köşelere alınmış ve bu suretle sofaya kapı önü şeklinde ufak bir aralık ilâve edilmiş olmasındadır. Bu plân iki odalı ev tipinin en karakteristik numunelerinden biridir ve Anadolunun muhtelif yerlerinde aynen tatbik edilmiştir.

Misal 31 — Bergamada, onsekizinci yüzyıl yapısı ve gayet küçük olan bu evin üst katında bir büyük, bir de küçük odası vardır. Öyle olduğu halde, büyük odanın kapısı, köşe pahı içine açılmamış, faka küçük odanın hizasına alınmıştır. Büyük odanın pencereleri sofa tarafındadır. Sofa sokak ve bağçe tarafına bakar ve direklidir. Merdiven serbest olarak, sofanın içinden çıkmaktadır, Plân gayet tipiktir, ve karakteristik bir misal olarak telâkki edilebilir.

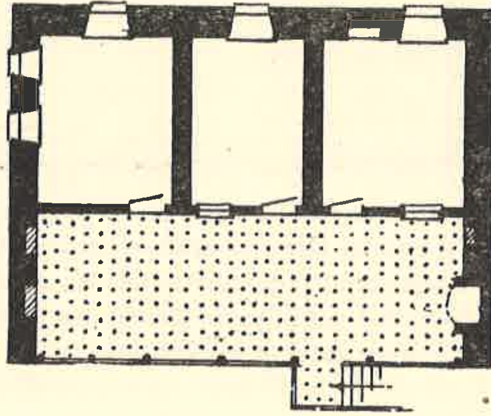
Misal 32 — İstanbulda, Tarabyada, Dr. Zagraphos yalısında en üst kattaki sofa, yan sofa vaziyetinde ve üç tarafı pencerelidir. Merdiven sofadan direklik ile ayrılmıştır. Deniz tarafındaki oda çıkmalıdır. Odalara bir sahanlık aralığından girilir. Odaların sofa üstünde pencereleri yoktur. Ev, III. Selim Ampiri uslubundadır.

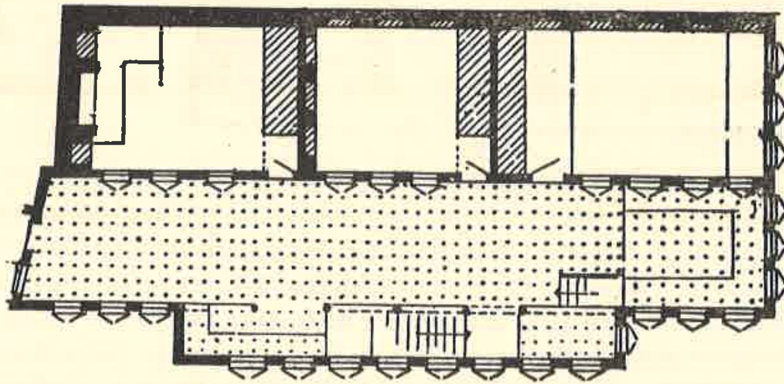
Misal 33 — Rodosta, Etnoğrafya müzesi olarak kullanılan bu evin iki büyük odası vardır. Bu odaların ikisi sofadan, biri de ayrıca dışardan ziya alıyorlar. Sofanın bir ucunda daha küçük pencerelerle ayrılmış sekiliği, diğer ucunda da merdivenle çıkılır mürtefi köşkü vardır. Merdiven dıştandır. Hamam, hamam odası ve külhan yeri plânın ahengini ve karakterini bozmıyacak surette ayrılmıştır. (Architetture Turca in Rodi, Hermes Balducci 1932, s. 23 rövele tarihi 1931.)

Dış sofalı üç ve fazla odalı plân tipi, şimdiye kadar görülenlerden bilhassa ebadı ve uzunluğu ile ayrılır. Bununla beraber, üç odalı plân, ortadaki odanın iki yanındakilere nazaran geriye çekilmesiyle hususiyeti olan yeni bir ideal tipi vücude getirmiştir. Bu tipin en sade şekli misal 38 ile ifade edilmiştir. Pahlı ideal tip bilhassa misal 40 ve 43 de görülebilir.

Sofanın uzaması muhtelif şekillerde bölünmesine imkân vermektedir. Sofanın bir veya iki ucu, kerevet ve sekilikle döşenir veya buraları bir iki kademe yükseltilerek oturma yeri haline sokulur. Bazen bu yerler, dış cidarları bakımından sofadan ayrı tutulur ve meselâ camekân veya pencereli bir dıvar ile çevrilir. Bazen sofadan direklik ile ayrılır ve hâttâ bu direkliğe camekânlar da ilâve edilir. Böylece sekilik adeta ayrı bir köşk ve hâttâ oda şeklini alır. Bununla beraber bu köşkler plânları bakımından sofa yüzünden ayrılmadıkça ve kendi başlarına bir cephe çıkıntısı teşkil ettmedikce, tip üzerinde tesirli olmamışlardır.

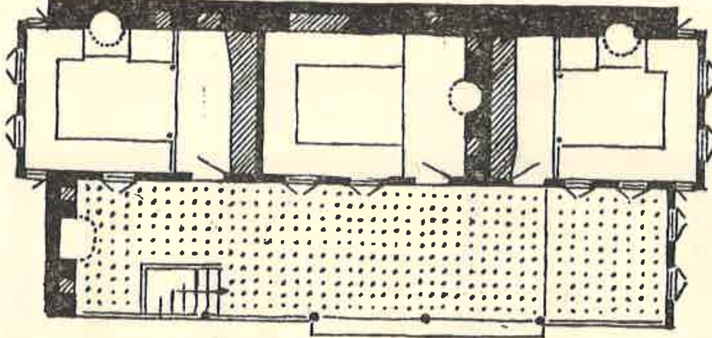

Misal 34 — Tarsusta, Kasaba içinde bulunan bu evin plânı, bu tipin ideal bir numunesini teşkil eder. Birbirine yakın eb'adda üç sıra odanın önünde açık sofa vardır. Sofanın ve sıra odalarının da iki tarafı sağırdır. Pencereler iki istikamette de mevcuttur. Plân gayet sade ve muntazamdır. Bu evde ideal plânın tatbikini menedecek bir engele karşılaşılmamış olduğu anlaşılmaktadır.

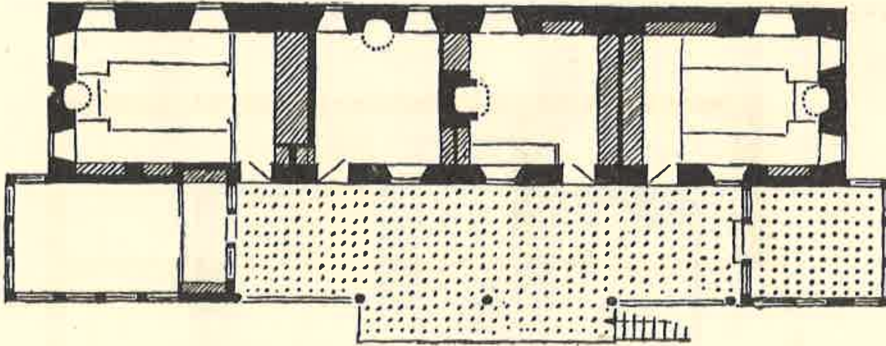

Misal 35 — Rodosta, Türk mahallesinde bulunan ve on sekizinci yüzyıldan kalma bir evde de üç oda sıra ile sofanın bir yanına dizilmiştir. Odaların pencereleri münhasıran sofanın üstündedir. Yalnız bir uçtaki odanın ayrıca dışarıya bakan pencereleri vardır. Sofaya çıkan merdiven dışta fakat dıvar ve camekân içindedir. (Architettura Turca in Rodi, Hermes Balducci 1932, s. 26 röleve tarihi 1931.)

Ege mıntıkasında da diğer Türk eyaletlerinde olduğu gibi, aynı tipin yalnız inşai bazı değişikliklerle aynen kullanıldığı bu numuneden anlaşılmaktadır.

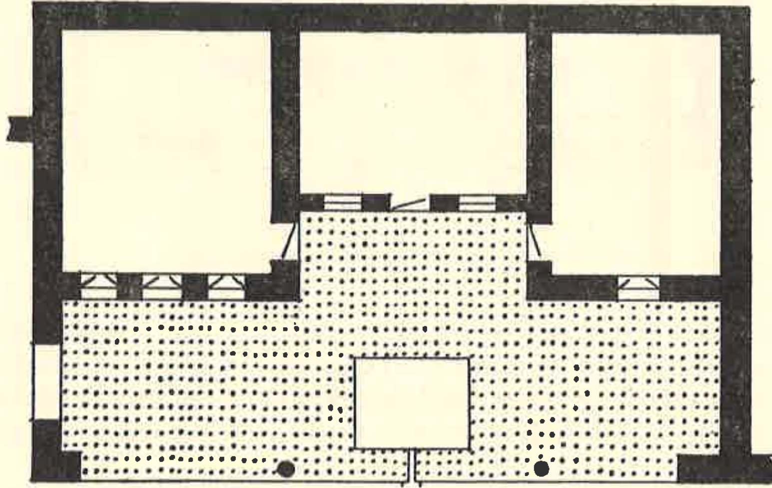
Misal 36 — Antalyada ondokuzuncu yüzyıldan kalma bir evde, sofa gayet uzun tutulmuş ve üstüne üç oda sıralanmıştır. Evin bir tarafı sağır olduğu için, sıra odaların sofaya bakan pencereleri, iki baş odanın ise ayrıca cumbaları da vardır. Sofa sokak ve kahve ocağı tarafında kapatılmış diğer kısımlarında direklidir. Fakat cephesine ayrıca pencereler ilâve edil miştir. Plân gayet sade ve toplu bir mustatil şeklindedir.

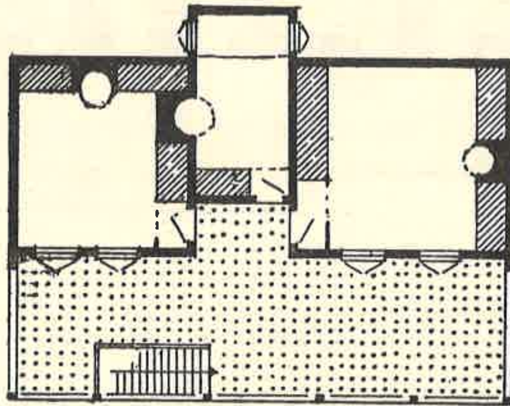
Misal 37 — Akşehirde, Eskikale mahallesinde, Keçeci sokağında bulunan ondokuzuncu yüzyıldan kalma Ömer efendi evinde, sofanın üzerine sıra ile dört oda dizilmiştir. Bu odalara hem sokak hem de sofa tarafına bakar pencereler açılmıştır. Sofanın iki ucunda iki oturma yeri vardır. Bunlar cepheyi daha da uzatacak şekilde çıkıntılı yapılmıştır. Bu sekilikler camekânlarla çevrilmek suretiyle sofadan ayrılmış ve adeta birer oda haline sokullmuştur. Bununla beraber buraları oda değildir, sadece birer köşk karakterini taşıyan yerlerdir. Başlıca husus iyetleri sofadan da camekân ve kapı ile ayrılmış olmalarındadır.

Sofanın uzamasiyle beraber bazan dip duvarı hareketlendirmek imkânları ve arzusu doğuyor ve ortadaki odanın önündeki dıvar geriye çekilmek suretiyle bu netice elde ediliyor.

Ortadaki odanın içeriye çekilmesiyle kazanılan bir cihet, iki yan odaya dar yüzlerinden kapı açmak ve bu suretle sofa tarafındaki pencere cephesinin intizamını bozmamak imkânıdır.

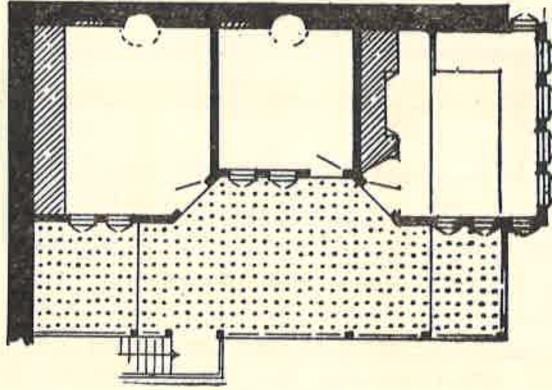

Misal 38 — Diyarbakırda, İskenderpaşa evinde, yukarda işaret edilenler vazıhan görülüyor. Sofa açık bir direklik şeklindedir ve iki yanı pencereli dıvarlarla kapanmıştır. Orta oda, diğerlerine nazaran daha geriye alınmıştır. Oda pencereleri hep sofaya açılır.

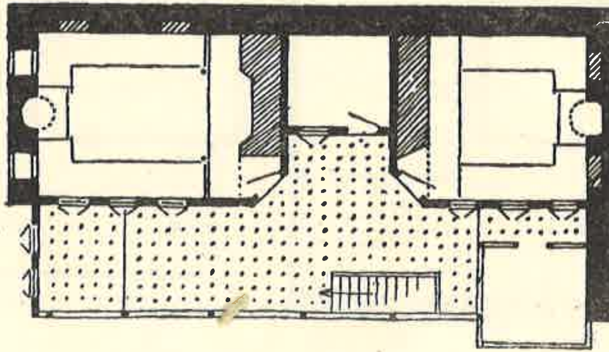

Misal 39 — Vezirköprüde, on yedinci yüzyıla ait bir evde de, ortadaki oda biraz geriye çekilmiştir. Elde edilen aralık, odaların kapılarını alacak kadar derindir. İki yan odanın pencereleri hayata bakıyor. Merdiven hayat kısmının içindedir.

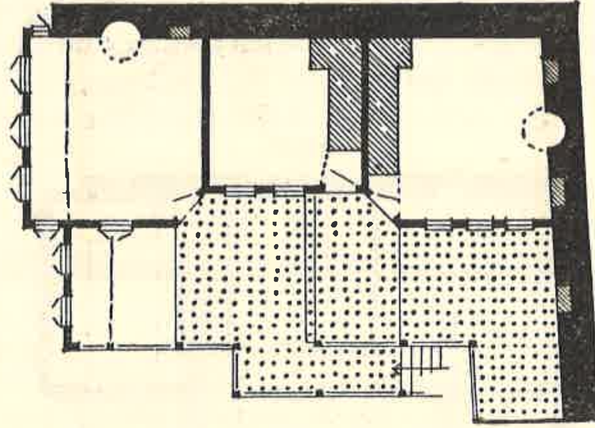
Ortadaki oda daha geride yapılmak ve iki yan odanın kapıları pahlı duvarlar içine alınarak odaların köşelerine getirmek suretiyle sofaya ilâve edilen aralığın (ek sofa) sofa ile daha iyi bağlanması temin ediliyor.

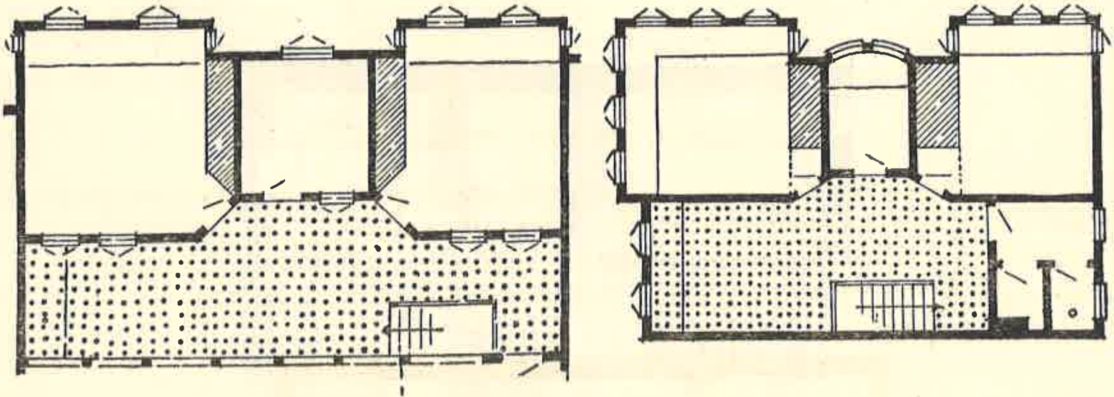
Misal 40 — Tirede, Kavak dibinde Emine kadın evinde de, bu usul tatbik edilmiştir. Sofa yandadır. Sokak üstündeki odanın ayrıca bir çıkması vardır. Evin iki yüzü sağır olmakla beraber, sofa bağçe tarafına alınmıştır. Bu tarz ekseriya Anadolu evleri için tipiktir. Merdiven dışardadır. Sokak tarafındaki baş odadan gayri odalar sofadan ziya alıyorlar. Ev onsekizinci yüzyıl başlarında inşa edilmiştir.

Misal 41 — Bergamada, Atmaca mahallesi Kara Veliler çıkmazındaki Hacı Rıza evinde oda sırası iki büyük ve onların arasındaki küçük odaya taksim edilmiştir. Büyük odaların kapı pahları yüzünden, orta oda küçülmüş ve geride kalmıştır. Evin üç tarafı dıvarlı, sofa yüzü ise direklidir. Odaların da esas itibariyle pencereleri, sofa tarafına açılmıştır. Sofanın sokak tarafı da pencereli bir dıvar ile kapanmış ve o taraftaki sekiliğe daha mahfuz bir karakter verilmiştir. Sofanın bir ucunda, ufak sütunlarla ayrılmış köşk şeklindeki ikinci sekilik vardır. Bu sekiliğin dış yüzü sonradan bozulmuştur. Onsekizinci yüzyıl yapısı olan bu evin plânı az çıkıntısı olan sade bir müstatil içine alınmıştır. Evin sofaya doğru açılıp, diğer taraflarda sağır kalması, o devir için karakteristiktir.

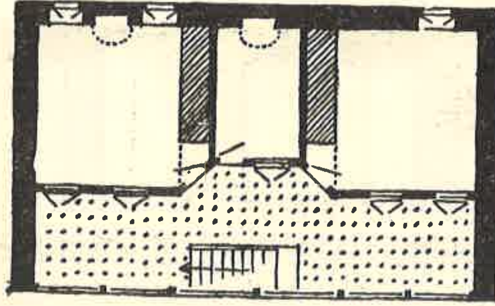

Misal 42 — Kulada, İç mahallede bulunan bu evde sıra odalarının tertibi aynıdır. Yalnız baş odadan gayrileri sofaya nazırdır. Baş odanın ise sokak üzerinde de pencereleri vardır. Sofa açık ve direklidir ve sokak tarafı pencereli bir dıvar ile kapanmıştır. Merdiven dışardan başlayarak çıkma şeklinde bir sahanlık ile nihayetlenir. Abdesthane uzatılmış sofanın ucundadır. Ev onsekizinci yüzyıl yapısıdır.

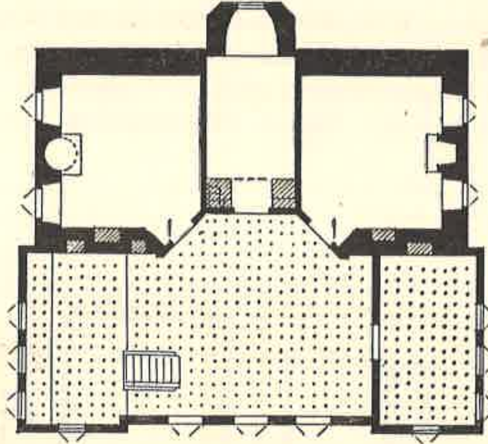

Misal 43 — İzmirde, Kurtuluş mahallesinde bulunan bir evde de, sıra odalardan ortadaki oda daha küçüktür ve hem sofa, hem de sokak dıvarı, köşe odaların yüzünden daha geriye çekilmiştir. Odaların hem sofa, hem de sokak tarafında pencereleri vardır. Köşe odaların kapıları pahlı köşelerin içine açılmıştır. Evin iki tarafı sağırdır.

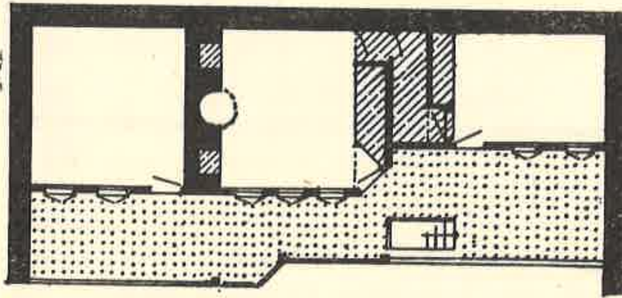
Misal 44 — İstanbulda, Halıcıoğlunda, Kanlı sokak civarındaki evde ise, sofa sağır tarafa gelmiş, ve bu yüzden aydınlığını ancak dar cepheden alabilmektedir. İki yan odanın kapıları, oda köşelerine getirilmiştir. Sofanın içinde merdiven, bir ucunda da aptesthane vardır. Ev II. Mahmud devri yapısıdır.

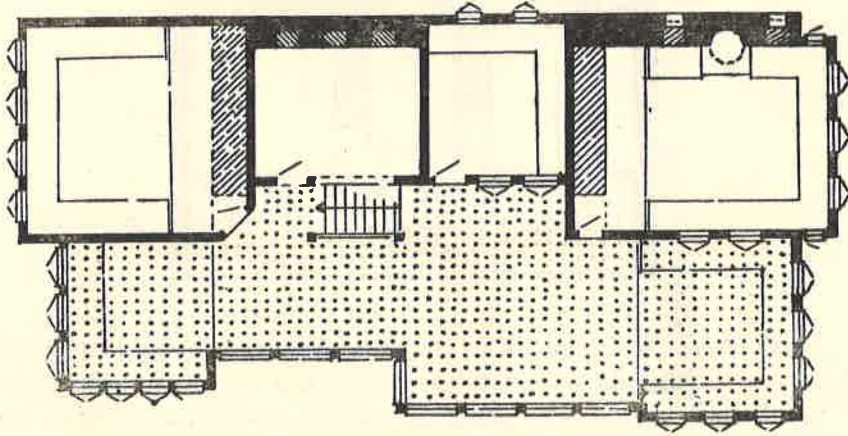
Misal 45 — Bergamada, Gazi Paşa mahallesinde ondokuzuncu yüzyıldan kalma bir evin plânı gayet sade ve çıkıntısızdır. Üç tarafı kalın duvarlarla çevrilmiş, sofa yüzü ise direklik şeklinde açık bırakılmıştır. Sofaya açılan üç odadan ortadaki, diğerlerine nazaran daha küçük ve geride olduğundan, köşe odaların kapıları pahlı olarak bu aralık üzerine açılabilmiştir. Bu odaların ekseri pencereleri de sofaya bakar. Merdiven sofanın içinde ve ortalarındadır. Bu tipi Türkiyenin muhtelif yerlerinde hemen hemen aynen görmek kabildir.

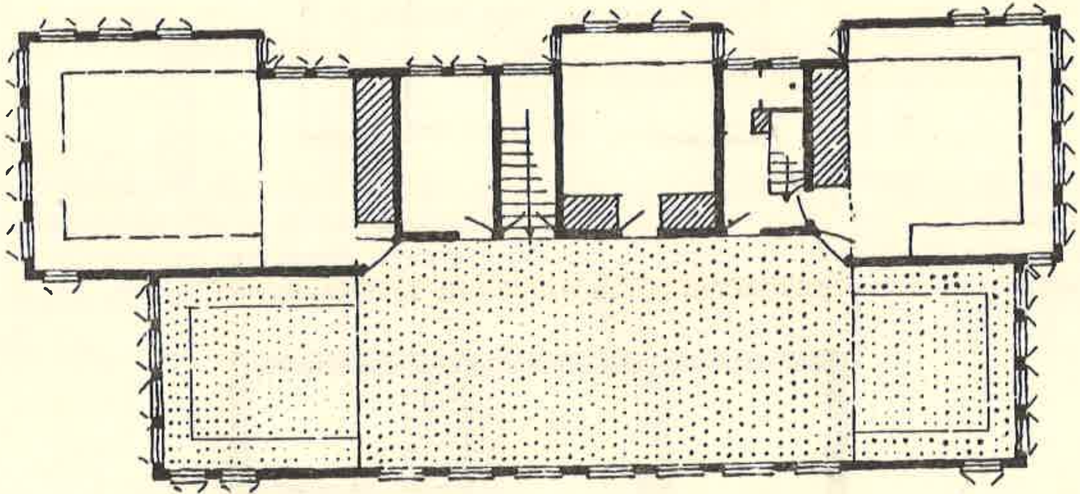
Misal 46 — Zagoradaki küçük evin plânı, dış sofalı üç odalı tipin karakteristik bir nümunesidir. Köşe odalarının kapıları pahlı pıvar içine alınmış ve sofa kapı önlerinde genişletilmiştir. Sofanın iki ucunda iki sekilik yer almıştır. Bunlardan biri sonradan kapatılarak oda haline getirilmiştir. (Elen Halk Sanatı Kulubü neşriyatı Kastoria Lv. 33)

Misal 47 — Ödemişde, Türkmen mahallesinde, Tekli caddesindeki evde, sofa dip dıvarının hareketini ön direkliğiyle takip ediyor. Bu evde şayanı dikkat olan cihet, üç tarafının tamamiyle sağır oluşudur.

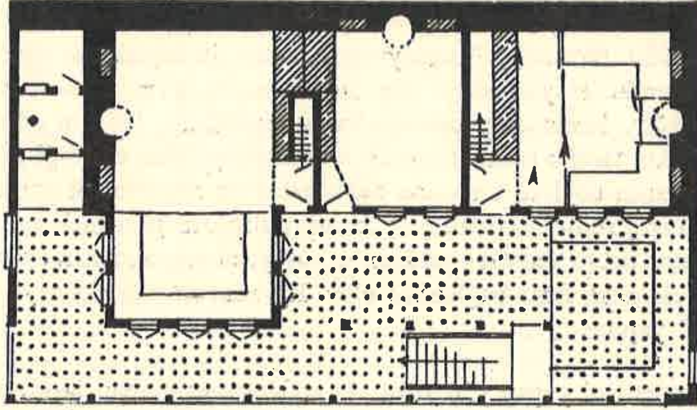

Misal 48 — Tekirdağda, Turgut mahallesinde, Çiftlikönü caddesinde, eski hükümet meydanındaki bu evin, bir dıvarı esas itibariyle sağırdır. Sofa, yan sofa şeklindedir. Biri sokak, diğeri arka tarafta olmak üzere iki sekiliği vardır. Sekiliklerin pencereleri, normal oda penceresi şeklindedir, ve sofanınkilerden ayrılmıştır. Bundan başka, sekilikler sofaya nazaran biraz çıkıntılıdır. Plânı ve bilhassa sofanın şekli gayri muntazam olduğundan bu ev, tipin karakteristik bir nümunesi değildir. Yapı tarihi onsekizinci yüzyıldır.

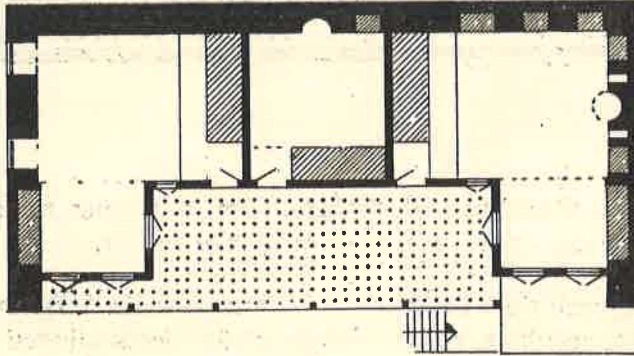

Misal 49 — Yeniköyde, Köybaşı caddesinde, iskele meydanı civarındaki yalının sofasın da, iki baş sekilik olarak diğer kısımlardan ayrılmıştır. İki büyük köşe odasının arasındabulunan diğer kısımların dıvarları bir az daha geriye çekilmiştir. Bu suretle, sofanın orta kısmı daha genişlemiş oluyor. Merdiven, odalar sırasının içindedir. Sofa iki sekiliği ile son derece muntazam ve muvazeneli bir tesir yapmaktadır. Yalı ondokuzuncu yüzyıl başlarında inşa edilmiştir.

Aşağıdaki misallerde görüleceği vechile, iki yan odalarından birine veya ikisine sofa üzerine kuvvetli bir çıkıntı ilâve etmek az tesadüf edilen bir usuldür. Bu usul bilhassa, arka ve yan duvarlar sağır olduğu zaman tatbik ediliyor.

Misal 50 — Tekirdağında, Zafer mahallesinde, Hanımlar bayırında, Gençağa evi daha büyük bir konağın ancak bir kısmıdır. Üç odadan birinin sofa üzerinde büyük bir çıkıntısı vardır. Bu çıkıntı, odaya üç istikamette pencere açmak imkânını vermiştir. Aptesthane sofanın bir ucundadır. Evin arka tarafı tamamiyle sağırdır. Mediven sofanın içindedir. Sofa açık bir direklikten ibaret ve bir tarafı sekiliktir. Ev onyedinci yüzyıl sonlarında inşa edilmiş, plânı sade bir müstatil içine sığdırılmıştır.

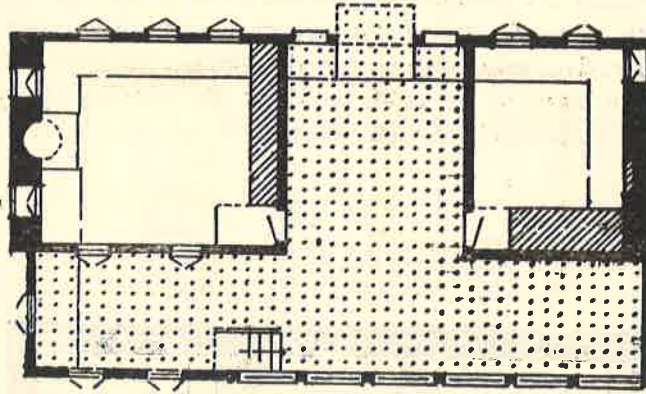
Misal 51 — Kütahyada, Çiyanzade evinde ise çıkmalar iki yan odaya ilâve edilmiştir. Arkada kalan sofanın önünde bir galeri vardır. Merdiven dıştandır. Bu ev de aynı devre ait ve klâsik sayılabilecek bir plânı haizdir. (L'Art Turc, Celâl Esat Arseven'den alınmıştır.)

D ı ş s o f a l ı, e y v a n l ı p l â n t i p i :

Eyvanın ev içinde gördüğü iş daha evvelce de izah edilmişti. Ev plânlarının içinde ise, yeri muayyendir. Eyvan mutlaka sofa üze ine açılı . En fazla görülen şekilde şu plân şeması tatbik edilmiştir :

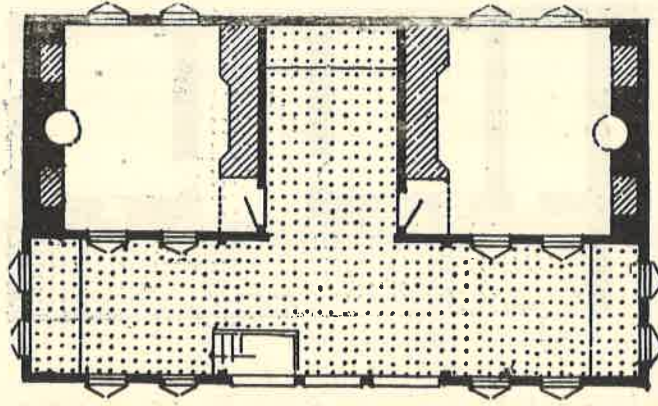
Sofanın ortasında sofaya amut istikamette, eyvan bulunur. Eyvanın iki tarafında da iki yan oda vardır. Binanaleyh, eyvanlı plân üç odalı plâna çok benzer. Hatta, bazan üç odalı plân eyvanlı plândan bozmadır. Yani eyvanın zaman ile kapanması suretile elde edilmiştir. Eyvanın bulunması ki yan odaya dip dıva l.rından girmek imkânını verir. Eyvanın dip dıvarı bazen sağır, bazen de pencereli, hatta cumbalıdır. İki yan odaya açılan kapılar, daima sofaya en yakın tarafta açılır. Bu suretle hem odaya arzu edildiği gibi bir köşesinden girilir, hem de eyvanın böylece birbirine bağlı kalan üç duvarından istifade etmek imkânı kazanılmış olur. Yani, sediri istenirse, üç duvarın altından geçirmek kabildir. Yan odaların iki kapısı, bazan usulü vechile pahlanmış köşeye alınır, o zaman eyvan biraz daha yer kazanmış ve sofa ile daha fazla bağlanmış olur. Eyvanın zemini ekseriya sofanın zemininden daha mürtefi yapılır.

Plânda eyvan tesirini yapan yan veya ara sofaların eyvandan farkı, oturmağa mahsus bulunmamaları ve yalnız geçit için yapılmış olmalarıdır. Bu da ancak yan sofanın dibine de kapı açmak mecburiyeti mevcut olunca yapılır.

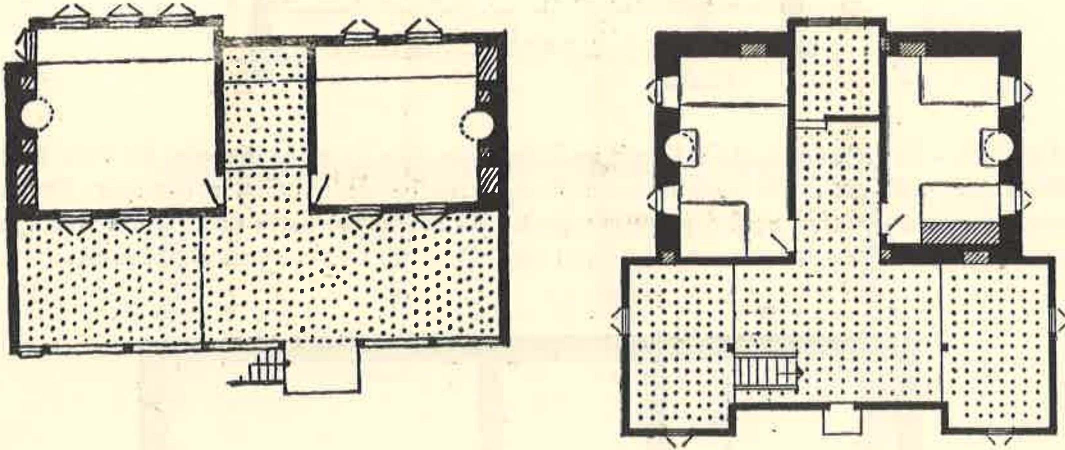

Misal 52 — Bursa'da, Muradiye Mahallesinde, Cami meydanına nazır olan bu ev Sultan Murad'a atfedilir ise de, 17 nci yüzyıl yapısı olduğu katidir.

Plân iki odalı eyvanlı tipin karakteristik bir numunesidir. Sofa uzun bir mustatil şeklinde olup, direklerle çevrilmiş, yalnız sokaktan görülebilecek nihayeti pencereli bir duvar ile muhafaza edilmiştir. Bu yer ayni zamanda sekilik vazifesini görür. Sofaya açılan, ve gayet geniş olan eyvanın baş tarafı karşılıklı oda kapılarına tahsis edilmiş, iç tarafı oturmağa ayrılmıştır. Bu kısımda meydana nazır ufak bir cumbanın bulunduğu tahmin edilmektedir. Sokak tarafındaki oda baş oda mahiyetinde, ve ocaklı olup, üç tarafa pencereli yapılmıştır.

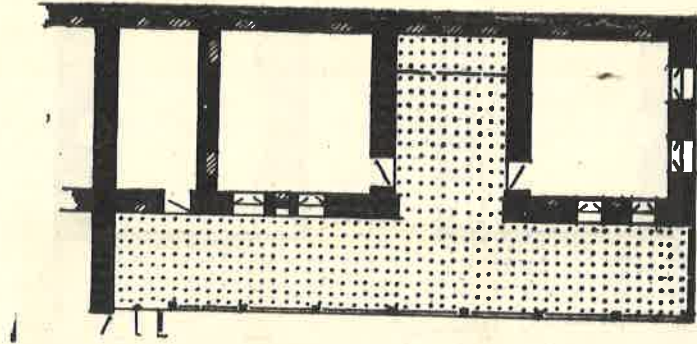

Misal 53 — Mudanyada, Halil ağa evinin son derece muntazam olan plânında büyük bir ahenk ve muvazene vardır. Evin büyük tadilâta uğramış olmasına rağmen, plânın tamamiyle simetrik olduğu anlaşılıyor. Evin hiç bir tarafına çıkmalar ilâve edilmemiştir. Sofanın iki ucunda, dış dıvarlarının şeklile ve Bursa kemerleriyle ayrılmış iki sekilik vardır. Sofanın ortasında ve iki odanın arasında bulunan eyvan, penceresizdir. Eyvan da sekilikler gibi, sofadan Bursa kemerleriyle ayrılmıştır. Evin yapı tarihi onyedinci yüzyıl ikinci yarısıdır.

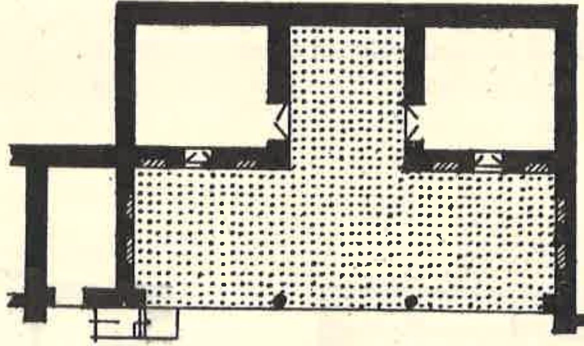

Misal 54 — Yenişehirde, Velibaba evinin iki yan dıvarı sağırdır. iki yan odanın bu suretle yalnız iki istikamette pencereleri açılmıştır. Sofanın da iki dip dıvarı sağırdır. Eyvan penceresiz ve nispeten dardır.

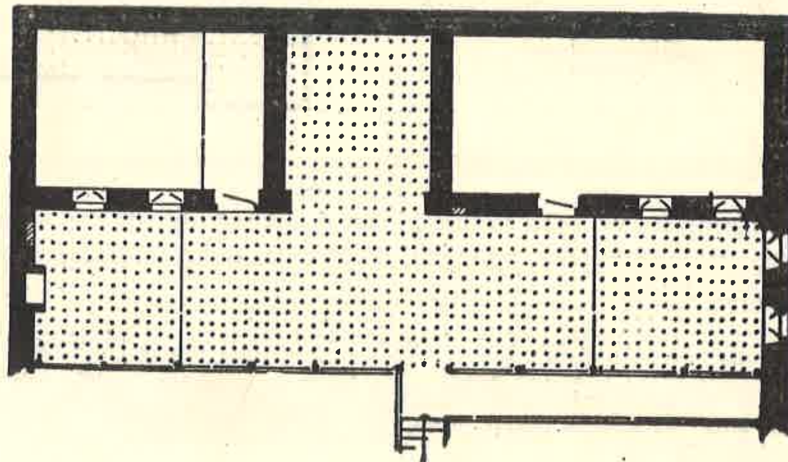
Misal 55 — Zagorada dış sofalı bir ev, Sofa iki ucunda sekiliği, ve ortasındaki aralığı ve bunun iki yanındaki odalarla klâsik bir tipin basit ve nispeten iptidai bir numunesidir. Odaların etrafı kalın dıvarlarla çevrili iken, sofa ahşap veya hımıştır. (Elen Halk Sanatı Kulübü Neşriyatı Lv. 60)

Misal 56 — Adanada, Tepebağdaki bir evin eyvanı ile sıra odalarının dip dıvarı sağırdır. Oda pencereleri ve sofa yan taraftadır. Eyvanın ön kısmı kapı aralığı, dip kısmı oturmağa mahsustur. Sofa açık bir direklikdir. Evin bir tarafına başka bir bölüm eklenmiştir. Merdiven sofanın dışındadır.

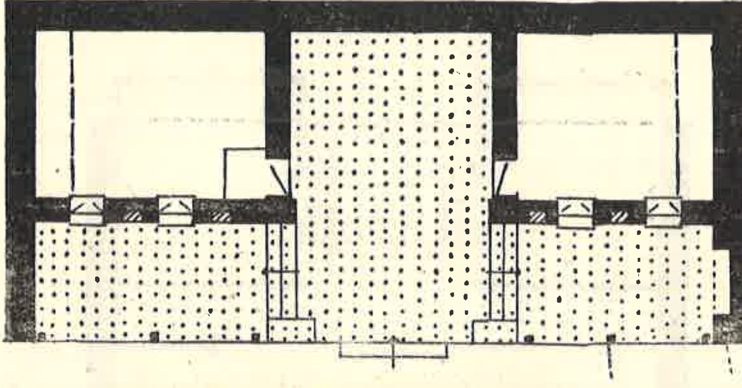

Misal 57 — Diyarbakırda, Aziz Camii mahallesinde, Sait Paşa sokağındaki bir evin harem dairesinde, sofa iki direk üzerine oturtulmuş kemerleriyle avludan ayrılmıştır. Eyvanın ayrıca penceresi yoktur, yani dip dıvarı sağırdır. Bu ev, mevzu bahis tipin şarkta tatbik tarzına ait şayanı dikkat bir nümunesini teşkil eder. Dıvarlar kalın ve pencereler azdır.

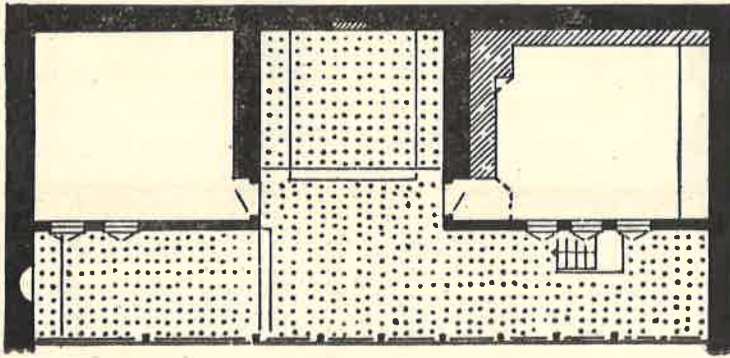

Misal: 58

Misal 58 — Tarsusta, Eski mahallede, Çataklızade evinin de plânı son derece basittir. Üç taraflı dıvar ile kapanmış olan evin avlu tarafında açık sergâh vardır. İki odanın pencereleri bu sergâha bakar. Bu odaların arasında penceresiz ve kapısız bir eyvan ve sofanın bir iki ucunda sekilikler yapılmıştır.

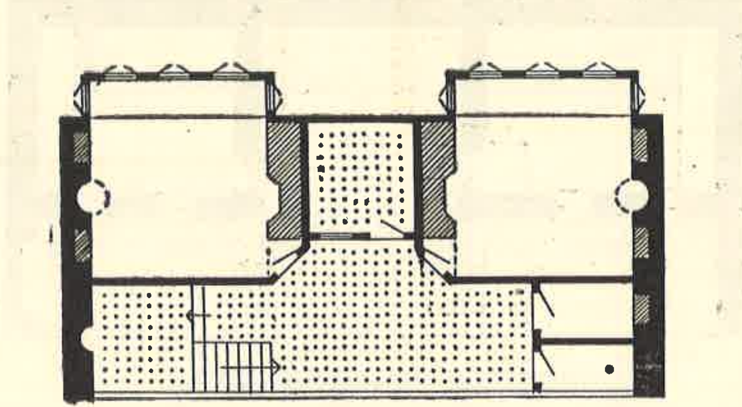

Misal 59 — Adanada, Selime hatun evinin plânı son derece muntazam ve nispetlidir. Evin üç tarafı sağır olduğuna göre, oda pencereleri kâmilen sofaya bakar. Sofanın, odaların önündeki kısımları daha yüksek seviyede ve oturmağa mahsus olmakla beraber, köşk veya sekilik olarak tebarüz ettirilmemiştir. Ona mukabil, eyvanın mihveri bu suretle kuvvetlenmiş oluyor. Filhakika, sofaya giriş bu mihver üzerindedir. Sofanın tavanı ahşap bir direkliğe istinad ettirilmiştir. Oda kapıları, usulü vechile yandan, yani eyvan önündeki kapı aralığından açılır. Evin sonradan ilâve edilen bir bölümü sofanın bir ucuna bağlanmıştır.

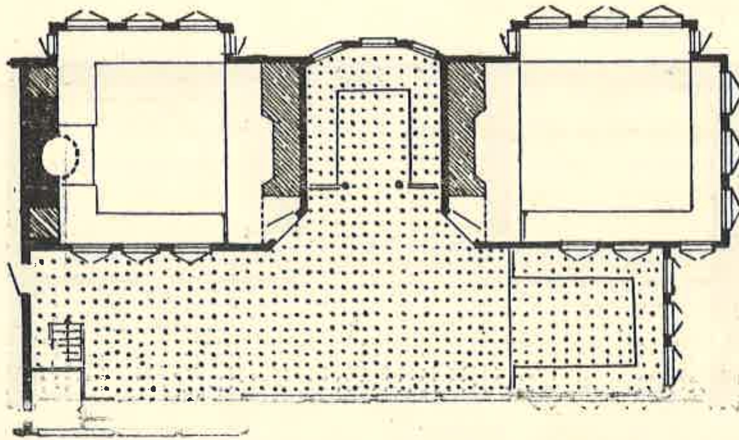

Misal 60 — Tirede Suratlı Malike evinin plânı da ideal plân vaziyetindedir. Yani, eyvanlı bir tipin hiç bozulmamış bir numunesidir. Bu tipte, evin üç tarafı kapalı, yalnız sofa tarafı bağçeye doğru açıktır. Sofa açık bir direklik vaziyetindedir. Odaların yalnız sofaya, nazır pencereleri vardır. Eyvanın hususiyeti, çeşmeli oluşudur. Demek ki, bilhassa sıcak günlerde oturmak için düşünülmüştür. Sofanın sedirlikleri vardır. Fakat, bunlar direkliği inkitaa uğratmamaktadırlar. Evin yapılışı onyedinci yüzyıl içine girer.

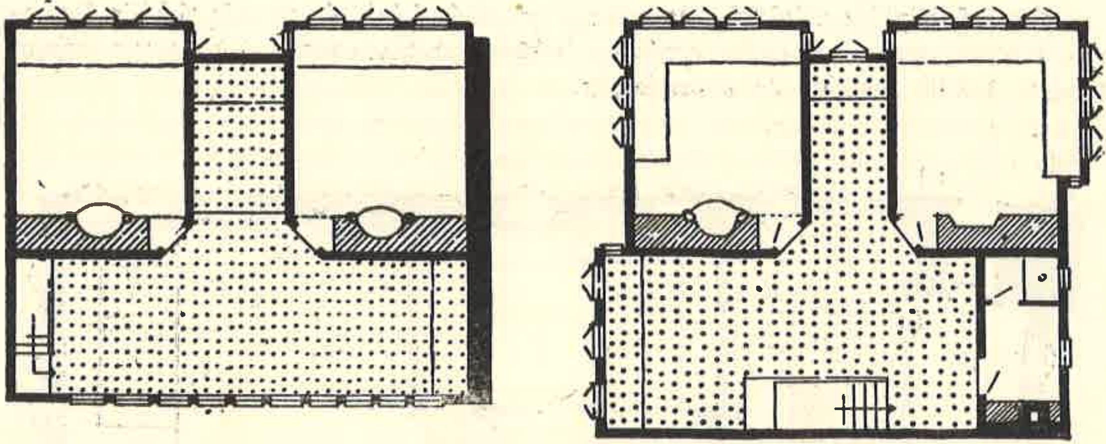
Sofa ile eyvanın iki yanındaki oda köşelerinin pahlanması suretiyle daha sıkı bir surette birbirine bağlandığı da vakidir. Bu usul en fazla 18 inci yüzyıldan itibaren tatbik edilmiştir. Aşağıda göreceğimiz iki misalde, eyvanın cephesi dekoratif bir arkad ile süslenmiştir. Bu sütunlar, 17 inci yüzyıl sonlarına kadar devam etmiş olan Bursa kemeri şeklindeki kirişin yerine kaim olmuştur. Eyvanın dip duvarı, bu misallerde olduğu gibi, cumbalı ve bol pencereli de olabilir. (Misal 62, 65)

Misal 61 — İstanbulda Mevlâna kapuda 17 inci yüzyıla ait bu evin sofa cephesi değiştirilmiş olduğu için direkli olup olmadığı kat'i olarak tayin edilememiştir. Sokak tarafında iki oda, ve bunların arasında biraz geriye çekilmiş olan eyvandan bozma bir tali oda daha vardır. Merdivenin arkası mürtefi bir sekilik şeklinde kullanılmıştır. Evin iki kalkan duvarı sağır, ve komşuya bitişiktir.

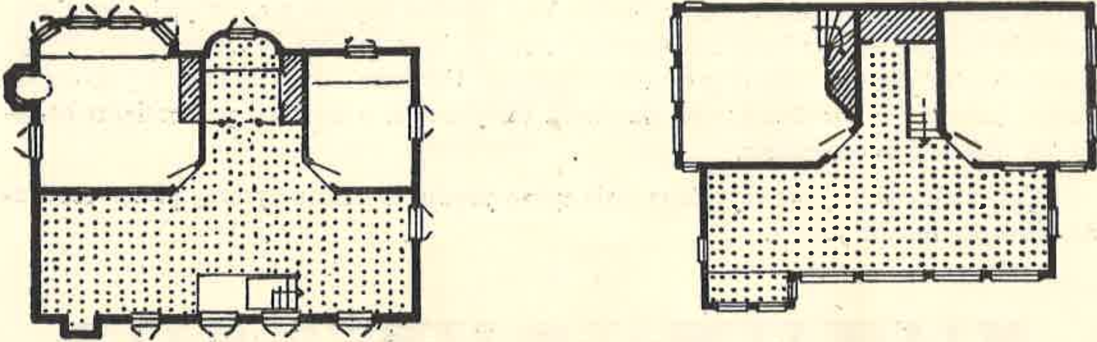

Misal 62 — Edirnede, Mimar Sinan caddesinde bulunan ve büyük bir konağın geri kalmış ve bölünmüş (Selâmlık) kısmı olan bu evde, sofanın camekânlı direkliğinden ayrılan bir sekiliği ve bundan başka sofanın merdiven üstünde bir de «tahtı» vardır. Eyvan iki oda arasında ve sofadan bir direklik ile ayrılmıştır. Eyvana ayrıca sokak üstünde bir cumba ilâve edilmiştir. İki odanın da kapıları köşeleme açılmıştır. Bu konak Edirnenin onsekizinci yüzyıldan kalma son evidir.

Misal 63 — Bursada, Hamzabey sokağında bulunan bu evin iki tarafı sağırdır. Odalar sofaya arkalarını, yani dolaplı dıvarlarını çevirmişlerdir. Girişler yine köşedendir Eyvanın penceresi yok ve genişliği azdır.

Misal 64 — İstanbulda, Firuzağada, Hardal sokağında ondokuzuncu yüzyıl başlarına ait bir evde, iki odanın arasındaki eyvan nispeten dar tutulmuştur. Sofanın yalnız bir cephesi pencerelidir, uzun yüzü komşu dıvarı ve sağırdır. Aptesthane sofanın diğer yüzünü kapamaktadır.

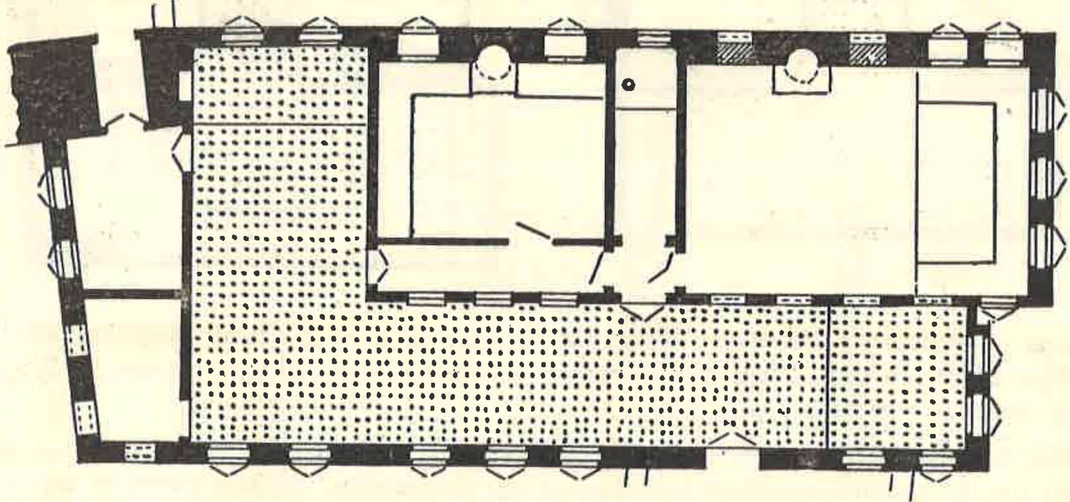

Misal 65 — Edremitte bulunan ve onsekizinci yüzyıl sonlarına ait olan bu evde, böyle bir usulün tatbik edildiğini görüyoruz. Eyvan, biraz geride bulunan bir direklik vasıtasiyle sofadan ayrılmıştır. Eyvanın bir de pencereli cumbası vardır. Sofa ve yan odaların şekil ve yerleri mutat tarzdadır.

Eyvan yerine ara veya yan sofanın kaim olabileceği zamanları izah etmiştim. Aşağıda görülecek şekilde, merdiven yan sofa içine alınmıştır. Mediven bahsinde görüldüğü veçhile bu şekil, merdiven yerinin plân içinde takarrur etmesi bakımından mühimdir. Şimdiye kadar görülen misallerin ekserisinde merdiven, sofanın pek kat'i olarak tespit edilmemiş bir yerine getiriliyordu. Merdivenin yan sofayı işgal etmesiyle plânda mühim bir ilerleyiş kaydedilir.

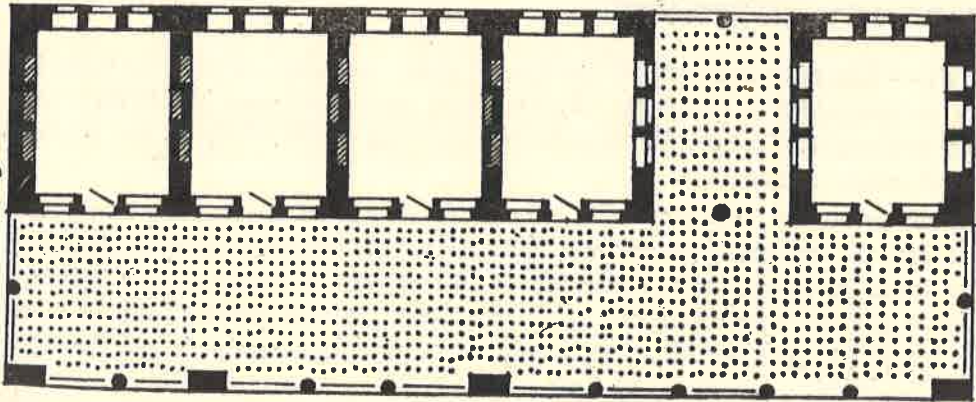
Misal 66 — İzmirde, Yeni mahallede, 805 inci sokakta Misafiroğlu evinde, iki oda arasındaki yer eyvan değil, merdivenli ara sofadır. Oda köşeleri yine Edirnedeki evde olduğu gibi pahlanmıştır. Normalden eksik uzunlukta olan sofanın bir ucunda, biraz çıkıntılı bir şekilde, bir sekilik vardır. Plân, sofanın kısa olmasından dolayı muntazamlığını kaybetmiştir.

Yan sofa büyükçe plânlarda oda sırasının ortasında değil, bir yanında olabilir. Bu suretle odaların arasında iç irtibat yapılması imkânı muhafaza edilmiş olur. Bu yan sofanın nihayeti sekilik şeklinde de kullanılabilir.

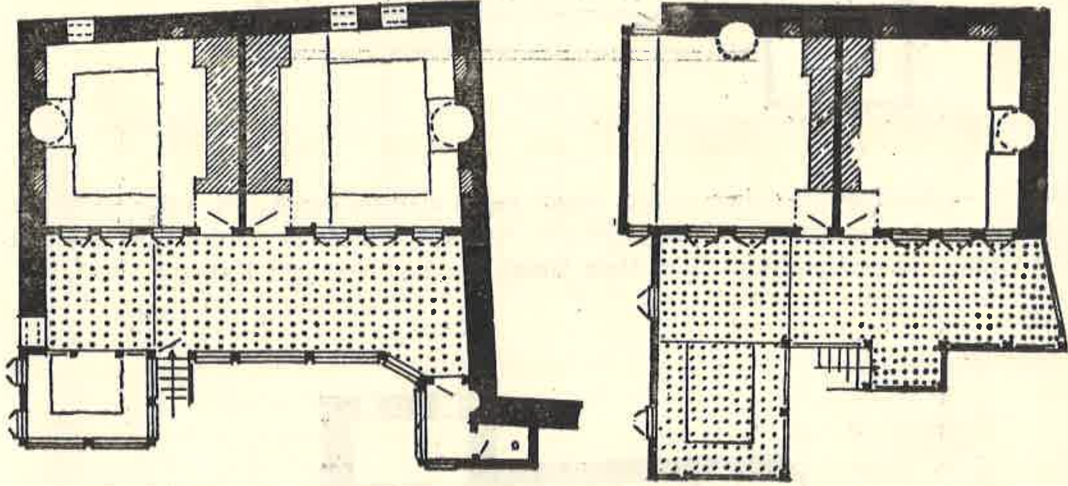
Misal 67 — İstanbulda, onyedinci yüzyıl sonlarına ait olan, Yenicami Hünkârmahfili plânı, tamamiyle ev plânına uygundur. Dört tarafı açık kalmak şartı ile, gayet ustalıkla yalnız bir köşesiyle camie bağlanmıştır. Sofayı, kara tarafına koymak mecburiyeti, camie geçmek için bir yan sofanın ilâvesini lûzumlu kılmıştır. Esas sofadan bir Bursa kemerile ayrılmış olan bu yan sofa, yalnız geçit vaziyetindedir. Odaların sofa tarafında da pencereleri vardır. Sofanın bir dar dıvarı, seki alabilecek vaziyettedir. o taraftaki pencerelerin bolluğu bu imkânı kuvvetlendirir.

Çok odalı evlerde, bir veya daha fazla eyvan yapılır. O zaman eyvanın plânın ortasında olmasına luzum yoktur.

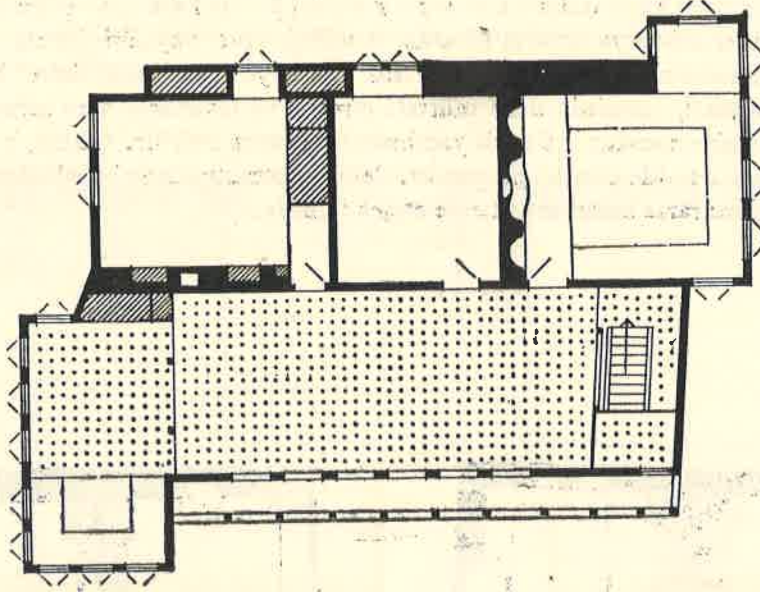
Misal 68 — Urfada, Hacı Kâmil evinde, eyvan bir yana alınmıştır. Odaların karşı karşıya pencereleri vardır, ve kapıları, daha yeni devir evlerinde olduğu gibi, pencere sıraları ortasındadır.

Dış sofalı, iki odalı, ve köşklü plân tipinin bundan evvelkilerden farkı, sofa veya hayatta tebarüz ettirilmiş bir veya iki çıkma sekilik veya «taht» kısmının bulunmasından ibarettir. Bu kısım, ya dıvarların daha kapalı, yani direk yerine pencereli, zeminin daha mürtefi olması, ve dıvarların aynı zamanda sofanın dıvar veya direkliğine nazaran çıkıntılı yapılmasile tebarüz ettirilir. Çıkma, bilhassa, daha fazla manzara ve hava elde etmek için yapılır. Sekilik kısmının daha kapalı olması, bilhassa sokağa nazaran daha fazla mahremiyet elde etmek içindir.

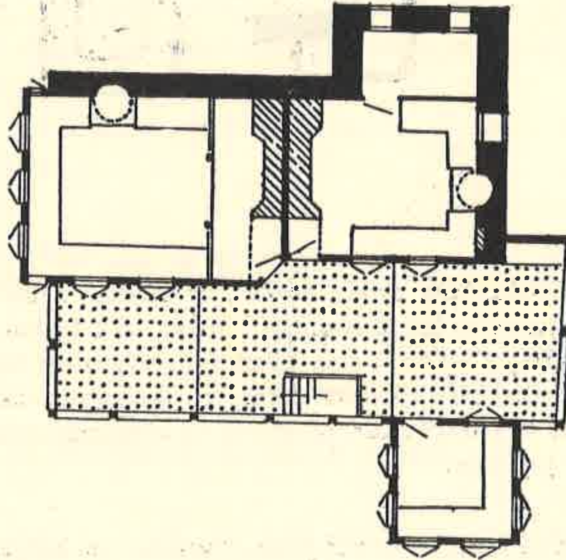

Misal 69 — Kulada, Çolakzadeler evinin odaları, üç taraftan kalın ve nispeten sağır bir dıvar ile çevrilmiştir. Yalnız iç bağçe tarafındaki dıvar hafif ve bol pencerelidir. Sofa da bu dıvarın önündedir. Hayat şeklinde olan sofanın bir ucuna, ve tamamiyle ayrılmış olarak sokağa ve bağçeye nazır, bir köşk ilâve edilmiştir. Bu köşkün sokak tarafında pencereli bir dıvarı vardır. Diğer tarafları açıktır. Merdiven ve apteshane sofanın dışındadır. Bu ev de onsekizinci yüzyıl yapısıdır.

Misal 70 — Kulada, Hacı Yusuflar evinin plânı, evvelkine çok benzer. Sıra odaların arka ve bir yan dıvarı sağırdır. Sokak tarafındaki çıkmanın ise ancak, yanlarında pencereleri vardır. Bunun da sebebi, sokağın dar olması ve karşıdan içerisinin görünmemesi arzusudur. Esas itibariyle odaların pencereleri sofa tarafındadır. Sofa açık bir sergâh şeklinde yapılmış ve damı direkler üzerine oturtulmuştur. Yalnız sokak ve yan cephesi dıvarlıdır. Köşk bütün derinliği ile öne çıkarılmış ve sokak tarafından başka kısımları açık direklik ile çevrilmiştir. Bu plân bu tipin gayet güzel ve muntazam bir numunesini teşkil etmektedir. Merdiven hariçtedir.

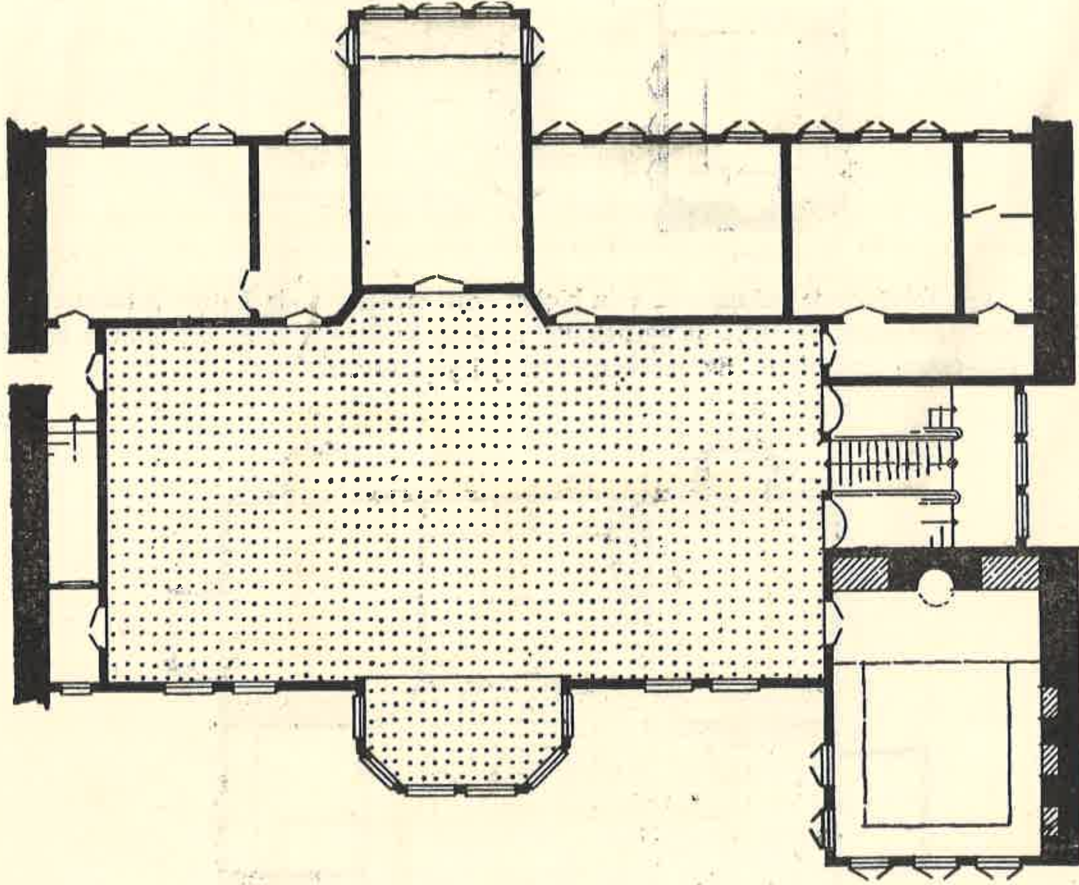

Misal 71 — Kesriyede takriben 17 inci yüzyıl yapısı olan bu konak, dış sofalı ve üç odalıdır. Sofanın bir ucunda merdiven diğerinde cumbalı köşk - sedir vardır. Sofa gayet geniş tutulmuş, ve pencerelidir. (Elen Halk Sanatı Kulûbü Neşriyatı Kastoria Lv. 13)

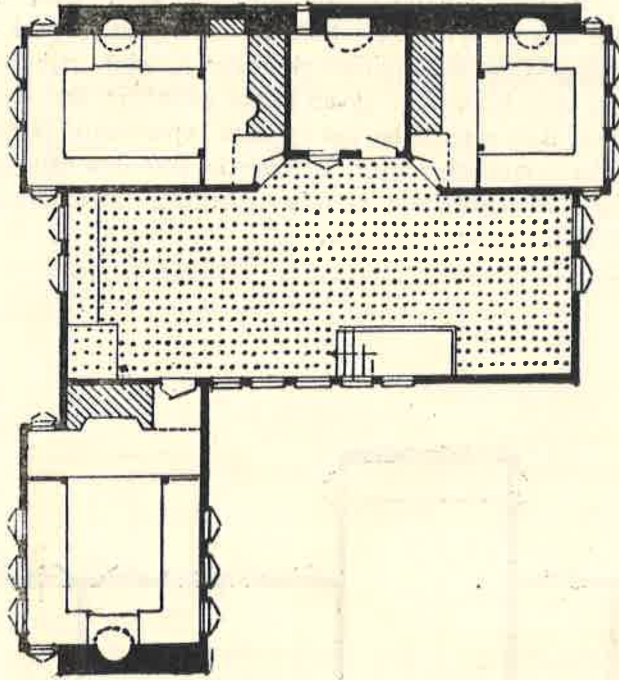

Misal 72 — Kulada, Hapishane yanında bulunan bu evin köşk - odası tamamiyle sofadan ayrılmıştır. Ve Sofadan farklı olarak pencereleri, ve dıvarları vardır. Sofanın köşkten başka, bir de sokak tarafında oturma yeri vardır. Bu yerin dıvarı, tavana kadar yükselmez ve ancak sokaktan veya karşıdan içerisinin görülemiyeceği kadar yapılmıştır. Odaların sofa üzerindeki dıvarları aradaki kapı pahından dolayı aynı istikamette değildir. Evin yapısı onsekizinci yüzyıl içindedir.

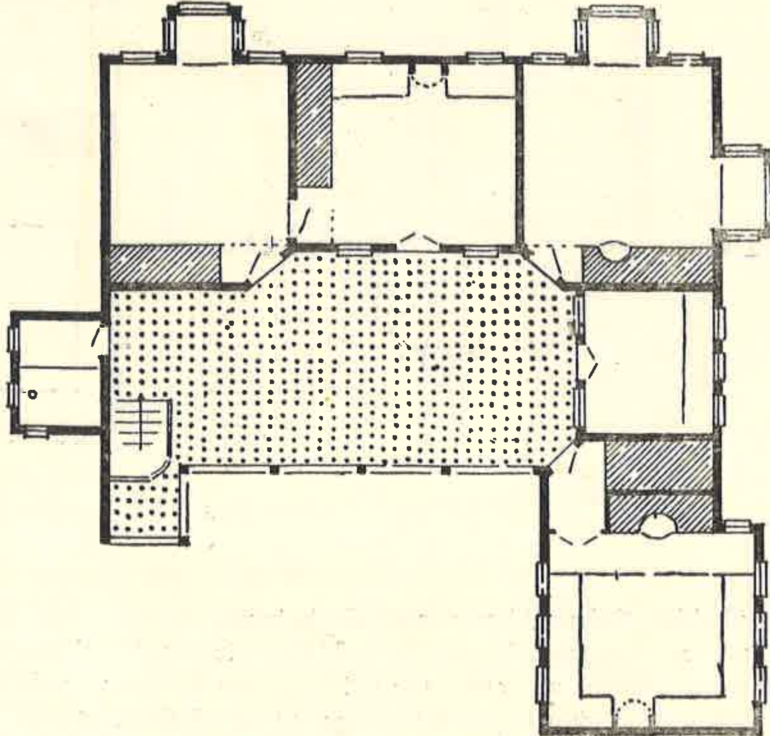
Tamamile çıkma şeklindeki köşkün yerine kaim olan köşk - oda, ve onun yerine gelen oda sıra odalarından sofa ile ayrılmıştır. Sofanın sıra odalar ile köşk - oda arasında kalan kısmı, zaman ile sofa şeklinde kullanılmaz olmuştur. Çünkü, irtibat ve geçit vaziyetinden çıkmıştır. Bu kısım, tabii bir şekilde eyvan haline gelmiştir. Bu suretle, sofanın ucunda eyvan yapılmış oluyor. Bazı evlerde bu yan eyvanın kapanmasile, köşk - oda ile sıra odalar arasında bir oda daha kazanılmış oluyor. Bu suretle, evin oda uzunluğuna amut istikamette, yani eskiden dar olan cephesinde, üç oda sığdırılmış oluyor. Ve dolayısiyle bu yüz de, sıra odaların yüzü kadar uzun olabiliyor.

Misal 73 — İstanbulda, Sultan Ahmet semtinde bulunan, 19 uncu yüzyıl yapısı olan, Tunuslu Mahmud İbni Ayat Paşa konağında, sofa aynı vaziyettedir. Yalnız sofanın amudî mihveri, bir taht cumbası, ve onun karşısındaki girinti ile kuvvetlendirilmiştir. Esas merdiven, yan eyvanın yerinde olan yan sofayı işgal ediyor. Sofanın uzunluğuna mukabil, genişliği fazladır.

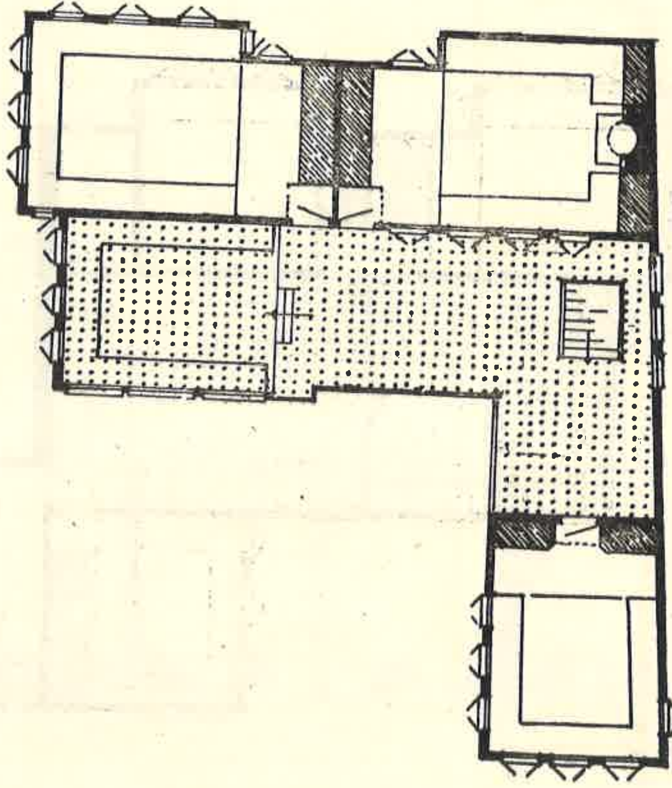

Misal 74 — Eskişehirde bulunan bu evin köşkü, artık kapalı bir oda haline gelmiştir. Fakat, el'an diğer odalardan sofa ile ayrılmıştır. Sofanın ve üç oda kombinezonunun tertibi gayet muntazam ve tipiktir. Ev onsekizinci yüzyıl yapısıdır.

Misal: 75

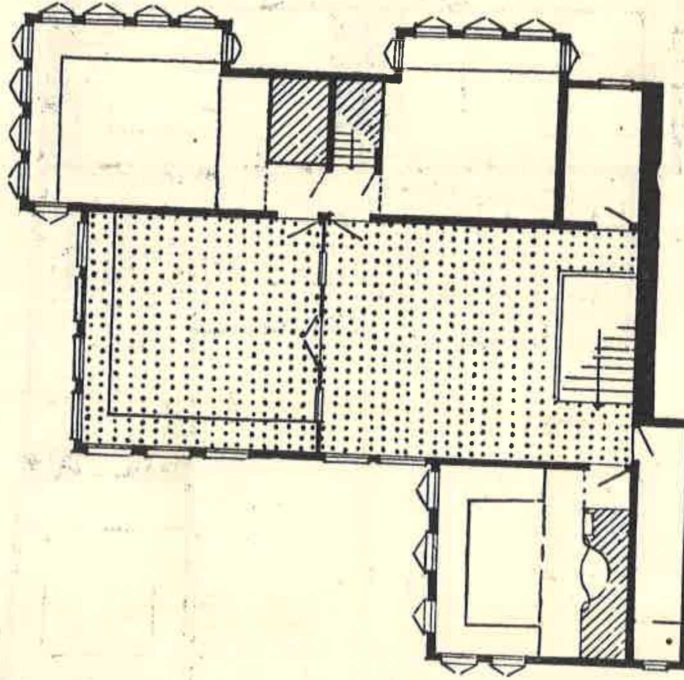
Misal 75 — Bergamada, Kara Osmanlara atfedilen Hacı İsmail Ağa konağının plânı, bu suretle meydana gelmiştir. iki yan oda ile köşk - odanın kapıları pahlı dıvar içinde ve bu pahlar karşılıklı olduğu için, sofa «orta sofa» şekline yaklaşmıştır. Merdiven yine yandadır. Konak 19 uncu yüzyıl başlarında inşa edilmiştir.

Misal 76 — Bursada, Muradiye camii İmamı evinde, köşk kısmının tamamiyle oda haline geldiği görülür. Sofa, iki odanın önünde uzandıktan sonra, köşk - odasına doğru ilerliyor. Bu odanın pencereleri yine çok bol tutulmuştur. Fakat, kendisini oda olarak karakterize eden dolapları vardır. Sofanın diğer ucunda oturmağa mahsus bir sekilik vardır ki, bu kısmın dış bölmeleri sofanınkinden ayrılır, ve camekânlıdır. Sekilik tarafındaki odanın pencereleri, yalnız meydan tarafına doğru açılır. Diğer odanınkiler ise, sofa tarafına alınmıştır. Evin yapı tarihi onsekizinci yüzyıl ortalarıdır.

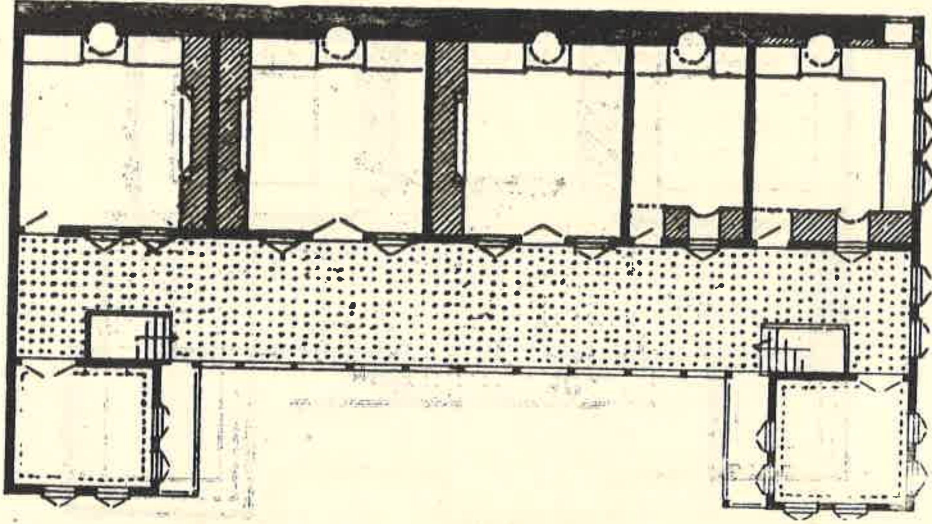
Sofa bütün uzunluğunun, nadiren geçit yeri olarak bırakıldığını, ve ekseriya müntehaların sekilik veya köşk şeklinde kullanıldığı muhtelif fırsatlarda kaydedilmişti.

19 uncu yüzyıldan itibaren, bu sofa nihayetinin bazan camekânla ayrıldığı, ve böylece adeta yeni bir oda vücut bulduğu müşahede edilebilir. Bu camekândan maksat da, sofa hareket ve havasından tecrid edilmiş, oturmağa daha elverişli bir yer temin etmektir. Camekân bir mahal bölümü olduğu gibi, aynı zamanda mimarî bir ziynettir.

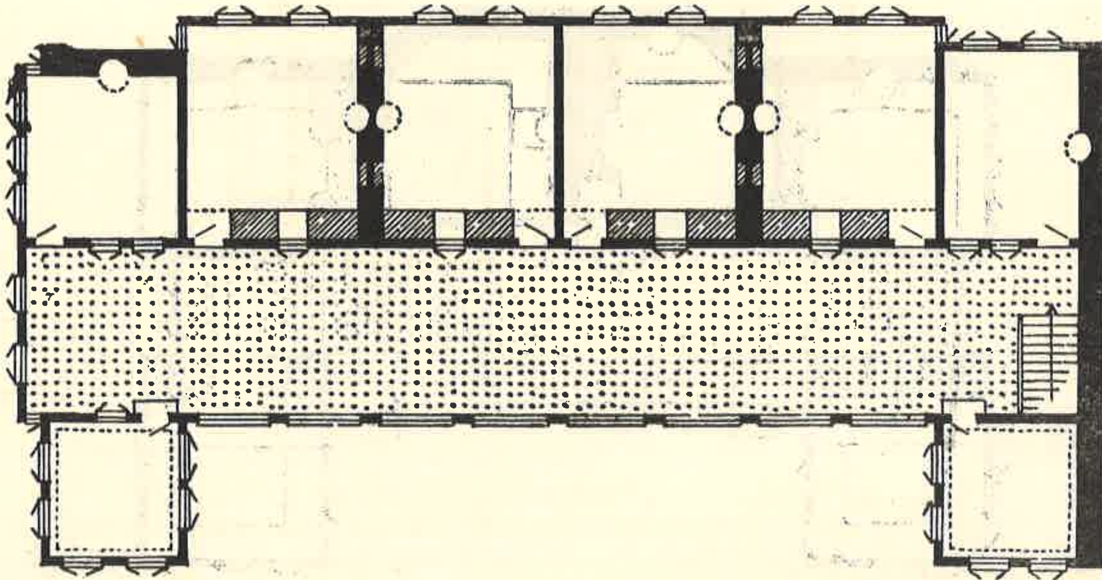

Misal 77 — **İstanbulda, Bebekte, Bebek hamamı sokağında bulunan bu evde, sofa bir camlı kısım ile bölünmüş ise de, plân itibariyle yekparedir. Bölünen kısmı, sofanın oturma yeri olarak telâkki etmek lâzımdır. Sofanın bir yanındaki köşk, hemen hemen tamamiyle oda haline gelmiştir. Köşkü hatırlatan yalnız bol pencereleridir. Fakat yüklük ve dolapların bulunması, oda karakterini kuvvetlendirir. Merdiven sofa içindedir. Evin yapı tarihi ondokuzuncu yüzyıl başlarıdır.**

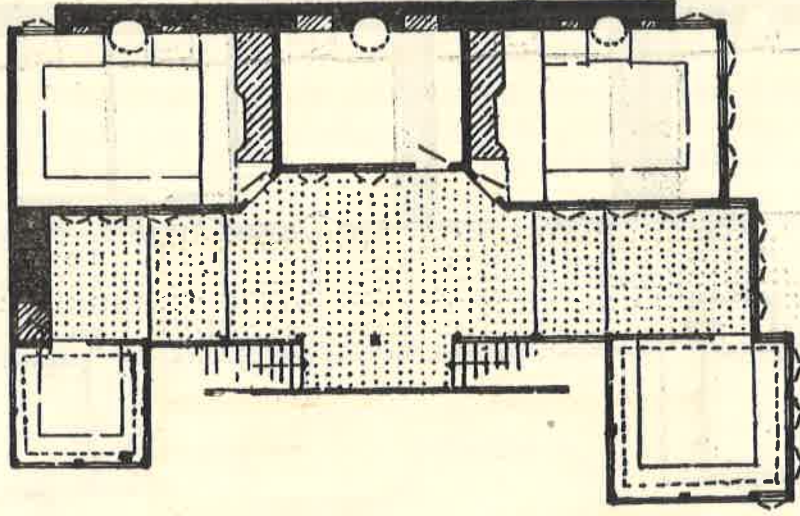
Köşk veya köşk-odalarının sofanın iki ucuna ilâvesiyle plân daha zenginleşir ve ekseriya bu yüzden bir dereceye kadar simetrik bir ifade alır. Fakat bu çıkma köşklerin birbirinden farklı ebatta yapıldıkları da varittir. Plân bu çıkmalar yüzünden U şeklini alır.

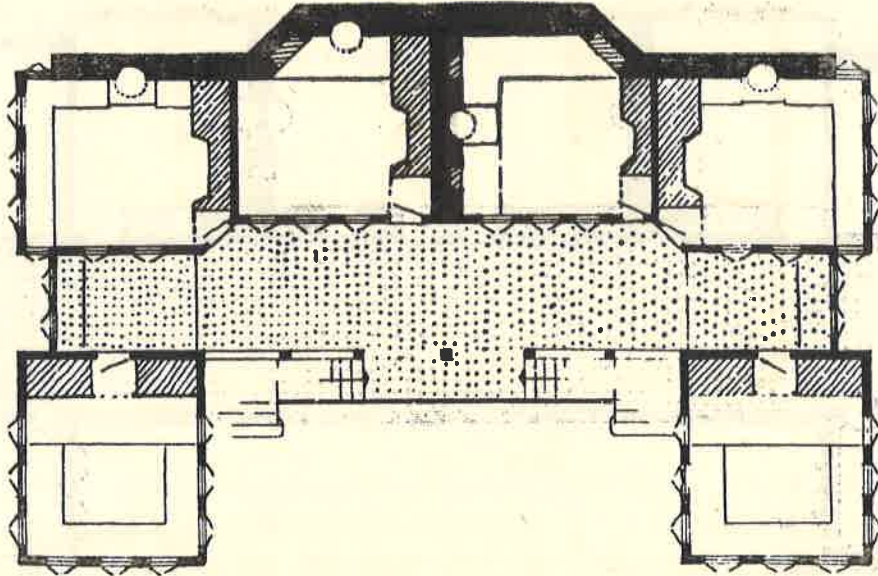
Misal 78 — Uşakta, Gül'üoğlu evinin plânı, Karabeyler evinin plânına çok yakındır. Yalnız, oda sırasının arkası ve bir yanı tamamiyle kapalıdır ve bu sebepten dolayı, odaların pencereleri sofaya açılmıştır. Köşk - odaların yerleri de aynıdır. Yalnız, sofanın bu iki oda önünde nispeten dar kolları vardır ki, sofa bu yüzden U şekline yaklaşmıştır. Fakat, sofanın bu yan kolları bir yere sevketmediği için, ev U sofalı tipte değildir. Merdivenler sofa içinde ve karşılıklı olmak üzere ikidir.

Misal 79 — Uşakta, ondokuzuncu yüzyıl başlarında inşa edilmiş, Karabeyler evinin plânı gayet muntazamdır. Uzun bir müstatil şeklinde olan sofanın üstünde sıra ile altı oda, vardır. Sofanın iki ucunda bütün derinlikleriyle çıkıntı vaziyetinde iki köşk - oda ilâve edilmiştir. Bu köşkler, sofanın yan dıvarları vasıtasiyle odalara bağlanmıştır.

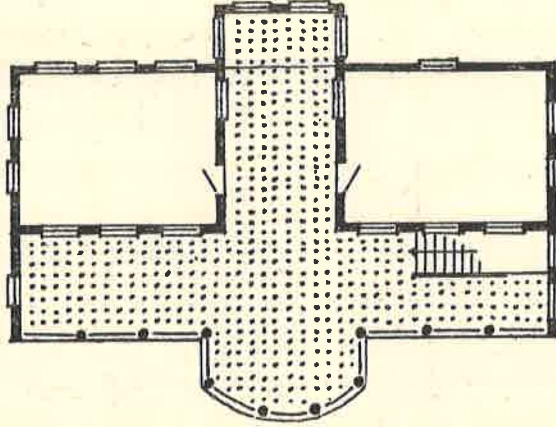

Misal 80 — Kulada, onsekizinci yüzyıla ait, Beyoğlu evinin bir tarafı sağırdır. Odaların başlıca pencereleri sofaya bakar. Sofanın iki, tamamiyle ayrılmış köşkü vardır. Bu köşklerdan sokak tarafında bulunanın sokak cephesi sofanınki gibi, pencereli dıvar ile kapanmıştır. Bağçe tarafları ona mukabil direkliklidir.

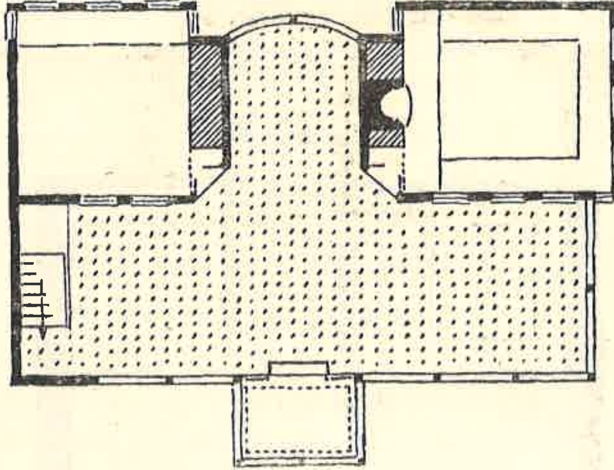

Misal 81 — Kulada, Taze Ahmet evinin de plânı son derecede muntazam ve simetriktir. Sofa bağçe tarafında ve odaların arka dıvarları sağırdır. Ortadaki iki oda, daha geridedir. Köşkler iki oda haline gelmiştir. Fakat bu odalar, el'an diğer odalardan ara sofalarla ayrılmış vaziyettedir. Sofaya dıştan çıkan iki merdiven vardır. Bu ev ortasından bölünebilecek vaziyette yapılmıştır. Onsekizinci yüzyıl yapısıdır.

D ı ş s o f a l ı , k ö ş k l ü v e e y v a n l ı p l â n l ı t i p i konfor ve oturma rahatlığı itibariyle en zengin tiplerden biridir. Zira, bir taraftan havadar köşk, diğer taraftan mahfuz eyvan, mevsime ve havaya göre en iyi şekilde oturmak imkânını temin etmektedir. Köşkler ile eyvanın yerlerini birbirine nazaran muvazelendirmek suretile son derece güzel plânlar elde edilmiştir.

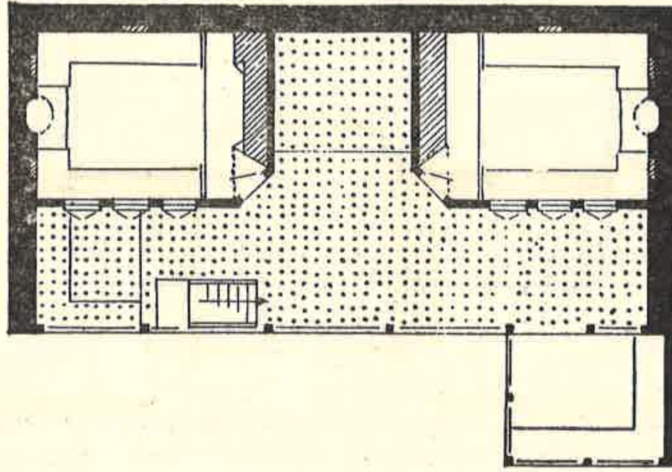

Misal 82 — Maraşta, Aktar Halil efendinin ondokuzuncu yüzyıl ortalarına ait evinde, ahşap dolgu inşaatının imkân verdiği hafiflik ile karşılaşıyoruz. Sofanın iki dar yan dıvarı içinde pencere vardır. Direkliğin orta kısmında bir «çıkma» yapılmıştır. Eyvan da çıkmalı ve bol pencerelidir. Bu evde, iki yan odanın eyvan üzerine bakan pencereleri vardır ki bu şekle çok az tesadüf edilir.

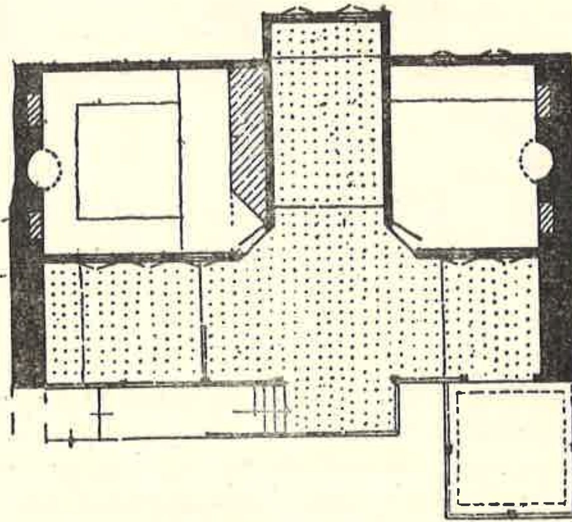

Misal 83 — Bursada Muradiye de, geçen yüzyıldan kalma Abdülvahap evinde eyvan sofanın takriben ortalarına doğru getirilmiş, karşı tarafa, aynı mihver üzerine de tamamiyle çıkıntı şeklinde bir taht - sekilik yapılmıştır. Eyvanın ağzı iki odanın kapı pahlarıyla genişletilmiş ve böylece taht sofa ve eyvandan müteşekkil bir manzume vucüde getirilmiştir. Sofa tavanında aynı mihver üstünde, büyük bir göbek bulunmaktadır. Bu çok zarif, kompozisyon, ideal plân şemasına uygundur ve başka yerlerde de imkân bulundukça tatbik edilmiştir. Eyvanın sokak tarafındaki mukavves dıvarın üst kısmı kafesli ve camsızdır.

Köşk tamamiyle çıkıntı vaziyette olduğu zaman, sofa cephesinin ortasından ziyade bir kenarına alınır. Böylece plân asimetrik bir hale gelir. Köşk sofa gibi direklerle çevrili olabildiği gibi, sofaya nazaran daha mahfuz olmak üzere kafeslerle de techiz edilebilir. Bu kafeslerin yerine câmekân, ve pencereli dıvar da kaim olabilir. Bunun neticesinde Köşk, Köşk - oda şekline girer, ve tam techizatlı bir çıkma oda haline gelir. Ambelâkiadaki ev bu inkişafın tipik bir misalidir. (Misal 86)

Misal 84 — Tirede, Kavak dibinde, Ak hoca Hafız evinin üç tarafı kapalıdır. Köşk tamamiyle çıkıntı şeklindedir. Eyvanın pencereleri yoktur. Sofanın merdiven arkasında bir sekisi vardır. Odaların pencereleri yalnız sofa üstüne açılmıştır.

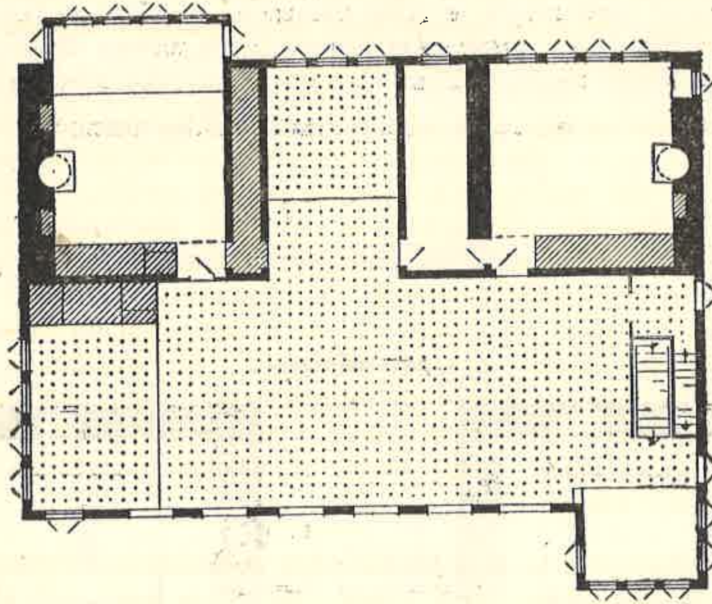

Misal 85 — Kulada, İlk Okul yanındaki evin, iki tarafı sağırdır. Köşk kısmı çıkıntı şeklindedir. Eyvanın çıkması, ve dışarıya doğru pencereleri vardır. Eyvanı sofadan ayıran Bursa kemeri, verev köşelerden daha içeriye çekilmiştir.

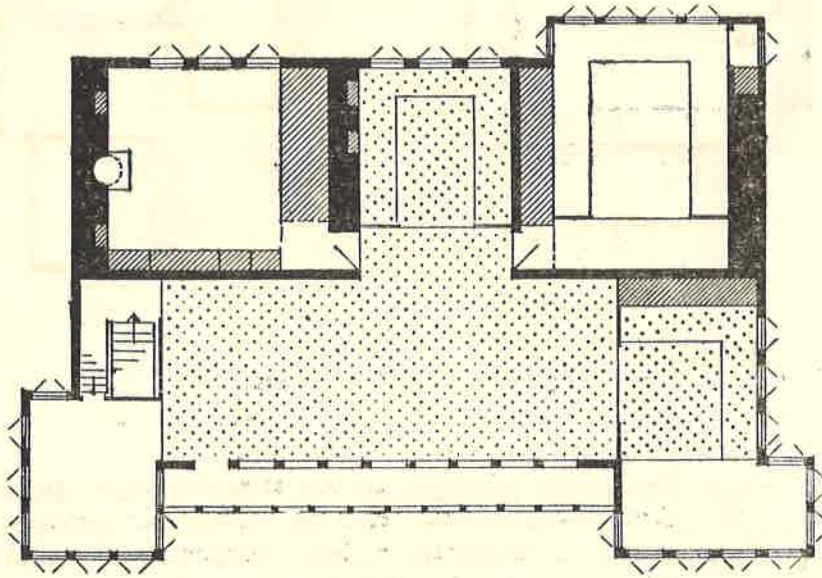
Bu ev tiplerine ait gayet zengin ve güzel numuneler eski Rumeli kasabalarında halâ mevcuttur. Bunlar plân tipleri bakımından Anadoluda da mevcut tiplerin ayni olmakla beraber, mîmari uslûbları merkezi Edirne olan mıntıkaya dahil adedilebilir.

Aşağıda gösterilen bir kaç misal, şimali Yunanistan'dan alınmıştır.

Misal 86 — Tesalyada, Yenişehir şimalinde Ambelâkia kasabasında bulunan 18 inci yüzyıldan kalma bu ev, plânı itibariyle Edirnede Mimarsinan caddesindeki eve benzemektedir. Yalnız sofanın önüne eklenmiş bir köşk - odası fazladır. Sekilik de, köşeleri pahlanmış ve plânı tebarüz etmiş bir köşk haline gelmiştir. İki oda arasındaki büyük eyvandan başka, köşk-oda arasında da, sofanın devamını teşkil eden bir ikinci eyvan mevcuttur. Odaların eski usule tevfiken, sofaya bakan pencereleri baki olduğundan, her odaya en az üç istikamette pencere kazandırılmıştır. Kapılar pahlı köşeler içinde açılmış, her tarafta sedirlikler ile seki altı arasında direkli ve parmaklı bölmeler yapılmıştır. Sokak tarafına düşen dıvarlar, zemin katının devamı olarak kalın kârgir yapılmış, diğerleri ve cumbalar hımışdır. Ev devrinin karakteristik unsurlarını muhafaza etmiş ise de, plân Edirnedeki plân kadar berrak ve vazıh değildir. (Technique et Architecture, 1948 No. 7 - 8, Charlos Antoniades makalesi)

Misal 87 — Kesriyede «Sabuncu» evi 17 nci yüzyıl sonlarına ait tipik bir ev plânını haizdir. Dış sofalı ve iki odalı olan bu plân, gayri munrazam olmasına rağmen, çok tertiblidir. Sofa gayet geniştir. Bir ucunda sekilik, diğer ucunda alt kata inen, ve onun üstünde musandıraya çıkan merdiven, onun yanında çıkma köşk (kioski) vardır. İki odanın arasında da eyvan yer almıştır. Odalar (nodos) eski tertip üzere ocaklı ve yüklüklüdür (yüki).
(Elen Halk Sanatı Kulubü Neşriyatı Kastoria Lv. 29)

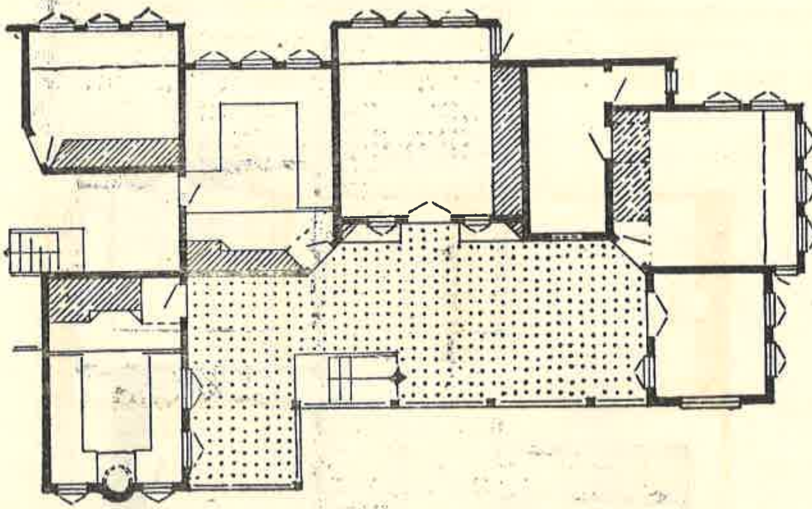

Misal 88 — Kesriyede 17 inci yüzyıl sonlarına ait olan bu ev dış sofalı ve eyvanlıdır. Sofa gayet geniş tutulmuş ve bir galeri ile techiz edilmiştir. İki ucunda bir birinden farklı şekillerde sekilik ve köşkleri, merdivenin üstünde sazendeler için musandırası vardır. İki odanın arası, eyvanı alacak şekilde açık bırakılmıştır.
(Elen Halk Sanatı Kulubü Neşriyatı Kastoria Lv. 53)

Sofanın ucuna bir veya iki çıkma köşk ilâvesi neticesinde elde edilen plân kollu sofalı plânın mebdeidir. Fakat bu tiplerde sofa, henüz müstakim istikametini değiştirmemiş, ve çıkma odaların önüne doğru kıvrılmamıştır.

Evin büyümesi ve odaların artmasiyle plânı, bir sıra üzerine dizilmiş odalar şeklinde yapmak zorluğu, ve odaları sofanın etrafına çevirmekle elde edil n yer kazancının cüz'iliği, evlerin L ve U şeklinde yapılmasına sebeb olmuştur. Bu şekiller, esas bünyeye bir veya iki kol ilâvesi, ve yahut daha büyük evlerde iki veya üç ev bünyesinin avlu veya bağçe etrafına çevrilmesiyle elde edilmiştir. Bu usule doğru ilk adımlar, çıkma köşk - odanın tamamiyle oda şekline getirilmesiyle atılmıştır. Evler bu surette L veyahut köşk - odalar iki ise, U şeklini alırlar. Ancak, bu suretle elde edilen kol çıkıntıları, tabiatiyle köşk - odaların derinliklerine bağlı kalırlar. Sofa ise, daima aynı istikamette kalır, ve kırılmaz. Sofanın avlu tarafına kıvrılmasiyledir ki, kollu plân elde edilir. Bazen sofa kırılmakla ve köşk odaların önüne geçmekle beraber, fazla uzamaz ve bir yere sevketmez. Fakat, bununla beraber, dıştan görünüşte sofanın cephesi bağçe veya avlunun bir veya iki tarafını çevirmiş olur ve ev kollu tipi andırır.

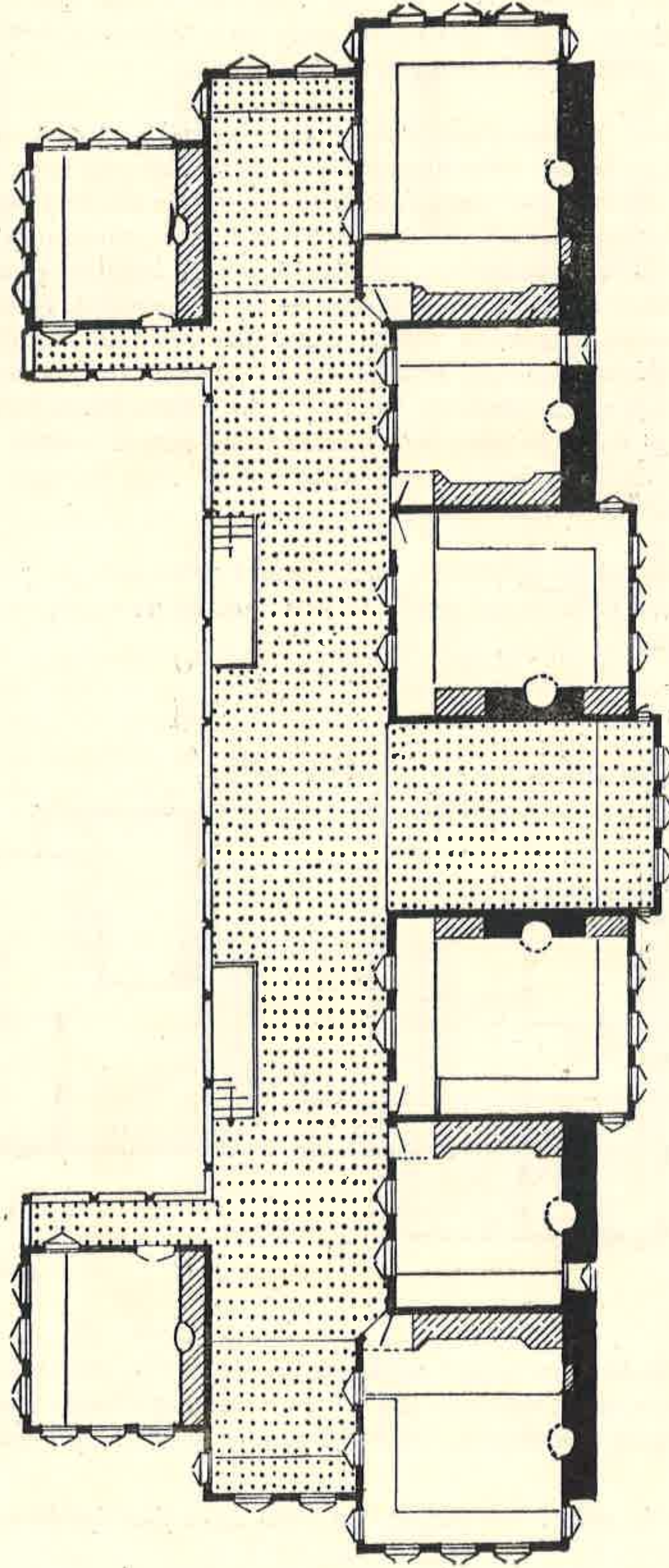
Kıvrılan sofa hakikaten bir veya bir kaç odaya sevketmek için yapılmış ise, o zaman' tam manasiyle yan kollu ev tipi tatbik edilmiş olur. Bu da ancak, evin kâfi derecede büyümesiyle kabildir.

Misal 89 — Tirede, Cumhuriyet mahallesinde, Yanık Hacı Mustafa oğluna ait ve daha büyük bir konağın ancak bir kısmı olan bu evin sofası, görünüşte lüzumsuz olarak köşkodanın önüne kadar çevrilmiştir. Fakat, bu suretle ev kollu tip manzarasını elde etmiştir.

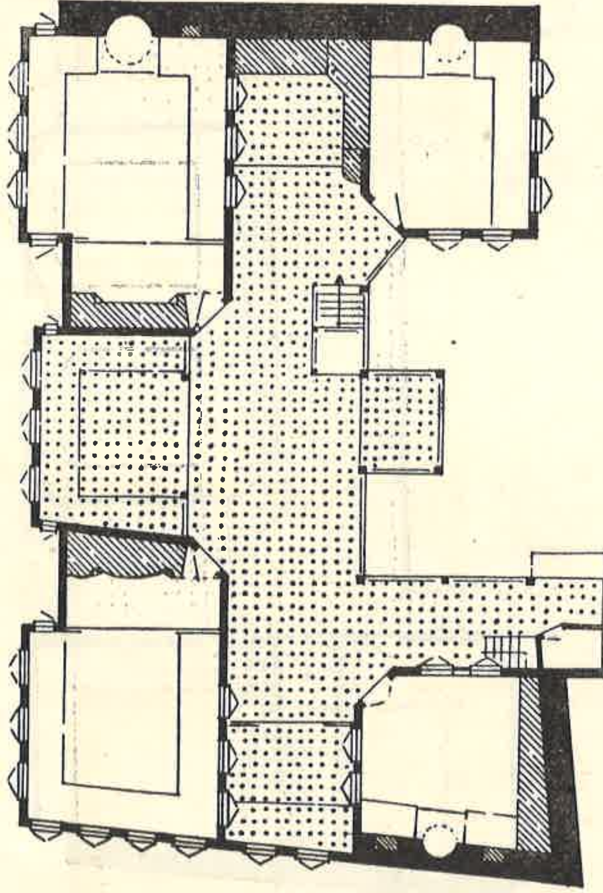
Karşı taraftaki oda, sofa ile bir yüzdür. Bu misal kollu plân tipinin mebdeini göstermektedir.

Bundan sonra iki çıkma oda ile elde edilen kanatlı plân görülecektir.

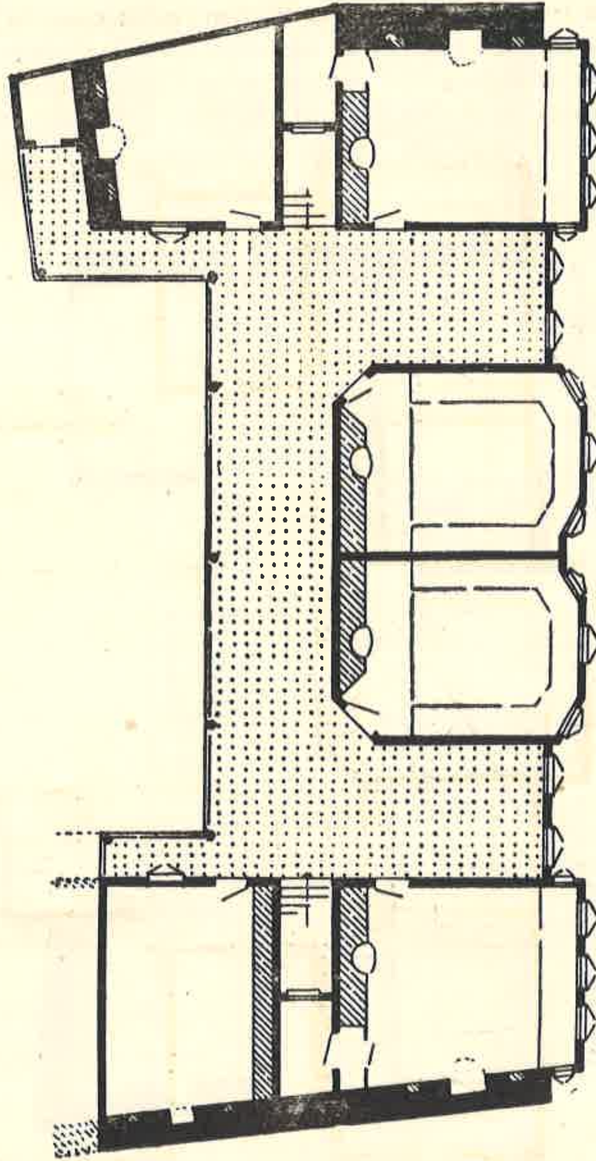
Misal : 90

Misal 90 — Kulada, 19 uncu yüzyıl başlarına ait olan Büyük Göldeliler evinin gayet uzun ve hemen hemen simetrik bir plânı vardır. Plânın ortasına yapılmış olan eyvanın iki tarafında üçer oda taksim edilmiştir. Bu odaların bir kısmı, yalnız sofadan, bir kısmı da, hem sofa, hem sokaktan aydınlatılmıştır. Orta eyvanın ise sokak üzerinde bir çıkması vardır. İki dar cephe de sokak üzerinde olduğuna göre, sofanın o taraflara nazır yüzleri pencereli dıvar ile kapatılmıştır. Sofanın diğer kısımları açık direklik olarak yapılmıştır. Simetrik vaziyetteki iki köşk-odası sofanın önüne eklenmiş, sofanın iki tarafları da, bu odaların önlerine kadar uzatılmış, köşk kapıları da bu kollar üzerine açılmıştır. Sıra odaları, köşk odalarına nazaran, bir az daha geriye çekilmiş olduğu için, sofanın bu odaların önündeki kısmı daha genişlemiştir. Bu suretle iki sofa ucu, birer yan eyvan şeklinde ayrılmışlardır. Merdivenler de simetrik bir şekilde sofanın içine alınmıştır.

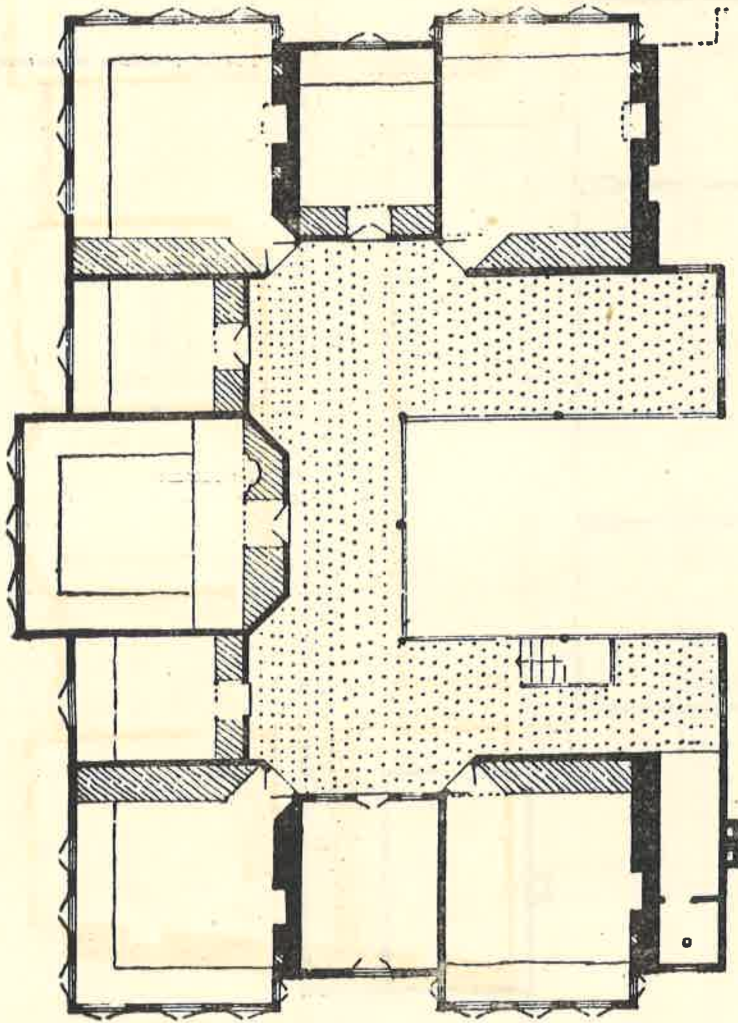
Misal 91 — Birgide, 18 inci yüzyıl sonlarına ait olan, Çakır Fahir konağının plânı, U, şeklinde olmakla beraber, plân tertibi bakımından, tamamile iki köşk - odalı bir tip vaziyetindedir. Köşk odalar ile sıra odalar arasında eyvancıklar olduğu gibi, iki yan oda arasında da büyük bir eyvan vardır. Odaların kapıları hep karşılıklı ve köşeden alınma olduğu için, plân muntazam bir tertip içine alınmış oluyor. Eve, kollu ev karakterini veren, sofanın köşk - odalarından birinin önünden geçerek, musluğa gitmesidir. Böylece avlunun iki yüzü sofanın direkliği ile çevrilmiştir. Sofanın ortasında bir çıkıntı taht vardır.

Sofanın iki ucunda çıkma oda yapılması ve bunların önüne sofa kolları ilâvesi U şeklindeki plânın tatbiki istikametinde ilk adımı teşkil eder.

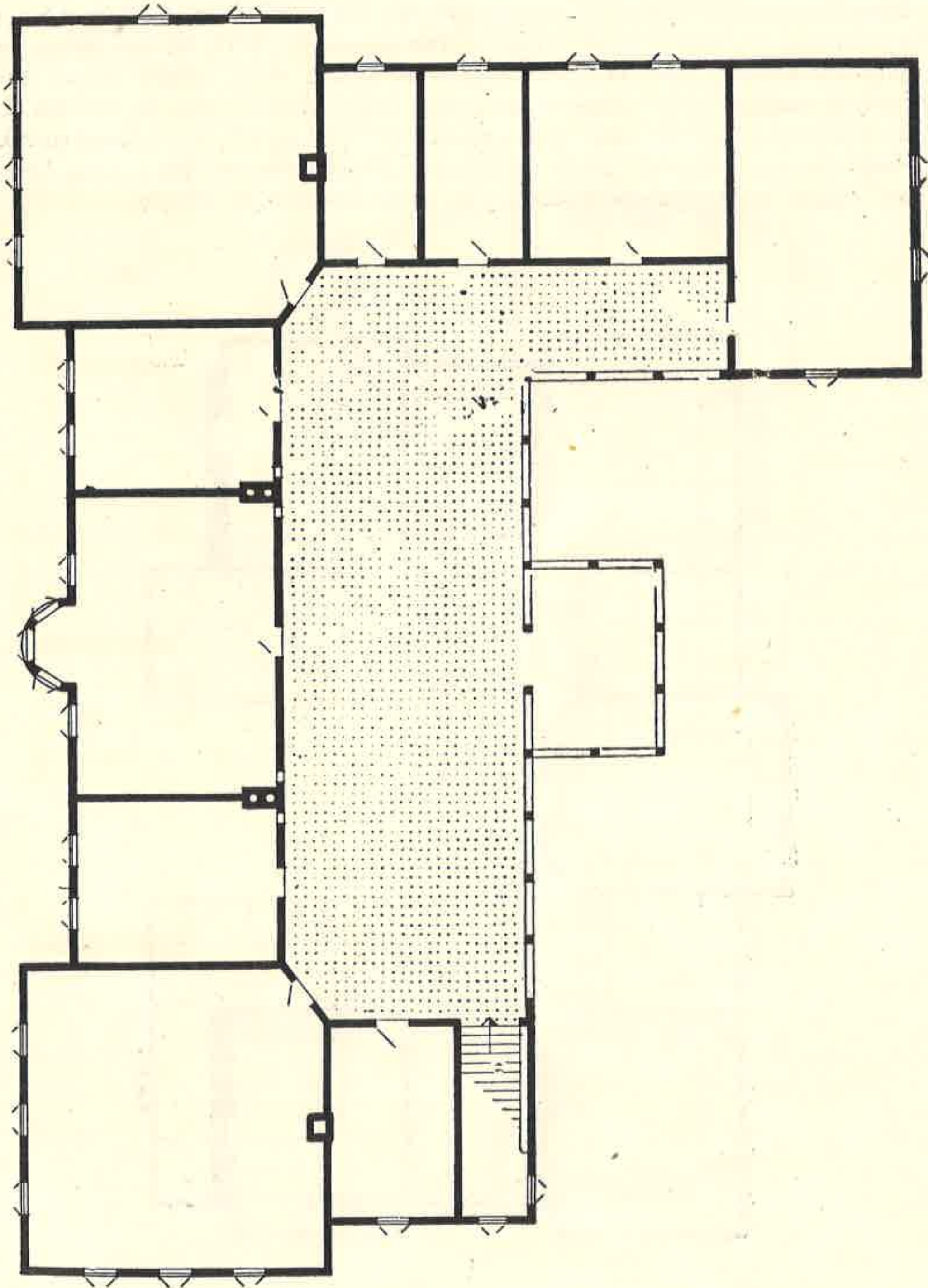

Misal 92 — Antalyada, Selçuk mahallesinde, Hüseyin Araş evinde, sofa iki kanatlıdır. Bu evin iki eyvanlı olması şayanı dikkattir. Plânın ve bilhassa çifte merdivenlerin simetrik vaziyeti, evin ortasından bölünebilecek bir şekilde tertiplenmiş olduğunu gösteriyor.

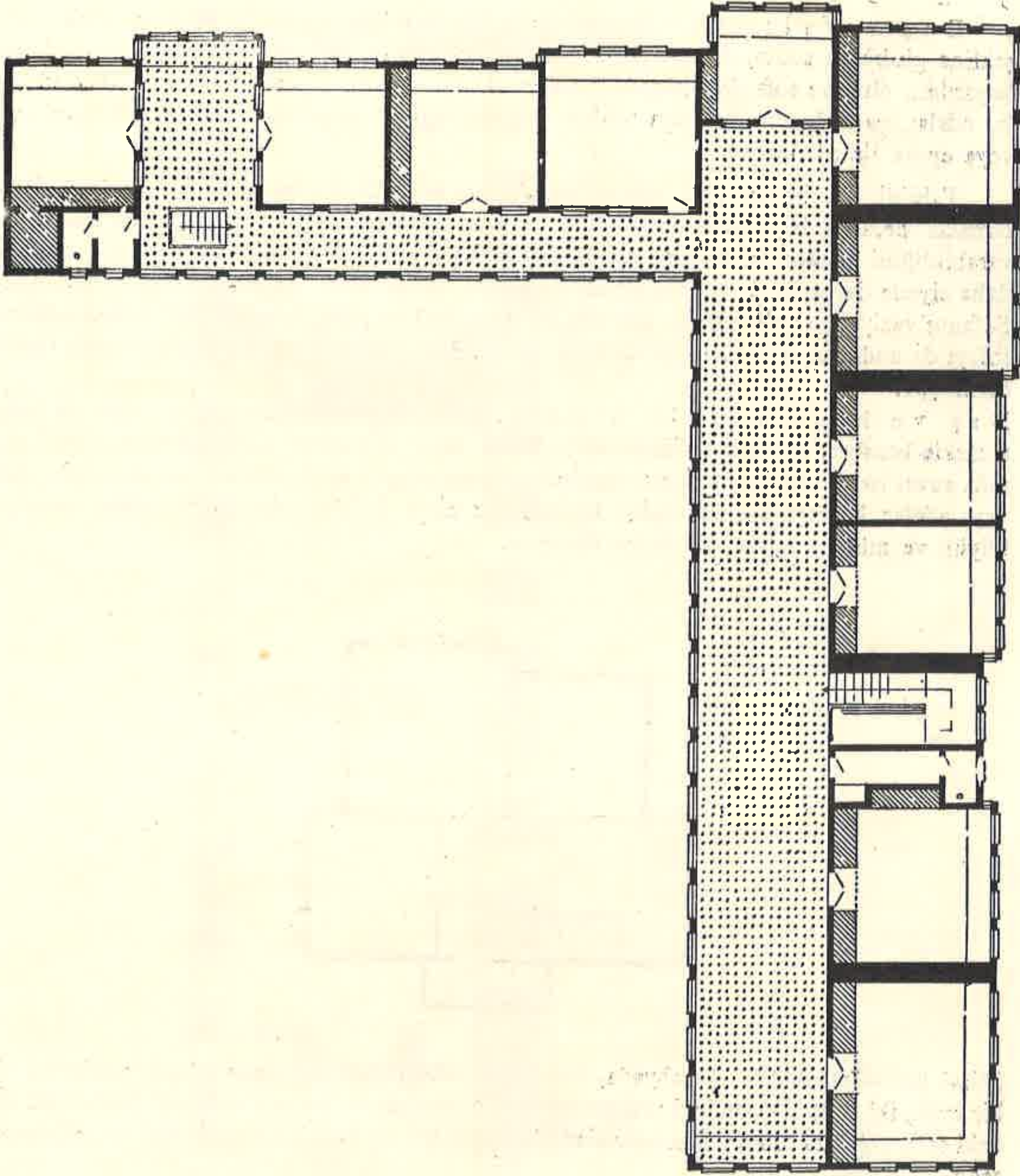
Bidayette gayet dar ve kısa bir kol şeklinde olan sofa kanatları, tipin büyümesiyle genişlik ve uzunlukta inkişâf eder, ve ev avlu etrafına çevrilmiş üç kollu bir bina haline gelir. Bu genişlikte serpilmiş binalara tabiatiyle gayet az tesadüf edilir, çünkü bunlar ancak gayet büyük manzumelerde, Konak ve Saraylarda tatbik edilebilmiştir. Bu neviden binalar ise ekseriyetle günümüze kadar ayakta kalamamıştır. İki veya üç kollu Konakların kolları bazan ayrı ayrı bölümlere tahsis edilmiş, yani bir birinden ayrılmış sofaları havidir. Bu nevi plânlar ise tasnifimizde bölümlü plân tipleri arasında yer almıştır.

Misal 93 — Antalyada, Balbey mahallesinde, Hacı Ömer ağa evinde, sofa U şeklinde, yani iki kolludur. Kollardan biri musluğa, diğeri de yıkılmış olan bir bina kısmına (haremliğe) sevketmektedir. Binanaleyh, ev tam manasiyle iki kollu bir ev vaziyetindedir. Sofanın dip dıvarı şayanı dikkattir. Bu dıvardaki girintiler, eyvan açıklıklarının kapanması yüzünden doğmuştur. Bu iki evin 1800 etrafında yapılmış oldukları anlaşılıyor.

Misal 94 — Şabats da Yevrem Obrenoviç konağı, 19 uncu yüzyıl başlarında büyük Sırp ailelerinin yaptırdığı, ve Türk tarzından mülhem olan evlerden biridir. Odaların büyük bir kısmı bu sebepten dolayı Türk odası diye isimlendirilmiştir. Plân dış sofalı bir kanatlı tiptedir. Sofa (trem - kong) gayet geniş tutulmuş iki köşesi pahlanmış, bir taraftan cumbalı bir eyvan oda (çardak) avlu tarafında da bir köşk (divan) ile zenginleştirilmiştir. (Branislav Koyiç stara gradska i seoska arhitektura u Sırbiyi)

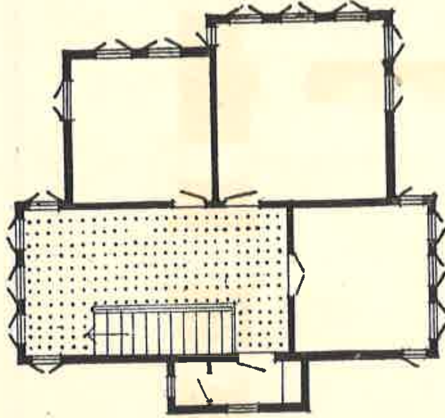

Misal 95 — Uşakta, 19 uncu yüzyıl başlarına ait olan Yılancızadeler evinin çok muntazam bir surette tertiplenmiş olan plânında, sofanın bir kanadı geniş, diğeri daha dar yapılmıştır. Evin iki tarafında da sokak vardır. Baş oda, iki sokağı görebilecek surette köşeye alınmıştır. Sofa tamamiyle geniş pencerelerle çevrilmiş, ve köşk gibi çıkıntılardan aridir Merdivenlerden biri oda sırası arasına diğeri, de sofanın içine alınmıştır. Sekilik sofanın ucundadır. Sofanın pencereleri iç avluya bakar.

Dış sofalı, bir ucu odalı plân tipi : Köşkün, köşk-oda şekline girdikten sonra, tamamiyle oda haline gelmesile, sofanın bir veya iki ucu oda ile kapatılmış olur, ve sofa da o nispette kısalır. Odalar sırasına amut istikamette ilâve edilen bu odalar, ya doğrudan doğruya odalar sırasına bağlıdır ve yahut bunlardan bir ara sofa veya eyvan ile ayrılmıştır.

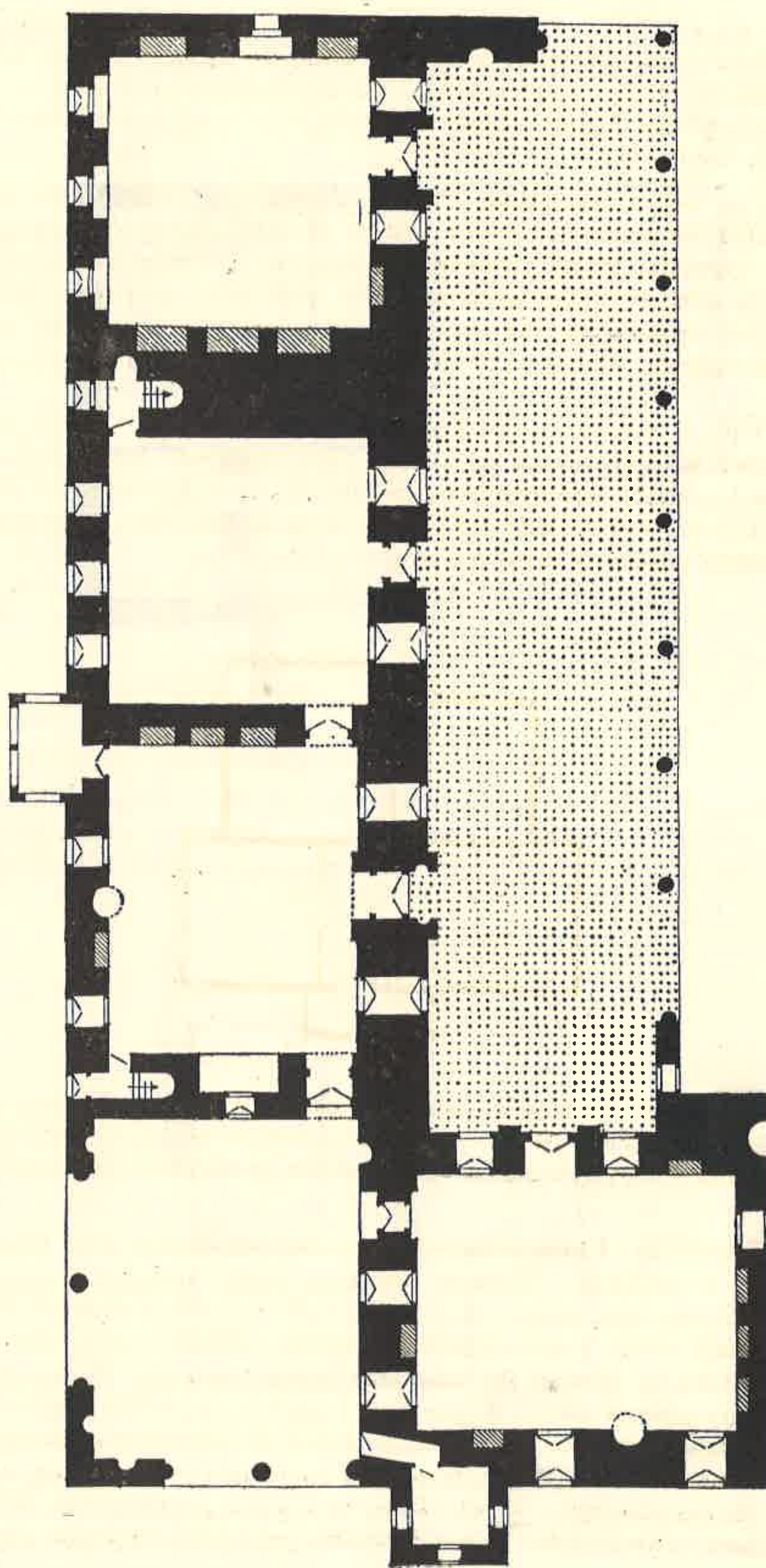
Tabiidir ki, bunlar eski plânın berraklığını kaybetmiş, simetride bozulmuştur. Öyle olmakla beraber, bu usulün de kendine mahsus karakteristikleri olan bir tip seviyesine varabildiğini göreceğiz. Bu tip, Anadoluda olduğu gibi, İstanbulda da görülür. Burada daha ziyade dış sofalı ev tipinin ancak bu tarzda tahavvüller geçirmiş şekilleri kalmıştır. Sofanın vaziyeti, tip itibariyle dış sofa ise de, şekil ve plân içindeki yeri bakımından iç sofayı da andırmaktadır. Bu tip en fazla onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda tatbik edilmiştir.

Dış ve köşe sofalı plân tipi : Yukarıda tarif edilen tipe çok benzemekle beraber, bu tipte sofanın şekli derin yani murabbaa daha yakındır. (Şekil 15) Oda sırası ise L şeklinde sofanın etrafına çevrilmiştir, ve artık sofanın dar ucundaki oda veya odalar, köşkten bozma odalar değildir. Bu tipin üç köşe odası olduğundan, ekseriya büyük ve mühim odaları da üçten ibarettir.

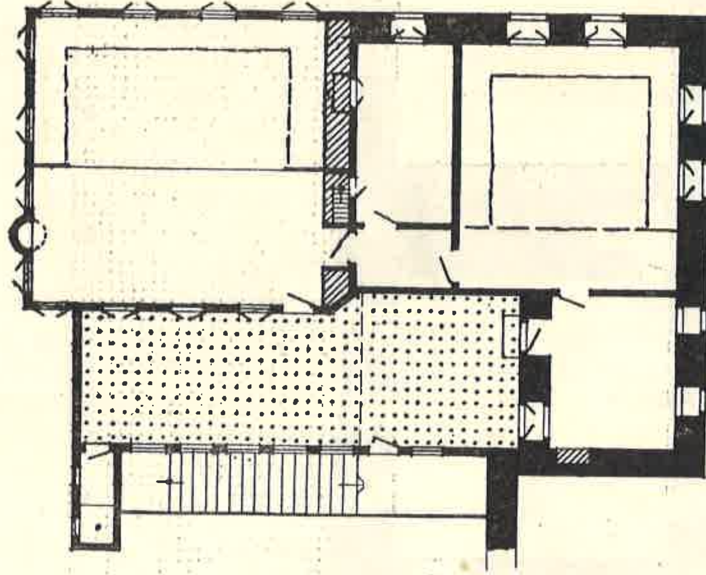
Misal 96 — İstanbulda Tarabyada, Sardunya sokağındaki 19 uncu yüzyıl ortalarına ait bir evde, iki odanın önündeki sofanın bir ucu bölünmüş ve bir oda elde edilmiştir. Bu evdeki sofa, çok kısa olduğu için sonradan görülecek bir tip olan köşe sofalı tipi de andırmaktadır.

Misal 97 — İstanbulda, Topkapu Sarayında, 15 inci yüzyıl eseri olan Hazne dairesinin plânı dış sofalı ev tipindedir. Endurun Avlusunun Boğaz tarafındaki köşesinde bulunan bu binanın, avlunun diğer yüzleri, ve o yüzleri teşkil eden kısımlarla ne dereceye kadar ve ne şekilde bağlı olduğu henüz malûmumuz değildir. Mühim olan şey, bir külün bir bölümünü teşkil eden bu dairenin, dış sofalı plân tipinde olmasıdır. Sofa açık bir direklik şeklindedir. Sıra odaların avlu ve Boğaza nazır karşılıklı pencereleri vardır. Merdiven sıra odalarının arasına getirilmiştir. (Misal 7, Cincin Hikmet evile mukayese ediniz.) Sıra odaların sonuncusu II inci Selim hamamının camekânını teşkil ederken, diğer ucundaki köşe yeri bir baş oda değil, istisnai olarak direkliklerle çevrilmiş açık, yazlık ve havuzlu bir divanhane vaziyetindedir. Odaların kapuları pencerelerin arasında olmak üzere sofaya açılır.

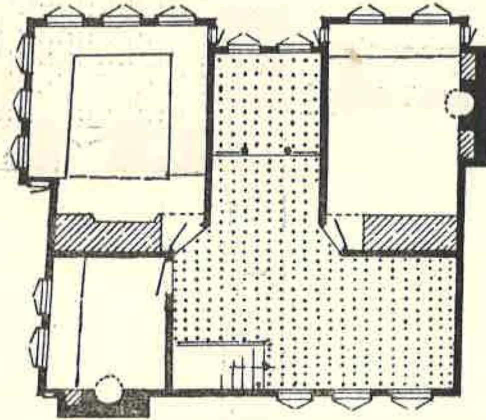

Misal: 97

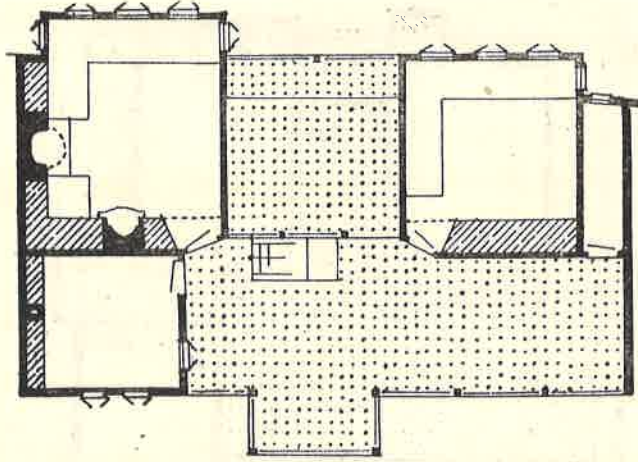
Tipin en çok tesadüf edilen numunelerinde oda kapuları köşelere ve pahlı dıvar içine alınmıştır. Böylece sofanın iç yüzü nisbeten hareketli olmuştur.

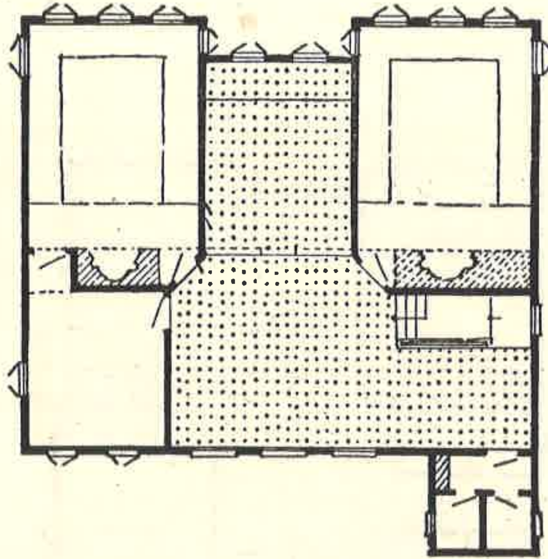
Misal 98 — Ankarada, Karacabey civarında 17 inci yüzyıldan kalma, Kadınkız oğulları evinin sofası, bir ucunda ilâve edilen bir oda ile kapanmıştır. Baş odanın bir köşesi pahlanmış olduğu halde, kapu orada değildir. Plân tipin karakteristik bir ifadesini teşkil etmektedir.

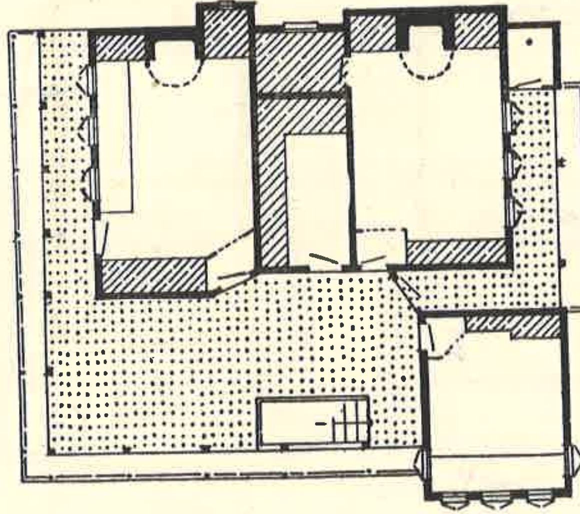
Misal 99 — Gebzede, Güzeller mahallesinde, 2 - 4 numaralı, 18 inci yüzyıldan kalma Güllü evinin plânı, sonraki plânlara çok benzer. Yalnız eyvan daha dar ve sofanın uzunluk istikameti de bakidir. Eyvan ile sofa arasında bir direklik vardır. Merdiven eskisi gibi, sofanın içindedir. İlâve oda küçüktür.

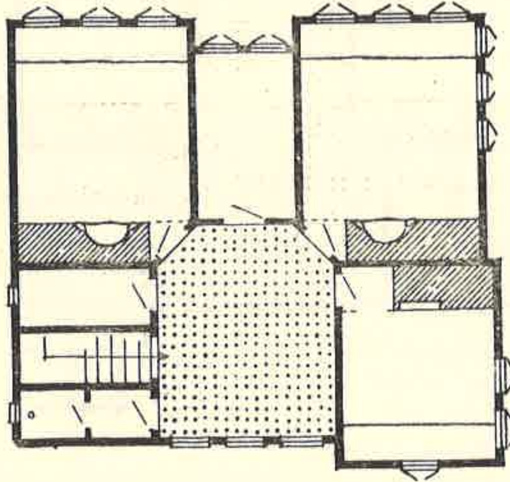
Misal 100 — Amasyada, İçeri Şehirde, Alçak Köprü mahallesinde, Kırmace Necip efendi evinde, eyvanın köşe pahlarının ilâvesile ehemmiyet kazanması, ve bu suretle sofa ile eyvanın aynı mihverde görünmeleri, tipin iç sofalı tipe benzemesine sebep olmuştur.

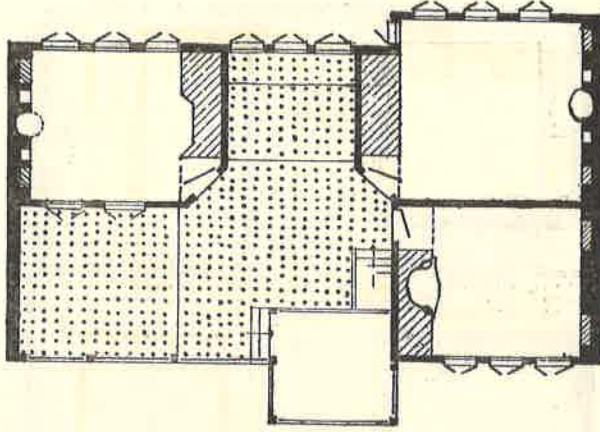
Misal 101 — İstanbulda Cihangirde, Tekke yokuşundaki evin plânı bu tipe ait güzel ve karakteristik bir misal teşkil eder. Sıra odalarının arasındaki eyvan, evin arzani mihveri üzerine getirilmiş, iki yandaki odalar da aynı büyüklük ve şekilde yapılmıştır. Odaların kapıları pahlanmış köşelerde olduğu için, sofanın, eyvanın mihveri üzerinde bulunan kısmı, bu suretle genişlemiş oluyor. Sofanın pencereleri de o kısımda yer almıştır. İkinci derecede kalmış olan ilâve odanın, sofadan kazanılmış olduğu bellidir. Zira yüklükleri de yoktur. Merdiven sofa içinde, apteshane ise dışında eklenmiş bir kısım içindedir.

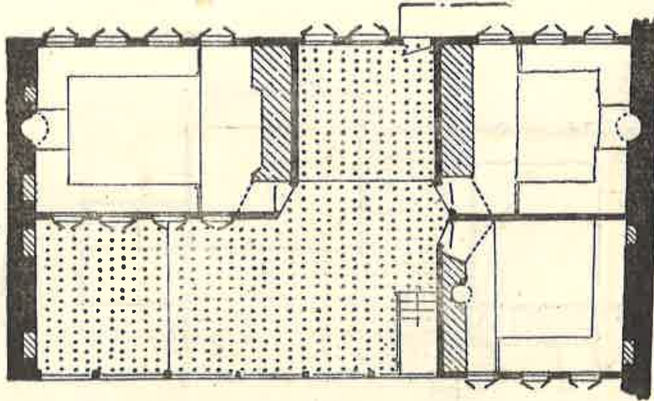
Misal 102 — Samsunda, Hacı Hikmetler evinde ise, ilâve oda daha ehemmiyet kazanmış ve büyümüştür. Sıra odaların pencereleri, kapalı olan arka dıvar üzerinde olmadığı gibi, sofa tarafında da değil de iki yandadır. Sofa da bu iki yana doğru, koridor gibi kısımlarla uzatılmıştır. İki sıra odası arasında anbar ve kiler gibi yerler yerleştirilmiştir. Apteshane yan koridorlardan birinin ucundadır. Merdiven açık direklikli olan sofanın içindedir. İlâve odanın bol pencereleri ve bir çıkıntısı vardır.

Misal 103 — Üsküdarda, İhsaniyede, Harem iskelesi sokağında 1800 senelerinden kalma bu evde de sıra odaları, köşe ve ara odadan müteşekkildir. Yalnız sofanın bir ucundaki ilâve odanın büyük ve yüklüklü olması, sofanın mutattan fazla derin olmasını icabettirmiştir. Sofanın diğer ucunda helâ ve kiler arasında merdiven yeri vardır. Merdivenin kapalı olması sofanın bu kısmının da kapalı olmasını intaç ettirmiştir.

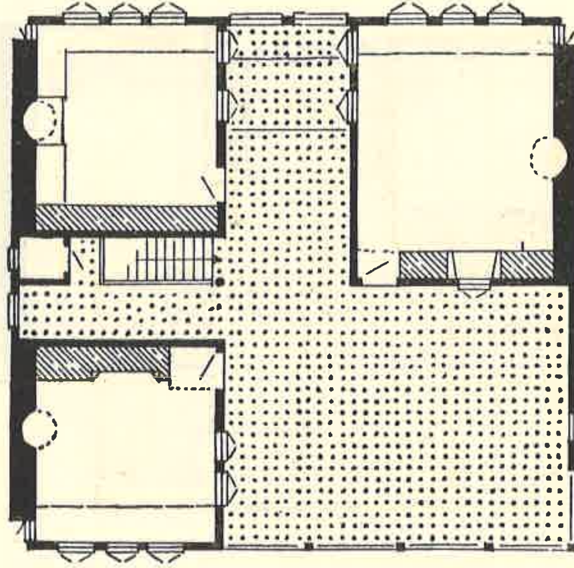

Misal 104 — Yenişehirde, Taraklıların evi de eyvanlıdır. Fakat eyvanın sofa ile birleşti. ği yerlerdeki köşe pahları, daha fazla tebarüz ettirilmiştir. İlâve oda, sofanın bir ucundadır- Sofanın merdiven üstünde ayrıca köşk şeklinde bir tahtı vardır. Bu ev de 1800 seneleri etrafında inşa edilmiştir.

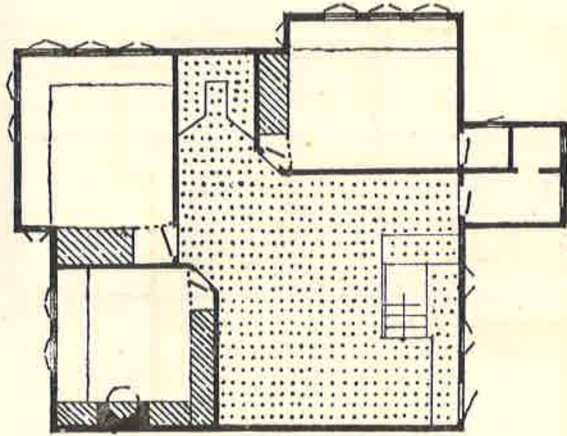

Misal 105 — Yenişehirde, 18 inci yüzyıl eseri olan Şemaki evinde, sofanın bir ucunda bir oda, karşı ucunda da bir sekilik vardır. Sekiliğin dış dıvarı sofanınkinden ayrı olmadığı için (aynı direklik devam ediyor) sofa göz için eski uzunluğunu muhafaza etmiştir. Bu plân, tarif edilen tipin karakteristik bir numunesidir. Eyvan şeklindeki yan sofanın ilâvesinden dolayı plân iç sofalı plân tipini hatırlatmaktadır.

Bundan sonra görülecek bir kaç misalde, sofa bariz bir surette köşe sofası şeklinde inkişâf etmiştir. Derinliğinin artması nisbetinde, uzunluğu azalmıştır. Oda sayısı da yine esas itibariyle üçdür. Sofaya bir eyvan ilâvesi mutad olduğundan, sofanın plân içinde işgal ettiği saha odalarınkine nazaran fazlasiyle büyümüştür.

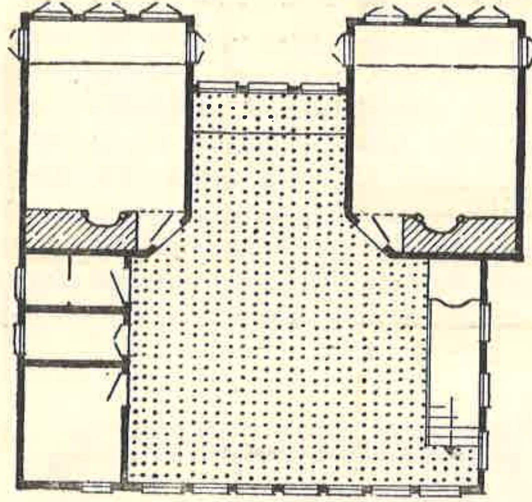

Misal 106 — Uşakta, Keskinoğlu evinde sofanın etrafına üç oda çevrilmiştir. Bu odalardan ikisi sofaya açılır birinin de yan sofaya kapısı vardır. Sokak tarafına, bu yan sofanın ucuna, bir de eyvan ilâve edilmiştir. Bu eyvan daha ziyade sekilik tarzındadır. Merdiven, ayrı bir merdiven yeri içine alınmıştır. Evin gayet sade ve muntazam plânı dikkati çekmektedir. Yapı tarihi 19 uncu yüzyıl başıdır.

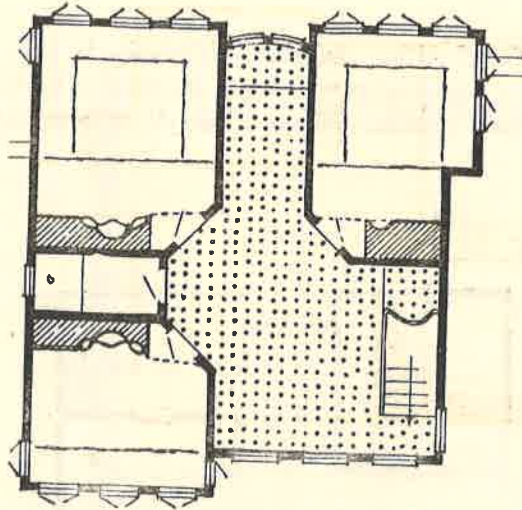

Misal 107 — İzmitte, yukarı mahallede bulunan ve 18 inci yüzyıl yapısı bir evde, köşe sofası etrafına üç oda sıralanmıştır. Oda kapuları sofanın bir köşesine teksif edilmiştir. Bunun için sofanın o kısmı biraz genişlemiş ve sofanın o tarafına da bir eyvan ilâve edilmiştir. Merdiven sofanın içinde, helâ da dışında, eklenmiş bir kısımdadır.

İstanbulda da bu tip sık sık tabik edilmiştir. Arsaların dar olması, ve bu sebebten dolayı eve daha fazla derinlik vermek mecburiyeti, bu luzumu doğurmuştur.

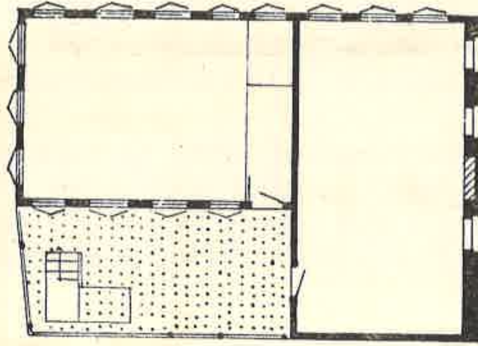

Misal 108 — İstanbulda Zeyrek yokuşunda, Sirkeci Ali evinin sofa ile eyvanı, yukarda tarif edilen şekilde birbirine bağlanmış, sofada amudi mihver tavana bir göbek ilâvesile tebarüz ettirilmiştir. Merdivenin yana alınması bu birleşme tesirini kuvvetlendirmektedir. Sofanın çok derin olması, bu plânı köşe sofalı plâna yaklaştırmaktadır. Ev 19 uncu yüzyıl başlarında inşa edilmiştir.

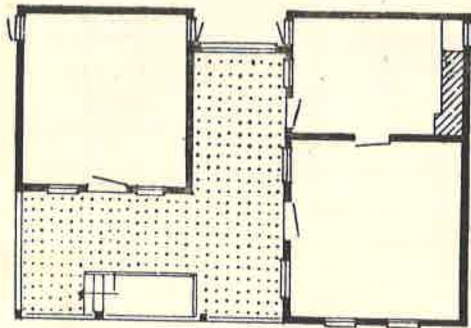

Misal 109 — Zeyrekte Ömer efendi sokağında bulunan ve 1800 senelerinden kalma bir evde, köşe sofasının iki tarafına aynı surette üç oda konulmuştur. Bu evde de oda kapularının aynı köşeye gelmesi, ve pahlanmış olan köşelerin içinde bulunmaları, sofanın o tarafa doğru genişlemesine sebeb olmuştur. Odaların arasına helâ, ve sokak tarafına da cumbalı bir eyvan sığdırılmıştır. Merdiven sofanın içindedir.

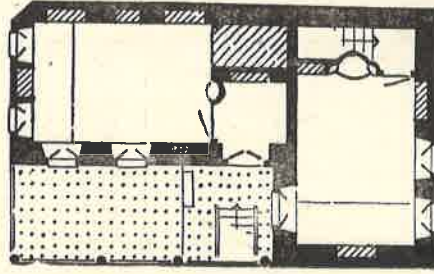
B i r v e y a i k i k o l l u o d a s ı r a s ı y l e ç e v r i l m i ş d ı ş s o f a l ı p l â n t i p i : Şimdiye kadar görülen tiplerde, bir tarafa sofa, diğer tarafa sıra odaların konmasıyle elde edilen kat'i bir bölümün, plân tipinin bütün variantlarında da muhafaza edildiği göze çarpar. «İlâve Odalar» daima ekleme ve sıra odalardan ayrık vasıflarını taşımakta devam ediyorlar. Şimdi görülecek tip, tamamiyle başka bir esasa istinaden meydana gelmiştir. Bir tarafta sofa, diğer tarafta sıra odaların teşkil ettikleri ayrılığa mukabil, bu tipte odalar sırası sofanın etrafına sarılmıştır. Yani sofanın en az iki yüzü, odalar sırası tarafından çevrilmiştir. Daha büyük tiplerde sofanın üç yüzü de aynı şekilde odalarla sarılıyor. Bu tipin, ilâve odalı tiplerden göze çarpan bir farkı da sıra odalarını sofadan ayıran dıvarın boydan boya devam edip evi ikiye bölmemesidir.

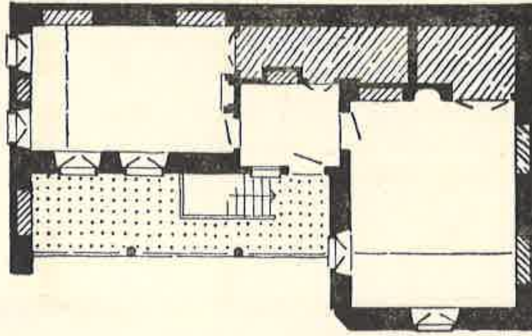
Misal 110 — Ankarada, Yusuf Abbas mahallesi, Ulucanlarda Bay Mustafa evinin plânı, iki birbirine amut vaziyette oturtulmuş ve sofanın iki tarafına çevrilmiş odadan ibarettir. Odalardan biri üç tarafından pencereli olmak itibariyle ön oda, diğeri dip odadır. Yapı, 17 inci yüzyılın eseridir.

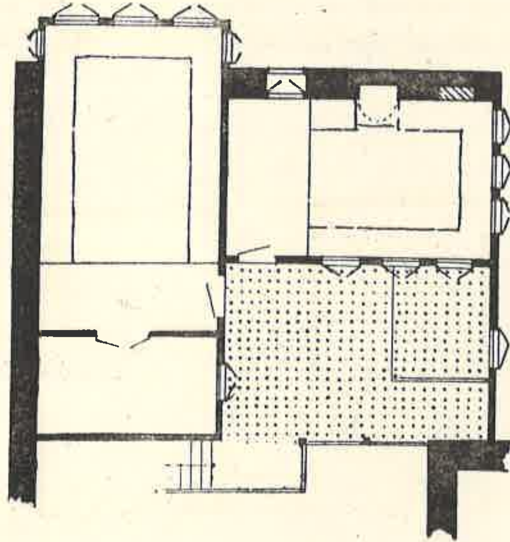
Misal 111 — Ödemişte, Türkmen mahallesinde, Tekeli caddesindeki ev de, üç odalıdır. Ön odalardan birine, bir ara sofadan girilir. Sofa açıktır. Merdiven sofanın içindedir. Ev yeni olduğu için, odaların içine giriş tarzı da eski usule uygun değildir.

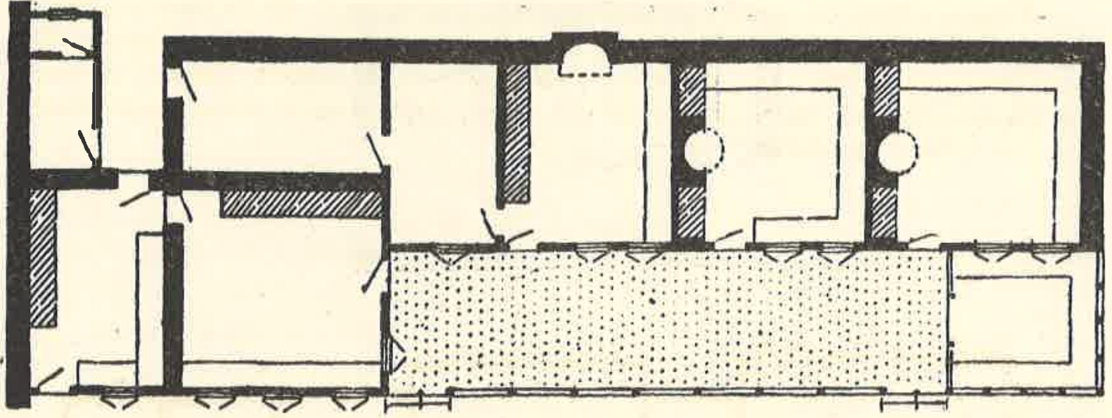
Misal 112 — Konyada, Külâhçı mahallesinde, Mezarlık karşısında bulunan bu evde, iki oda yine birbirine amut istikamettedir. Fakat, girişleri hayat şeklinde olan sofaya ilâve edilmiş bir aralık üzerindedir.

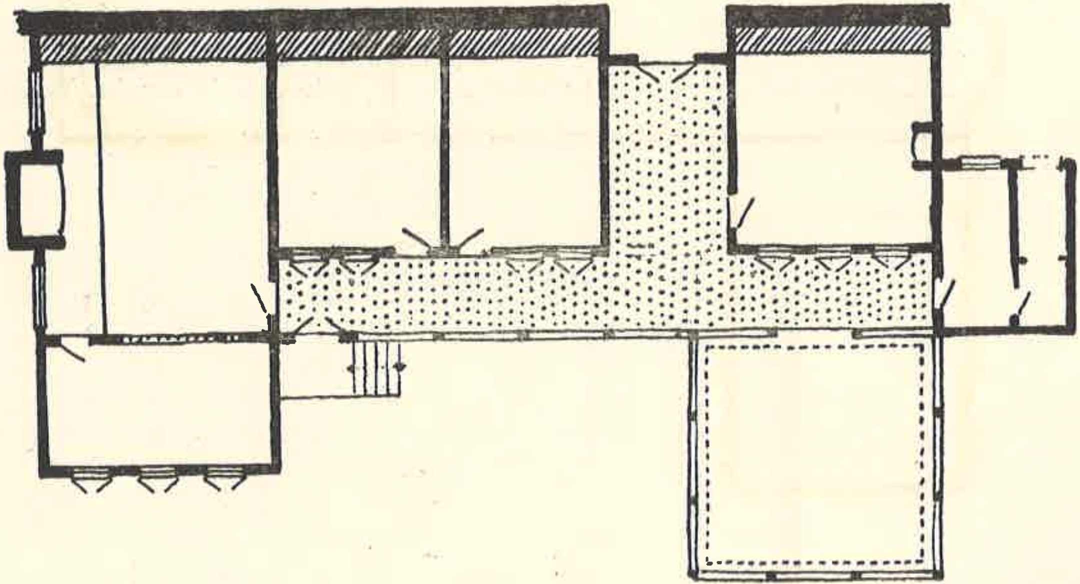
Misal 113 — Konyada, Dolap mahallesinde bulunan bu ev, yukardakinin aynıdır. Yalnız hayat, sokaktan bir dıvar ile ayrılmıştır. Odalara yine aralıktan girilir.

Misal 114 — Ankarada, Karacabey hamamı arkasında bulunan, 17 inci yüzyıldan kalma bu evde, iki odanın da kıymeti aynıdır. Sofaya az nezareti olan odanın, ona mukabil bir şahnişi vardır. Merdiven hariçtedir.

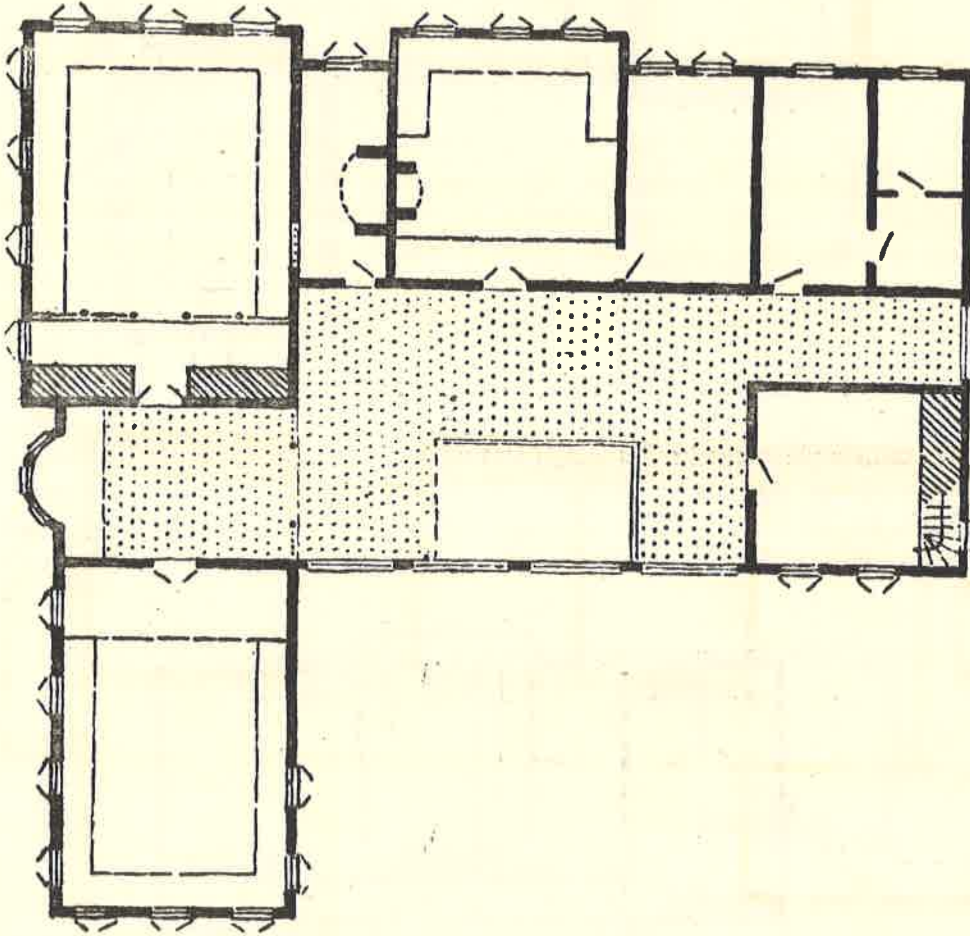

Misal 115 — Edirnede Kirişhanede, Apturrahman mahallesinde, «Bakırcı Usta'sı» evinde sofa uzundur ve uzunluğuna sıralanmış üç odaya mukabil amut istikamette ve sofayı kavrıyan bir odası daha vardır. Tâli yerler, odaların yan ve arkalarında yerleştirilmiştir. Evin bir tarafı tamamiyle, iki tarafı da kısmen sağırdır. Sofa ucunda dıvarlariyle ayrılmış bir sekilik vardır. (Milli Mecmua, Sayı 73, s. 1180 Dr. Rıfat Osman, Edirne Evleri makalesi.)

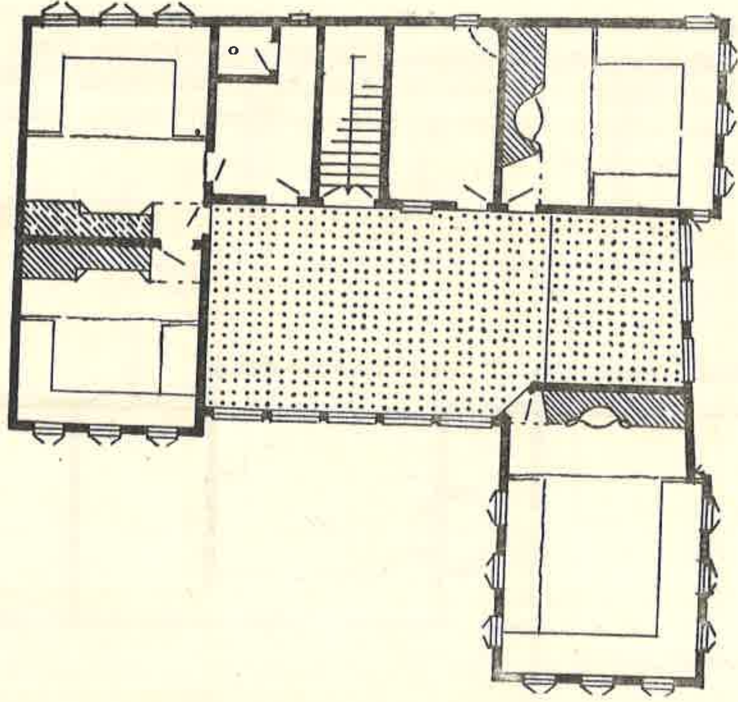

Misal 116 — Edirnede, Berkuk ağa mahallesinde bulunan bu evde nispeten ensiz olan sofanın bir dar, bir de uzun yüzü odalarla çevrilmiştir. Uzun istikametteki odaların pencereleri sofaya nazırdır. Odaların arasında, ayrıca kapısı olan bir yan sofa vardır. Bütün sahasiyle sofaya ekli olan köşk, Edirne evlerinde çok tatbik edilen zenginliktedir. Pencere açıklıkları sofanınkilerden farklıdır. Sofanın bir ucundaki apteshane, plânda bir ilâve vaziyetinde bulunmaktadır. (Milli Mecmua, Sayı 71, s. 1147 Dr. Rıfat Osman, Edirne Evleri makalesi.)

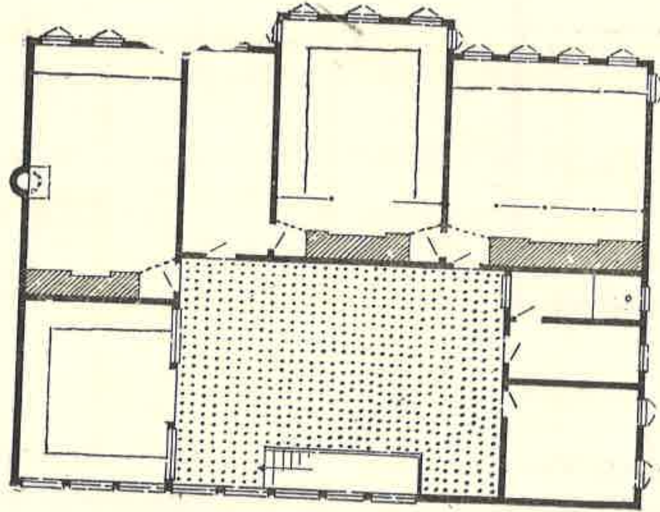
Odaların sofanın iki tarafına yerleştirilmesiyle, sofa üç tarafı oda ile çevrilmiş bir hale gelir. Plânın bu inkişafında ilk adımlar, Köşk - odanın ilâvesiyle temin edilmiştir. Plân bu sebebten dolayı henüz kati bir şekil almamış, ve simetrik değildir. Sofanın dar yüzlerini kuşatan odalar ise uzun oda sırasına kati suretle bağlı olmayıp, arada bazan eyvanlar veya ara sofalar mevcuttur.

Misal 117 — Edirnede, Kaleiçinde, «Vezir Konağı» denilen ve 17 inci yüzyıl eseri olan bu evde de ilâve odaların biri, bütün uzunluğu ile plândan dışarıya çıkmıştır. Bu sebebten dolayı, bu oda eski köşk-odasını kuvvetle andırmaktadır. Bu oda ile sıra odaları arasında, sofadan direklik ile ayrılmış bir yan sofa vardır. Eyvanın içindeki kapıların yerleri, eyvana yan sofa vazifesini de yüklemekte ise de, bir cumbanın ilâve edilmiş olması eyvanın aynı zamanda oturmağa mahsus olduğunu belli etmektedir. (Milli Mecmua, Sayı 74 s. 1196, Dr. Rıfat Osman, Edirne Evleri makalesi.)

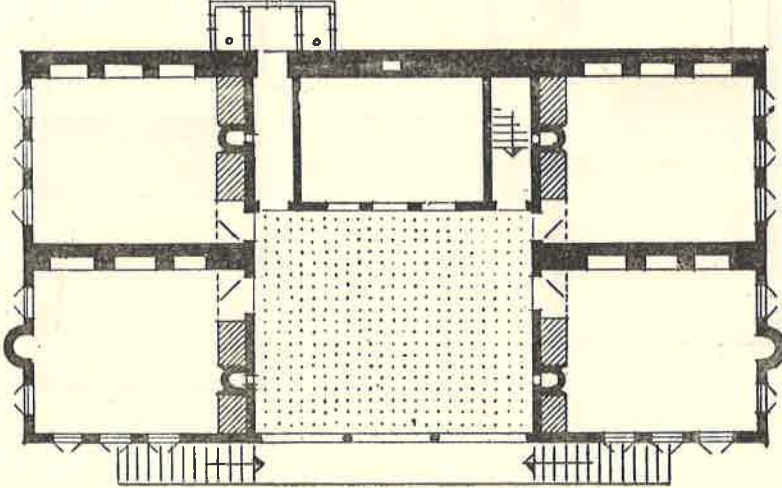

Misal 118 — Tekirdağında, Çiftlikönü, Hürriyet mahallesi, Selman ağa sokağında, Bekirağa evinde, sofa iki ucunda odalar ilâvesiyle, uzunluğunu kaybetmiştir. İlâve odalardan biri, tamamiyle çıkmadır. Bu odayı, sıra odalardan ayıran eyvan, açık kalmıştır. Merdiven sıra odaları arasındadır. Sofanın odalarla çevrilmesi, sıra odaların ehemmiyetini azaltmıştır. Bu sefer, esaslı odalar bir sıraya dizileceğine, evin dört köşesine yerleştirilmiştir. Bu esas, orta sofalı plânların bir karakteristiğidir. Ev, 18 inci yüzyıl yapısıdır.

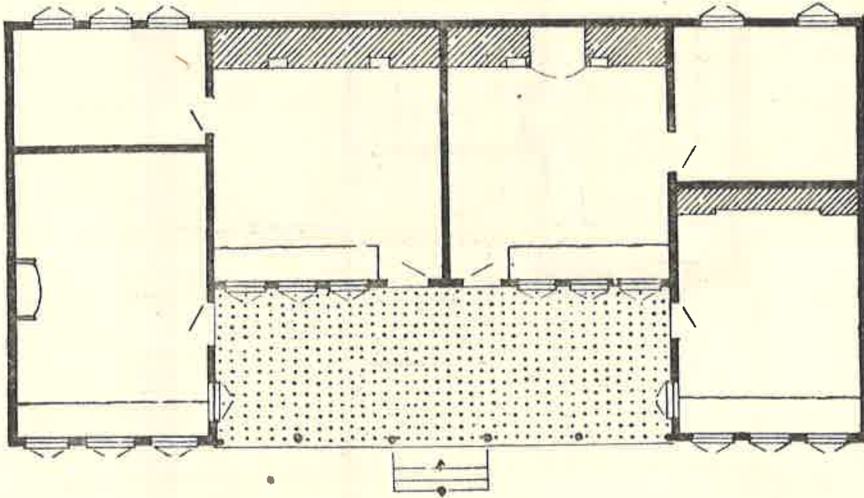

Misal 119 — Edirnede Kaleiçinde, Hacı Bedrettin mahallesinde, «Vezir Konağı» adlı bu evin sofası, bir taraftan helâ, ve küçük bir oda ile kapanmıştır. Karşı tarafta ise, sekilik vardır. Merdiven sofanın içindedir. Sofanın derinliği fazlalaşmıştır. Konak, 17 inci yüzyıl yapısı. (Milli Mecmua, Sayı 74, s. 1196, Dr. Rıfat Osman, Edirne Evleri makalesi.)

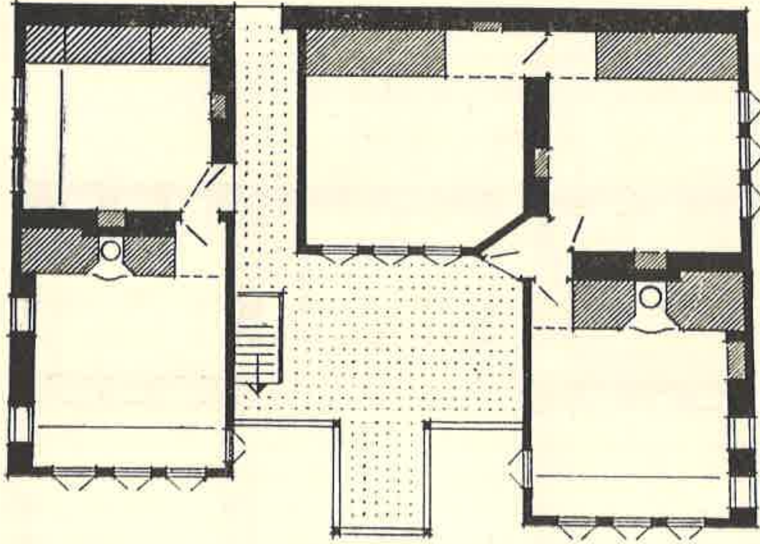
Sofa iki taraftan odalarla çevrilmiş olabildiği gibi, üç taraftan da çevrilebilir. O zaman bilmecburiye uzunluğu azalır. Bazı ev tiplerinde, sofanın kısaldığını, bazılarının da murabbai olduğunu, ve yine başkalarında derinliğine yapıldığını, yani, artık sofanın uzun yüzü değil, dar yüzünün cepheye geldiğini müşahede edebiliriz.

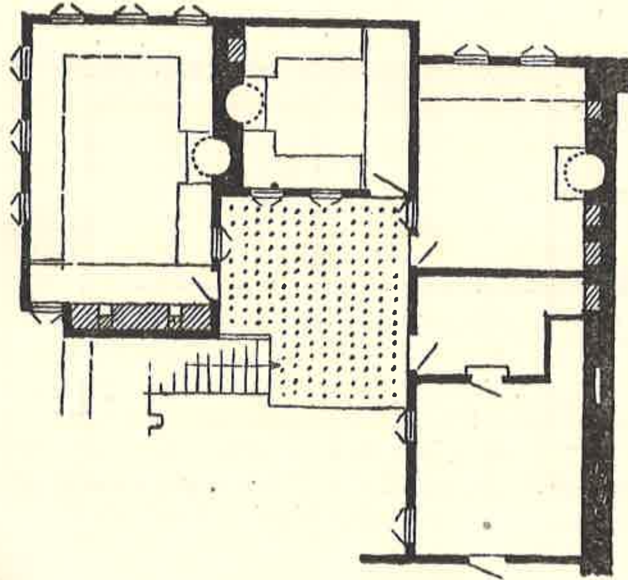
Misal 120 — Tetovada «Bey evi» ismiyle anılan bu ev, Rumeliye mahsus tipik bir «Sultan yapısı» dır. Plân mürtefi olan üst kata aittir. Hayat şeklindeki sofa (Terem) çift merdivenlerle zemine bağlanmıştır. Bu karakteristik ev tipinin mebdei Edirne Sarayındaki, Kum kasrıdır. Ev büyük bir avlu içindedir, ve manzumenin harem kısmını teşkil eder. Dört köşedeki odaların peçleri ve yüklükleri, cephedeki odaların ayrıca ocak şeklinde dumanlıkları (dimliyatsi) vardır.
(Branislav Koyiç stara gradska i seoska arhitektura u Sırbiyi s. 92)

Misal 121 — Edirnede, Hadım Demirtaş mahallesinde bulunan bu ev bu tipe ait muvazeneli bir misaldir. Dört büyük oda, sofanın üç tarafı etrafına simetrik bir şekilde çevrilmiştir. Odaların pencereleri hep aynı istikamette açılmıştır. (Milli Mecmua, Sayı 78, s. 1265, Dr. Rıfat Osman, Edirne Evleri.)

Misal 122—Pirlepede 18 inci yüzyılın sonlarına ait bir Türk Beyi evi. Bu ev büyükçe bir manzumenin bir parçasıdır. Sofası, üç tarafından odalarla çevrilidir. Sofanın dış yüzü bu nevi evlerin en eski tiplerine mahsus karakteristik bir tarzda arkadlarla çevrilmiştir. Sekilik tamamiyle çıkma, ve köşk şeklindedir. Peç ve ocak ile gusülhaneler, Balkan evlerine mahsus usule göre tertiplenmiştir. (Branislav Koyiç stara gradska i seoska arhitektura u Sırbiyi.)

Misal 123 — Ankarada, Çadırcızade Fevzi evinde, murabbaa yakın bir plânı olan sofanın üç tarafına odalar gayri muntazam bir şekilde çevrilmiştir. Sofanın bir yüzü direklik ve merdiven dıştandır. Bu plânda sofa, merkezi bir vaziyete girmiştir.

C. İÇ SOFALI PLAN TİPİ

Türk toprakları dahilinde, ve bilhassa şehirlerde en çok tesadüf edilen ev tiplerinden biri, iç sofalı, yahut, «Karnı - Yarık», yani iki taraflı veya iki sıralı ev tipidir. Umumiyetle evlerin tiplerini sofaların şeklinden anlamak kabil olduğuna göre, bu ev tipini de sofasının vaziyetine göre isimlendirmek lazımdır. Burada sofa içerdedir. Yani, iki tarafında mutlaka odalar vardır. İki tarafındaki odalar, en fazla karşılıklı olarak aynı uzunlukta birer sıra teşkil ederler. Fakat bazan bir oda sırasının karşısındakinden daha kısa olduğu da varittir. O zaman, «iç sofa» biraz dışarıya çıkar, normal tipte azami iki karşılıklı yüzünde penceresi olabildiği halde, bu sefer bir üçüncü veya dürdüncü yüzünde de pencere kazanmış olur. Bununla beraber, bu şekilde yapılmış plânlara nadiren tesadüf edilir. Zira, sofanın iki iç dıvarından da daima aynı derecede istifadeye bakılmıştır. Bazan sofanın pencereli dıvarlarına birer köşk veya sekilik, ve yahut ev yüzünden çıkıntısı olan bir kısmın ilâve edildiğini de görebiliriz. Fakat, ona mukabil, icap eden yerlerde, sofanın dış yüzü içerlek bırakılmış, ve iki taraftaki odalara çıkmalar ilâve edilmiştir.

İç sofalı evin, dış sofalı eve nazaran daha mahfuz olması, bu tipin son yüzyıl içinde daha fazla rağbet görmesinin sebeplerinden biridir. Bundan başka, iç sofalı plânın daha iktisadi olması, yani daha az yer işgal etmesi, bu tipin şehirlerde tercih edilmesine amil olmuştur.

İç sofalı tipin, dış sofalı tipten daha yeni olduğunu iddia etmek şimdiki bilgimize nazaran biraz erkendir. Fakat, bu tipin daha yeni zamanlara kadar tatbik edilmiş olduğu ve 19 uncu yüzyılda Anadoluda da, dış sofalı tipin yerini almağa başladığı kat'iyetle görülebilir.

En eski iç sofalı evler, odalarının sayısı fazla olunca, bu tipin dış sofalı tip ile alâka ve yakınlığını aydınlatırlar. Bu yakınlık ise, dış sofalı evlerde, sofanın bir tarafına sıra odalarının dizilmesine mukabil iç sofalı tipte, sıra odalarının karşılıklı iki sıraya konulmuş olmasındadır. İç sofa, en eski veya geri kalmış tiplerde, hayat tarzında açıktır. Ve sıra odalarının pencereleri sofa tarafına da açılır. Fakat, iki dış cephesi açık ve bir dehliz gibi evin içine yayılmış olan sofanın, bilmecburiye fazla hava cereyanına sebep olması karşısında onyedinci ve onsekizinci yüzyıldan itibaren, sofanın bir yüzü, sonra iki yüzü pencereli bir dıvar ile muhafaza edilmiştir. Bu dıvar tıpkı, dış sofalı evlerde hayatın sokak tarafındaki

dıvarı gibi, çok zaman, tavana kadar varmıyacak bir yükseklikte yapılmıştır. Yani bir nevi paravan vezifesini görür. Tavana kadar yapılan bölme, ekseriya camekân veya camekânları andıran büyük pencereli bir dıvar şeklindedir. Sofanın kapanmasiyle, ve 19 uncu yüzyıldan itibaren, plâna daha fazla simetrik bir şekil vermek arzusu kuvvetlenmiştir.

Sofa, tercihan iyi istikamete yani güneşli veya manzaralı tarafa nazır olarak yapılır, ve bu istikamette oda sırası konulmaz, binaanaleyh sofa esas cephenin ortasına getirilmiş olur. Sofanın köşklü veya köşksüz olması, plân üzerine fazla tesir etmediğinden, yapılan tasnifte bu husus, nazarı itibare alınmamıştır. Filhakika, köşkün bulunması, ancak sofanın biraz çıkıntılı olmasını mucip oluyor. Dış sofalı evlerde olduğu gibi, köşk plâna başka bir şekil verecek derecede tesir etmez.

İstanbulda, dış sofalı evlere az tesadüf edilmesine mukabil, iç sofalılar mebzulen mevcuttur. Öyle olmakla beraber, ekserisi 19 uncu yüzyıla aittir. Daha eskileri azdır. Bu bakımdan tipin başlangıçları hakkında fikir edinmek için, civar kasaba ve şehirlerdeki tiplere de müracaat etmek lâzımdır.

İstanbulda bu tipteki evlerden şimdiye kadar tesadüf edilebilenlerin en eskilerinden biri Beykozda, Hacıalibey caddesindeki evdir. Bu evin tarihi mevcut değil ise de, inşa tarzı ve bilhassa müşterek dıvar üzerinde komşu evinden arta kalmış pencere taklidi bir alçı kabartma, evin on yedinci yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.

Daha yeni ve 18 inci yüzyıla ait Takyeci Camii avlusundaki evin plânında da aynı, serbestliği görüyoruz. (Misal 12,) İstanbulun tesir sahası içinde olan Gebzede, 18 inci yüzyılın başlarına ait olan Nalbant Kadri evinde de nispeten serbest bir plân ile karşılaşıyoruz. Fakat burada oda sayısı fazladır. Her üç evde de sofa yana müteveccih ve arkası sağırdır.

İç sofalı evlerde, sofanın iki yüzü, veya bir yüzünün sağır olması, iki ayrı tip vücude getirmiştir. Tatbikine imkân oldukça, iki yüzlü sofa, yani iki cephesi açık veya pencereli olan sofa daima tercih edilmiştir. Böylece vücut bulan plân, halk tabirince karnı - yarık olarak tanınmıştır. Sofa cephelerinden birinin sağır olması, ekseriya her hangi bir kullanma veya topografik zaruret neticesindedir. Sağır dıvarın önüne bazan tali mahaller yerleştirilir. Bunlar ekseriya merdivenin etrafında yer alır. Merdivenin bu sağır cephenin mih verine getirilmesiyle kendine mahsus bir tip vücude gelmiştir ki, bu tip bilhassa 19 uncu yüzyıl başlarında fazlasiyle kullanılmışır. (Şekil 19)

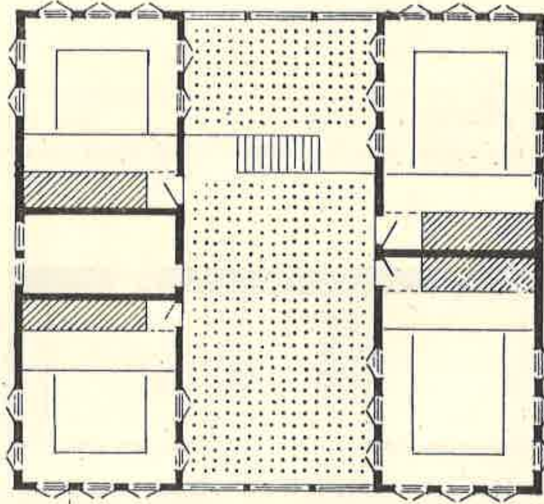
Eyvanların ilâvesi sofaya muhtelif istikametlerde genişlemek imkânını vermiştir. Eyvanların ayni mihver üzerine karşılıklı olarak yer almalariyle vücude gelen plânda sofa, haç şeklini alır, ve böylece orta sofa ile dikkati çekecek bir benzerlik husule gelir. (Şekil, 18, Misal 152)

Oda köşelerinin pahlanması da sofanın orta kısmında bir genişleme vücude getirir. Bu genişleme ile kapılar karşılıklı olduğu zaman orta sofayı andırır bir şekil meydana gelir. (Şekil 20, Misal 154)

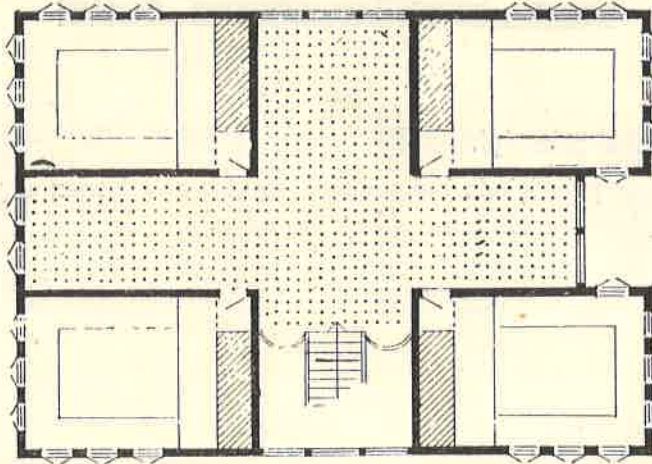
İç sofalı evlerde merdiven 19 uncu yüzyıla doğru gittikçe daha fazla ehemmiyet kazanan bir mevki işgal eder. En eski tiplerde merdiven sofanın önünde, yani evin dışında veya sofanın içinde olduğu takdirde, gayri muayyen bir yerdedir.

17 inci yüzyıldan itibaren, merdiven oda sıralarının arasında da yer alır. Bu vaziyetteki merdivenler sofadan bir kapı ile ayrılmış, veya bir ara sofa içine alınmış olabilir. 19 uncu yüzyıl başlarından itibaren üç kollu, ve bütün sofa genişliğini işgal eden merdivenler gittikçe daha fazla kullanılmıştır. Bu merdivenler sofanın bir ucuna getirilir, ve geniş ve yüksek pencerelerle aydınlatılır. (Misal 144, 145, 146.)

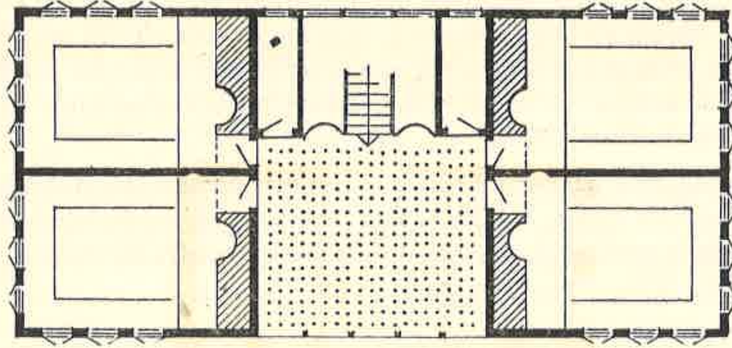
İç sofalı evlerde, köşk-oda şeklinde ilâveler nadirdir. Sofanın merdiven durumuna göre, bir veya iki ucu sekiliğe ayrılır. Sekilik icabına göre yalnız bir sedirden ibaret, veya mürtefi ve parmaklıklarla ayrılmış genişçe bir yerdir. Bazen sekilik bir cumba, veya şehnişin ile zenginleştirilir. (Misal 135, 138, 154,)

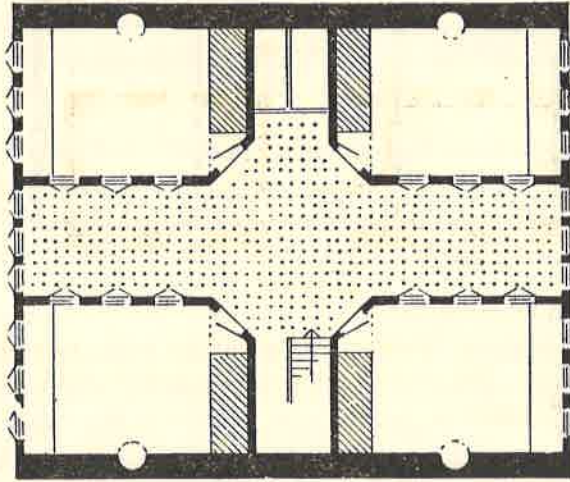
İki yüzlü iç sofalı plâna ait ideal tip. Şekil: — 17

İki yüzlü iç sofalı eyvanlı ideal plân tipi. Şekil — 18

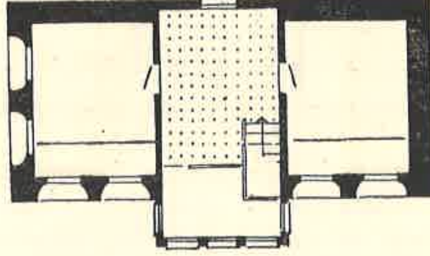

Bir yüzlü iç sofalı ideal plân tipi. Şekil — 19
(Bu tipin üç tarafı odalı dış sofalı plân ile benzerliği dikkati çekmektedir.)

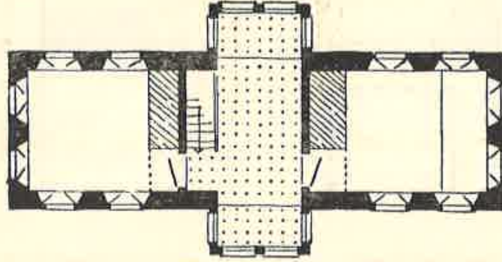

İki yüzlü iç sofalı ideal plân tipi. Şekil — 20
(Oda kapularının dıvar pahı içinde bulunmaları, sofanın orta kısmının genişlemesine, ve plânın orta sofalı plâna benzemesine sebep olmuştur.)

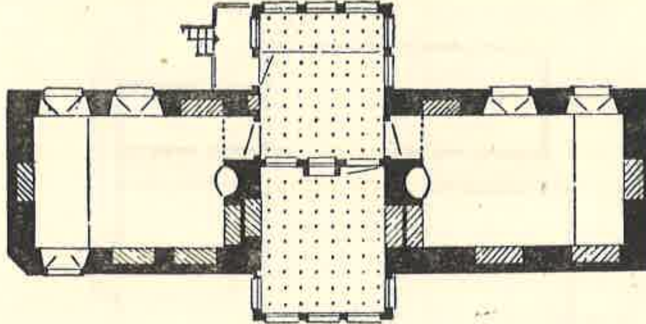
İki yüzlü, iç sofalı, iki odalı plân tipi, tarif ettiğimiz tipin en küçüğüdür. Dış sofalı evden farklı olarak, bu tipin iki odadan az odası olamaz. Evin bazı kısımları sağır olabilir. Fakat, sofa herhalde iki taraftan gün alır. Sofanın ekseriya bir yüzü ön, diğer yüzü de arka cephededir.

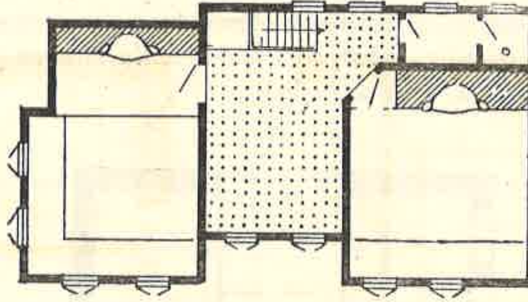
Misal 124 — Konyada, Nurluoğlu mahallesindeki ve 19 uncu yüzyıldan kalma bir evin plânı, yine Konyada, Piri paşa mahalesinde bulunan evdeki plânın hemen hemen aynıdır. Yalnız merdivenin yeri değişmiş ve bu suretle sofanın pencereler önündeki sekiliği daha fazla tebarüz ettirilmiştir.

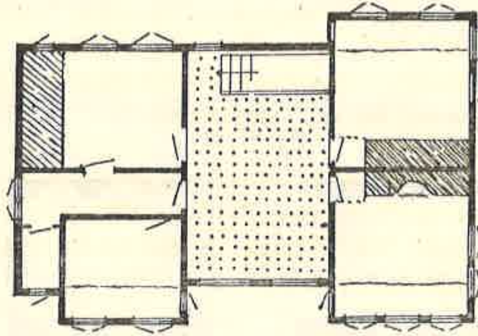
Misal 125 — Konyanın sayfiyesi Meramda bulunan bu evde, karşılıklı odaların üçer istikamette pencereleri vardır. Sofaya da karşılıklı iki çıkma sedirlik ilâve edilmiştir. Merdiven sofanın içinde ve yandadır.

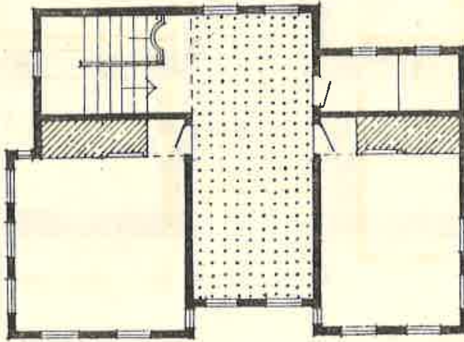
Misal 126 — Konyada, Piri paşa mahallesinde bulunan diğer bir evde, odalar yine aynı vaziyettedir. Yalnız sofanın bir tarafında, dört istikamette penceresi olan köşk odası ilâve edilmiştir. Merdiven dıştandır.

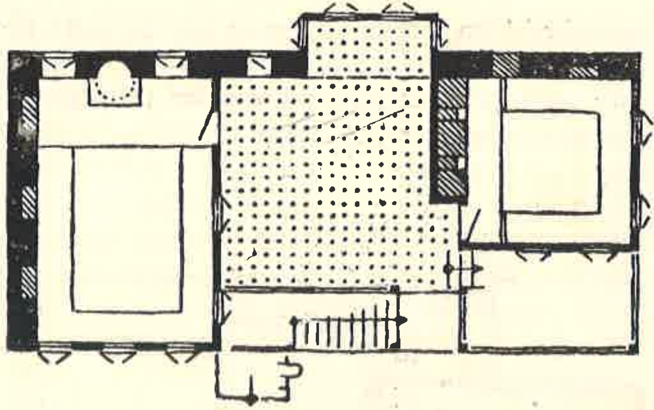
Misal 127 — İstanbulda, Takyecilerde, Cami avlusu üzerinde ve 18 inci yüzyıl sonlarına ait bulunan bu evde, iki oda sofaya nazaran çıkıntı teşkil ediyor. Sofanın iki istikamette penceresi vardır. Odalardan biri daha küçük tutularak, arkasına bir helâ ilave edilmiştir. Bu yüzden, ve merdivenin odaya fazla yaklaşmasını önlemek için, odanın köşesi pahlanmış ve kapı buraya alınmıştır.

Misal 128 — İzmitte, Hacı Hurrem mahallesinde, Gümüşlü çeşme sokağında 31 numaralı evde, iç sofanın iki tarafında, ikişer odalı diziler vardır. Merdiven sofanın içinde ve bir ucundadır. Sofanın iki dar yüzü de pencerelidir. Odaların muhtelif büyüklükte çıkmaları mevcuttur. Apteshane iki oda arasından geçen bir ara geçit nihayetindedir.

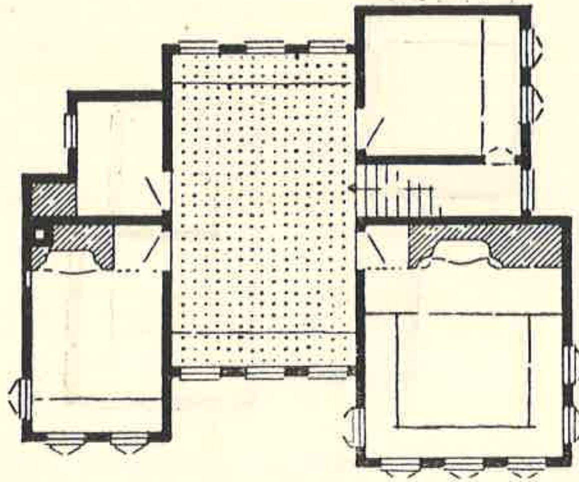

Misal 129 — İstanbulda, İçerenköyde son devirlerin yapısı olan bu evde odalar sofanın iki tarafında çıkmalar teşkil ediyorlar. Evin hususiyeti, merdiven ve helânın odaların arkasına, karşılıklı olarak yerleştirilmiş olmasındadır.

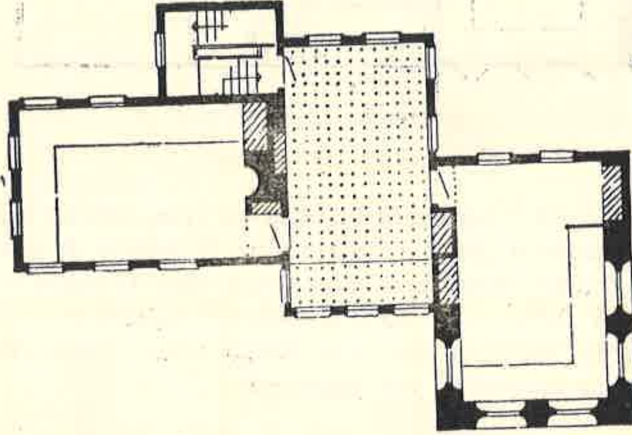
Misal 130 — Ankarada, Okan sokağında bulunan bu evde, sofanın bağçe tarafı tamamiyle açıktır, ve meydan üstünde çıkma sedirliği vardır. İki odanın da sofa ve bağçeye bakan pencereleri olmakla beraber, daha büyüğünün ayrıca sokak tarafında ve ocağın iki yanında iki küçük penceresi daha vardır. Bu evde, sofanın bağçeye doğru kuvvetle ifade edilmiş bir istikameti vardır. Merdiven dışardadır. Küçük odanın önüne, Ankara evlerinde mutad olduğu veçhile, açık bir oturma yeri yapılmıştır.

Şimdiye kadar görülen misallerde, sofanın iki tarafındaki odalar, aynı uzunlukta oda sıraları şeklinde, muntazam olarak sofanın etrafını çevirmekte idi. Halbuki, bazen bu usule riayet edilmediği de vakidir. Yani sofanın iki tarafındaki odalar sayı veya tertip itibariyle birbirlerinden farklı olarak dizilebilir.

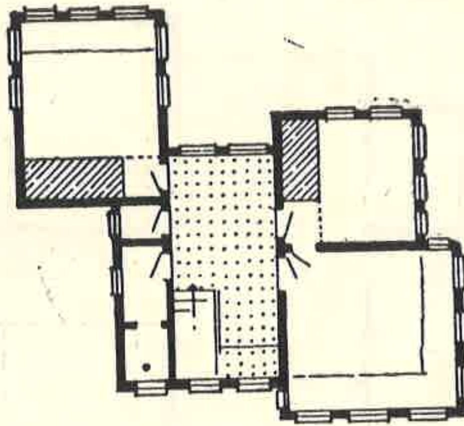

Misal 131 — Bebekte, Yoğurtçu Zülfü sokağındaki evde, sofanın bir tarafında iki oda ve merdiven, diğer tarafında da yalnız bir oda ile apteshane vardır. Plânı gayet serbest tutulmuş olan bu ev, 18 inci yüzyıl sonları eseridir.

İç sofanın etrafındaki odaların sofanın iki yanına taksimi bazan gayet serbest bir şekilde yapılmıştır. Böylelikle plân topluluğunu kaybetmiş, ve çok parçalanmış görünür ise de, bu durumdan odalar istifade, ve yeni pencere cepheleri elde ediyorlar. Bu suretle dört cephede penceresi olan odalar da kazanılmış oluyor. Merdiven de kâh sofanın içinde kâh dışında yer alabiliyor.

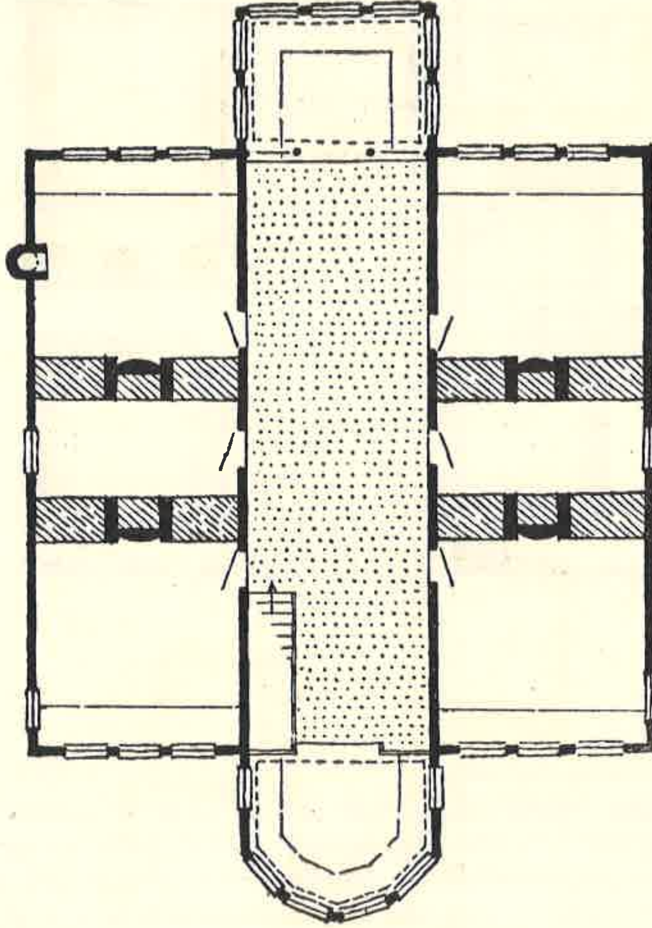
Misal 132 — Konyada, Beysokak mahallesinde, bir yüzyıllık bir evde, sofa ile iki oda aynı hizada olmadığından, yukarda işaret edildiği veçhile, sofaya dört istikamette pencere açmak imkânı hasıl olmuştur. Merdiven dıştandır. Plân gayet serbest tutulmuştur.

Misal 133 — Erenköyde bulunan ve geçen yüzyıldan kalma bu evde, sofanın bir tarafında iki oda bulunmasına mukabil, diğer tarafında ancak kapı genişliği kadar sofa ile ilişiği olan tek bir büyük oda vardır. Apteshane sofanın bir yanına eklenmiştir. Merdiven ise sofanın içindedir. Plân çok serbest ve gayri muntazamdır. Ona mukabil, baş oda çok havadar ve ferah olabilmiştir.

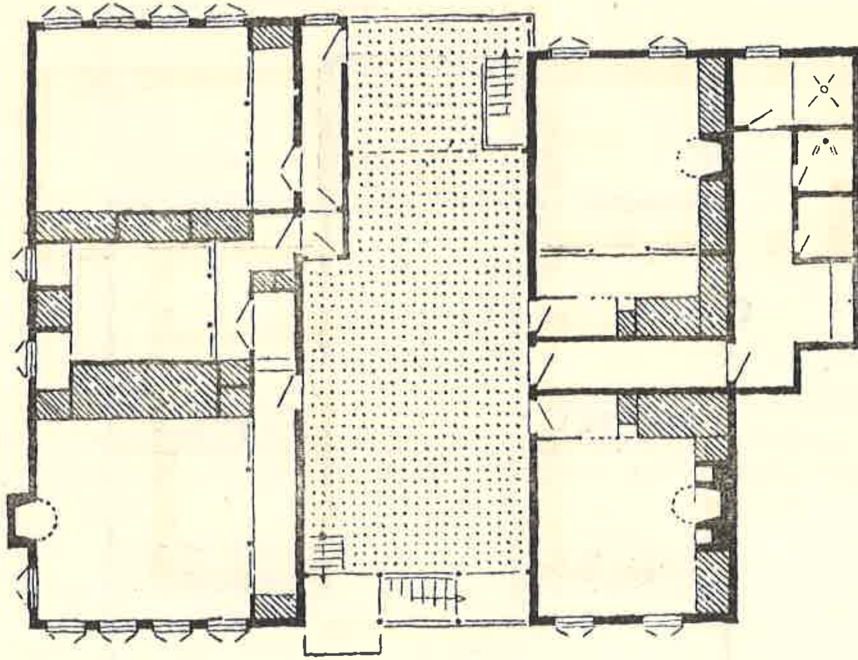
İki yüzlü, iç sofalı, plân tipi (ikiden fazla odalı) :

Karşı karşıya sofanın iki tarafına dizilmiş olan sıra odaları arasında kalan sofanın derinliği, oda sayısının fazlalaşmasiyle büyür. Bunun neticesi olarak sofanın pencerelere yakın yerleri daha aydınlık iken içerleri daha karanlık kalır, ve hareket sofası vaziyetine girer. Pencere kenarları ise, oturmağa mahsustur ve sekilik veya köşkler o kısımlara yapılır. Oturma yerlerinin sabit kalmasına mukabil, merdiven yeri, başka başka tipler yaratarak, değişikliklere maruz kalıyor. En eski tiplerde, merdiven sofanın ortasında ve kat'i olarak takarrür etmemiş bir yerindedir. Zaman ile merdivenin sofanın ortalarından bir ucuna doğru kaydığını görebiliyoruz.

Misal 134 — Sırbistanda, Çekovitsada, Köprübaşındaki evin haremlik dairesinde, sofanın iki tarafında üçer oda olduğu için, sofanın şekli uzamıştır. Sofanın iki ucunda bulunan köşklerin ikisi de kuvvetle tebarüz ettirilmiştir. Biri sofadan bir direklikle ayrılmış ve üç istikamette yedi pencereli, diğeri başka başka istikametlerde açılmış altı pencerelidir. Merdiven sofanın bir ucundadır. Odaların tertibi tamamiyle simetriktir. Plân gayet muntazam ve sadedir. (Üsküp (Skolpye) İlmi Teşekkül Bülteni 1936, «Eski Evler», Branislav Koyiç s. 343.)

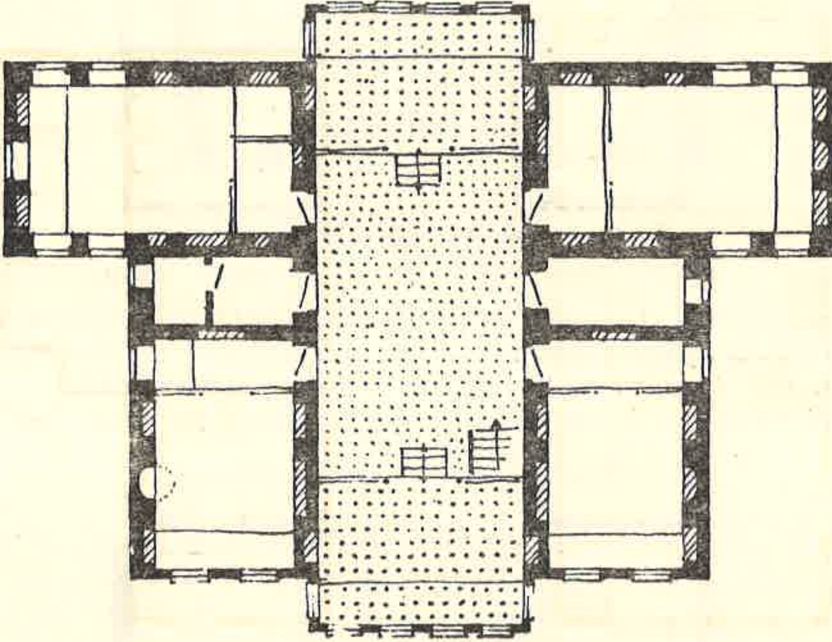
İç sofalı plân tipinin çok kullanılan, ve zamanla en çok inkişaf eden şekillerinden biri, çok odalı, ve kareye yakın bir plân vücude getiren tiptir. Bu tipin 16 ve 17 nci yüzyıllardan itibaren tatbik edildiğini müşahede edebiliriz. Bu devirde plân zamanına has olan serbestliğini muhafaza etmektedir. Sofa henüz muntazam bir şekil almamış, odalar da simetrik değildir.

Misal 135 — Vezirköprüdeki evin sofası, paravan dıvar ile muhafaza edilmiştir. Merdivenler sofanın dış yüzleri tarafındadır. İki taraflı odalar, birbirine simetrik vaziyette değildir. Sofa üzerinde pencereleri yoktur. Apteshane mütekâmil bir çok evlerde tesadüf edilen şekilde ve yerde yapılmış, yani musluk ve apteshanenin sofa ve oturulan kısımlardan uzaklaştırılabilmesi için, bir taraftaki sıra odalarının arasında bir ara - geçit açılmış, ve helâ bu geçitin nihayetine getirilmiştir.

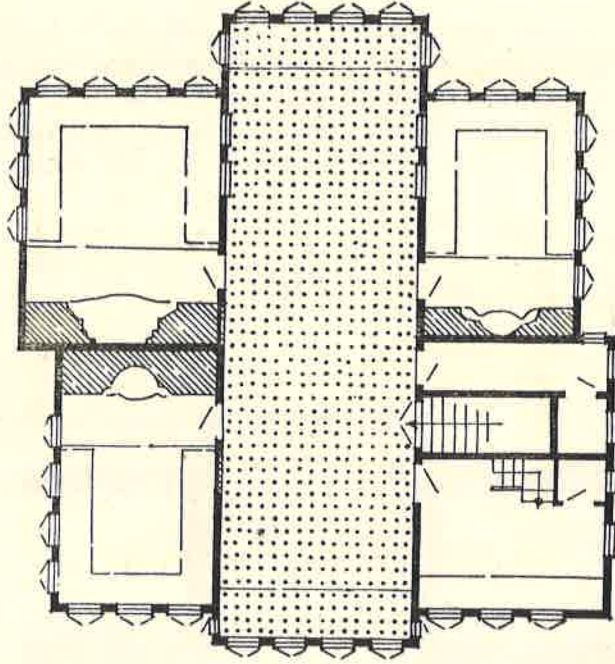
Odalar sofaya nazaran ayrı ayrı istikametlerde tertiplenmiş, ve bazen gizli geçitlerle de birbirine bağlanmıştır. Sofanın iki ucunda iki merdiven vardır. Biri cephenin dışına yapılmış, diğeri ise içinde yer almıştır. Sofanın geniş dış cephesinde, merdivenin üzerine gelmek üzere, bir kaç basamakla çıkılır ufak bir taht sekilik ilâve edilmiştir. Bu şekilik cephe yüzüne nazaran bir az çıkıntılıdır.
(L'art Turc, Celâl Esat Arseven, Röleve, Yük. Mimar A.Saim Ülgen)

Merdiven şimdiye kadar gördüğümüz tiplerde, plân içinde muayyen bir yer almamış, ve ekseriya sofanın her hangi bir yerinde, ihtiyaca göre yerleştirilmiştir. Böylece merdivenin sofanın orta kısımlarında, veya dış cepheleri hizasında, ve hatta tamamen cephe dışında yapılabildiğini gördük. Bundan sonra ele alınan misallerde merdiven, plân içinde muayyen bir yer almaktadır. Merdivenin plân içindeki vaziyeti, tipin inkişafı ile, ilgilidir.

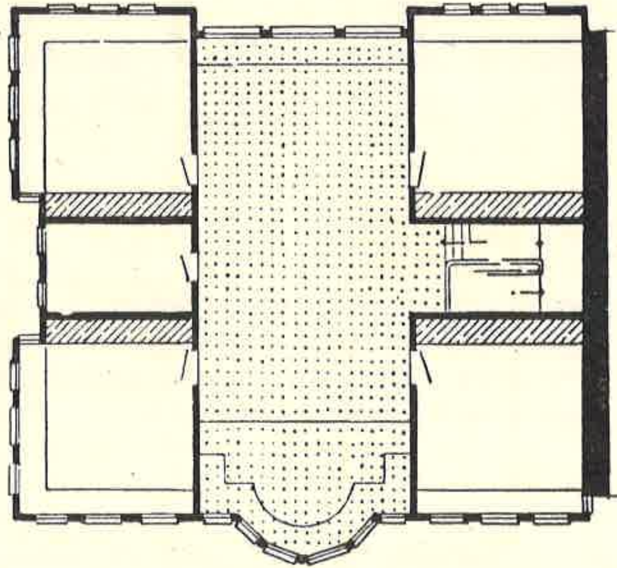

Misal 136 — Toroslarda, Ereğlide bulunan bu evde, sofanın iki ucunda döşeme seviyeleriyle ayrılmış, iki sekilik vardır. Merdiven sofanın içindedir. İki taraflı odaların tanzim sureti, birbirine benzemekte ve plân hemen hemen simetrik bir şekildedir. (Haus und Klima, Karl Krause, Baugilde 1936, s. 1113.)

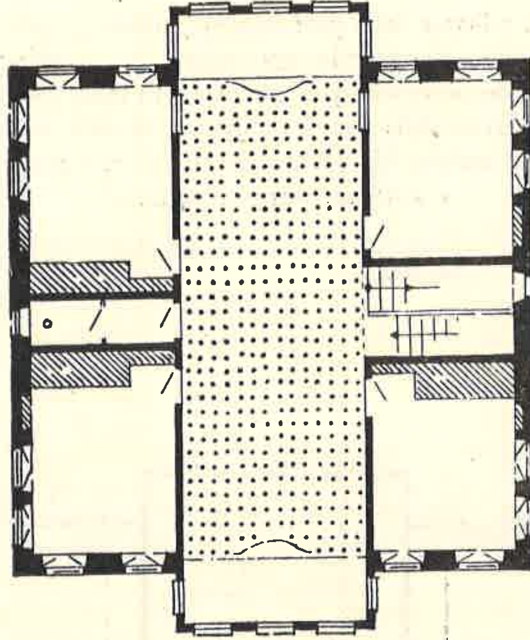
Plân tipleri daha fazla zaptürapta bağlandığı, ve ilk plân serbestliklerini kaybettikleri zaman, merdiven sofanın içinden çıkarılarak, odalar sırası içine alınmıştır. Bu değişiklik yerine göre erken veya daha geç vuku bulmuştur. Büyük merkezlerde 18 inci yüzyıldan itibaren merdiven odalar sırası içine girmiş, ve sofadan kapu ile ayrılmıştır. Bazen merdiven sadece bir sofa çıkıntısı içine alınmış, ve böylece sofadan tamamiyle ayrılmıştır. Bu usul yerine göre 19 uncu yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir.

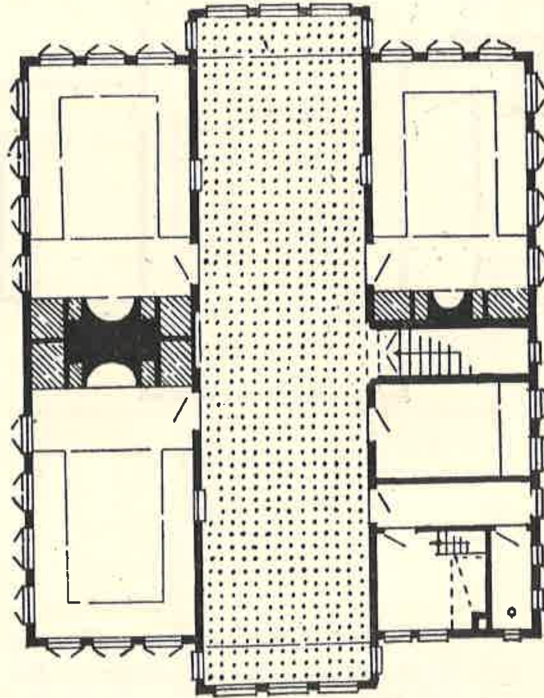
Misal 137 — İstanbulda, Hasköyde, Harapçeşme sokağındaki evde, sofa çok derin ve uzundur. Burada da, oda kapıları sofanın orta kısımlarında toplanmıştır. Sofanın iki ucu, oda yüzlerine nazaran çıkmalıdır. Bu da, sofanın ehemmiyetini kaybetmemiş olduğunu gösteriyor. Merdiven sofanın dışında ve oda sırasının içindedir. Ev 18 nci yüzyıl yapısıdır.

Misal 138 — Uşakta, geçen yüzyıldan kalma, Okkalar evinde ise, sofanın bir tarafında sofa ile bağlı bir merdiven yeri ayrılmıştır. Plân son derece muntazamdır. Evin üç yüzü açık, bir tarafı sağırdır. Sofanın, sokak tarafında bir cumbası vardır. Odaların kapıları sofanın orta taraflarına doğru toplanmıştır.

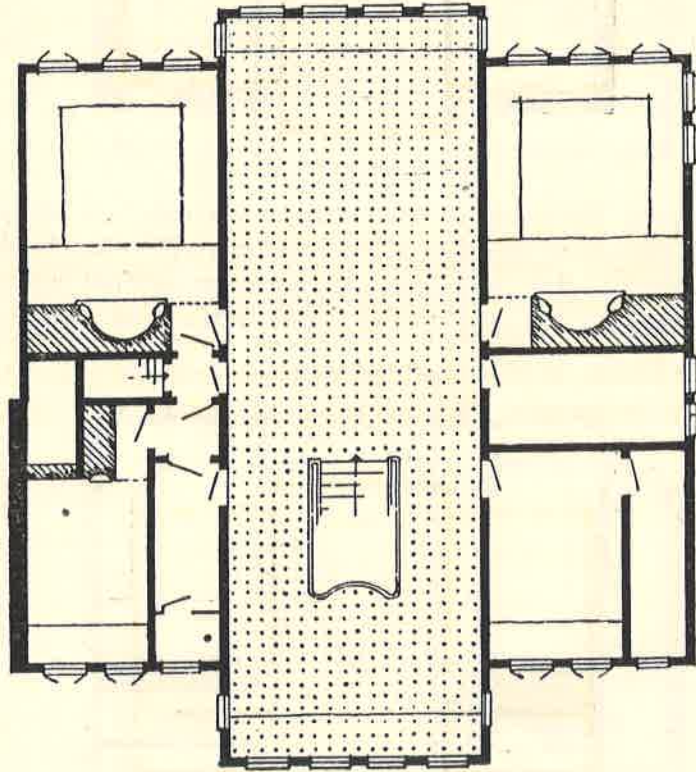

Misal 139 — Konyada, Meramda, 19 uncu yüzyıl başlarında inşa edilmiş Dede evinde sofanın iki ucunda çıkmalı ve zeminleri mürtefi sekiler vardır. Oda kapıları, sofanın orta kısımlarında toplanmıştır. Bu suretle hem sofanın pencere tarafları oturmağa tahsis edilmiş, hem de odaların içine dip taraflarından girmek imkânı hasıl olmuştur.

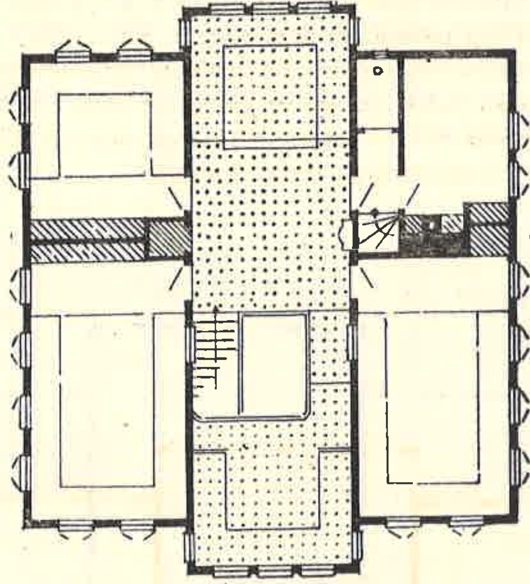

Misal 140 — Ankarada, Keçiörendeki bu evde de sofa çok uzun, ve iki ucu çıkmalıdır. Daha yeni bir devre ait olduğu için (19 uncu asır) yalnız iki odanın sofaya bakar pencereleri kalmıştır. Merdiven sofanın ortalarına doğru bir yerde ve odalar sırasının içindedir.

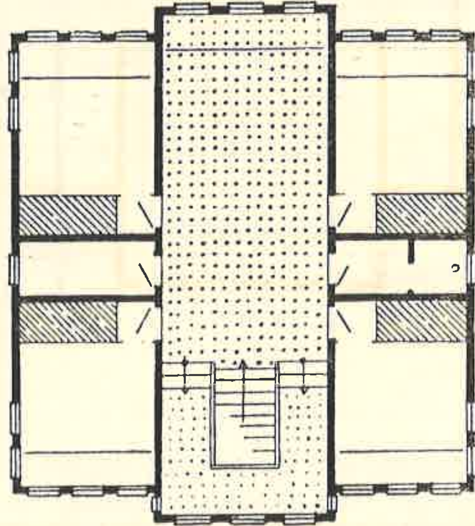
Merdiven bazan, ve bilhassa daha yeni tiplerde, sofanın içinde bir uca doğru kayıyor, ve zaman ile sofanın o ucunu tamamiyle işgal ediyor. Bu suretle, sofa, oturmağa mahsus yerlerinden bir tanesini kaybetmiş oluyor. Bu usule en fazla İstanbulda tesadüf ediliyor. Başlangışta, merdivenin arkasındaki yer de sofaya ait ve daha evvelden gösterilen tiplerde olduğu gibi, oturmağa mahsus bir yerdir. Fakat merdivenin fazla inkişaf etmesiyle, bu yer tamamiyle merdiven sahanlığına terkedilmiştir.

Misal 141 — İstanbulda, Mevlânakapıda, İntizam Ağası Hüseyin bey evinde sofa gayet geniş, iki taraflı odaların vaziyeti de, hemen hemen simetriktir. Kat, iki bölümlüdür, ve bu sebebten dolayı sofanın haricinde bir merdiven daha vardır. Sofanın içindeki merdiven ancak bir kolla sofaya çıkıyor, diğer kısımlarının üzeri sofa döşemesi ile örtülüdür. Bu suretle merdivenin arkası da sofa ile çevrilmiştir. Ev, 19 uncu yüzyıl başlarında inşa edilmiştir.

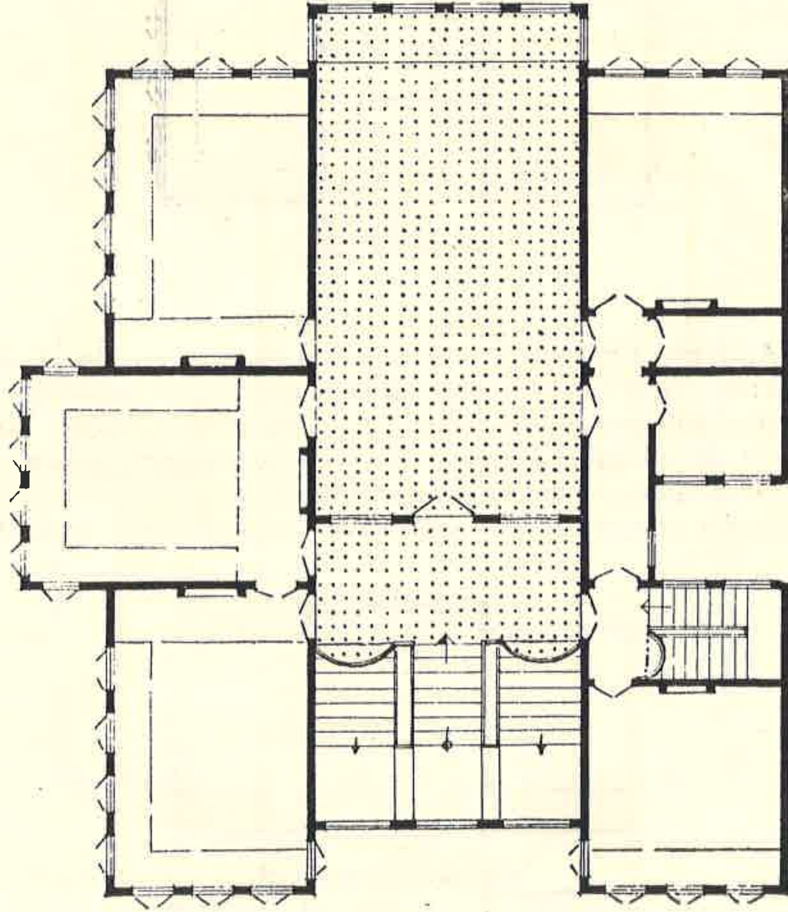

Misal 142 — Ankarada, Keçiörende, 19 uncu yüzyıl başlarına ait olan Avundukzadeler evinde, merdivenin sofanın içindeki vaziyeti dikkati çeker. Sofa ortada bulunan merdivenden dolayı ikiye bölünmüş ve bir bölümü sekilik vaziyetine girmiştir. Karşı tarafda bir sedirlik vardır. İki taraftaki odaların tertibi az çok simetriktir. Helânın sofanın yanında ve aynı yüzde olması, az tesadüf edilen bir hususiyettir. Sofanın dış yüzleri pencereli çıkmadıvarlarla kapanmıştır. Plân muntazam bir mustatil içine sığdırılmıştır.

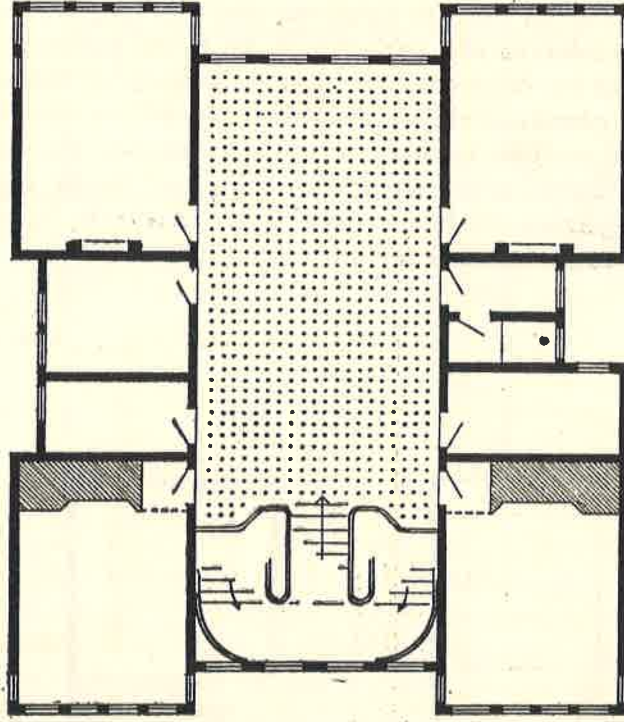

Misal 143 — Üsküdarda, Altunizade mahallesinde, Koşuyolu caddesindeki evin sofasında, merdiven yine aynı yeri işgal etmiştir. Yalnız merdiven sahanlığını örten sofa döşemesi, bir kaç kademe yükseltilmiştir. Sofanın pencereleri önünde karşılıklı iki oturma yeri vardır. Odaların tertibi simetrik, ve usulü veçhile, dört köşe üzerine taksim edilmiştir. Bu ev de aynı devir eseridir.

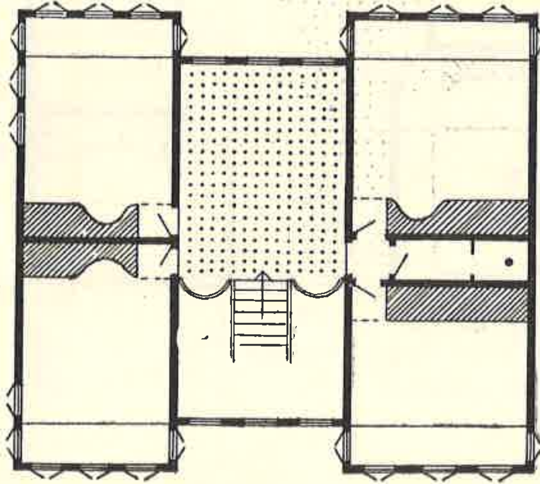
Merdivenin son inkişaf merhalesi, bütün sofanın genişliğini elde etmesiyle temin ediliyor. Bu nevi merdivenler, ekseriya üç kolludur. Merdivenin bu nisbette inkişafı 19 uncu yüzyıl başlarına tesadüf eder. Bunun neticesi olarak, sofanın kullanılan kısmı, evin bir cephesine doğru kaymış olur. Merdiven bazan sofadan câmekânla ayrılır ve böylece ayrı bir mahal içine alınmış olur.

Misal 144 — Kanlıca körfezinde, eski Vecihi paşa, şimdiki Prenses İffet yalısının merdiven ile sofa arasındaki bölümü, bina ile beraber yapılmış, yani aradaki camekân bidayette düşünülmüştür. Bu suretle, sofa ikiye ayrılmış ve bir tarafı ayrı bir salon haline girmiş gibi görünmekte ise de, kullanılış itibariyle, bu ayrılan kısım yine sofa vaziyetinde, ve oda kapıları bu sofanın üzerindedir. Ancak bazı odaların kapıları merdiven sahanlığı vaziyetine girmiş olan sofa kısmı üzerindedir. Büyük sofa kısmı, bölme sayesinde oturmağa daha elverişli bir hale sokulduğu için, çıkmalı yapılmıştır. Yalı geçen yüzyılın ortalarına doğru inşa edilmiştir.

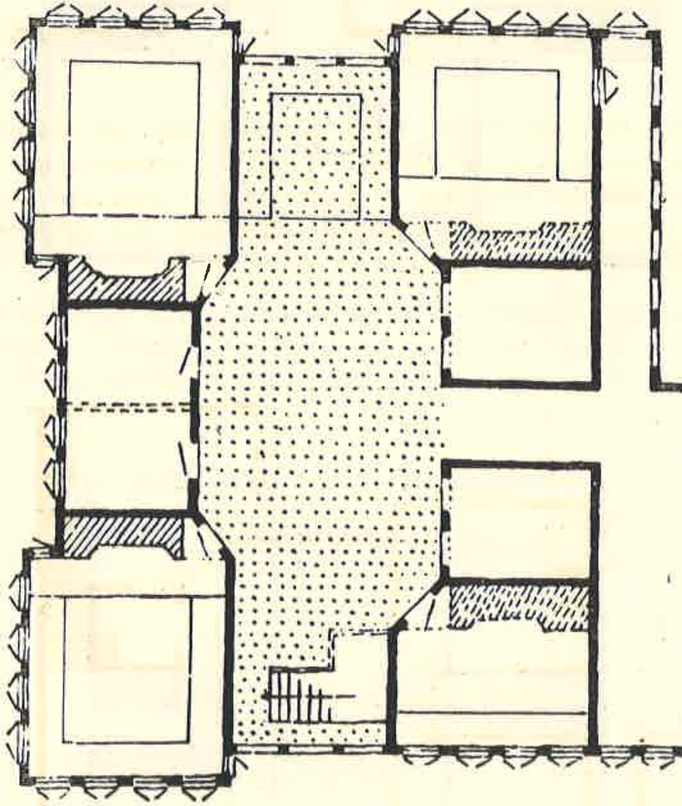

Misal 145 — Kandillide, Kandilli Göksu caddesinde, geçen yüzyıldan kalma Kont Ostrorog'a ait yalıda, merdiven yine sofanın bir ucundadır. Binaenaleyh, sofanın ancak deniz tarafı oturmağa elverişlidir. Sofanın merdivenli kısmı, sonradan görülen lûzum üzerine camekânla ayrılmıştır.

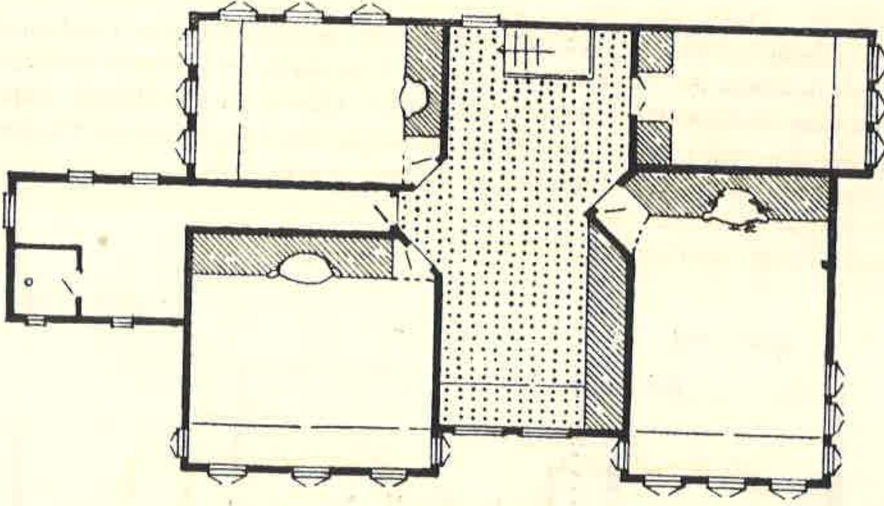

Misal 146 — İstanbulda, Süleymaniyede, Hacıkadir sokağındaki bu evde, merdiven sofanın bir ucunu tamamiyle işgal ediyor yani, sofanın ancak bir pencere yüzü oturmağa elverişli, diğer tarafında ise merdiven sahanlığı vardır. Binanaleyh, sofanın döşemesi, diğer pencere cephesine kadar uzanmamakta ve sofa, bu sebebten dolayı, ehemmiyetini kaybetmektedir. Bunun için, artık sofanın dış yüzlerinin çıkma olmasına lûzum kalmamıştır. Ona mukabil, odaların çıkmaları vardır.

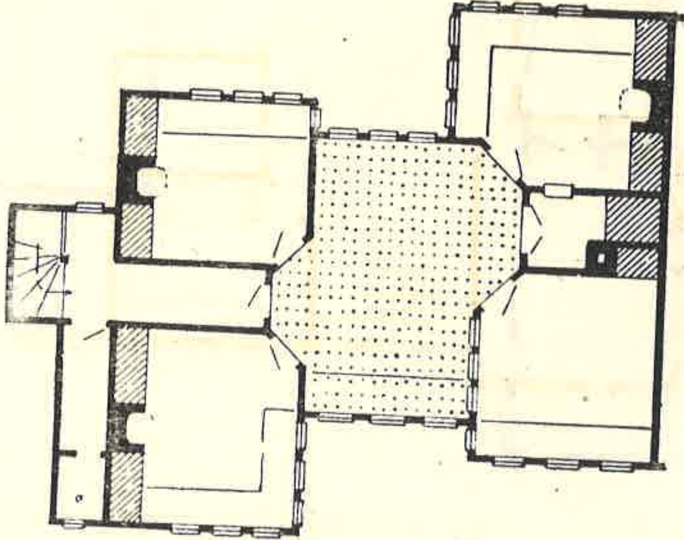
Oda kapıları bazen, dış sofalı ev tiplerinde tarif edildiği gibi, odanın köşesine getirilmiş ve bu sebebten dolayı bu köşe pahlanmıştır. Bu tarzda pahlanmış köşelerin karşılıklı olması, sofaya daima bir yarım altı köşe çıkma kazandırmıştır. Sofanın intizamı ve mimari bakımından bu çıkmaların ehemmiyeti çoktur. Çünkü, bu suretle oda kapıları hep bir araya toplanmış, diğer dıvar kısımları da serbest kalmış olur. Bu yarım altı köşeli kapı aralıkları veya sofa çıkmalarının karşı karşıya gelmesi ve aynı boyda olması, ekseriya orta sofalı plân tipinin doğmasına sebeb olur. Göreceğimiz misallerde, bu çıkmalar karşı karşıya gelmemiş ve aynı uzunlukta tutulmamıştır.

Misal 147 — Sırbistanda, Melnikde bulunan ve 18 inci yüzyıldan kalma bir evde sofa üzerindeki dört köşe odası kapılarının yer alması için köşe pahları yapılmış ve ara odaların dıvarları bu yüzden daha geriye çekilmiştir. Dış yüzde bulunan iki köşe odasının, diğer köşe odalarından daha büyük olmaları, sofa üstündeki kapılı sofa çıkmalarının, başka başka uzunlukta olmasını intaç etmiştir. Sofa çıkmaları aynı boyda olsaydı, bu tip iki eyvanlı orta sofalı tip haline gelmiş olurdu. (Üsküp (Skolpye) İlmi Teşekkül Bülteni 1936, «Eski Evler» Branislav Koviç s. 340.)

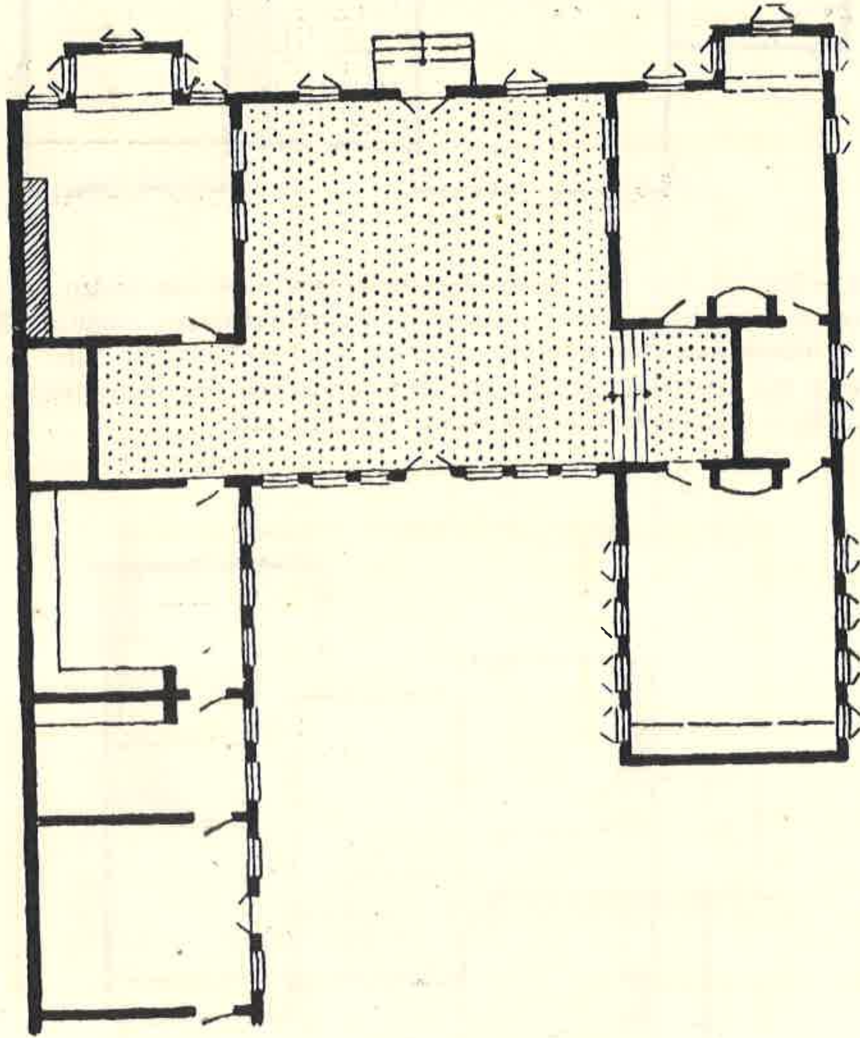

Misal 148 — İzmitte, Hacı Aziz evinde, sofanın iki tarafındaki oda sıraları çok serbest bir şekilde tertiplenmiş olduğu için, sofanın şekli de gayri muntazam olmuştur. Bu vaziyet, bilhassa üç odada kapıların köşe pahı içerisine alınmış olmasından ileri gelmektedir. Apteshane iki oda arasındaki geçidin ucunda ve plâna ekli bir vaziyettedir. Merdiven sofanın içinde, ve bir ucundadır. Diğer uçta ise sekilik vardır.

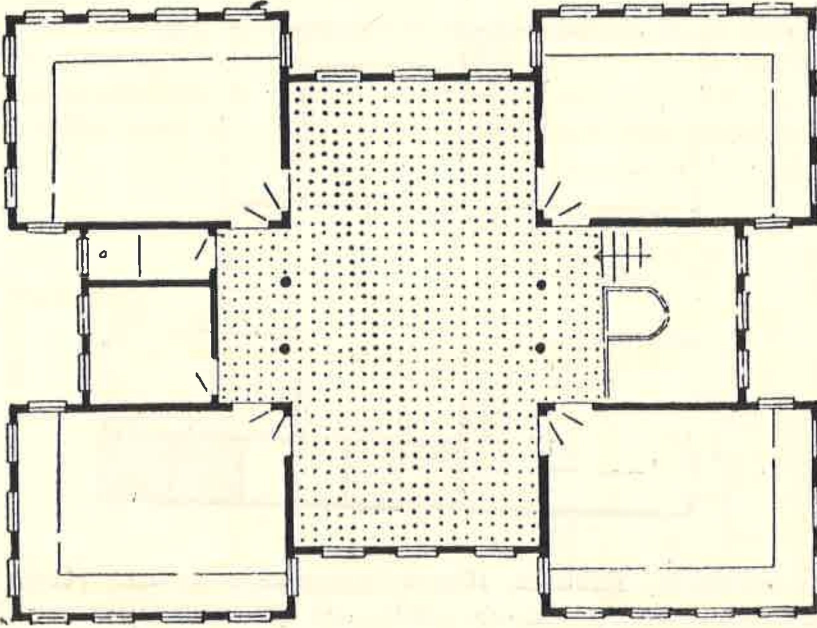

Misal 149 — Boluda, Mühürcü Hacı Mustafanın yüzyıllık evinde, sofanın iki tarafındaki kapıları ihtiva eden çıkmalar, tam karşı karşıya bir vaziyette değildir. Bu sebepten dolayı, sofanın şekli gayri muntazam olmuştur. Bir odanın sofa üzerinde pencereleri vardır. Apteshaneye iki oda arasındaki dar geçitten gidilir. Bu usulün çok tatbik edildiğini daha evvelden söylemiştim. İçerlek olan sofanın pencere yüzlerine nazaran, odaların çıkma nispetleri muhtelif tutulmuştur. Bunun neticesi olarak, plân çok hareketli olmuştur.

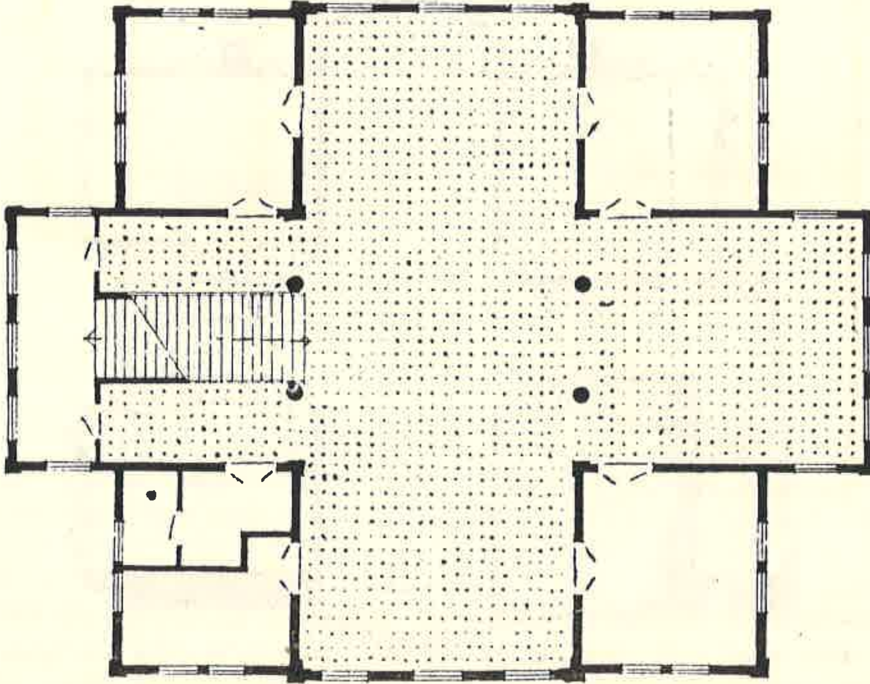
Bazen sofanın iki tarafındaki kapılı sofa ekleri, yarım altı köşe şeklinde olacaklarına, birer mustatilden ibarettir. Bu mustatil şeklindeki ek, bazen sofadan bir direklik ile ayrılmıştır. Merdiven sofanın yan tarafına alındığı ve genişçe tutulmuş olduğu zaman, kendine mahsus bir yer, yani sofa aralığı veya yan sofa işgal eder. Bu kısım, sofaya nazır ve açık bırakılabilir. Veyahut da yine direklik ile sofadan ayrılır.

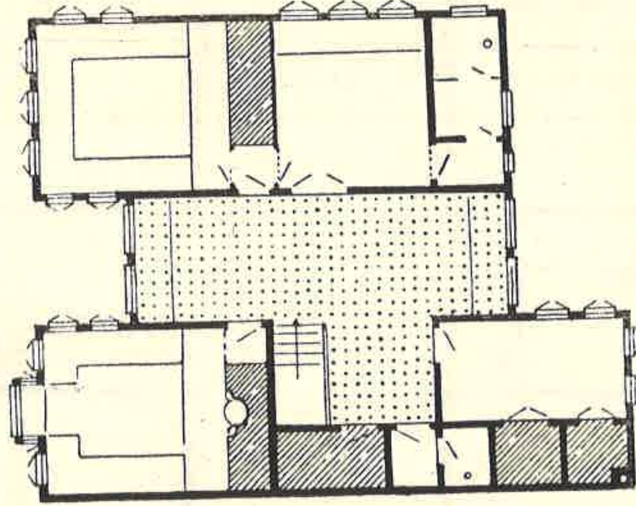
Misal 150 — Edirnede, Karabulut mahallesinde bulunan ve kendine mahsus bir çok hususiyetleri olan bu evde sofanın iki yanında karşı karşıya birer ek sofa vardır. Bu sofacıklar üzerine odaların kapıları açılır. Bu evin diğer bir hususiyeti de, sofanın odalar kadar uzanmayıp, yan sofalar hizasında kesilmesi ve mütebaki kısmın avluya terkedilmiş olmasıdır. Bundan başka, sofa zemin katında ve taşlık vaziyetindedir. Yani, sokak ve avlu taraflarındaki pencerelerden başka, kapıları da vardır. İki yan odanın sokağa nazır cumbaları vardır. Ev 18 inci yüzyıl yapısıdır. (Milli Mecmua Sayı 78, s. 1264 Dr. Rıfat Osman, Edirne Evleri makalesi.)

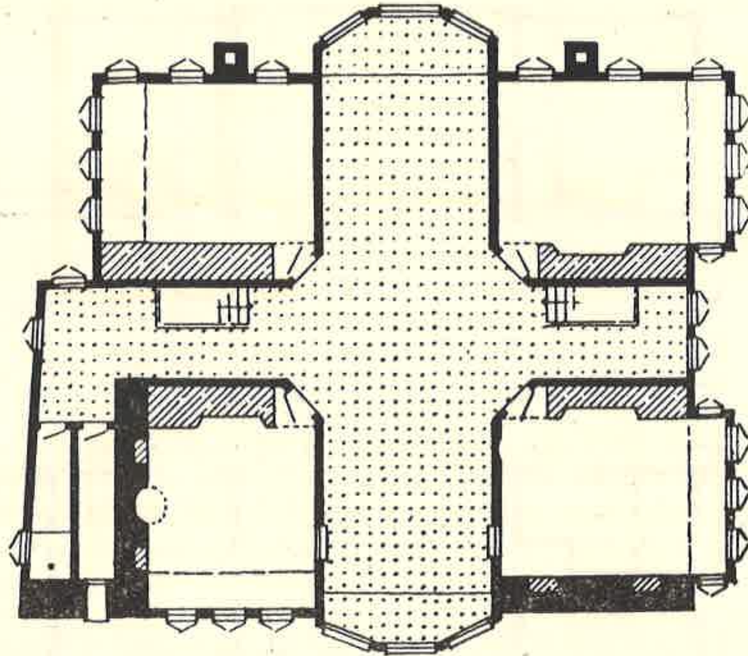
Misal 151 — Kadıköyde, Kurbağalıderede, V inci Murat Çiftlik köşkünde, sofanın iki tarafında ikişer sütun ile ayrılmış kısımlar vardır. Bunların biri yan geçit vaziyetinde sofa ekidir, ve üzerinde oda kapıları açılmıştır. Diğeri ve karşındaki ise, merdiven yeridir.

Misal 152 — Kadıköyde, Kayışdağı yolunda, V inci Murad köşkünde, sofanın ortasında karşılıklı ve ikişer sütun ile ayrılmış merdiven yan sofası ve bir eyvan vardır. Bu iki kısım plânda aynı sahayı işgal etmektedir. Eyvan kısmının ön tarafı işlek, pencere tarafı oturmağa mahsustur. Her iki köşk de 19 ncu yüzyıl yapılarıdır.

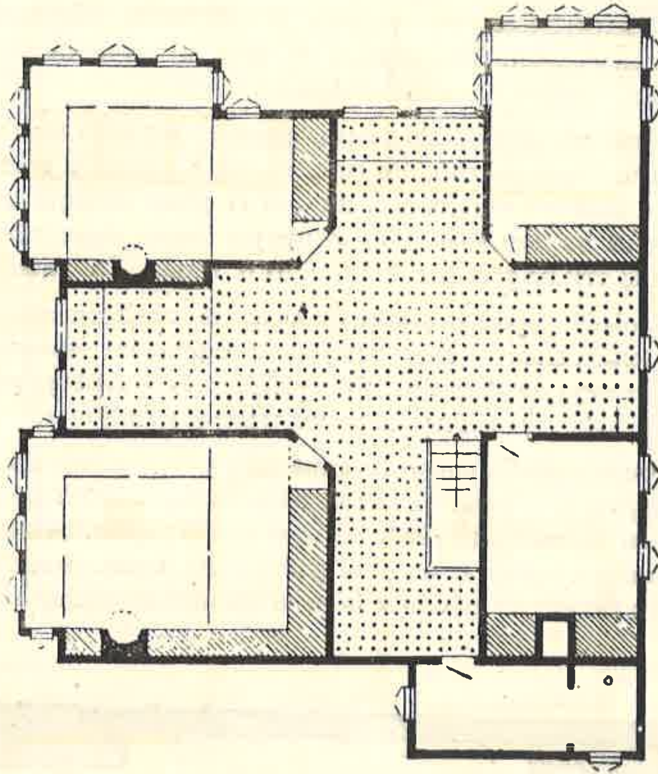

Misal 153 — İstanbulda, Sofularda, Horhor caddesindeki 19 uncu yüzyıl başlarına ait bir evde, merdiven sofanın bir yanında, kendisi için ayrılmış bir ilâvededir. Sofanın cephesi, sokak tarafında odalarınkinden iki pencere derinliği kadar geridedir. Bağçe tarafında yalnız çıkıntılı bir oda vardır.

Misal 154 — Kulada, Küçük Göldeliler evinde (19 uncu yüzyıla ait), iki merdiven vardır ve bunlar karşılıklı olmak üzere, sofaya açılan yan sofalara yerleştirilmiştir. Odaların kapıları yine köşelemesine olduğu için, sofanın orta kısmı genişlemiştir. Bu genişlemeden dolayı, plân orta sofalı plân tipini andırmaktadır. Sofanın pencereleri çıkmalıdır. Apteshaneye yan sofadan geçilerek girilir.

Köşe pahlarının, eyvanlı plânlara tatbiki, en fazla 18 inci yüzyılda vuku bulmuştur. Bu arada, eyvanların karşı karşıya gelmeleri, sofanın orta kısmında genişlemesine sebeb olmuştur. Bir evvel ve sonraki misallerde gördüğümüz vechile, bu suretle vücut bulan plân, orta sofalı plâna dikkati çekecek derecede bir yakınlık ve benzerlik arzetmektedir. O kadar ki, bazan bu iki plân tipini ancak tavan çubuklarındaki taksimat veya istikametle birbirinden ayırmak kabil olur.

Misal 155 — İzmitte, Ömer Ağa mahallesinde, 18 inci yüzyıldan kalma bir evde, sofa gayri muntazam ve yazıh olmıyan bir şekil almıştır. Sofanın bir ucuna, yanındaki odanın ocak ve dolaplarından dolayı biraz daha dar tutulmuş bir sekilik, iki tarafına da bir eyvan ile, bir yan sofa ilâve edilmiştir. Eyvanın ağzı dıvarların pahlanmasından dolayı, sofaya doğru genişlemiş ise de, yan sofa tarafında pahlı bir köşe mevcut, diğerinde yoktur. Bunun sebebini, dördüncü odanın, diğer üçü kadar ehemmiyetli tutulmayıp, kapısının pah içine, alınmasına lûzum görülmemiş olmasında aramak lâzımdır. Plân bu yüzden berraklığını kaybetmiş ise de, mimari bakımdan mesele şu şekilde halledilmiştir. Pahlı dıvarlarda, kapıların üstünde bulunan kısımlar birer çeyrek kubbe şeklinde ileriye doğru alınmış ve tavan hizasında pahın kaybolması ve dıvar köşesinin meydana çıkması temin edilmiştir. Böylece tavan muntazam mustatillere taksim edilebilmiştir. Apteshane plânın bir kenarında ve eklenmiş vaziyettedir. Kapısı yan sofa üzerine açılır.

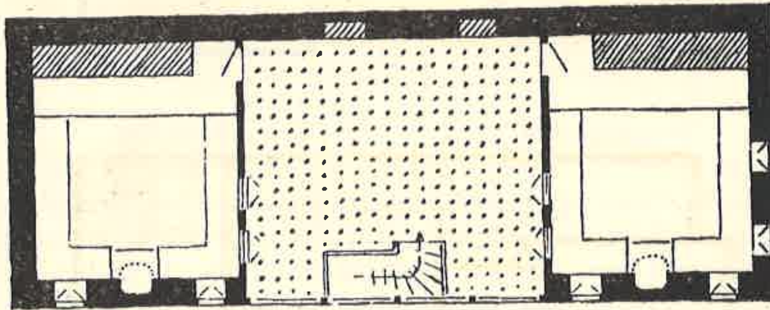
Bir yüzlü, iç sofalı plân tipi: Sofanın bir veya iki yüzlü olması karşı karşıya olan pencereli dar dıvarlarından birinin kapalı, yani kör olması ve yahut ta ikisinin açık ve pencereli olması demektir. Tabiidir ki, sofanın bir yüzü, ancak mecburiyet karşısında körletilmiş ve yahut plânda sofaya böyle bir yer verilmiştir. Meyilli arazide, arkası sağır kalması lâzım gelen evlerde, yani bilhassa arsa hududuna dayanan evlerde, bu şekil ile karşılaşılır. Böyle vaziyetlerde evin ve dolayısiyle sofanın bir tarafı sağır, yani komşu dıvarı şeklinde yapılır.

Sofanın bir yüzünün körleşmesiyle sofa ve dolayısiyle ev, ferahlığının büyük bir kısmını kaybeder. İki yüzlü ve yahut halk tabiriyle karnı yarık sofanın güzelliği, karşılıklı iki tarafa da manzarası ve çok havadar olmasıdır. Sofanın güzelliği ve ferahlığı, tabiatiyle kendini bütün evde hissettirebilecek vaziyyettedir. Küçük ve derin olmıyan evlerde,sofanın bir yüzlü olmasının ehemmiyeti fazla değil ise de, daha derin evlerde, iki yüzlü ile bir yüzlü sofa arasındaki fark, sofanın ferahlığı bakımından büyüktür.

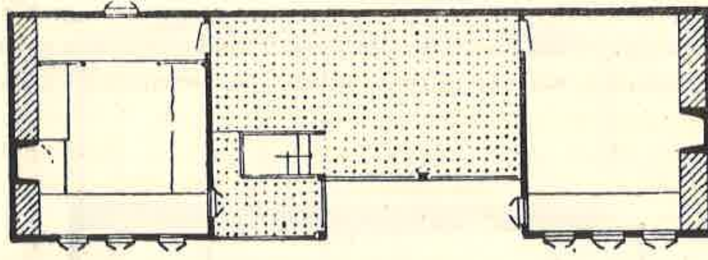
Sofa, «karnı yarık» olarak yapıldığı zaman, pencereli bir yüzü tercihan, manzaralı veya daha müsait cihete doğru çevrilir. Bu suretle sofa, bir taraftan sokak, bir taraftan da bağçeye veya avluya nazır bir vaziyet alır. Bu usul en güzel numunelerini İstanbul Boğazında vermiştir. Orada bu nevi sofalar bir yüzleriyle Boğaz, diğer yüzleriyle bağçe veya dağa bakarlar. Günün saatine göre her iki kısım da oturmak için istifadelidir.

Sofa bir yüzlü olarak yapıldığı zaman, istikametini de değiştirebilir. Yani esas mihveri manzara veya sokağa nazır ve amut vaziyette olacağına, bu istikametlere muvazi ve bu suretle ikinci dereceye düşmüş olur. Bu tiplerde itibarlı cepheye yalnız oda sırası getirilmiş ve sofa yan avlu veya bağçeye nazır bir vaziyete girmiş olur.

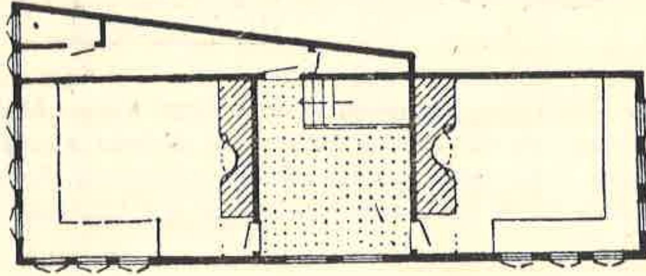
Bu şekil bilhassa bir tarafı komşu duvarına bitişik ve nispeten dar yüzlü evlerde tatbik edilir. O zaman, zaten evin yüzü iki oda sırasından başka sofayı da alacak kadar geniş değildir. Böyle arsalar üzerinde, dış yüzde bir veya iki oda yapılır. Sofa ise geride kalır, ve yan tarafa bakar. Sofanın sokağı ve ön yüzü görebilmesi, ancak çıkma ile elde edilebilir. İstanbulun 19 uncu yüzyıla ait evlerinde bu usul çok tatbik edilmiştir.

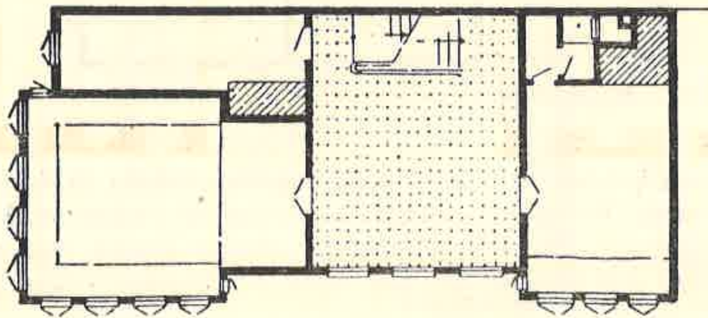
Misal 156 — Bergamada, Atmaca mahallesinde bulunan bu evin plânı, Merzifondaki evinkine çok benzer. Dar tutulmuş olan yapı ve evin iki tarafının sağır kalması mecburiyeti, sofanın ortaya alınması ve dip dıvarının kapalı bırakılmasına sebeb olmuştur. Dış yüzü direklikle açılmış olan sofanın iki tarafında, aynı büyüklükte iki oda vardır. Odalara sofanın dip tarafından girilir. Oda pencereleri sofaya da bakmak üzere tertiplenmiştir. 18 inci yüzyıl yapısı olan bu evin plânı gayet sade ve bu tipin karakteristik bir örneğidir.

Misal 157 — Merzifonda, Cumhuriyet caddesinde 18 inci yüzyıl eseri olan Hilmidede evinin üç tarafı sağır olduğundan, sofanın da dip dıvarı penceresiz kalmıştır. İki taraflı odaların şekil ve büyüklükleri birbirine yakındır. Her iki oda da bağçe ve sofaya bakar, odaların birinin önüne bir aralık ilâve edilmiştir ki bunun sonradan ihdas edilmiş olması çok muhtemeldir. Sofanın dış yüzü açık bir direklik ile ayrılmıştır. Merdiven üzerinden geçilerek, sofanın önünde bulunan küçük bir «taht» kısmına çıkılmaktadır. Plân gayet sade ve tipi izah etmek bakımından ideal vaziyettedir.

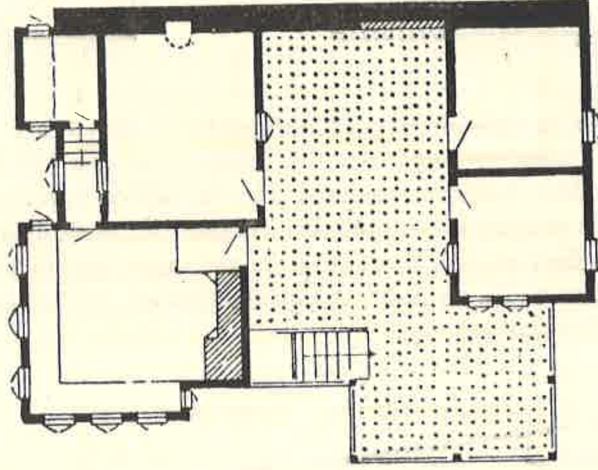

Misal 158 — İzmitt , Hasan mahallesinde, Çukur çeşme sokağında, 29 numerodaki evin en üst katı iki oda ve aralarındaki sofadan ibarettir. Sofanın yalnız bir tarafta pencereleri, diğer tarafında merdiven ve apteshaneye sevkeden geçit vardır. Ekleme gibi görülen apteshane kısmından sarfınazar edilecek olursa, plânın çok muntazam ve tipin ideal bir numunesi vaziyetinde olduğu meydana çıkar. Ev, 18 inci yüzyıl yapısıdır.

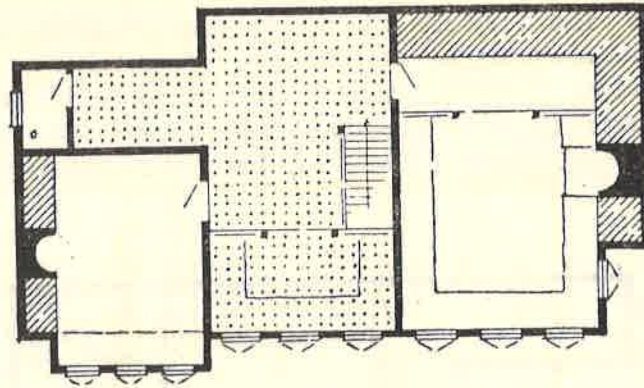

Misal 159 — İstanbulda, Aptulezel caddesinde, Ayakapu meydanında bulunan bu ev, iki cephelidir. Sofanın kapalı tarafına merdiven konulmuştur. Evin yapı tarihi 18 inci yüzyıl içindedir.

Şimdiye kadar görülen misallerde, ev gayet dar, ve sofanın her bir tarafında ancak birer büyük oda vardır. Bundan sonra görülecek misallerde, oda sayısının artması ve evin büyümesi yüzünden sofanın gittikçe daha fazla derinleştiği müşahede edilebilecektir.

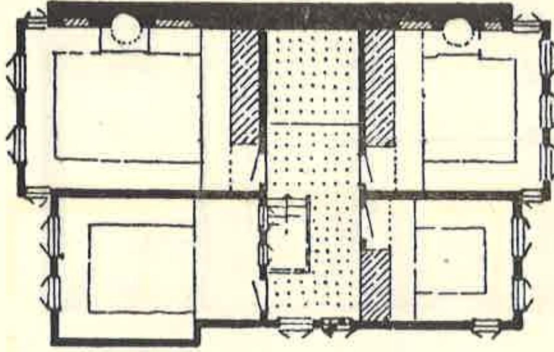

Misal 160 — Tirede, Eski Yeni hamamda, 18 inci yüzyıl yapısı, Müftiyenler evinin de bir tarafı sağırdır. Dolayısiyle sofa da aynı vaziyettedir. Sofanın iki tarafına ikişer oda taksim edilmiştir. Sofanın bağçe tarafı açık bir direklik şeklindedir. Merdiven de açıktadır. Kısmen sofanın, kısmen küçük odalar sırasının önünde açık bir köşk vardır.

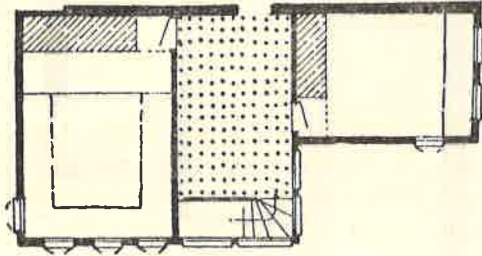

Misal 161 — Vezirköprüdeki bu evin bir tarafı sağırdır. Sofanın da dolayısiyle ancak bir pencere cephesi vardır. Bu cephede sofanın zemininden yükseltilmiş ve iki direk ile ayrılmış bir sekilik yapılmıştır. Merdiven bu sekiliğin altından geçerek sofanın ortasına çıkar. Sofanın iki tarafında aynı yüze nazır, iki oda vardır. Apteshaneye, sofaya açılan bir yan geçitten gidilir.

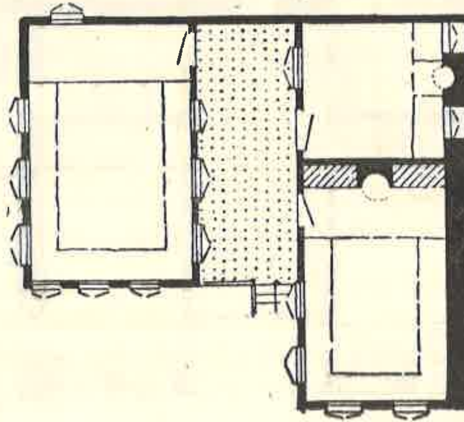
Takip eden misallerde, sofa derinliğinin artmasiyle, genişliğinin de o nisbette azaldığı görülecektir. Bunun başlıca sebebi, yer tasarrufu, ve sofanın daha mahfuz bir hale sokulması arzusudur.

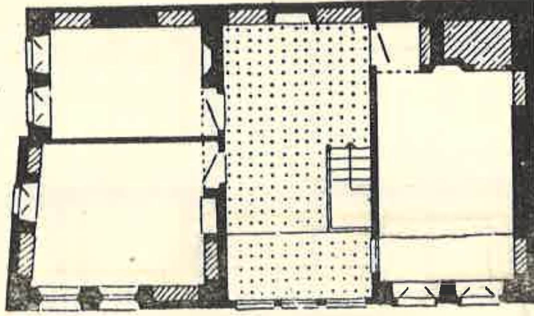
Misal 162 — Gebzede, Mustafapaşa camii meydanında, Nalbant Kadri Usta evinin, bir tarafı komşu dıvarı ile kapanmıştır. Sofanın da o tarafı kapalıdır. Sofa sokağa muvazi istikamettedir. Sokak ve bağçe tarafında ikişer oda mevcuttur, bu odalardan birinin sofaya bakan penceresi vardır. Merdiven sofanın içindedir. Ev 18 inci yüzyıl yapısıdır.

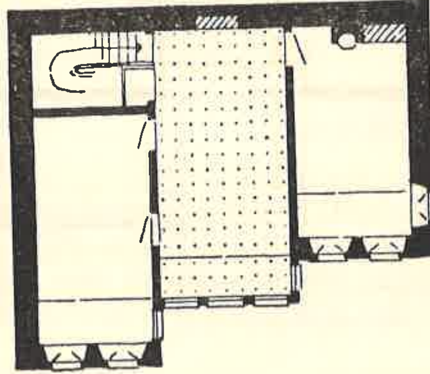
Misal 163 — Beykozda, Hacı Ali bey caddesinde 18 inci yüzyıldan kalma bir evin, bir tarafı komşu, yanı sağırdır. Sofanın da dolayısiyle o tarafı kapalıdır. Merdiven dış yüzdedir ve üzerine bir taht kısmı yapılmıştır. Sofanın iki tarafında, biri küçük, biri büyük olmak üzere odalar vardır.

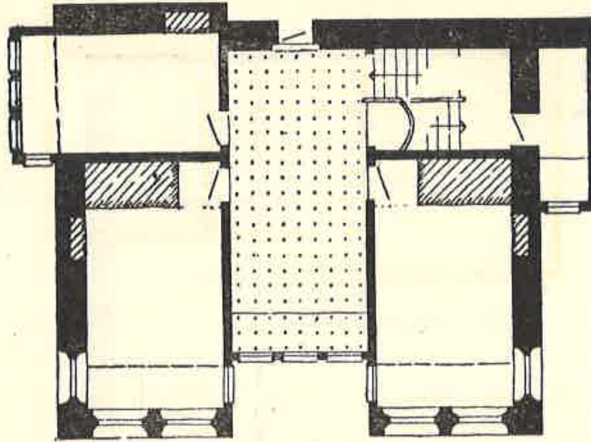
Misal 164 — Ankarada, 18 inci yüzyıla ait, Hacı Mustafa evinde, sofanın bir tarafında bir büyük, diğer tarafında da iki daha küçük oda vardır. Sofanın dip duvarı penceresiz ve sağır bırakılmıştır. Karşı tarafı ise açıktır, ve merdiven ile tahtı ihtiva etmektedir.

Misal 165 — Konyada geçen yüzyıldan kalma bir evde, sofanın dip dıvarı sağırdır, ve hücreli dolaplarla kapatılmıştır. Sofanın bir tarafında bir, diğer tarafında iki daha küçük oda yer almıştır. Taksimat sade ve çıkmasız bir mustatil içine sığdırılmıştır.

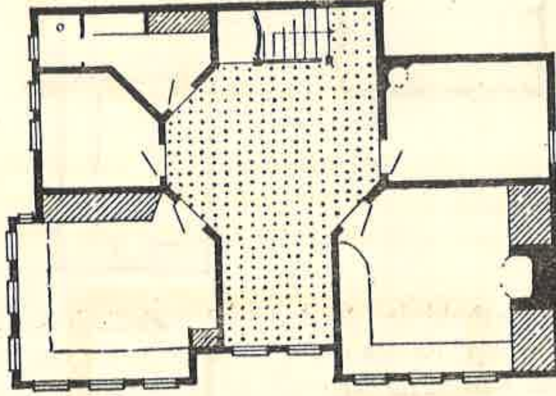

Misal 166 — Konyada, Nurluoğlu mahallesindeki geçen yüzyıldan kalma bu evin iki tarafı sağırdır. Sofanında dip dıvarı da sağırdır. Merdiven sofanın yanındadır. Evin iki odası vardır. Sofa ve odaların pencereleri sokağa nazırdır.

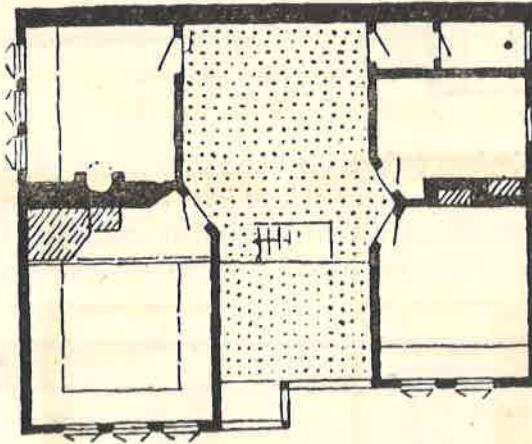

Misal 167 — Konyada, Türbe önünde, Çelebiler caddesinde, geçen yüzyıla ait, Çelebi Şahabettin evinde, yine komşu dıvarı dolayısiyle sofanın bir tarafı penceresizdir, fakat üst kat kapusu bu tarafa alınmıştır. Sofa sokağa muvazi vaziyette ve bağçeye nazırdır. Aptes-hane ekleme şeklinde ve merdiven sahanlığı üzerindedir.

Oda kapularının köşelere alınmasiyle, sofa plânlarına hareket girmiştir. Böylece elde edilen plânlar berraklıklarını kaybetmiştir. Aşağıdaki iki misal, arzedileni sarih surette ifade etmektedir.

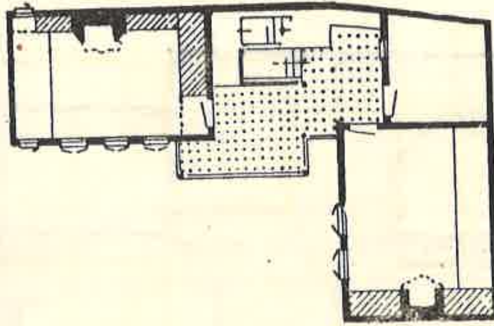

Misal 168 — Boluda, Derebeyi Mustafa evinin plânında, orta sofanın iki tarafındaki odalar gayri muntazam bir tarzda dizilmiş isede, sofaya daha muntazam bir şekil verilmeğe çalışılmıştır. Buna kısmen muaffak olunmuş ve orta kısmına «orta sofa» manzarası vermekten başka bir şey kazanılmamıştır. Merdiven, sofanın sağır dıp dıvarı önündedir.

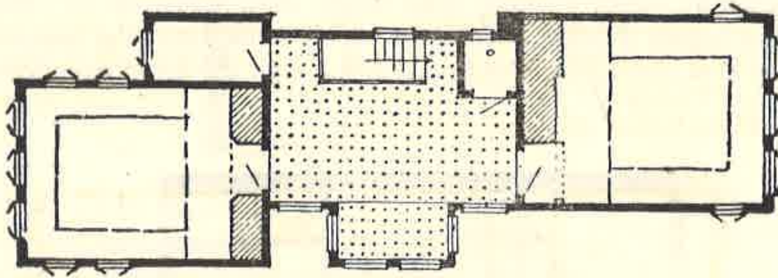

Misal 169 — Prizrende, Musa efendi evinde Boludaki eve benzer bir vaziyet mevcuttur. Evin bir tarafı sağırdır. Sofanın ön tarafında ve merdivenin üstünde bir sekilik, ve iki tarafında ikişer oda, dibinde de apteshane vardır. Oda kapılarının pahlı vaziyetleri, sofanın bir tarafında karakteristik ve üç köşe şeklindeki eki doğurmuştur. (Türkenhäuser um die Wende des 18 - 19 Jahrhunderts, Karl Wulzinger, Zentralblatt der Bauverwaltung 1916.)

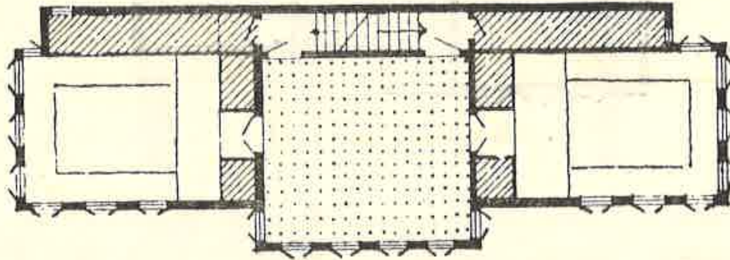
Merdivenin sağır dıvar önüne getirilmesi, bu plân tipinin tabii bir zaruretidir. Netekim bidayette serbestçe buraya gelen merdiven, zamanla, ve bilhassa 19 uncu yüzyıldan itibaren sofanın sağır cephesini işgal etmiş, ve böylece çok revaç bulan bir plân tipinin vücut bulmasına sebeb olmuştur.

Misal 170 — Amasyada, İçerişehirde, Alçak köprü mahallesinde, Hasan efendi evinin gâyet küçük sofası, gayri müsavi iki oda grubu arasındadır. Bir tarafta bir, öbür tarafta iki oda vardır. Evin iki tarafı tamamiyle sağır olduğu için, odaların pencereleri avluya bakmaktadır. Sofanın avlu tarafı ise açık ve taht çıkmasiyle zenginleştirilmiştir. Evin L şeklindeki çok serbest plânı, arsanın darlığından doğmuştur. Ev, 18 nci yüzyıl yapısıdır.

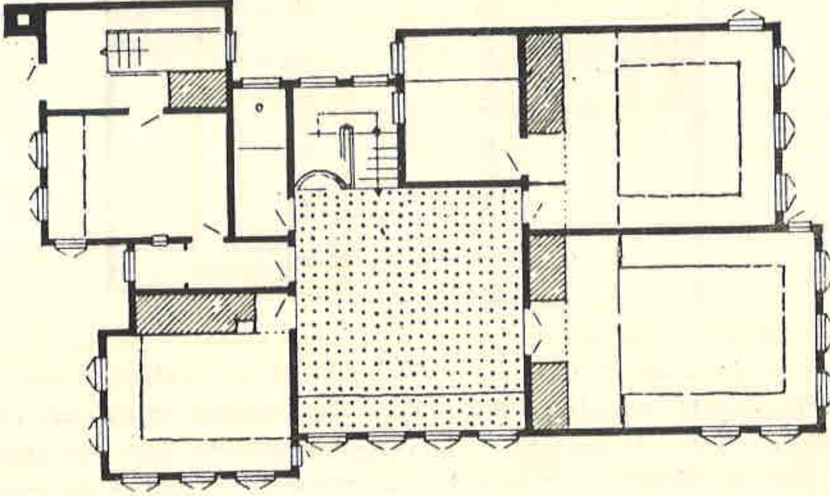

Mital 171 — Yeniköyde, Köybaşı caddesinde bulunan ve geçen yüzyılın başlarına ait olan bu yalı, dar bir arsa üstünde inşa edilmiş olduğu için, bir tarafı komşu hududu üzerindedir. Bu sebepten dolayı, sofanın dip dıvarı kapalı olmuştur. Bu kapalı dip dıvarının, önüne merdiven yapılmıştır. Sofa, bir sedirlik cumbası ile zenginleştirilmiştir.

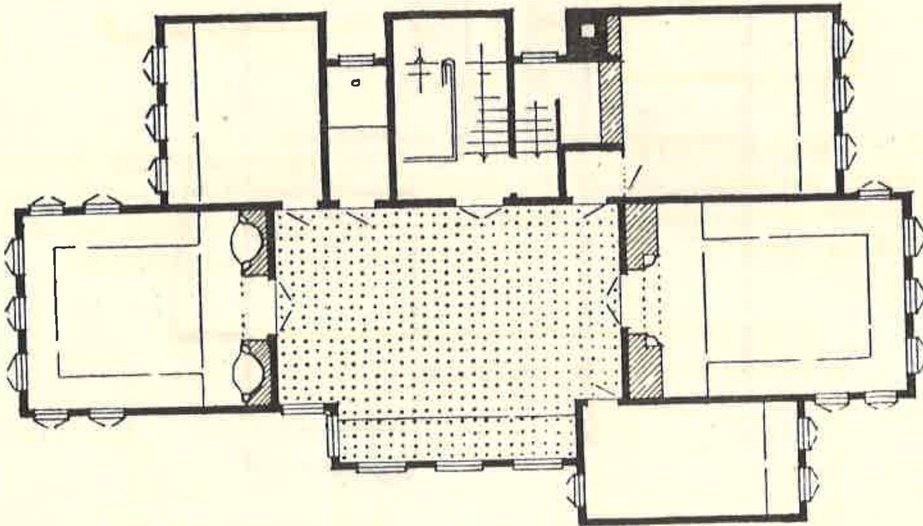

Misal 172 — İstinyede, Köy ağzında, 19 uncu yüzyıl ortalarına ait, Tevfik Azmi yalısında da komşu dıvarı sağırdır. Binaenaleyh, sofanın o tarafına merdiven getirilmiştir. Sofanın ayrıca meydana bakan bir çıkması vardır.

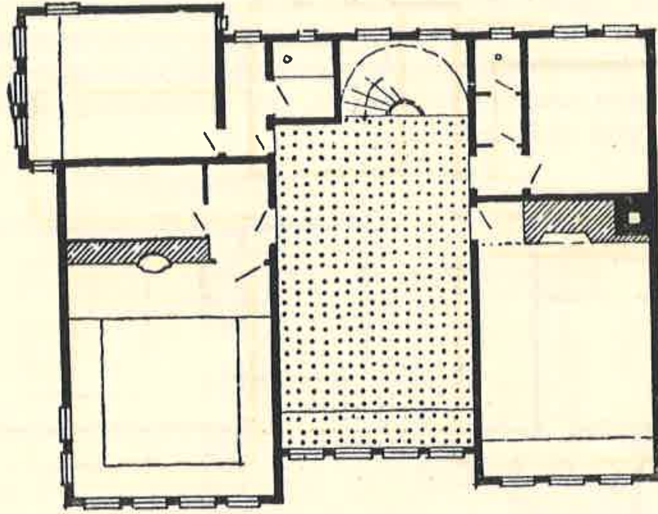
Merdivenin sağır cepheye alınmasıyla, bir takım tali yerler ve bazen hela da ayni sıraya girmiş, ve böylece sofanın arkasında bu yerleri ihtiva eden bir bina derinliği vücud bulmuştur. Bidayette intizamsız bir şekilde ve sırf plân ihtiyacına göre tertiplenen bu mahaller, zaman ile nizama sokulmuş ve nihayette, yani 19 uncu yüzyıl ikinci yarısından itibaren, sıkı bir simetriye tabi tutulmuştur.

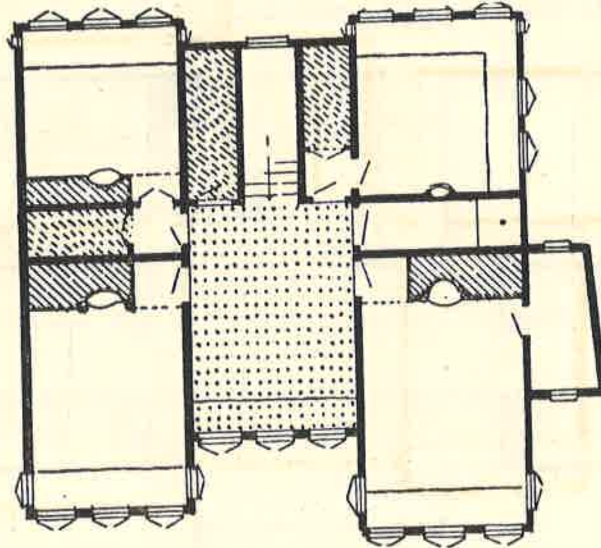
Misal 173 — Burgaz adasında Rıhtım Boyunda, 1800 civarında inşa edilen bu evde, sofanın genişliği derinliğine nazaran azdır. Bir ucunu merdiven ile küçük bir oda kapatmaktadır. İki taraftaki odalar, gayet serbest bir şekilde dizilmiştir. Sofa, yan tarafa bakmakta, Rıhtım Boyunu da iki büyük oda işgal etmektedir.

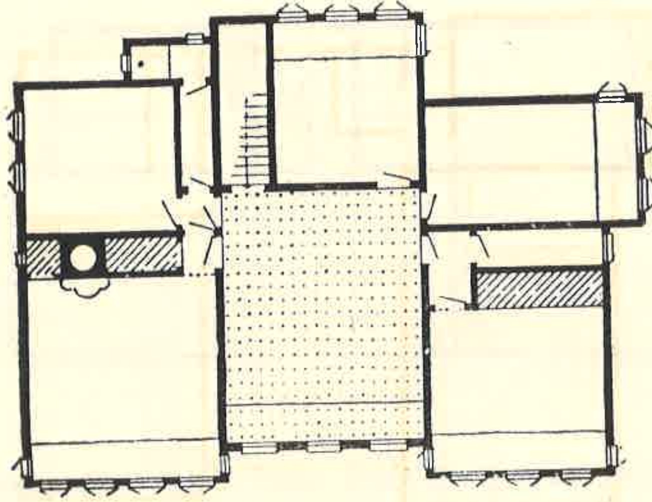
Misal 174 — Ortaköyde, aynı devir inşaatı olan, Kuryanlar evinin plânı, Kandillide, Karamanzade evinin plânına çok benzer. Sofanın bir tarafında merdiven, helâ ve kiler, diğer tarafında pencereli cumba vardır. Sofa derinliğine değil, uzunluğuna yapılmıştır. Odaların tertibi gayet muntazamdır. Yalnız sokak tarafında, komşu dıvarının açık kalmaması için altı geçit olan bir oda daha ilâve edilmiştir.

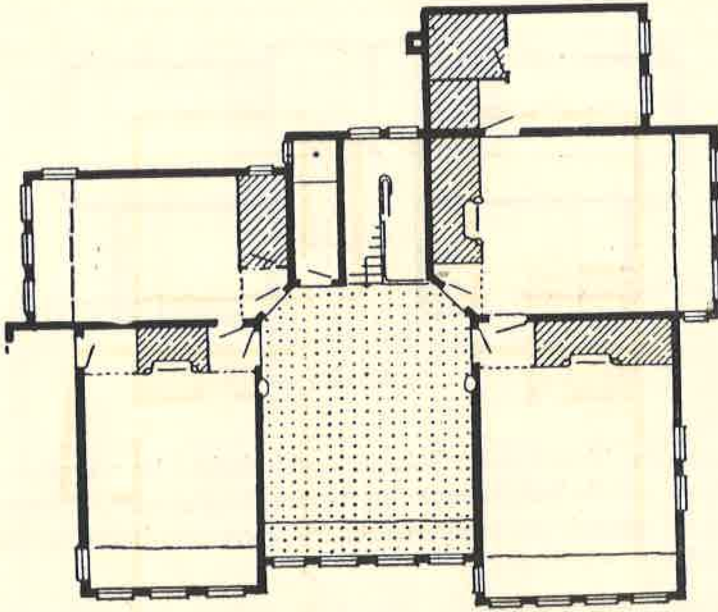
Misal 175 — İstanbu'da, Fındıklıda, Ömer Avni mahallesinde, Saray arkası sokağındaki evde, merdiven sofa dip dıvarının bir kısmını işgal etmektedir. Sofa bu sebepten dolayı, nispeten geniş tutulmuştur. İki taraftaki oda sıralarından güneşe müteveccih olanı, daha ehemmiyetli tutulmuş, diğerinde de poyraza nazır dıva sağırlaştırılmıştır.

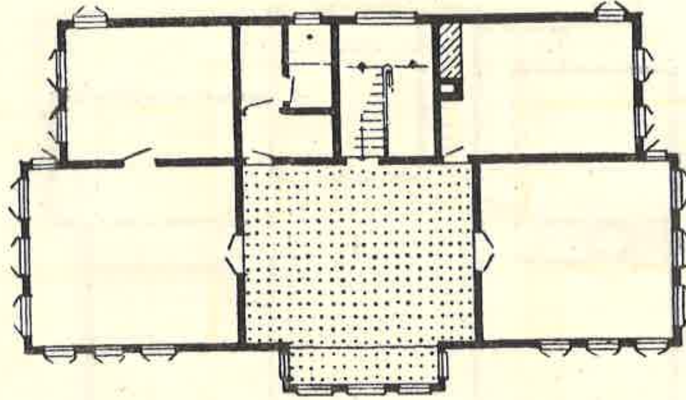
Misal 176 — Halıcıoğlunda 1800 senelerine ait olan bu evin plânı, gayet muntazam ve hemen hemen simetriktir. Sofanın iç tarafında merdiven ve aralık vardır. Merdiven bitim kolunun, sofanın mihverine gelmesine ehemmiyet verilmiştir. Merdiven yeri, bu kolun genişliği kadar küçültülmüştür. Merdiven, üst seviyedeki sokak tarafındadır. Evin dört köşesini odalar işgal ederler.

Misal 177 — İstanbulda, Mevlâna kapısında, Mevlâhane yolundaki evin dört tarafı açık olmakla beraber, sofanın dibine merdiven ve küçük bir oda gelmiş, bu suretle sofanın o tarafı körleşmiştir.

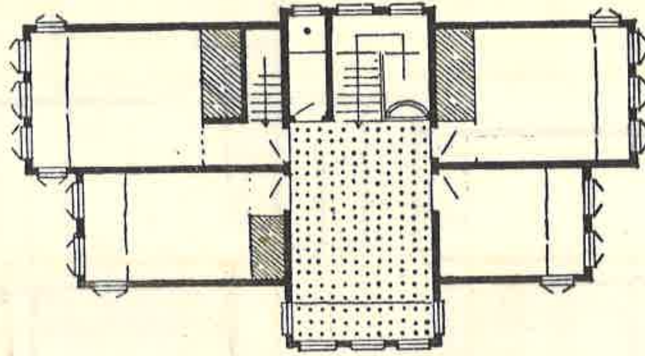

Misal 178 — Serencebey yokuşunda, 19 uncu yüzyıl başlangıcı yapısı olan Fes tüccarı Abdullah efendi evinin plânı, aynı sistemin daha zengin bir numunesidir. Plândaki zenginlik, sofanın iç dıvarında köşelerin iki yan odanın köşelerini karşılamak üzere pahlanmış olmasından ileri gelir. Bir tarafında helâsı olan merdivenin çıkış kolu, sofanın mihverine getirilmiştir. Plân, ilâve edilen arka oda müstesna, gayet muntazam ve tipiktir. Ev, sokağa yan cephesini vermekte, sofanın pencereleri ve iki yan oda ise manzaraya bakmaktadır.

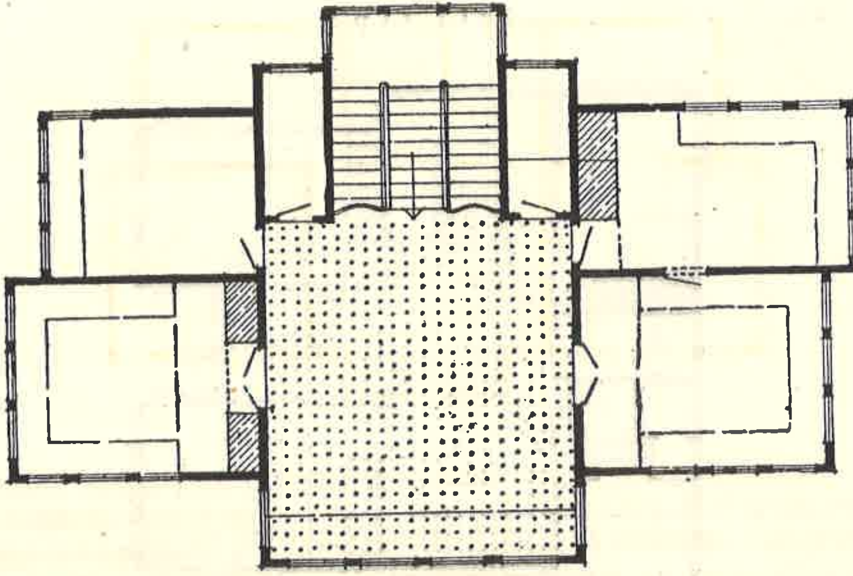
Misal 179 — Kandillide, Karmanizade Murat evinin de dört tarafı açıktır. Sofanın ucunda merdiven yeri ve helâ ile bir oda kapısı vardır. Bir odanın kısmen sofanın dip dıvarını teşkil etmesi, tipe tamamiyle uygun değildir. İki büyük oda ile sofanın bir mihver üzerine getirilmesiyle, plâna bir başka istikamet verilmiştir. Sofa da bu istikamete uyarak, uzun yüzünü yan cepheye vermiştir.

19 uncu yüzyıl başlarında inşa edilmiş olan bu ev sonradan tadil edilmiş ve yüklükleri kaldırılmıştır. Merdiven henüz sofaya bağlanmamış ve bir kapı ile ayrılmıştır.

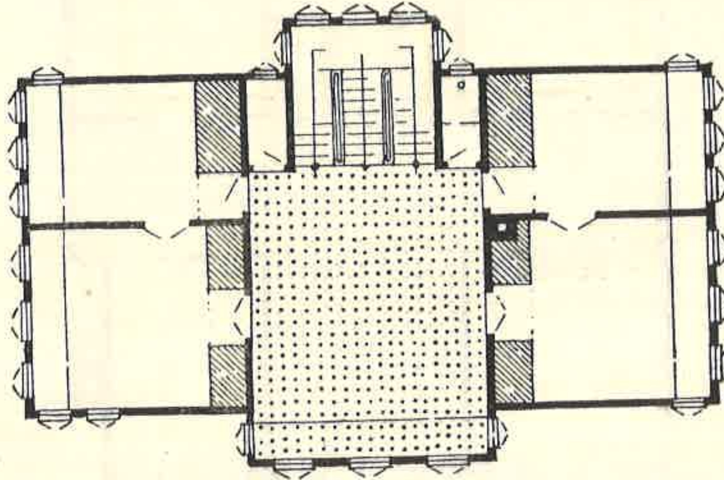

Misal 180 — İstanbulda, Teşvikiyede, Ihlamur caddesindeki bu yüzyıllık evin plânı gayet tipiktir. Merdiven yeri ile helâ, sofanın bir ucunu kapatıyorlar. Sofanın iki tarafındaki odaların tertibi ve taksimi çok muntazamdır. Sofa çıkıntısı bağçe tarafında, merdiven ise sokak tarafındadır.

Yukarda gördüğümüz evde, merdivenin çıkış kolu, sofanın mihverine getirilmiştir. Bu aksial plânın başlangıcıdır. Aynı zamanda sofanın iki tarafındaki ikişer oda da sık sık tatbik edilen, ve bundan sonraki misallerde göreceğimiz bir plân tipinin başlıca karekteristiğidir. Merdiven üç kollu olmakla, en büyük inkişaf imkânını bulur, ve sofanın mihverine gelmekle, tamamiyle simetrik bir plân vücude getirir. Bu plânda merdivenin iki kenarında bir apteshane ile bir kiler yer alır. Fakat tipin en şayanı dikkat tarafı, merdivenin, bol pencereli olması, ve bu yüzden sofanın artık sağır addedilmemesindedir. Böylece sofa ve merdiven kombinezonu, misal 145, 146 da gördüğümüz iki yüzlü sofa tipindeki duruma çok yaklaşmıştır.

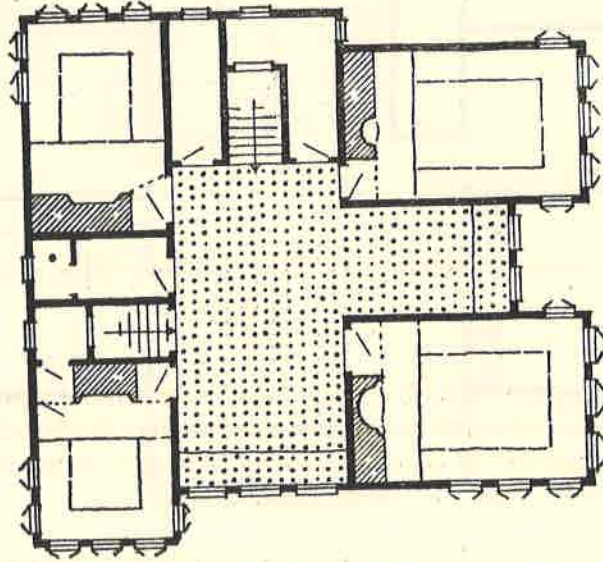

Misal 181 — İstanbulda, Serencebey yokuşundaki geçen yüzyılın başlarına ait evin dört tarafı açık, dar yüzü sokak üstüne, sofa pencereleri de manzaraya nazırdır. Sofanın pencere dıvarının karşısında, ortada merdiven yeri, iki yanında da helâ ve kiler vardır. Merdiven yerinin beş penceresi, sofanın iki tarafından aydınlık almasını temin ediyor. Bu tipin «Karnı yarık» tipinden farkı, sofa ile Merdiven yerinin aynı genişlikte tutulmayıp, merdiven için sofadan daha dar bir yuvanın ayrılmış olmasındadır. Bununla beraber, bu ev plânı, iki yüzlü sofa plânını çok andırmaktadır. Plân çok muntazam, aksial ve tipin karekteristik bir numunesidir.

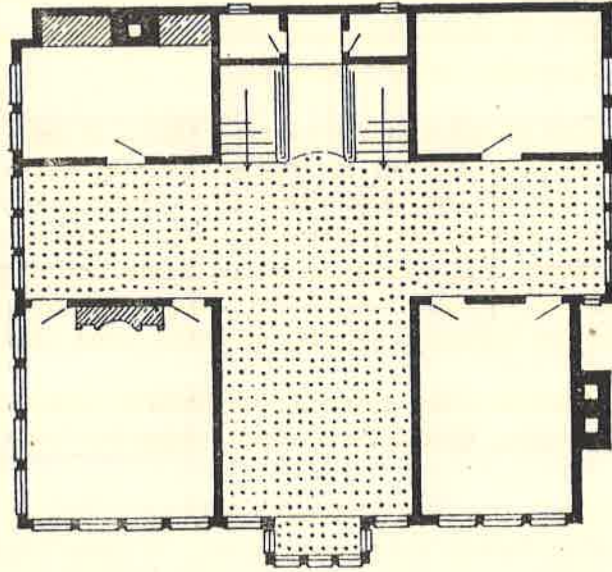

Misal 182 — Burgazda, aynı devir yapısı olan Lombardo yalısının plânı, Serencebey yokuşundaki ev plânının hemen hemen aynıdır ve çıkmaların münhasıran sofa ve merdiven yerinde bulunmasından dolayı, bu tipin güzel ve ideâl numunelerinden birini teşkil eder.

Eyvanlı ve yan sofalı tip:

Misal 183 — Rumelihisarında, Hisar meydanı sokağı ile Kadın mektebi çıkmazı köşesindeki evin dört tarafı açıktır. Esas merdiven de yine sofanın dip dıvarının ortasına çıkmaktadır. Diğer merdiven ise alt kattaki selâmlık bölümüne inmektedir. Dört esas oda evin dört köşesine getirilmiş, yanlız manzara tarafındakine büyük çıkıntılar ilâve edilmiştir. Sofanın pencereleri manzara değil, sokak tarafına baktığı için, manzara cihetinde sofaya bir eyvan eklenmiştir. Evin yapı tarihi 1800 seneleri etrafındadır.

Misal 184 — Afyonkarahisarda, Hacımolla sokağında, son devirlere ait Turunççuzade evinde, uzun tutulmuş olan sofaya evin tulani mihveri üzerinde, iki küçük yan sofa ilâve edilmiştir. Orta cumbanın karşısında da geniş merdiven yeri vardır. Bu suretle elde edilen haç şeklinin dört kolu arasındaki dört boşluğa odalar yerleştirilmiştir.

D. ORTA SOFALI PLAN TİPİ

Son yüzyıllarda çok kullanılan bu tipde, sofa, evin ortasını işgal eder, ve dört tarafı odalar ve diğer hizmet yerleriyle çevrilir, ve ekseriya dört büyük oda evin dört köşesine getirilir. Odaların aralarında da merdiven, eyvan ve hizmet yerleri ve yahut da daha küçük odalar yerleştirilir. Plân ise, iki istikamette aksial olur.

Orta sofalı plânda, ev en toplu ve tabiatiyle murabbaa yakın bir şekildedir. Sofa da, diğer tiplere nazaran en mahfuz bir vaziyete girmiş olur. Sofanın tamamiyle odalar ile çevrilmiş kalması vaki değildir, zira bu takdirde, günsüz ve havasız kalır. Halbuki, hiç olmazsa, merdiven yerinden ışık alması lâzımdır. Sofaya bir, iki veya üç eyvan ilâvesiyle hem bol hava ve ışık, hem de istenilen istikamette manzara temin edilmiştir. Sofanın çatıdan ışık alması, gayet nadir ve herhalde usulden değildir. Yalnız bazı istisnai yerlerde veya mıntıkalarda, bu usul tatbik edilmiştir. Sofanın mahfuz olması, bu tipi soğuk, veyahut fazla rahatlık aranan yerlerde, meselâ şehirlerde tercih ettirmiştir. Bu tip İstanbulda çok rağbet görmüş ve oradan bir çok şekiller ve bilhassa yuvarlak sofalar taşraya yayılmıştır.

Orta sofalı plân tipi, en zengin plân kompozisyonlarına imkân verdiği için, büyük konak ve saraylarda diğerlerine tercih edilmiştir.

Zaman ile orta sofaya bir çok şekiller verilmiştir. En basit şekli, murabba ve mustatildir. Fakat bu şekle az tesadüf ediliyor. En fazla sevilen usul, köşeleri pahlamaktır. Sofa o zaman gayri müsavi dılılı bir sekiz köşe şeklini alıyor. Pahlanmış köşeler, münhani kısımlarla da elde ediliyor. Bu usul, yavaş yavaş sofa plânını tamamiyle yuvarlak, daha doğrusu beyzi bir şekle sokuyor. Plân o zaman en büyük hareket zenginliğini bulmuş oluyor. Bununla beraber beyzi sofa şeklini, mustatillerden ibaret olan odaların arasına sığdırmak mecburiyeti, bir takım ölü noktaların meydana gelmesine sebeb oluyor.

Sofanın merkezi olmasıyla, sofaya plân dahilinde verilecek istikamet meselesinin ehemmiyeti ortadan kalkmış oluyor. Çünkü, bu istikameti daima bir yvan ile elde etmek imkânı kazanılmıştır.

Orta sofa veya merkezi tip, en fazla İstanbulda tatbik edilmiştir. Bunun sebebini, bu tipin en son inkişâf merhalesini teşkil etmesinde mi, ve yahut İstanbula yabancı başka tesirlerin daha fazla nüfuz edebilmiş olmasında mı aramalıdır? Fikrimce, merkezi tipi, tabii bir inkişaf seyrinin son merhalesi olarak telâkki etmek lâzımdır. Yabancı ve bilhassa garp tesirlerinin mevcudiyeti ve bu tesirlerin daha ziyade İstanbuldan başlıyarak o vasıta ile Anadoluya yayılmış olmaları ihtimali yoktur. Bu itibarla bu plân esasının Bizans evin-

de, ve dolayısiyle merkezî Atriumlu Greko - Romen evinde aramak doğru değildir. Çünki merkezî plân daima ve hassaten şark alemine mahsus bir eleman olmuştur. Vaziyet böyle, iken, başka yerden tesirler aramak, büyük bir hakikati inkâr etmek ve zayıf ihtimallere bağlanmak demektir. Filhakika, merkezi ve bilhassa pahlı veya sekiz köşeli merkezî plân kompozisyonu, müslüman Asyada sık sık ev ve köşklerde tatbik edilmiştir. Apadama şeklinde başlayan bu plân, en zengin ve kuvvetli yemişini dört cenahlı merkezî plân tipinde vermiştir. Bu plân esasına göre yapılmış şark kasır ve köşkleri çoktur. Bu plân tipini eyvanlarla zenginleştirilmiş merkezi avlu plânına da irca etmek kabildir. Bu düşünceye göre, merkezi avlu üzeri örtülerek orta sofa vaziyetine girmiştir. Eyvanlar da bakidir. Bu plânın, yalnız evlerde değil, cami ve resmî binalarda da öteden beri tatbik edilmiş olduğu malûmdur. Beyzi veya yuvarlak sofalı plânlarda, garbın tesirini inkâr edilemez. Fakat, bu tesir yalnız dekoratiftir, ve zaten mevcut olan bir tip üzerine ancak yeni şekiller ilâve etmek suretiyle kendini gösterir.

Öyle olduğu halde bu tipin, daha eskiden İstanbuldan gayri yerlerde tatbik edilmemiş olmasının sebebleri ne olabilir? Fikrimce, bu tip öteden beri hassaten kasır, ve saraylara mahsus bir tip olarak telâkki edilmiştir. Netekim, en eski bir numunesini İstanbuldaki Sırça Saray'da, yani evden ziyade kasır karakterini taşıyan bir binada buluruz. Bu «Saray» ve köşk tipinin evlere teşmil edilmek istenmesi tabiidir. Bu da ancak her eve, kendine göre bir «saraycık» karakteri vermek arzusundan ileri gelir.

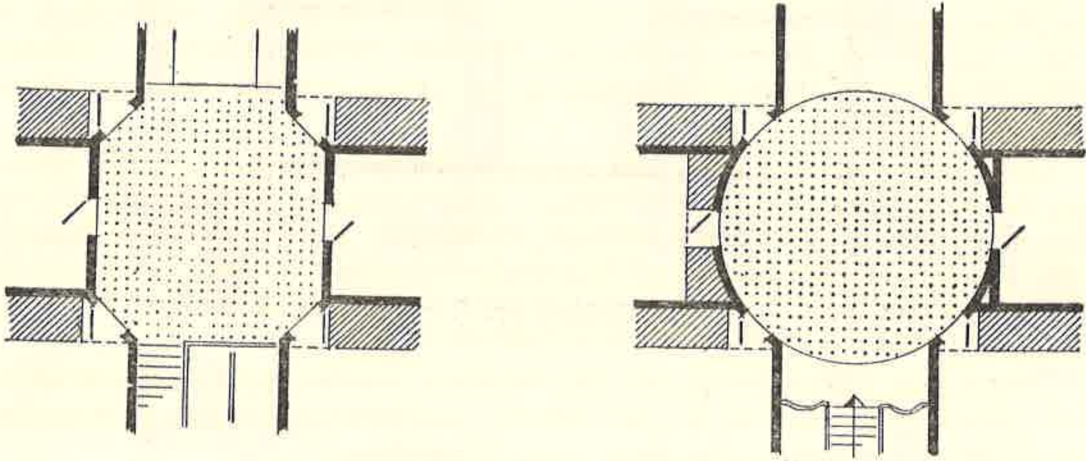
Diğer taraftan orta sofalı merkezi plânı hazırlıyan emarelere arada bir tesadüf ediyoruz. Şöyle ki, gerek dış, gerek iç sofalı plânlarda, eksik veya tamamen ifade edilmemiş bir tarzda merkezi sofanın gizli mevcudiyeti bazan hissedilebilir.

Hülâsa olarak söylenebilir ki, orta sofalı merkezi plân, hassatan şarkta membalanan ve icabında iç ve dış sofalı tiplerin içinde gizli ve ifade edilmemiş bir şekilde bulunan bir tiptir. Bu tipin, her nekadar 15 inci yüzyılda kasır inşaatında tatbik edilmiş olduğunu görüyorsak da, ev inşaatında ancak 18 inci asrın ortasından itibaren numunelerine tesadüf ediyoruz. Fakat, bununla daha eskiden de bu tipin evlere teşmil edilmediğini iddia edemeyiz. Bilâkis, kanaatime göre, bu tip herhalde 16 ıncı ve 17 inci yüzyıllarda da tatbik edilmiştir. Fakat, o devirden numuneleri kalmamıştır. İstanbul nufuz mıntıkasına ithal edilebilen İzmitde 18 inci yüzyıldan daha eskiye giden numuneler görülmüştür. Mevcud en eski tiplerde, sofanın köşeleri pahlanmıştır. Acaba, Çinili köşk de olduğu gibi, daha eskiden sofa kare şeklinde miydi? Bunu bilmiyoruz. Düz pahlı sofa plânı 19 uncu yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Garp san'atının mimarimiz ve bilhassa dekorasyonumuz üzerindeki tesirlerinin kuvvetlenmesiyle, daha evvelden söylendiği gibi köşe pahı münhani şeklinde de yapılmıştır. 18 inci yüzyılın sonlarına ait olan Bebekteki Köçeoğlu yalısının dekorasyonunda, sofalarda bu usul tatbik edilmiştir. Beyzi sofalar da 1800 etrafında tatbik edilmeğe başlanmış ve büyük bir moda halinde 19 uncu yüzyılın ortasına kadar devam edegelmiştir.

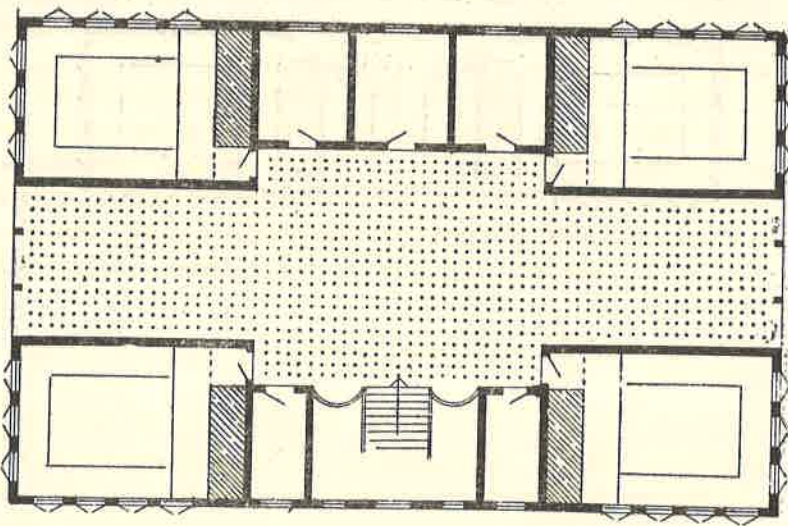
Bundan sonra, yine mustatil veya murabba şeklindeki sofalara, ve daha sade şekillere rücû edilmiştir.

Orta sofalı merkezi plân mimari bakımdan, fevkâlâde güzel ve kıymetli eser ve tipler meydana çıkardığı gibi, kullanılış bakımından da geride kalmamıştır. Sofanın ortada olması, evi daha büyük derinlikte yapmak imkânını verdiği gibi, muhtelif odalar arasındaki mesafeleri kısaltmıştır. Eyvanlar ise, sofanın etrafında ayrı ayrı daireler teşkiline de imkân vermiştir. Fakat, plânın güzelliği, zenginliği daima bu gibi pratik kazançlardan üstün addedilmiştir.

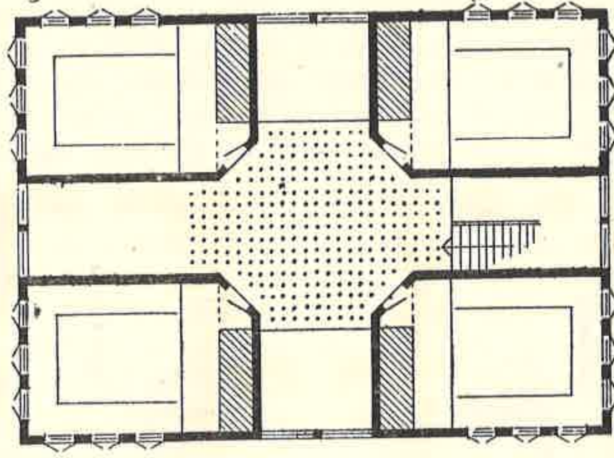
Bu plânların, simetrik sofa ve iki esas mihver etrafında serbestçe kurulmuş olmaları, kendilerine yeni kıymet ve güzellikler kazandırmaktadır. Çengelköydeki Köçeoğlu yalısı Bebekte Yoğurtçu Zülfü sokağındaki konak ile Beylebeyindeki Hasip Paşa yalısı gibi evlerin yüksek birer eser olarak telâkki edilmeğe değer plânları vardır. Meçhul kalfaların tatbik ettikleri bu tiplerin numunelerini ve ideal plânlarını, herhalde çok kuvvetli mimarlar yaratmıştır. Maalesef onların orijinal eserleri bugüne kadar kalmamıştır.

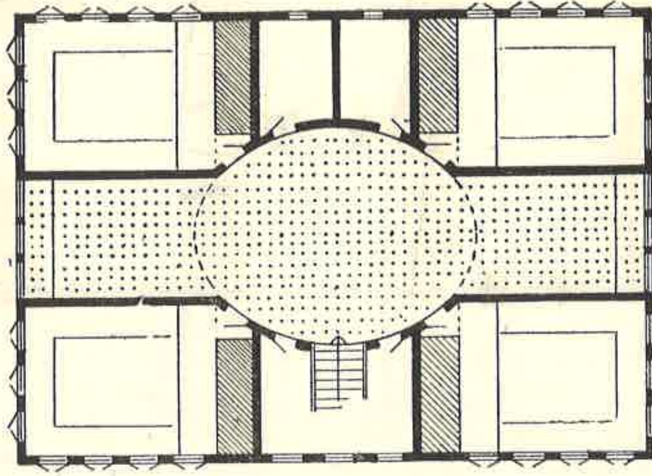
Şekil 21 — Pahlı ve yuvarlak sofaların odalar ortasındaki karekteristik durumuna ait tipler.

Şekil 22 — Dört köşe sofalı ev plânına ait ideâl tip. (Karşılıklı iki eyvanlı)

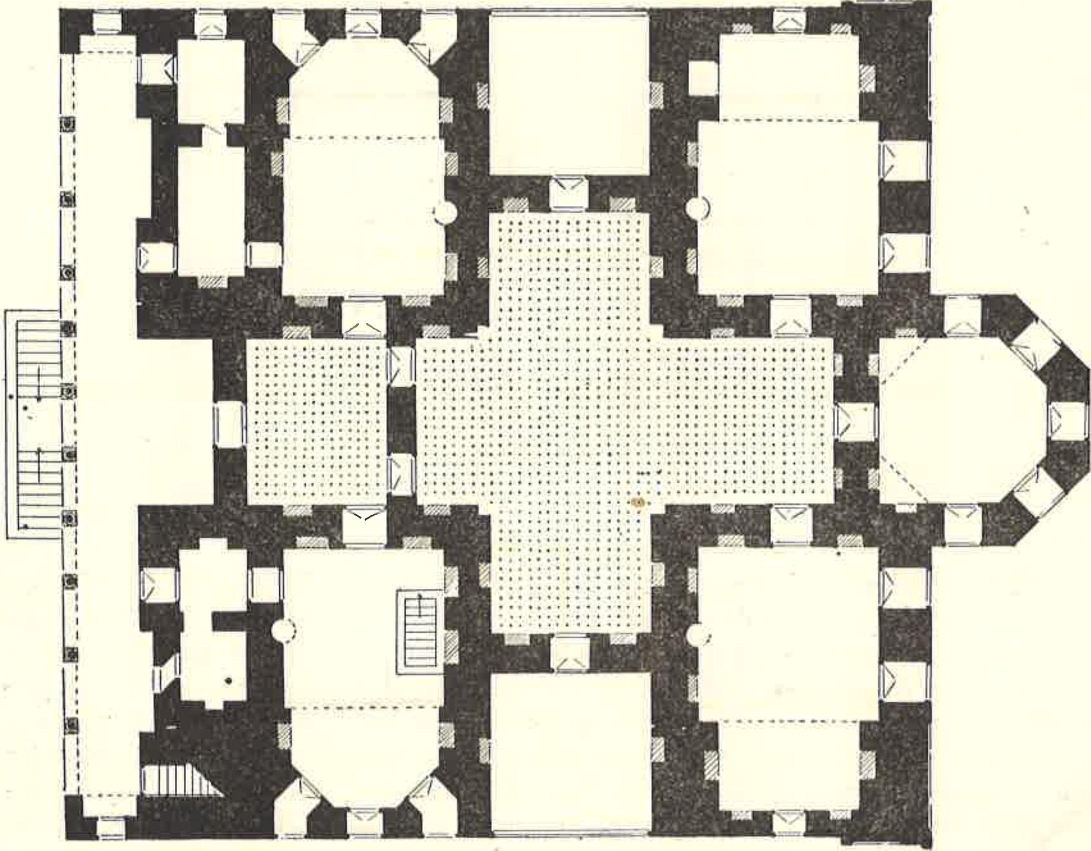

Şekil 23 — Pahlı sofalı ev plânına ait ideâl tip. (Üç eyvan ve bir merdiven sofalı)

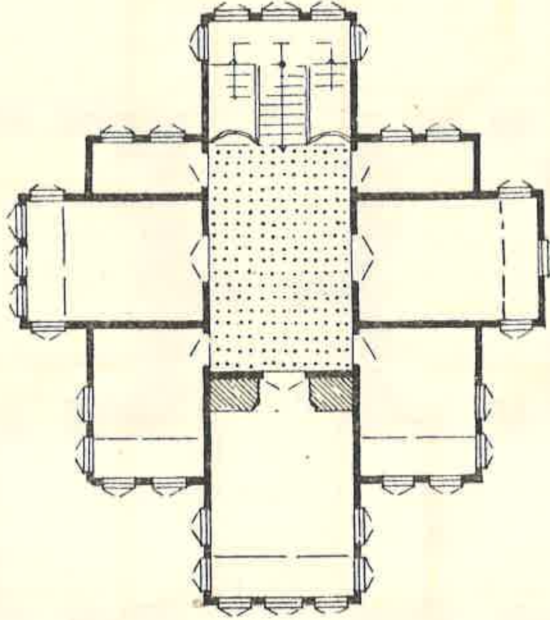
Şekil 24 — Oval sofalı ev plânına ait ideal tip. (Karşılıklı iki eyvanlı)

Dört köşeli, orta sofalı plân tipi : En sade plân şekli budur. Bu tipte, sofa mustatil veya murabbadır. Merdiven yeri ve eyvanların adedine göre tipte ayrılıklar olur.

Misal 185 — İstanbulda, Topkapı Sarayındaki 15 inci yüzyıl yapısı Çinili köşkte merkezî ve murabbaî orta sofanın iki yanında eyvanları, giriş tarafında bir ön sofası, onun karşısında da ek sofanın arkasında çıkma şeklinde bir köşk vardır. Bu suretle plân mustatilinin içinde, haç şeklindeki kısım, yukarıda sayılı yerlere tahsis edilmiş oluyor. Geride kalan köşe yerlerine odalar ve hizmet yerleri getirilmiştir. Şöyle ki : Haliç tarafında iki köşe odası, iç meydan tarafında iki oda ile hizmet yerleri ve helâlar yerleştirilmiştir. Yine meydan tarafına ayrıca hayat şeklinde bir direklik ilâve edilmiş ise de, bu direkliğin plân üzerinde fazlaca tesiri yoktur. Plân birbirini sofanın ortasında kateden iki mihver üzerine gayet muntazam bir şekilde kurulmuş ise de, ancak Halice müteveccih mihvere nazaran simetriktir. Bunun sebebini de meydan tarafındaki hizmet yerlerinde aramak lâzımdır. Filhakika, bu yerler meydan tarafındaki odaların köşe odası olmalarına mani olmaktadırlar. Bu keyfiyet oda pencerelerinin tertibinde de gayet mahirane bir surette nazarı itibare alınmıştır. Yan odalar pencerelerinin bir dış yüze teksif edilmiş olmasına mukabil, köşe odaların pencereleri iki dış yüze taksim edilebilmiştir.

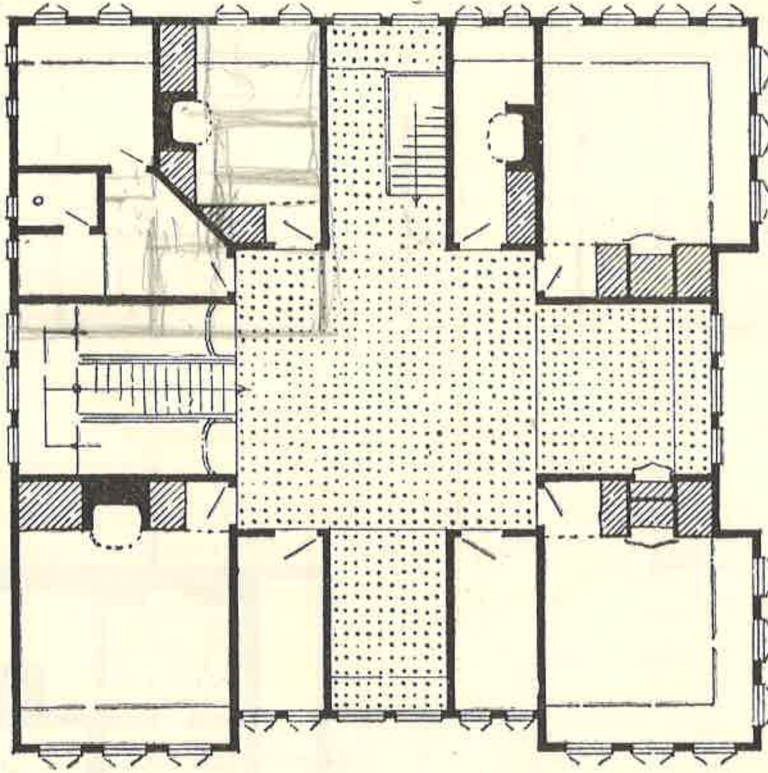
Köşk karakterinde olan aşağıdaki tipte, mimari aksial olmakla beraber, çok hareketlidir. Her cephenin ortası, büyük bir çıkıntı ile zenginleştirilmiştir. Ona mukabil eyvan yoktur.

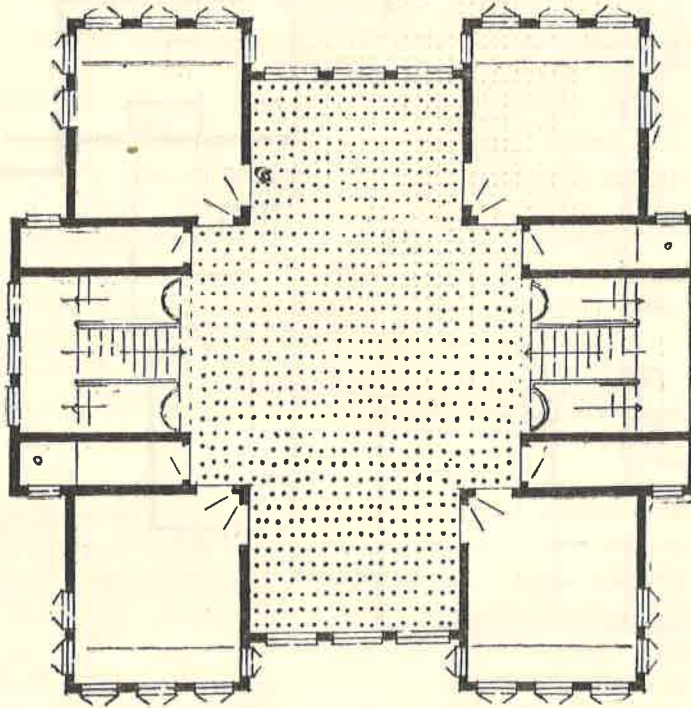
Misal 186 — Kalamışta, Kalamış İskele sokağında geçen yüzyıl başlarına ait bu evin dört tarafı açıktır. Sofa geniş tutulmuş olan merdivenden ışık alır. Merdiven ile sofa arasında bölme yoktur ve genişlikleri aynıdır. Sofanın karşı tarafında yine aynı genişlikte büyük bir oda vardır. Bu odanın ve merdivenin vaziyeti, plânı sofası bölünmüş iç sofalı tip plânına benzetmekte ise de, büyük odanın yüklükleri ve başka odalar ile kapı vasıtasile bağlanmamış olması, sofanın bir devamı olmadığını ve binanaleyh, sofanın merkezi bir sofa olduğunu göstermektedir. Bu plânın diğer bir hususiyeti, ev köşelerine büyük odaların değil, küçük oda ve helâ gibi yerlerin getirilmiş olmasıdır. Evin çok hareketli fakat aksial ve simetrik plânı köşk inşaatından mülhemdir.

Misal 187 — Boluda, geçen yüzyıla ait Vasıf bey evinde, sofa evin ortasında ve kareye yakındır. İki tarafında merdiven yerleri ve diğer taraflarında bir büyük ve iki küçük eyvan ile zenginleştirilmiştir. Eyvanların genişlikleri sofanın dılılarından daha dardır. Bu sayede, oda kapılarını açmak için yer kazanılmış ve eyvanların yan dıvarları sağır kalabilmiştir. Merdivenin karşı tarafı, manzaralı olduğu için, evin o taraftaki köşe odaları çıkmalı olarak yapılmıştır.

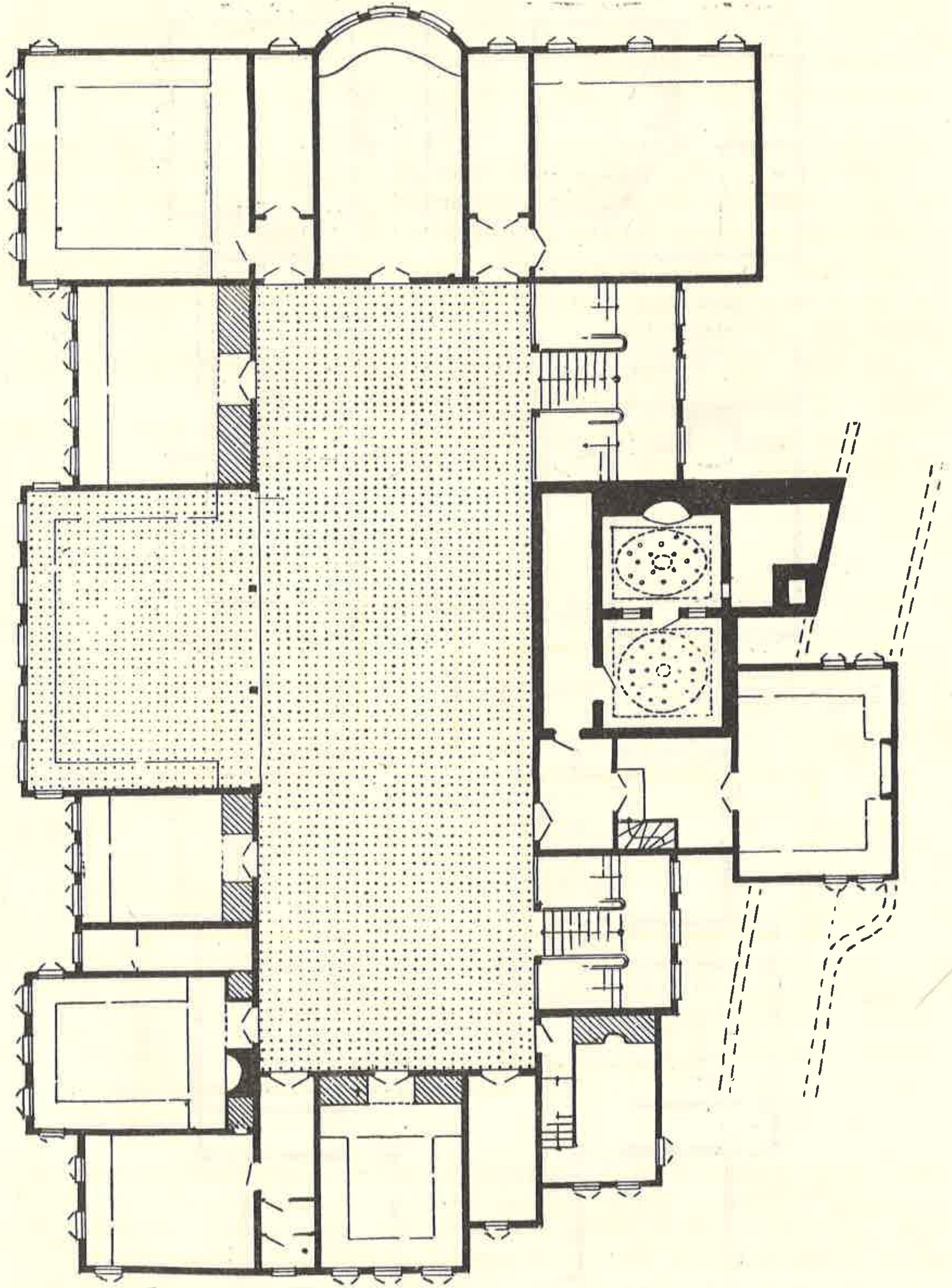
Misal 188 — Çengelköyde, Çakaltepede bulunan son devire ait bir evde, orta sofa gayet büyük tutulmuştur. Yan sofa ve merdiven yerleri karşılıklı olarak ikişer ikişer sofanın dört yüzü içine alınmıştır. Bu suretle haça benzer bir şekil elde edilmiştir. Evin dört köşesindeki odaların satıhları, sofalarınkine nazaran çok küçüktür. Bu köşe odalarının kapıları hem sofa, hem de yan sofalar üzerine açılmak üzere, ikidir. Bu kapıların bulunması, eyvanları yan sofa vaziyetine sokmuştur. Merdivenlerin karşı karşıya getirilerek aynı sofaya sevkedilmesi şayanı dikkattir. Plân tamamiyle aksial ve simetriktir, ve mahzurlarından sarfı nazar edilecek olursa, büyük güzellikleri ihtiva etmektedir.

Misal 187 — Boluda Vasıf Bey Konağı Planı

Misal 188 — Çengelköyde Çakaltepede Bir Köşk Planı

Misal 189 — Beşiktaşta, Vişnezadede Tarlabaşı Sarayı, Harem Kısmı Planı

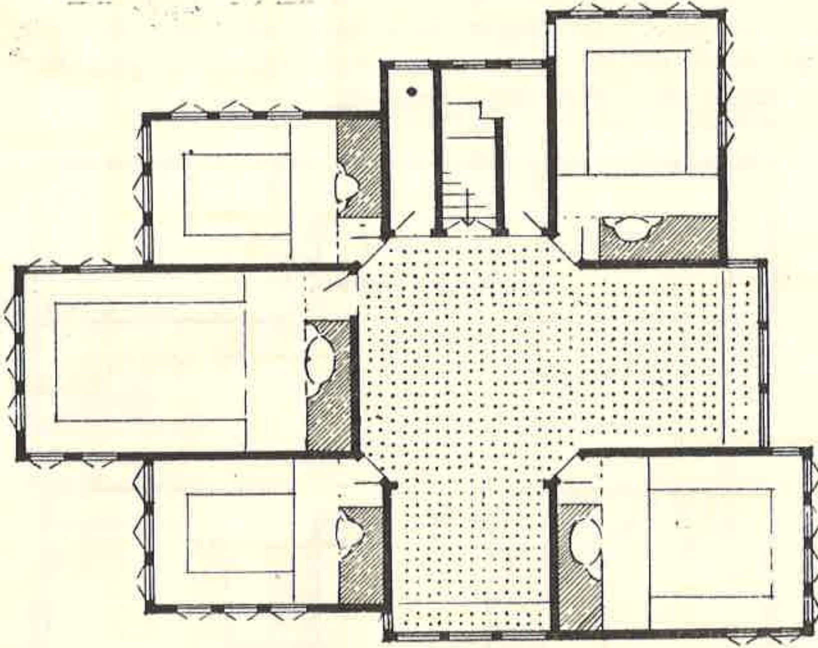
Misal 189 — Beşiktaşta, Vişnezade mahallesinde, «Tarlabaşı» sarayının gayrimuntazam plânı içinde, muntazam bir sofası vardır. Sofa gayet uzun bir mustatil şeklindedir. Bağçe tarafında direklerle ayrılmış bir eyvan vardır. İki taraflı ve aynı sıradaki merdivenler, aynı büyüklükte değil, fakat karşıdaki eyvana nazaran bir dereceye kadar aksialdir.

Pahlı köşeli, orta sofalı plân tipi : En fazla rağbette olan orta sofalı tip budur. Köşe pahlarında ise daima oda kapıları vardır. Köşelerin kesilmesi ile orta sofa daha toplu bir şekil aldığı gibi, odaların içine giriş daha müsaitleşir. Eyvan ve merdivenlerin yerleri ve adedine göre, tip değişikliklere uğrar. (Şekil 7)

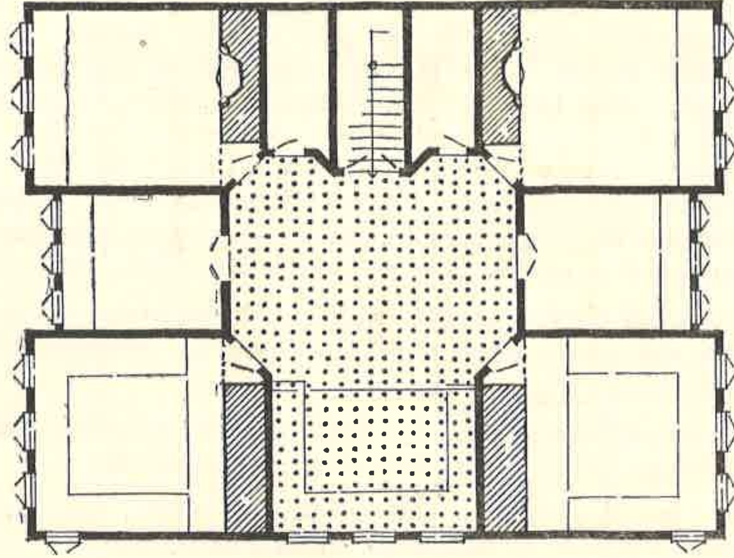
Bir eyvanlı orta sofa nispeten az tatbik edilir. Çünki, bu usulde, iç sofalı tipe nazaran çok fark ve kazanç elde edilmiş olmaz. Binanaleyh tek eyvan yerine çok benzeri olan bir yüzlü iç sofa şekli tercih edilir.

İki eyvanlı tipte, eyvanların aynı veya birbirine amut istikamette olmalarıyle, farklı şekiller elde edilebiliyor. Bu tip çok rağbette olan tiplerden biridir.

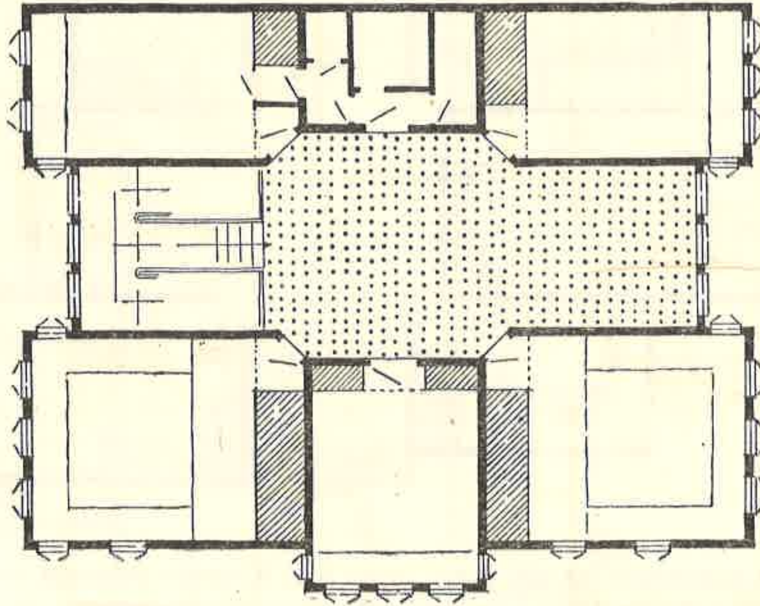
Eyvanlar karşı karşıya getirilince, plân iç sofalı tipe benzer. Yani «karnı yarık» olur. Bu tarzda yapılmış ev plânları en fazla tatbik edilen plânlardandır.

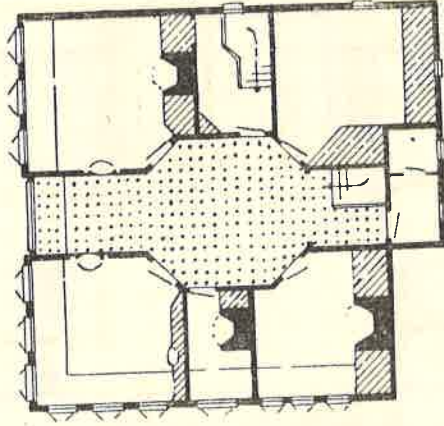
Misal 190 — Çengelköyde, 18 inci yüzyıl yapısı olan Köçeoğlu yalısında orta sofanın eyvanlarından biri bağçeye, diğeri komşuya (daha doğrusu yalının daha evvelden yıkılmış olan diğer bölümüne) bakar. Merdiven dıvar içinde ve kapı arkasında olduğu için, sofa üzerine açıklık olarak tesir etmez. Dört köşedeki odalardan başka, baş oda büyük bir çıkıntı teşkil ederek, deniz tarafına ve cephenin ortasına getirilmiştir. Sofa, bu odanın dıvarına dayanan büyük bir dıvar çeşmesiyle zenginleştirilmiştir. Evin alt katında, sofanın yalnız bağçe tarafında taşlık şeklinde bir yan sofası vardır. Yan taraftaki eyvanın denizi görmek için bir yan penceresi ve çıkması vardır.

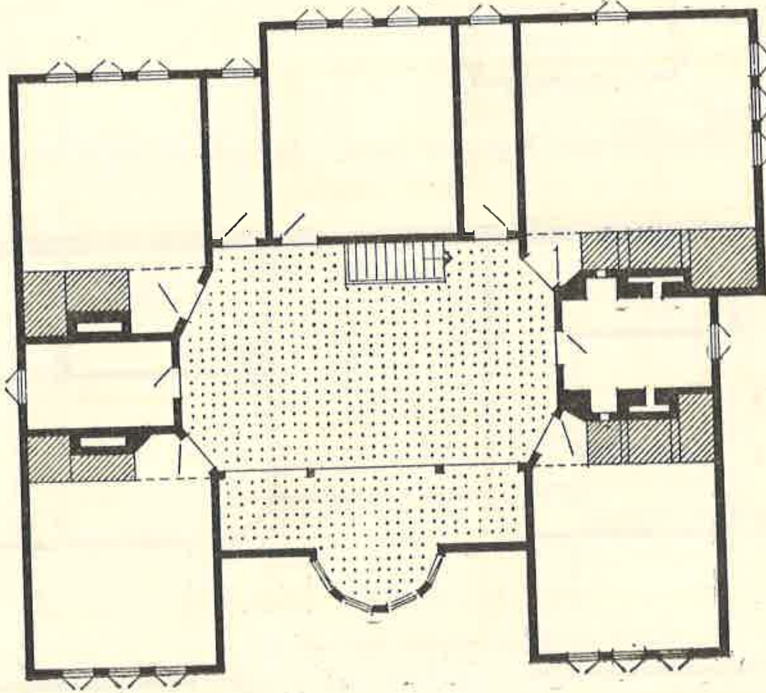
Misal 191 — Üsküdarda, İhsaniyede, geçen yüzyıl başlarına ait, Türkmenzade İsmail konağının plânı gayet muntazamdır. Pahlı orta sofanın bir eyvanı, onun karşı dıvarında da merdiven ve tâli yerler vardır. Büyük odalar dört köşeye taksim edilmiştir. Eyvan meydana değil, yan sokağa nazırdır. Merdivenin sofanın içine taşması plân tertibinde bir zaaf işaretidir, ve sofanın plân berraklığını bozmaktadır.

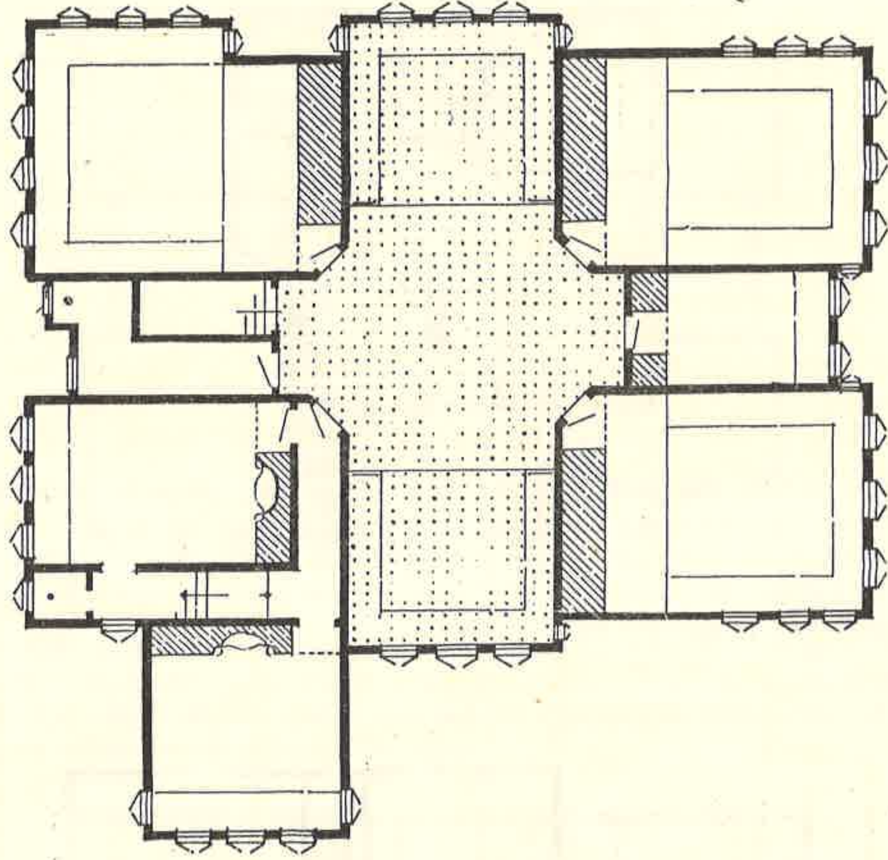
Misal 192 — Çengelköyde, Çengelköy caddesi üzerindeki bu evde, bir dıvarın sağır olması, tip üzerinde bir değişiklik yapmamıştır. Orta sofanın dört köşesinde, bir de sağır, cephe karşısında odalar vardır. Sağır dıvar tarafına helâ gibi tali yerler sığdırılmıştır. Sofanın tek eyvanı, deniz tarafındadır. Onun karşısında geniş tutulmuş olan merdiven yer almıştır. Yalı 19 uncu yüzyıl eseri olmakla beraber, plânında daha eski bir karakter taşımaktadır.

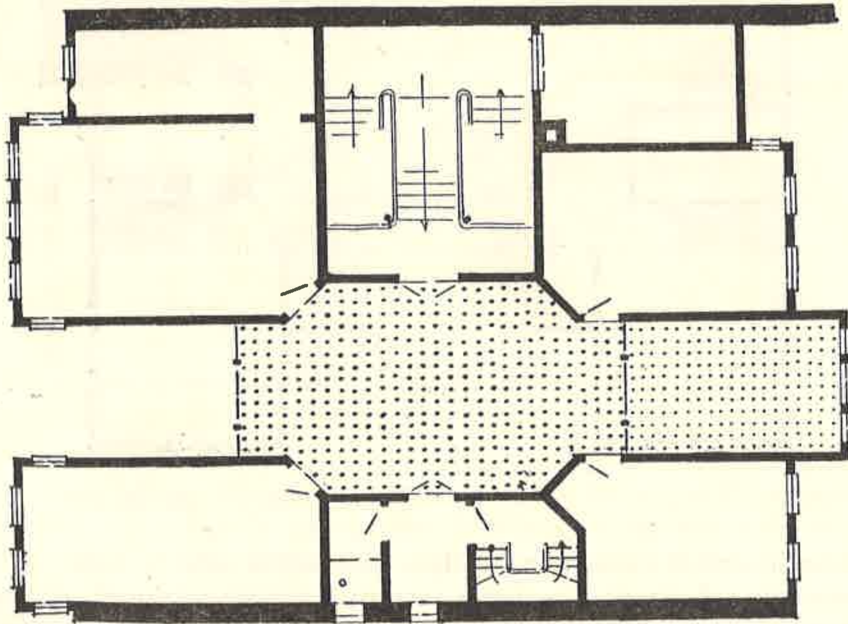
Misal 193 — Boluda, Bay Muhittin evinde orta sofanın şekli, plânın ve taksimatın icabatından ziyade, bir şekil verme hevesinden doğmuştur. Sofanın bir tarafında eyvanı, karşısında da merdiveni ihtiva eden sofası vardır. Odaların taksim şekli, orta sofa tipi esaslarına uygun değildir. Bu itibarla, bu plân yalnız sistemin icabında şematik bir hale gelebileceğini göstermek bakımından ele alınmalıdır.

Misal 194 — Vranyada bulunan bu ev tipik bir Balkan evidir. Sofası üç tarafı oda ile çevrilmiş orta sofa tipindedir. Bağçe tarafına direklik arkasında bir cumba ilâve edilmiştir. Çifter odaların arasında ocaklık denilen peçlerin hizmetine mahsus mahaller vardır. (Branislav Koyiç stara gradska i seoska Arhitektura u sırbiyi)

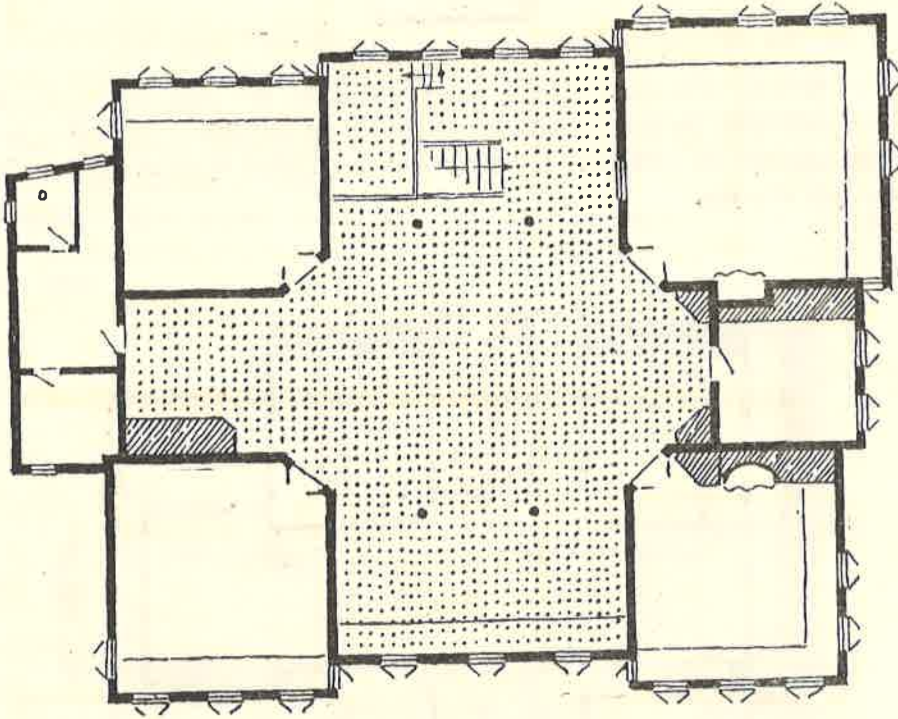
Misal 195 — Büyük Bebekte Yoğurtçu Zülfü Sokağında Kavafyan Evi Planı

Misal 196 — Arnavutköyde Arnavutköy - Kuruçeşme Caddesi Üzerinde Bir Konak Planı

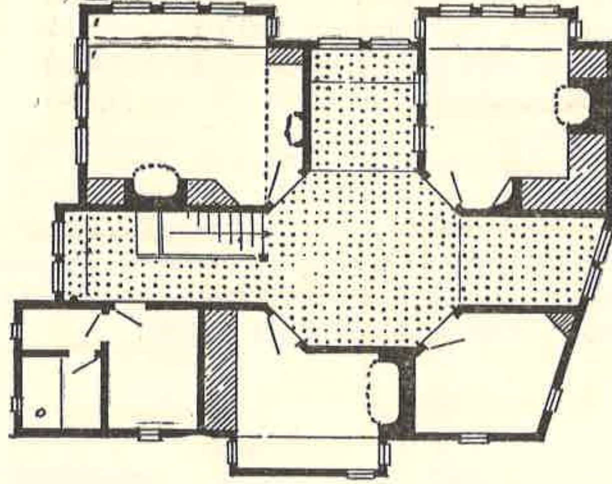
Misal 195 — Büyük Bebekte, Yoğurtçu Zülfü sokağında 18 inci yüzyıl yapısı olan Kavafyan evinin plânı, bu tipin güzel bir numunesi addedilebilir. Çok ahenkli olan taksimat, ortada pahlı merkezi sofa, ve onun etrafındaki odalar, merdiven ve iki eyvandan ibarettir. Plânda en fazla nazarı dikkati çeken cihet, eyvanları sofadan ayıran Bursa kemerinin, pahlı köşeye nazaran biraz eyvan içine sokulmuş, yani geri alınmış olmasıdır. Aynı tertip sofanın diğer dıvarlarında da tatbik edilmiş, ve bu suretle sofanın şekli zenginleştirilmiş, sahası da büyümüşyür. Dağ tarafındaki kubbeli oda sonradan yapılmış bir ilâvedir.

Misal 196 — Arnavutköyde, Arnavutköy - Kuruçeşme caddesi üzerindeki bu konağın iki tarafı komşuya bitişiktir, ve sofa bir büyük bir de küçük eyvan ile Boğaz ve bağçe tarafına doğru uzatılmıştır. Bağçe tarafındaki oda kapılarının pahlı dıvar içine değil, eyvanın içine alınmış olması normal değildir. Merdiven yandadır, ve sofaya camekânlarla bağlıdır. Karşısında hizmet yerleri vardır. 19 uncu yüzyıl sonlarına doğru yapılmış olan bu ev, pahlı sofanın uzun müddet terkedilmemiş olduğunu gösterir.

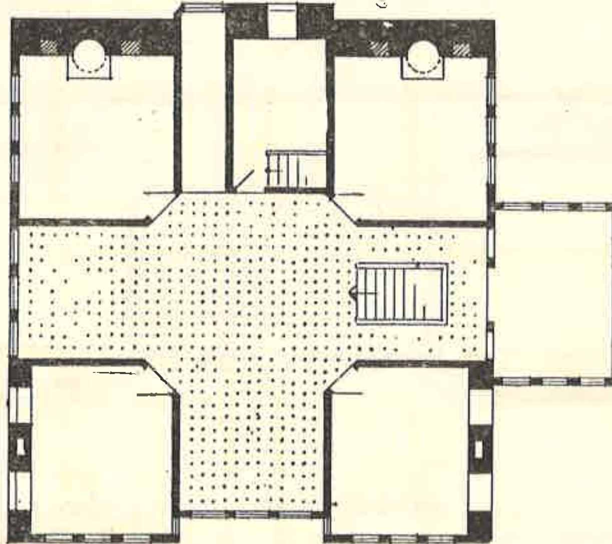

Misal 197 — Filibede, Zingan sokağında, 18 inci yüzyıl sonlarına ait Balabalov evinde gayet büyük tutulmuş olan orta sofanın köşeleri pahlıdır. Dar yüzlerinden biri sofa çıkması, diğeri de yan sofa şeklinde genişletilmiştir. Geniş yüzler ise direkliklerle ayrılmış bir eyvan ve yan sofa ile iki dış cepheye kadar uzatılmış ve böylece iç sofaya benzer bir durum meydana gelmiştir. Büyük yan sofada merdiven bitimi, ve onun üstünü kısmen örten mürtefi bir taht vardır. Diğer yan sofa, plâna ekli olan aptesaneye sevkeder. Evin dört köşesinde muhtelif büyüklükte odalar, ikisinin arasında da bir beşinci küçük oda daha vardır. (Ch. D. Péev, Alte Häuser in Plovdiv.)

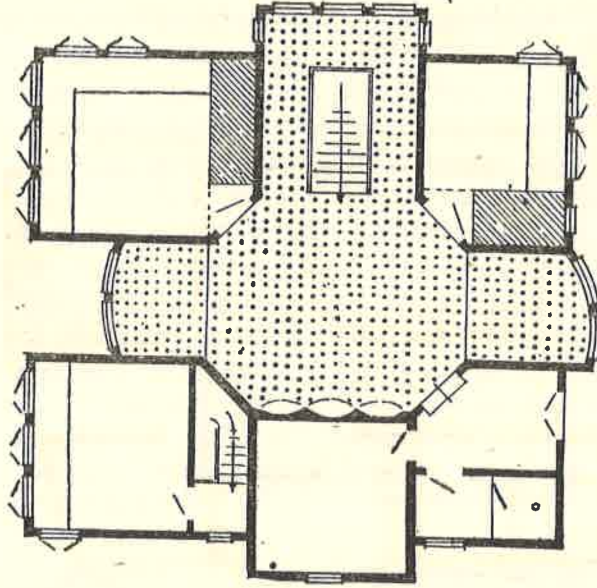
Üç eyvan veya yan sofalı tipte, sofa daima T şeklindedir. Bu tip fazla yer israfını mucib olduğu için çok tatbik edilmemiştir.

Misal 198 — Boluda, Gülerzade evinde, gayri muntazam bir plân içinde, muntazam ve üç ilâveli bir sofa sığdırılmıştır. Sofanın iki eyvanı bir de merdivenli yan sofası vardır. Bu-yan sofa abdeşhaneye de sevkeder. T nin ayağını teşkil eden eyvanın iki tarafında çıkmalı odalar yer almıştır.

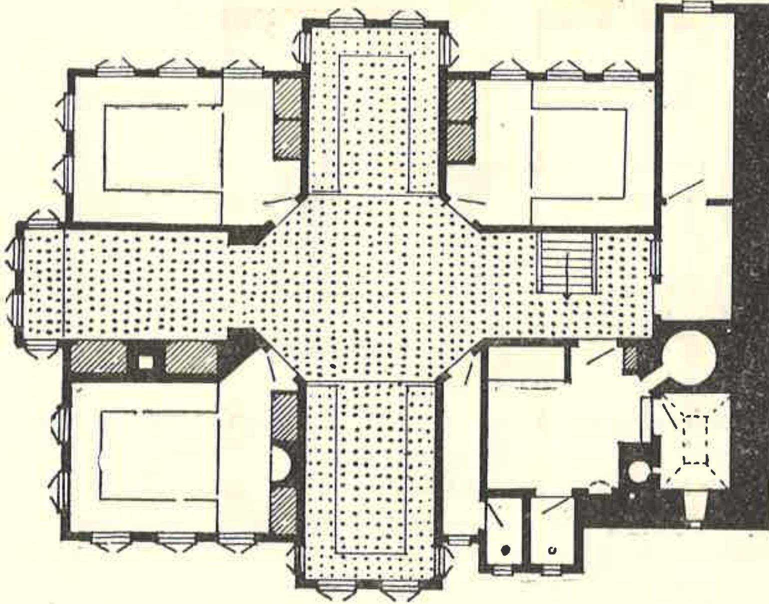

Misal 199 — Kesriyede onsekizinci yüzyıl sonlarına ait olan bu ev merkezi sofa ve üç eyvanlıdır. Eyvanlardan biri merdiven sofası şeklinde yapılmış ve bir çıkıntı köşk ile zenginleştirilmiştir. Dört köşedeki odalar, köşelerine açılmış kapılarla sofaya bağlanmıştır. (Elen Halk Sanatı Kulubü neşriyatı Kastoria Lv. 35)

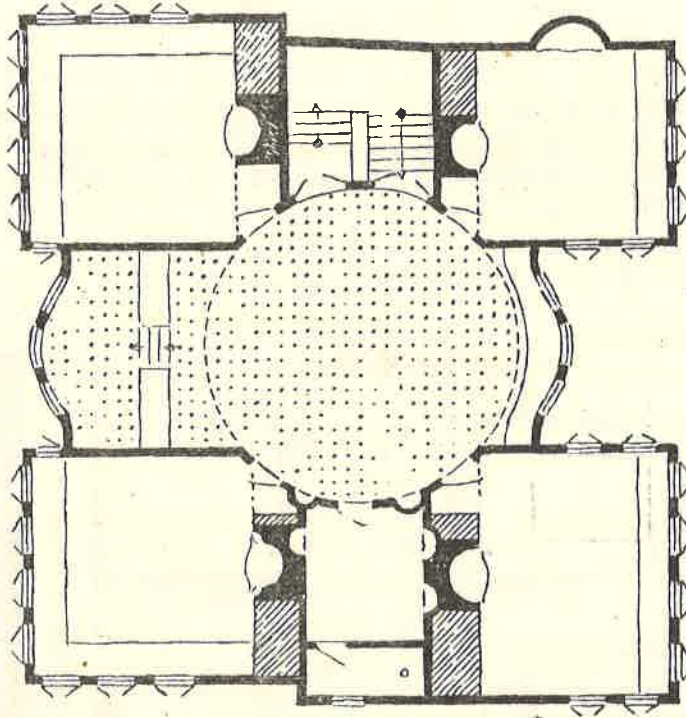
Misal 200 — Kasımpaşada, Kulaksızzade Mahmut sokağında bulunan ve dört tarafı açık olan bu evin, köşedeki odalardan başka, bir de komşu tarafında bir tali odası vardır. Sofa karşı karşıya açılmış iki eyvanlıdır. Merdiven ise geniş bir yan sofa içindedir. Oda kapıları, usülünce pahlanmış dıvarlardadır. Eyvanların dış dıvarları münhanidir. Bu şekil daha ziyade beyzi sofalı evlerde görülür.

Dört kollu veyahut haç şeklinde sofaya az tesadüf edilebilir. Zira bu usulde yer kaybı çok, oda adedi az olur. Hiç şüphesizdir ki, plân bakımından en ferah sureti hallerden, biri de bu tiptir.

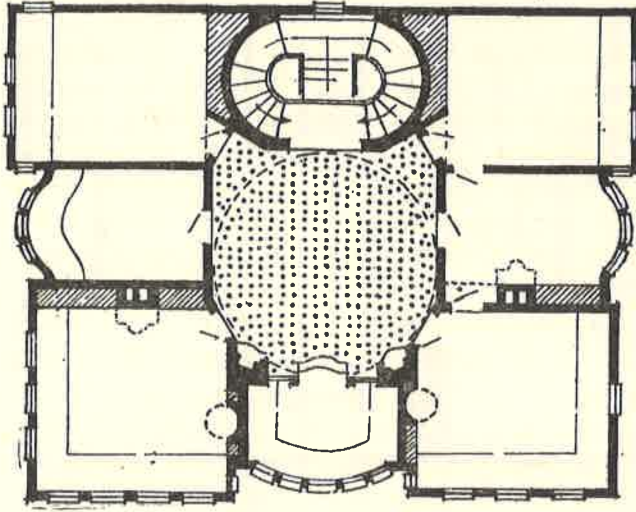

Misal 201 — Ankarada, Büyük Esad'da 19 uncu yüzyıl yapısı Değirmenci Ahmet ağa, evinde, sofanın üç istikamette eyvanları, bir de merdivenli yan sofası olmasından dolayı, çok büyük yer işgal eden ev plânının da ancak üç odası vardır. Eyvanlar, odalara nazaran ayrıca çıkıntılıdır. Ev plânı nispeten muntazamdır.

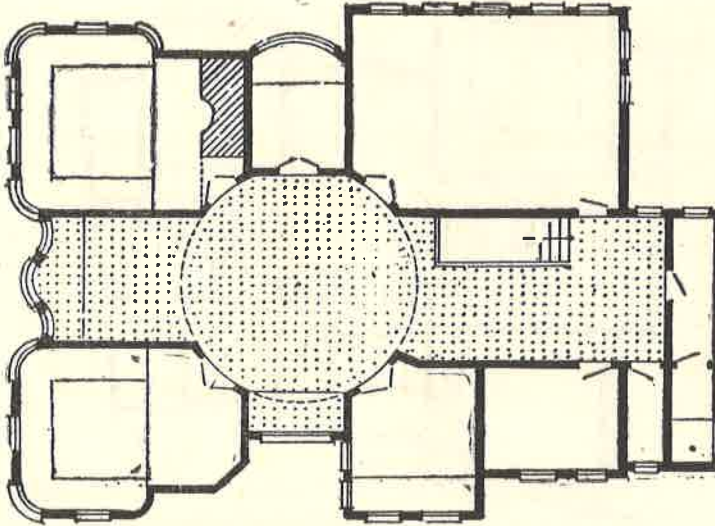
Yuvarlak veya beyzi, orta sofalı plân tipi: Beyzi sofalı tipin, pahlı tipten başlıca farkı, sofanın şeklindedir. İkinci bir farkı, sofanın şeklinden dolayı, daha fazla aksialiteye bağlı olmasıdır. (Şekil 18-19) Diğer taraftan, sofanın beyzi şeklinden doğan mecburi yer kaybı hesaba katılmalıdır. Yer kaybını asgariye indirmek ve münhanilerin odalara yapabilecekleri tesiri azaltmak için, odalar hassaten köşelere ayrılmış ve yüklüklerin derinlikleri vasıtasiyle bu mahzur bertaraf edilmiştir. Ona mukabil, köşe odaların arasında kalan kısımların dıvarları bilmecburiye, sofanın münhanilerini takip ederler. Bu kısımlar, ikinci ehemmiyette yerler oldukları zaman, mahzurun, yani münhanilerin izalesine gidilmemiş, eyvanlarda ise, münhani ancak tavan bölümünde baki kalmıştır. Mühimce odalar, veya merdiven yerleri, sofanın esas mihverinden birinin üzerine tesadüf edince, bu meselenin halline, odalarda yüklük ile, bazı yerlerde çift dıvarlar ilâvesiyle gidilmiştir. Eyvan tavanlarında, sofa tavaniyle temas eden kısmın münhani şeklinde olması, bazen karşı dıvarın, yani eyvan dış dıvarının da aynı münhaniyi takip eder bir şekilde yapılmasına sebep olmuştur. Dış cephe üzerindeki bu şişkinlikler, sofanın beyzi olduğunu, yani evin hangi tipten olduğunu da ifşaya yararlar.

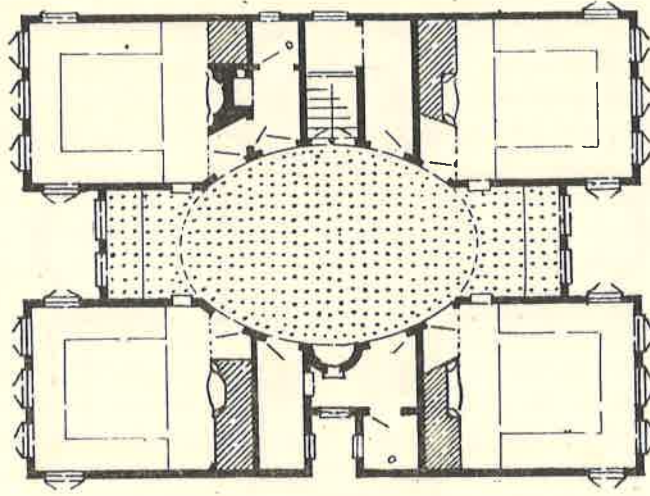
Misal 202 — Filibede, Nöbettepede, 19 uncu yüz yıldan kalma Abacı Yorgi evi daire şeklinde orta sofalı plân tipinin güzel bir numunesidir. Sofa orta kısmında yuvarlaktır, ve bir tarafında bir sekiliği, diğer tarafında bir eyvanı vardır. Gerek sekilik, gerekse eyvanın dış duvarları ortaları şişkin ve kavislidir. Evin odaları plânın dört köşesine muntazam bir şekilde taksim edilmiş ise de, bu odaların ebatları hep birbirinden farklı olduğundan, kuru bir simetriden kaçınılabilmiştir. İki oda arasında, bir tarafta merdiven, onun karşısında abdesthane yer almış ve bunların sofaya nazır dıvarları kavisli tutulmuştur. Odalarda ise kavisli dıvar, yüklük derinliğiyle elde edilen kapı aralıkları vasıtasiyle gizlenmiştir. (Ch. D. Péev, Alte Haüser in Plovdiv.)

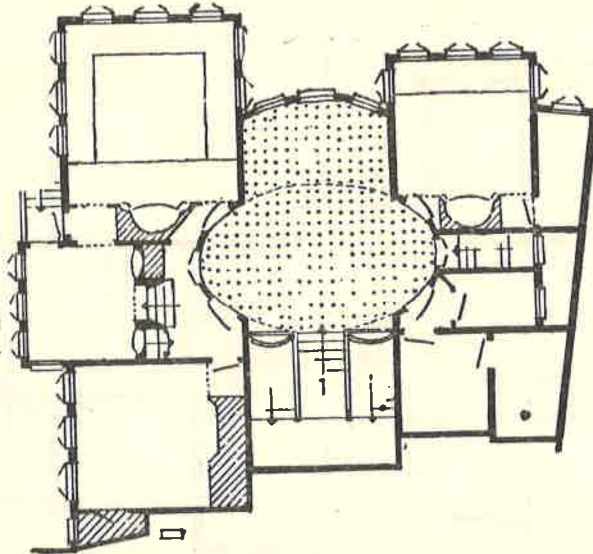
Misal 203 — Bulgaristanda, Kaprivіştiça şehrinde bulunan bu evin plânı gayet muntazam fakat iptidaidir. Sofanın şekli temiz değil ve yuvarlaklık ancak tavan ile ifade edilmiştir. Eyvanın yuvarlak bir cumbası vardır. Evin dört köşesinde odalar, onların arasında da iki küçük oda ile tek eyvan ve onun karşısındaki merdiven yeri vardır. Ev 19 uncu yüzyıl yapısıdır.

Misal 204 — Bursada, Mahkeme Hamamı civarında, eski İbrahim paşa sokağında bulunan bu evde, sofa tamamiyle dairevidir, ve iki eyvan ve bir yan sofa ile genişletilmiştir. Merdiven yan sofanın içindedir. Sofanın yuvarlak dıvarı hiç bir yerde gizlenmemiş, odalarda da köşelerde pah şeklinde görünmektedir. Plân gayri muntazam ve iptidaidir.

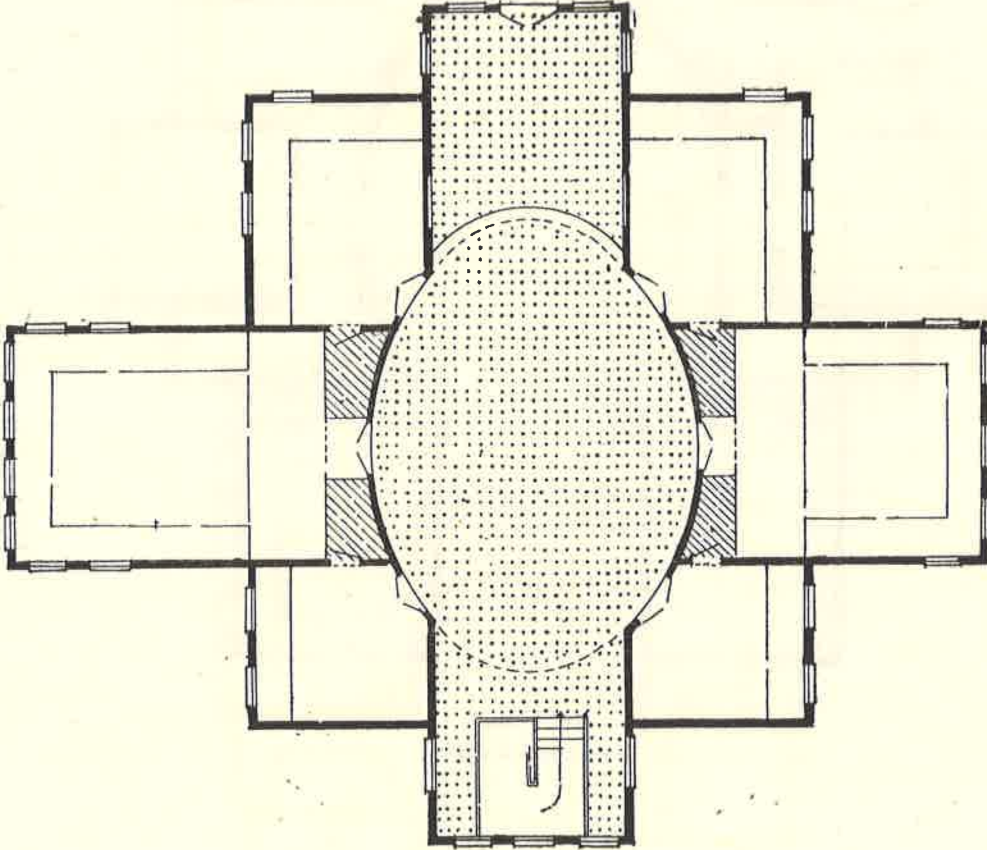

Misal 205 — Cihangirde, Cihangir yokuşunda, 19 uncu yüzyıl başlarına ait olan bu evin, iki tarafı komşu dıvarı, yani sağırdır. Evin üst kat plânında sokak ve manzara tarafında ikişer odası vardır. Beyzi sofanın uzun mihveri sokağa amut vaziyettedir. Merdiven kısa mihver üzerine getirilmiştir, ve ancak, bir kolu ile sofaya açılır, Merdivenin karşı tarafına tali derecede yerler gelmiştir. Sofa, biri sokak, diğeri manzara tarafında olmak üzere iki eyvanlıdır. Odalarda, sofanın münhanisi kapı önü, ve dolapların derinliği ile gizlenmiştir. Plân gayet muntazam ve tipiktir. Sofanın tavanı basık bir kubbe şeklindedir.

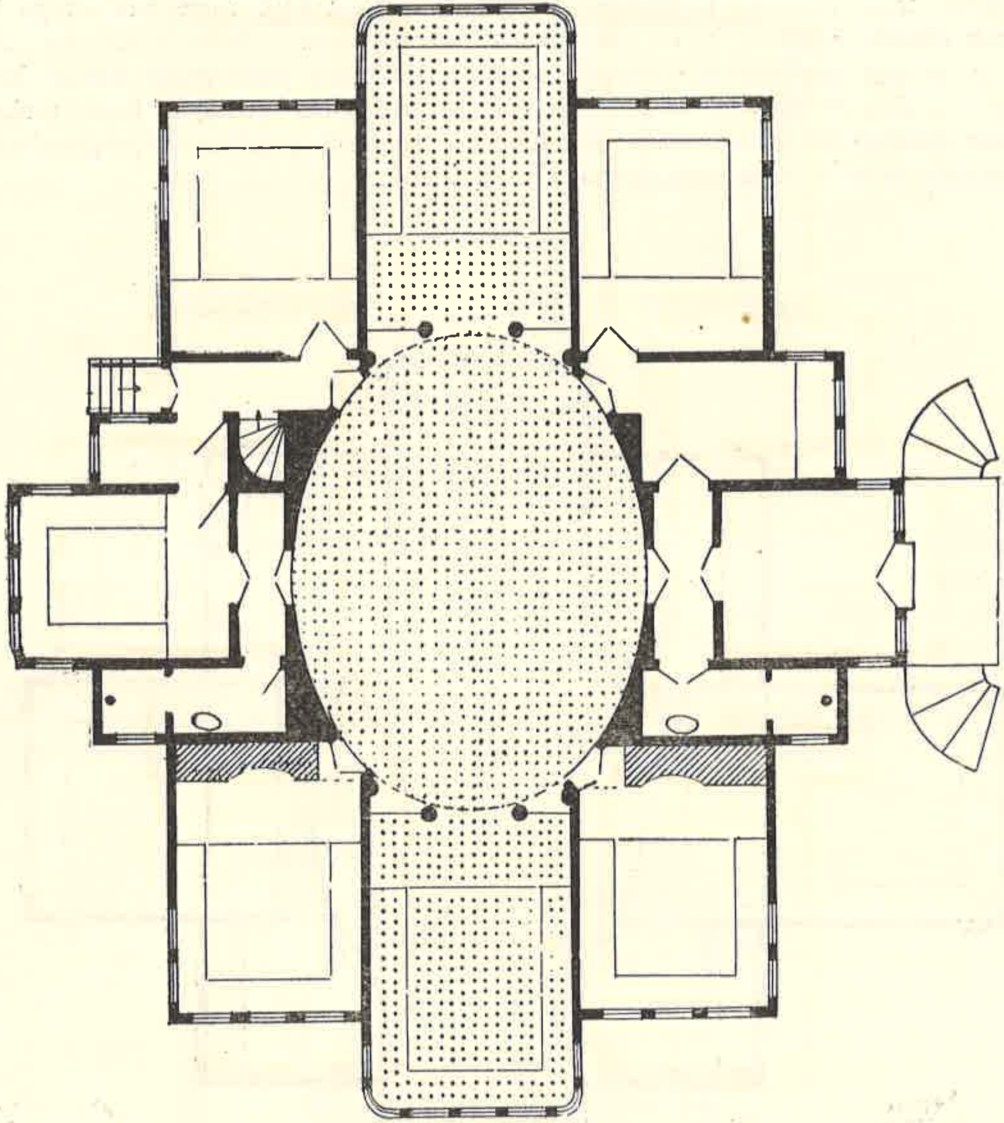
Misal 206 — Kasımpaşada, Kadı Mehmet efendi mahallesinde, Şeyh Veli sokağında, «Cellâtbaşı» evinde, beyzi sofanın kendi büyüklüğü ile gayri mütenasip ebatta bir eyvanı, ve eyvan karşısında aynı genişlikte bir merdiven sofası vardır. Sofanın tulâni mihveri üzerinde selâmlığa inen merdiven, ve onun karşısında, ve aynı mihverde bulunmıyan küçük odaya sevkeden aralık kapısı vardır. İki ön odanın kapıları ve onların karşısındaki kapılar, muntazam bir şekilde münhaninin içine alınmıştır. Eyvanın dış duvarı, iç münhaniye muvazi bir şekilde yapılmıştır. Ev 19 uncu yüzyıl başlangıcı yapısıdır.

Beyzi sofalı plân tipi II Mahmut zamanında bilhassa köşk inşaatında revaçta idi. Bir çok Hünkâr Köşkleri, bu ev tipi plânına göre yapılmıştır. Zaten o devirden itibaren, ev ile köşk mefhumları birbirine gittikçe daha fazla yaklaşmıştır. Evlere köşke benzer bir plân ve karakter vermek bir nevi özenti haline gelmiştir. Buna mukabil Hünkâr Köşkleri de gittikçe daha teferruatlı ve konforlu yapılıyor ve programlarının büyümesile birer ev karakterini taşımağa başlıyorlardı.

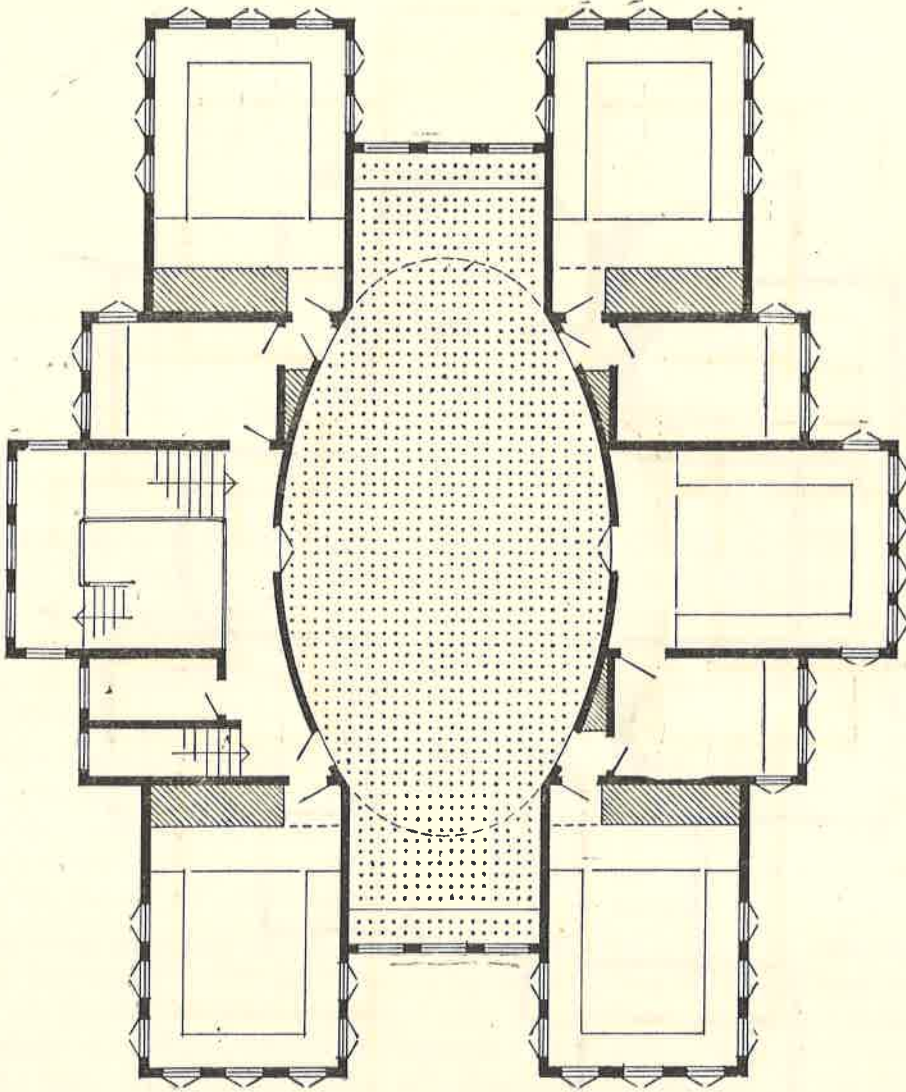
Misal 207 — Çengelköyde, Bekâr çıkmazında, 19 uncu yüzyıl başlarına ait Köçeoğlu köşkünün dört köşesindeki odalardan başka, beyzi sofanın arzanî mihveri üzerinde de iki büyük odası vardır. Bu odaların birinde, münhani dıvar, yüklükler vasıtasiyle gizlenmiştir. Köşe odalarında sofanın münhanisi odanın köşe pahını teşkil etmektedir. Tulânî mihver üzerinde bir yan sofa, ve onun karşısında merdiven sofası vardır.

Plân bugünkü durumunda, ilk karakterini kaybetmiş ve ilâvelerle değiştirilmiştir. Bu arada merdiven sofası tarafına bir bölüm daha ilâve edilmiş ve yüklükler kaldırılmıştır. (Bu plân köşkün ilâveler yapılmadan evvelki şeklini göstermektedir.)

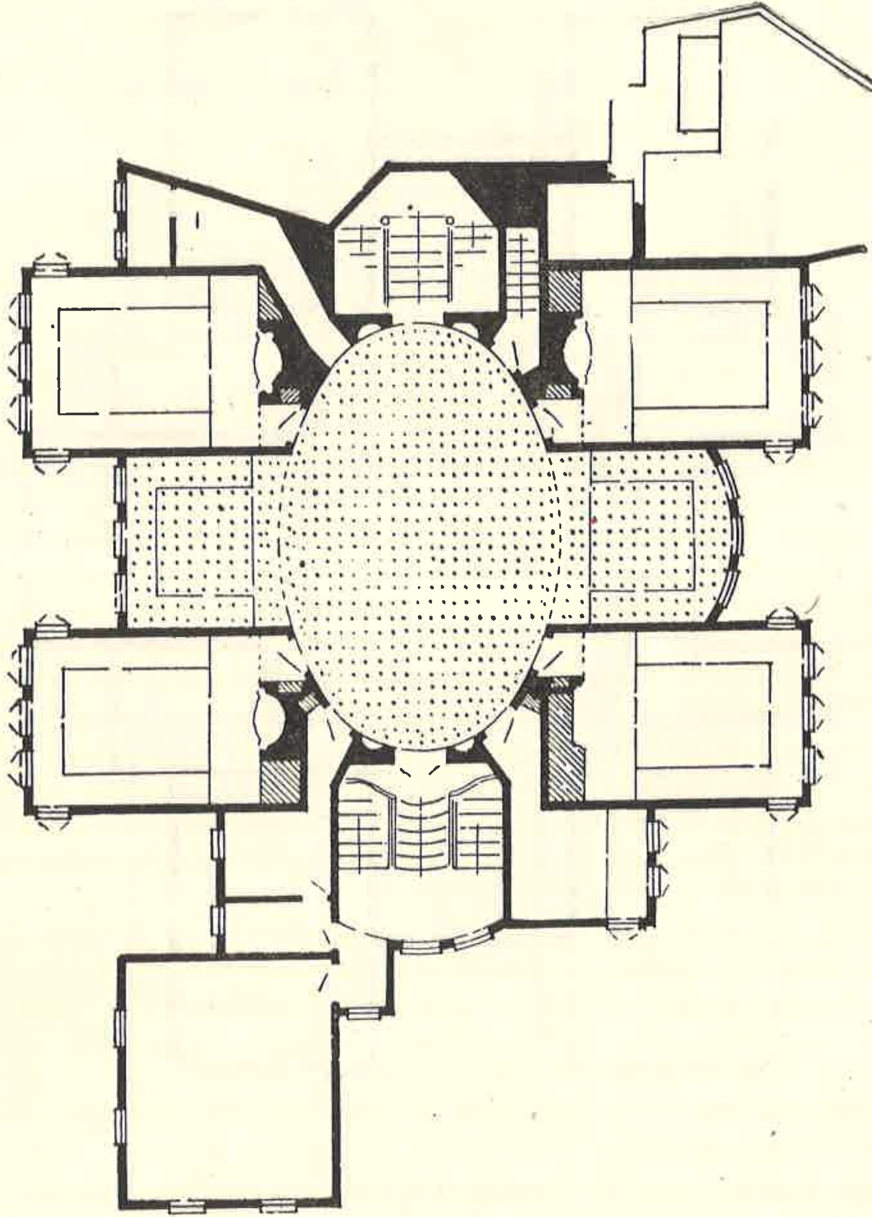
Misal 208 — Bebekte, Nispetiye köşkünün plânında, dört köşedeki odalar, ve büyük beyzi sofa göze çarpar. Sofanın iki eyvanı, sofadan direkliklerle ayrılmış, uzun mihver üzerinde ve karşı karşıyadır. Biri manzara tarafına diğeri de havuzlu bağçeye bakar. Tek katlı, olan evin girişi yandan, yan sofa üzerindedir. Bu girişin karşısında bir oda daha vardır.

Bina 18 nci yüzyıl sonlarında yapılmış, ev şeklindeki tipik köşklerden bir nümunedir. Eyvanlar sütünlarla sofadan ayrılmış olmakla beraber, sofa ile bir bütün teşkil ederler. Bu suretle bir taraftan Boğaziçi, diğer taraftan bağçe ve sofanın mihveri üzerinde bulunan arslanlı havuzu görmek kabildir. Denize nazır odaların yüklükleri eskiden mevcut iken bunların sonradan kaldırılmış olmaları muhtemeldir.

Mi al 209 — Kanlıca körfezinde, 19 uncu yüz yıl yapısı olan Mısırlı Prenses Rukiye yalısında daha büyük ve dört tarafı açık bir saha içinde aynı esaslara göre yapılmış bir plân tatbik edilmiştir. Yalnız sofanın etrafına çevrilmiş odaların sayısı fazladır. Yan taraftaki odalar ve merdiven, sofanın şişkinliğini takip ederek tedrici surette dışarıya doğru çıkarılmıştır. Bu suretle merdiven yeri ve karşısındaki oda, yan cephelerde en fazla çıkıntılı kısımlar vaziyetine girmiştir. Sofanın dört köşesine aralıklar ilâvesiyle, odalara muntazam mustatili şekiller verilebilmiştir. Sofanın biri körfez, diğeri de bağçe tarafında iki eyvanı vardır.

Şark tarafındaki odaların yüklükleri sonradan kaldırılmıştır. Binaya 20 nci yüzyıl başlarında, bağçe tarafına iki oda daha ilâve edilmiş ve bu suretle eski simetri bozulmuştur. Eski pencereler de kafes tamirinde değiştirilmiştir.

Misal 210 — Çengelköyde, 18 inci yüzyıl sonu ile 19 uncu yüzyıl başlarına ait, Sadullah Paşa yalısının üst katı plânında tatbik edilen esaslar, evvelkilerden biraz farklıdır. Burada sofanın uzun mihveri, Boğaza muvazi bir vaziyet almıştır. Binanaleyh, karşılıklı eyvanlar, sofanın geniş yüzüne nazırdır. Bu hal sureti, eyvanlar sofanın tulani mihveri üzerinde oldukları zaman sofa ile müştereken teşkil ettikleri uzunluğu azaltmakla beraber, sofa ve eyvanlardan müteşekkil hey'eti umumiyeyi daha toplu bir hale getirmektedir. Kara (bağçe) tarafındaki eyvanın dış dıvarı münhani şeklindedir. Plânın diğer bir hususiyeti, uzun mihver üzerinde karşılıklı iki merdiveni olmasıdır. Böyle olmakla beraber, merdiven yerleri sofadan kapılarla ayrılmış, binanaleyh, sofadan görünmemekte ve sofanın şekli üzerinde tesir etmemektedirler.

Yalının deniz cephesine sonradan bir takım odalar ilâve edilmiş ve planın berraklığı böylece bozulmuştur.

E. BÖLÜM ve BİRLEŞMELER

Daha evvelden ve kısaca, evlerin dış ve iç daire olmak üzere iki bölüme ayrıldıkları söylenmişti. Bu bölüm, muhtelif şekillerde olabilir. Asıl evin büyük kısmı, ekseriya aile hayatına, yâni haremlik kısmına tahsis edilir, ve selâmlık ikinci derecede kalabilir. Fakat ev sahibinin içtimai mevkii veya memuriyetine göre, bu nispet tersine de olabilir. Yani dış kısım, iç kısımdan daha büyük olur. Bilhassa, devlet adamlarına mahsus büyük konak ve saraylarda bu usul vârittir.

Bölüm her evde vardır, fakat plânın üzerine az veya fazla tesir edebilir. Bölümün, plân üzerine hiç tesir etmemesi, yalnız selâmlık odası veya odalarının kat'i olarak plânda ayrılmadığı zaman varittir. Selâmlık kısmı, bir dereceye kadar kendi sofa, merdiven ve, odalariyle ayrılmış ve fakat haremlik grubunun yanında ikinci derecede kaldığı zaman ise bölüm plân üzerine bir miktar tesir etmiş olur.

Plân üzerinde bölmelerin çok tesirli olmaları keyfiyeti, bilhassa iki bölümün birbirine yakın büyüklükte yapıldıkları zaman mevcuttur. O zaman iki kısmın kendine mahsus sofa ve merdivenleri olacağına göre, evin plânı bu iki kısmın imtizaç veya bağlanmasından teşekkül eder. Bölüm, bazen katlara göre olur. Tabiidirki, o zaman plân üzerinde tesiri gayet azdır. Çünki birbirine yakın elemanlar üst üste konulmuş olur. Bazen selâmlık kısmı ara kata sığdırılmış ve esas katta ancak bir odayı işgal eder vaziyettedir. Bu şekilde de, plân üzerine fazla tesir etmez.

Hiç şüphesizdir ki, şimdiye kadar görülen ev misallerinde bölüm mevcuttur. Fakat, gösterilen plânlar üzerinde fazla tesir etmemiş veya hiç görülmemiş olmasının sebebi, ya gösterilen plânın yalnız bir bölümün plânı olması, veya selâmlık bölümünün gözeçarpmıyacak derecede ehemmiyetsiz olmasındandır. Bununla beraber, misallerin bir kısmı yalnız harem dairelerine aittir. Yani gösterilen planın selâmlık kısmı tamamiyle başka bir binadadır.

Büyük evlerde, veya saraylarda iki bölüm arasında mabeyin için ayrı bir daire de vardır. Bu kısım bazen iki bina arasında olmak ve iki binayı birbirine bağlamak için yapılmış bir daire olarak ayrıca tebarüz ettirilir.

Büyük konak ve saraylarda bu bölüm meselesi başka başka binalarla da hallediliyor. Dolayısiyle bir binayı bölmek mevzuu ortadan kaldırılmış oluyor ve onun yerine ekleme suretiyle elde edilen plân şekilleri doğuyor. Plânda birbirine eklenen kısımlar sofa etrafındaki oda ve merdivenlerden müteşekkildir.

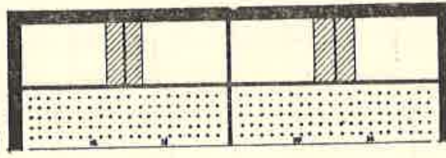
Bölümlü evler aynı zamanda muhtelif sofalı oldukları zaman kendilerine mahsus tipler teşkil ederler. Bu tipler, bölümlerin adedinden ziyade sofaların adedine göre tasnif edilmelidir. Her sofa, etrafındaki yerler ve odalar ile adeta kendine mahsus bir ev teşkil eder ve bu suretle plân hakikatte birbirine eklenmiş iki, üç ve yahut daha fazla evden teşekkül etmiş olur.

Türkiyeden başka şark memleketlerinde de öteden beri, ev plânlarında bölümler tatbik edilmiştir. Bu bölümler, küçük evlerde sadece avluların taksimiyle elde edilmiş ise de, büyük ev ve saraylarda bu avluların adedini fazlalaştırmak tarafına gidilmiştir.

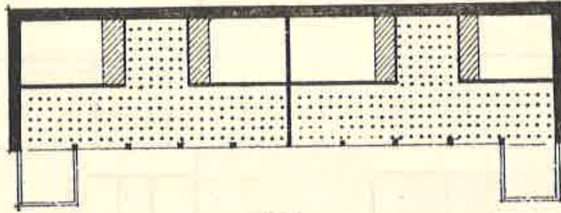
Bu evlerde muhtelif avlularla bazan muntazam ve aksial kompozisyonlar elde edilmiş ise de, Türk evi plânında olduğu gibi (avluya mukabil olan) sofaların, aynı kıymette olmak üzere tekerrürü diğer şark evlerinde yoktur. İç ve orta sofaların teşkil ettikleri bu grupların bir sıraya dizilmesiyle elde edilen plân tamamiyle orijinal ve Türk evine mahsustur. Garpta da bu suretle elde edilmiş kompozisyonlara hemen hemen hiç tesadüf edilmez. Bu tarzdaki Türk plânlarının kıymeti, aynı elemanların yan yana dizilmesine mukabil yeknesak olmıyan canlı bir plânın elde edilmiş olmasındadır.

Dış sofalı evlerde, müteaddit bölmelerin bulunması, olsa olsa evin uzaması, veya avlunun etrafına çevrilmesini intaç etmiş ise de, iç sofalı ve bilhassa orta sofalı tiplerde, sofaların tekerrürü, yeni yeni plân şekillerinin doğmasına sebeb olmıştır. İki sofalıdan ziyade, üç ve daha fazla sofalı evlerde, bu cihet nazarı dikkate çarpmaktadır. Bu muhtelif sofaların, birbirinden farklı veya müsavi olmalarından dolayı başka başka şekiller meydana gelmiştir. Bu plân şekillerinin çoğu büyük bir maharet ve san'at mahsülüdür. Gerede'de Mühürcü Hacı Mahmut evinde olduğu gibi, bir birine müsavi sofalar ile yapılmış olsun, (Misal 149) veyahut Kanlıcada Saffet Paşa yalısındaki gibi, sofalar ve etrafındaki oda sıraları birbirinden farklı olsun, (Misal 236) elde edilen plânlar çok muvazeneli ve kuvvetlidir. Bebekte, Köçeoğlu yalısında ise, (Misal 259) aynı mihverler üzerinde bulunmıyan üç sofa ile çok ahenkli bir plân kompozisyonu elde edilmiştir. Plândaki tabii, ve ihtiyaca uygun kompozisyon, ekseriya binanın görünüşünde de ifade edilmiştir. Ancak 19 uncu yüzyılın ortalarından sonradır ki, bazen cephe ile plân arasında uygunsuzluklar ve dolayısiyle plânda gayri tabiilikler meydana gelmeğe başlamıştır. Dolmabahçe Sarayının harem dairesi, Beyazıtta Zeynep Kamil konağında plânın bu tarzda zorlanmış olduğunu görüyoruz. (Misal 255) Fakat, diğer taraftan, 19 uncu yüzyılın son yarısında bile, plânın son ve en güzel yemişlerini verecek kudretini muhafaza etmiş olduğunu, Dolmabahçe Sarayında Selâmlık dairesinden, (Misal 258) Salı pazarı Çifte saraylarından ve Çırağan yalısından (Misal 264) anlıyabiliriz. Hiç şüphesizdir ki, Dolmabahçedeki plân ile Çırağan yalısının plânları bubakımdan birer şaheser addedilebilecek mahiyettedir. Bu, derecede iyi tertiplenmiş planlara aynı devire ait Avrupa Saraylarında tesadüf etmek imkânsız gibidir. Bilhassa Çırağan yalısında, plân ile cepheler arasındaki uygunluk birbirin den farklı olan sofalar arasındaki ahenk, fevkalâde büyüktür. Plân ile elevasyonun (cephelerin) birbirini ifade etmesi ve tamamlamasının mimaride en esaslı şartlardan biri olduğuna göre bu plânların, bu şarta riayet etmek bakımından da kıymetleri yüksek tutulmalıdır.

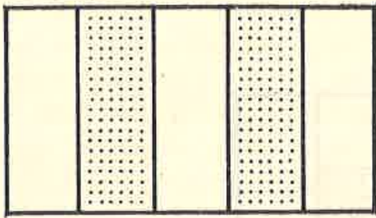
Mimarimizin, en düşük bir devrinde bile, bu kuvvette eserler meydana getirebilecek kudreti bulmuş olması, şayanı dikkattir. Bu plânları yalnız muayyen mimarların yaratma kabiliyetinden doğmuş eserler olarak telâkki etmek kat'iyyen doğru değildir. Zira bu mimarların, plândan ziyade, dekorasyon ve mimarî şekiller üzerinde tesirleri olmuştur. Plân ise, şimdiye kadar gösterilen misallerden de vazıhan anlaşılabileceği veçhile, tamamiyle tradisyonel, yani tecrübenin verdiği formüllerden doğmadır.

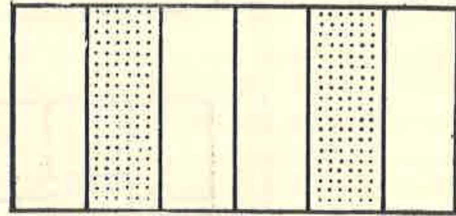

İki bölümlü dış sofalı plân şeması. Şekil — 25

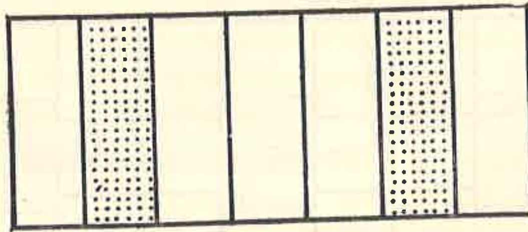
İki bölümlü eyvanlı ve köşklü plân şeması Şekil — 26

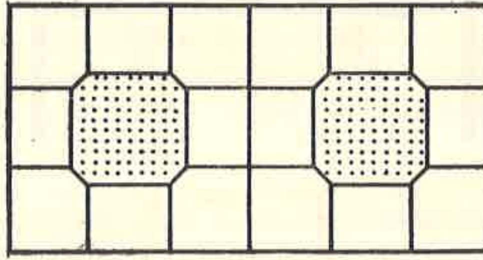

İki bölümlü müşterek orta odalı iç sofalı plân şeması. Şekil — 27

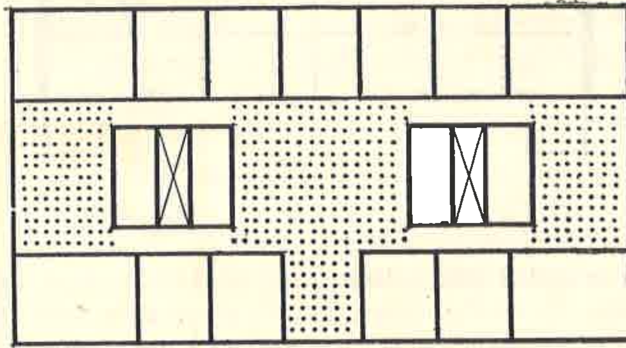
İki bölümlü iç sofalı plân şeması. Şekil — 28

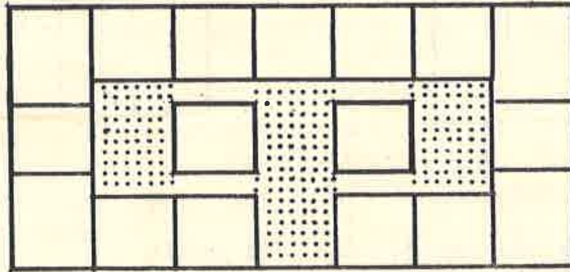
İki bölümlü munzam mabeyn kısımlı iç sofalı plân şeması. Şekil — 29

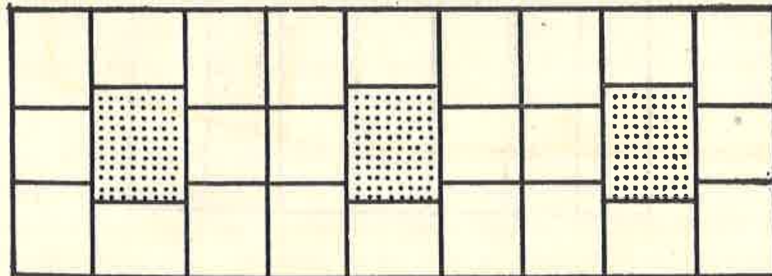
İki bölümlü orta sofalı plân şeması. Şekil — 30

İki dış bir orta sofalı plân şeması. Şekil — 31

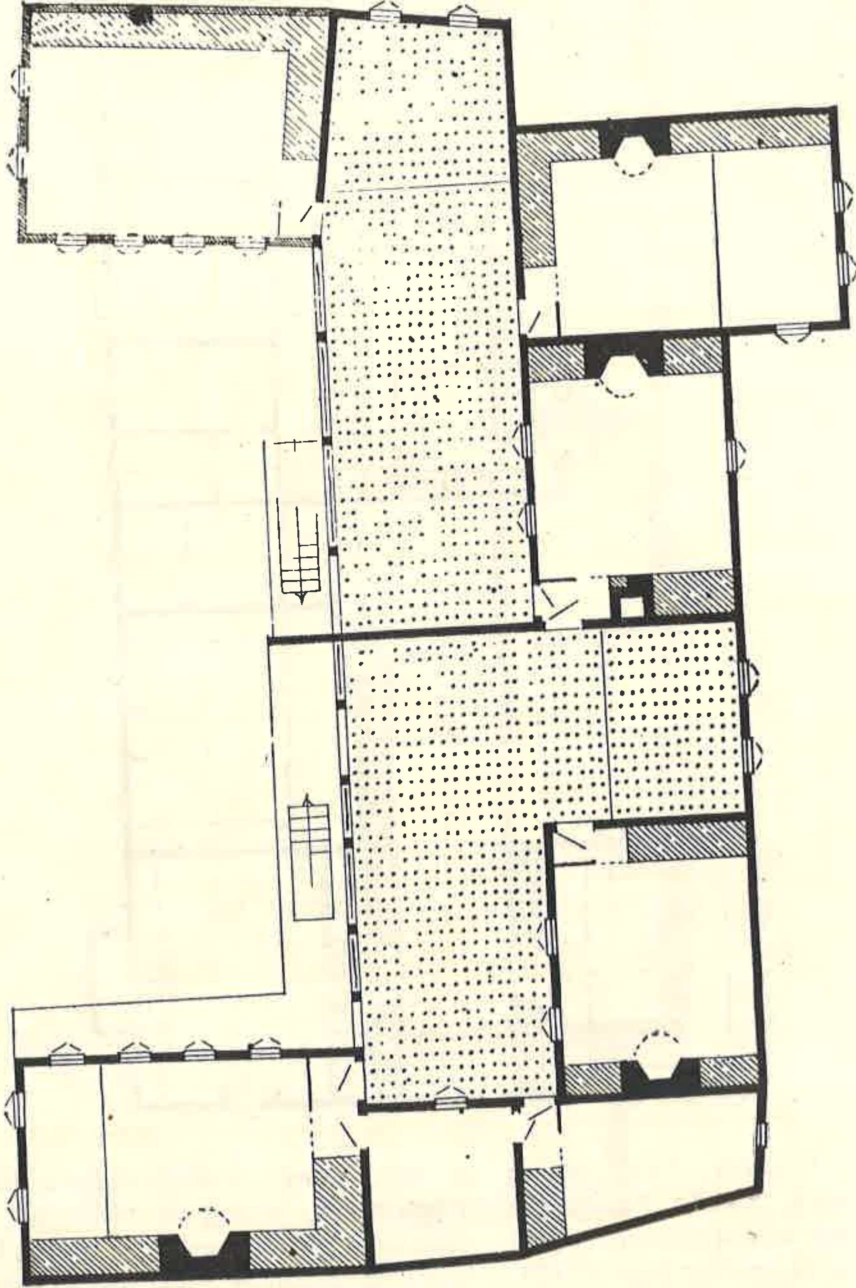

İki orta bir müşterek orta sofalı plân şeması. Şeki — 32

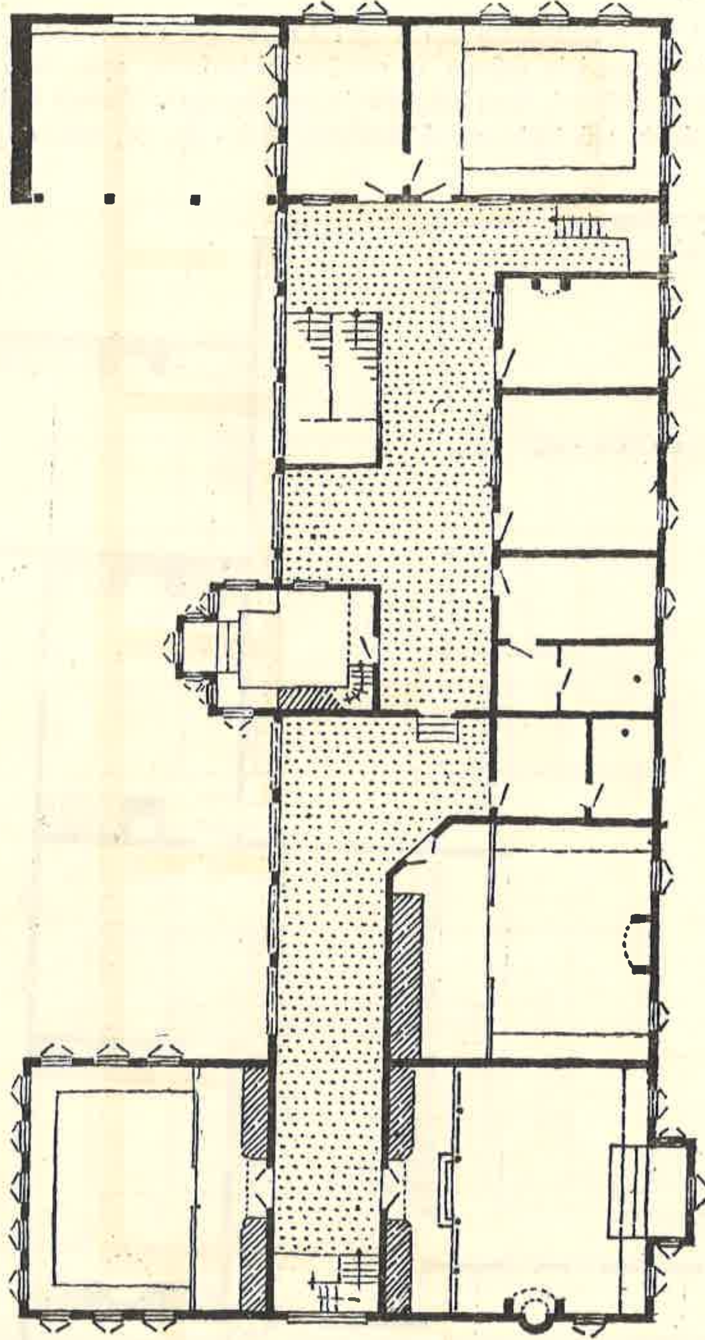

Üç orta sofalı plân şeması. Şekil — 33

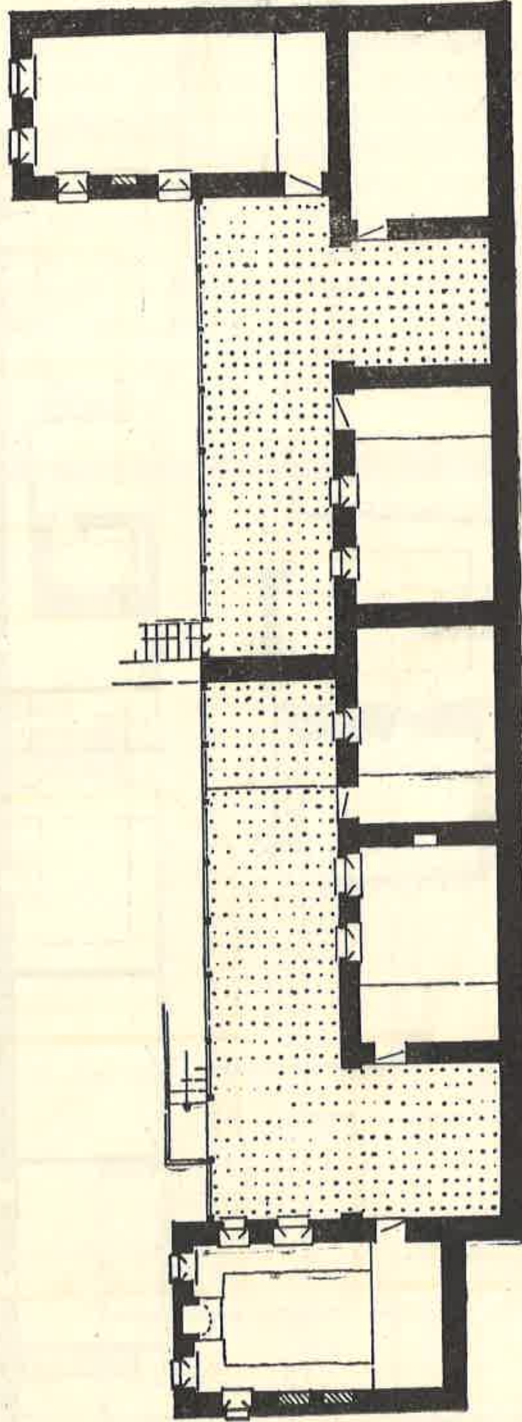
Dış sofalı iki bölümlü plân tipi: Dış sofalı ev tipinde bölüm veya ekleme, her kısım için sofanın, ve etrafındaki yerlerin, aynı veya başka sırada olmak üzere, temdit edilmesi, veya bölünmesinden ibarettir. Demek ki bazen sofa bölünmüştür, bazen de iki sofa birbirine eklenmiştir. (Şekil 25, 26, sahifa 151).

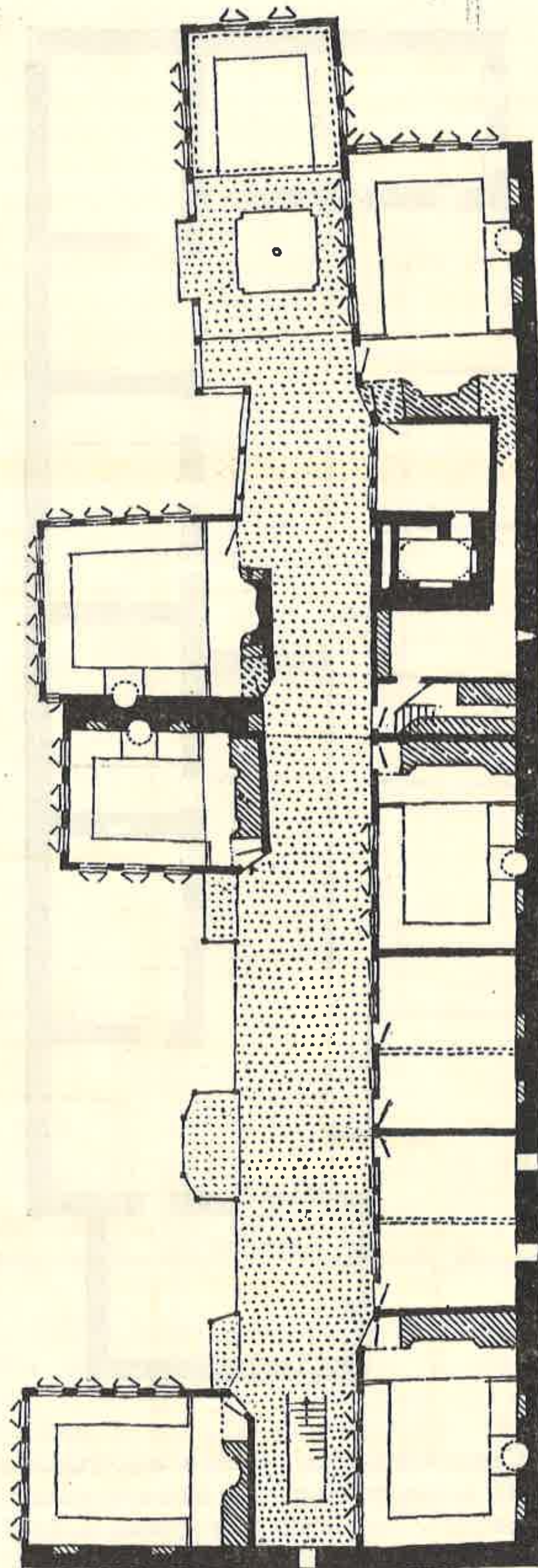
Misal 211 — Vezirköprüde, 17 inci yüzyıldan kalma, «Köprülüler» konağında da sofa bir bölme dıvarı ile ikiye bölünmüştür. Her kısmın dışardan ayrı bir merdiveni vardır. Ev, köşk - odalı tiptedir. Ayrıca bir bölümün eyvanı da vardır. Odaların pencereleri hem sofaya, hem dışarıya açılır. (L'Art Turc, Celâl Esat Arseven, Röleve A.Saim Ulgen.)

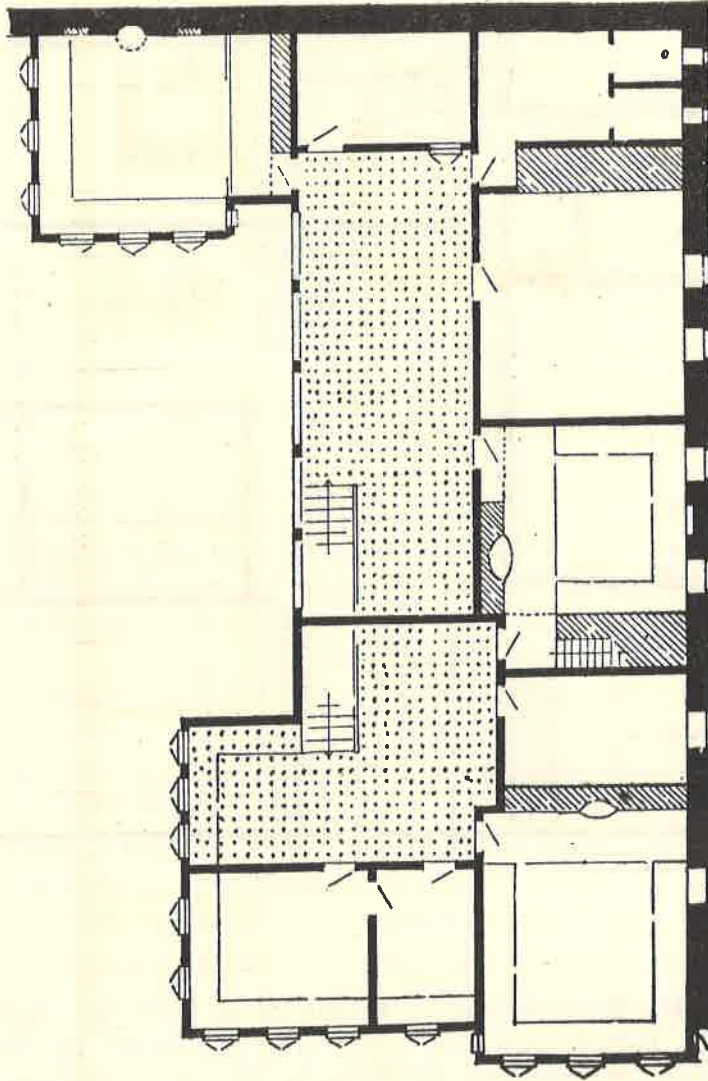
Misal 212 — Edirnede, Kale içinde 17 inci yüzyıl yapısı, Vezir Konağının birinci kat plânında, vaziyet farklıdır. Burada, daha ziyade iki ev, sofalariyle biribirine eklenmiş bulunmaktadır. Sofaların biri daha geniş, diğeri daha dardır. Haremliğin büyük bir köşkodasından başka, caddeye nazır iki oda ve helâsı, selâmlığın ise büyük odaları daha üstteki katta olduğu için, bu katta bir büyük köşe odasından başka yalnız tâli yerleri, ve bir köşkü vardır. Bu köşke Edirne'de Cem cumbası denildiğini biliyoruz. Bu Cem cumbasının karşısındaki direkli çıkma, üst katın büyük köşe odasını taşır, ve bu kat da döşemesizdir. Sofanın dar bir yan sofası da vardır. (Milli Mecmua Sayı 78, s. 1264 Dr. Rıfat Osman, Edirne Evleri makalesi)

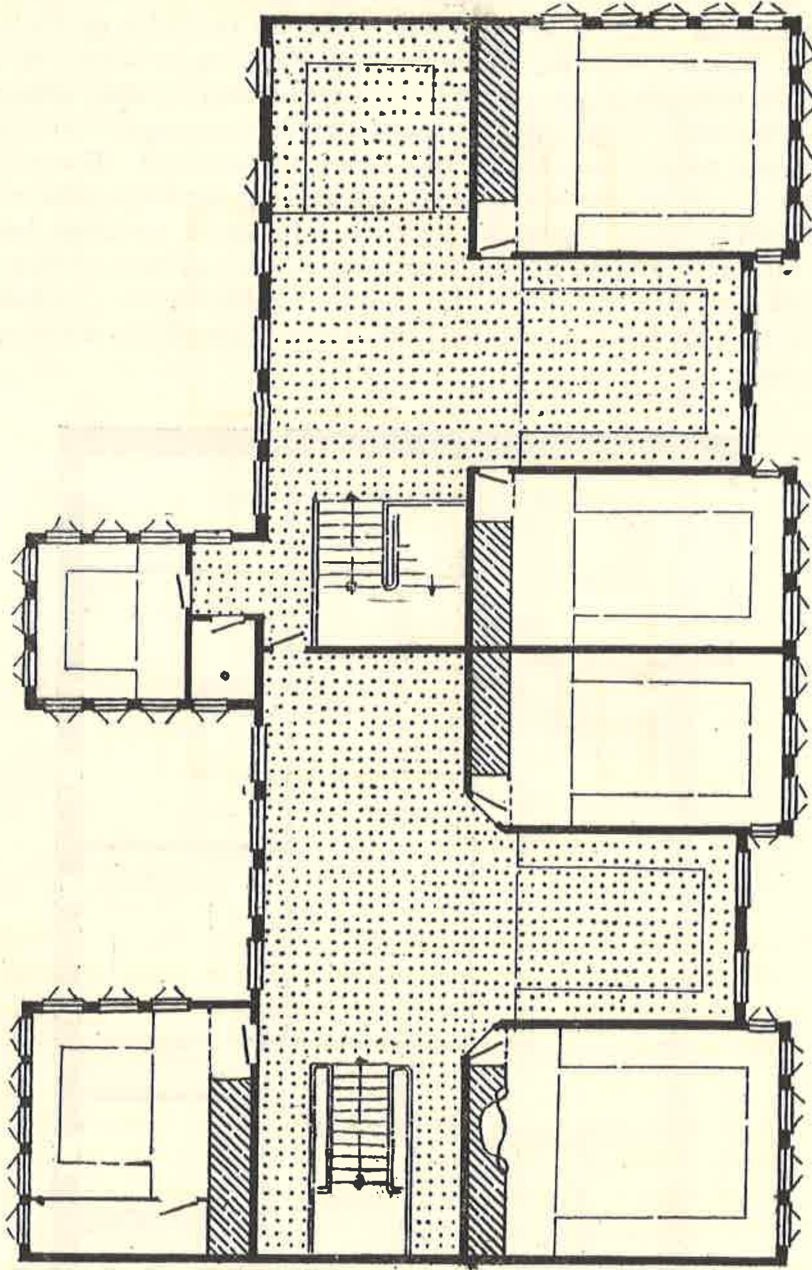
Misal 213 — Adanada, Camcı Remzi efendi evinin sofası, ortasına yakın bir yerinden bölünmüş ve bu suretle ev iki kısma ayrılmıştır. Her bölümün, sofanın nihayetini teşkil eden ve sıra - odalara amut istikamette birer büyük kabul odaları vardır. Evin iki tarafı sağır olduğuna göre, odaların büyük bir kısmı, avlu ve sofa tarafına bakmaktadır. Her iki sofanın da birer eyvanı vardır. Merdivenler de tabiatiyle ayrı tutulmuştur.

Misal 214 — Sırbistanda, Petriçte bulunan 18 inci yüzyıldan kalma bir konakta dış sofa ikiye bölünmüş, selâmlık kısmı iki köşk - odalı tip vaziyetine girmiştir. Evin iki cephesi sağırdır. Selâmlık sofası bağçe tarafına açılır. Merdiven bu sofanın bir ucunda ve içindedir. Sofanın ortasında çıkıntı şekilde bir taht vardır. Büyük odalar köşelerde, ikinci derecedekiler ortalardadır. Bütün odaların pencereleri sofa üzerine açılır. Yalnız köşk - odalarınınkiler bağçeye nazırdır. Kapıları ise köşe pahı içine alınmıştr. Haremlik kısmının bir köşk - odası ve sofanın nihayetinde büyük çıkıntısı olan bir köşkü daha vardır. Köşkün önüne fıskiyeli bir havuz yapılmıştır. Bu kısım, avlu zemini bu tarafa doğru yükseldiğinden, alt kat seviyesindedir. Bu sebebten dolayı ekseriya alt kata münhasır olan havuz birinci katta olan selâmlık kısmı ile aynı seviyede yapılabilmiştir. (Türkenhaüser um die Wende des 18 — 19 Jahrhunderts, Karl Wulzinger Zentralblatt der Bauverwaltung 1916 No. 97, 99.)

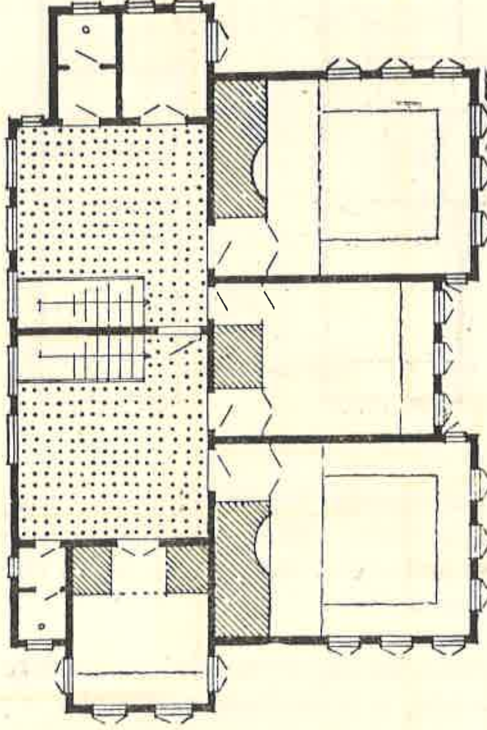

Misal 215 — Tirede, Yanık Konak önünde, 18 inci yüzyıl yapısı Hacı Ömer efendi konağında, sofa L şeklindedir, ve ikiye bölünmüştür. L nin dar kolu, sokağa muvazidir. Her sofa kısmının kendine ait iç merdiveni vardır.

Misal 216 — Bebekte, geçen yüzyılın başlarından kalma, Arifi paşa yalısı, plân itibariyle daha muntazamdır. Bağçeye nazır olan sofalar, aynı genişliktedir. Her ikisine de rıhtıma bakan geniş eyvanlar ilâve edilmiştir. Bir bölümde, eyvanın iki tarafındaki odaların kapıları köşelere alındığından, köşeler pahlanmıştır. Merdivenler sofaların bir yanına alınmıştır. Sofanın bağçe tarafında çıkma şeklinde ikinci derecede yerler yapılmıştır. Plân birbirine benzer iki kısmın eklendiği hissini kuvvetle ifade etmektedir.

İstanbulda dış sofalı büyük evler çok az mikdarda kaldığından bu tipin bölümlüleri de nadirdir. Ancak, küçük mikyasta ve ekseriya kısmen etrafı çevrilmiş şekilde dış sofalı ve bölümlü evlerde tesadüf edilir.

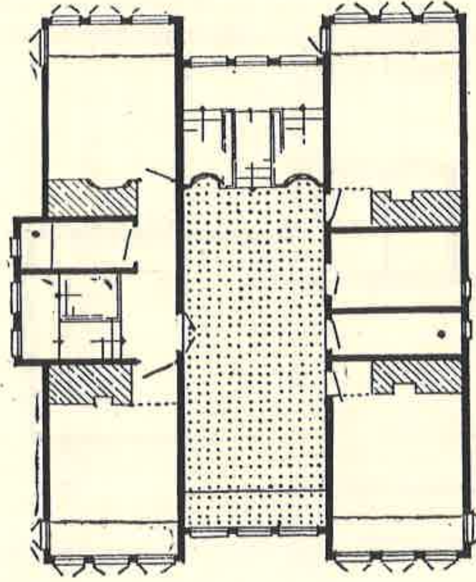

Misal 217 — Kasımpaşada, Yeniçeşme sokağı, 19 uncu yüzyıl yapısı bir evde sofa, bir dıvar ile ikiye bölünmüş, ve sıra odalardan ortadakinin, her iki kısma ait olmak üzere, iki sofaya da kapısı açılmıştır. Sofanın iki yanı oda ve helâlarla kapanmıştır. Merdivenler sofa içindedir. Odaların pencereleri sokak üstünde, sofanınkiler bağçeye nazırdır.

Müşterek iç sofalı, bölümlü plân tipi: İç sofalı evlerde bölüm muhtelif şekillerde yapılmıştır. En basit şekil, büyük kısma küçük bir yan sofa ilâve etmek olmuştur. Bundan sonra, sofanın her iki kısma da ait olmak üzere plânın tertiplenmesi, ondan sonra da doğrudan doğruya iki sofa yapmak sureti ile bölümleri ayırmak şekli gelir. (Şekil 21 - 22 - 23)

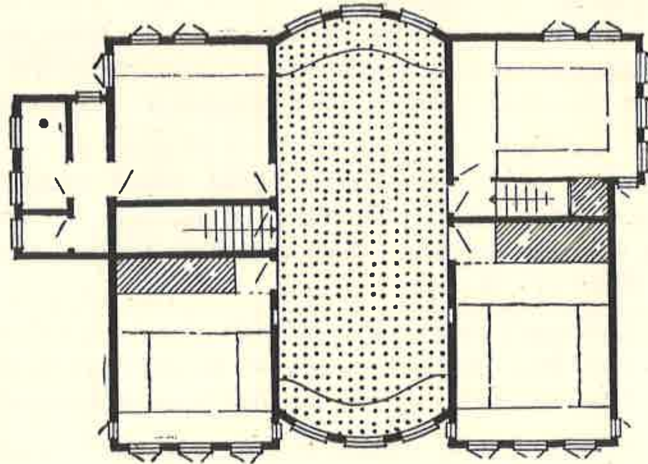
Bölümlerden biri, ötekine nazaran çok daha küçük olunca, iç sofa yine ortada ve büyük kısma ait olmak üzere kalır. Küçük kısma da ayrı bir merdiven ile merdiven sofası ve onların etrafındaki odalar verilir. Bu tipe ait misaller, bilhassa İstanbulda tesadüf edilir.

Müşterek sofanın iki tarafına, iki yandaki bölümlere ait olmak üzere, küçük geçit veya sofalar ilâvesiyle, tarif edilen tip biraz daha inkişaf etmiştir. Bidayette iki yan merdivenin önündeki sahanlıkların birer küçük gaçit şekline sokulmasiyle iktifa edilmiştir. Nuh kuyusundaki ev, bu yolda atılan ilk adımın tipik bir numunesidir. (Misal 221) Bu tipte evler bilhassa 19 uncu yüzyılda çok tatbik ve gayet simetrik plânlar elde edilmiştir. Bu evin Vefadaki evden (Misal 220) başlıca farkı, merdivenin önlerinin daha geniş tutulmuş olması, ve ufak bir sofa karakterini taşımasından ibarettir.

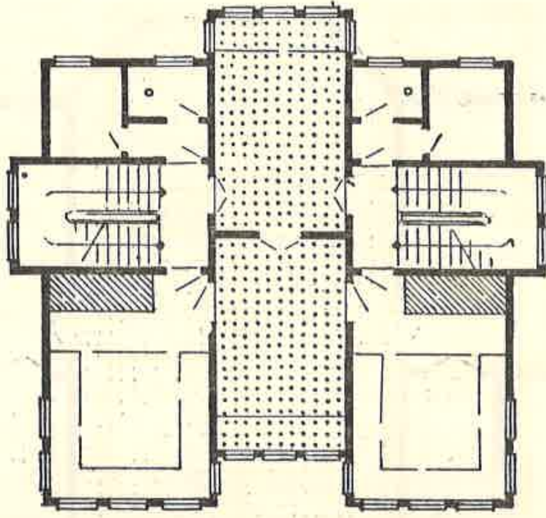

Misal 218 — İstanbulda, Kasımpaşada, Küçük Piyaledeki evde, iç sofa evin ortasında ve esas merdiven iç sofanın ucundadır. Sofa bu suretle büyük kısma ait oluyor. Küçük bölümün ayrı bir merdiveni ve bu katta iki oda ve helâsı vardır. Bununla beraber, plân esas itibariyle, ve iç sofaya nazaran aksialdir.

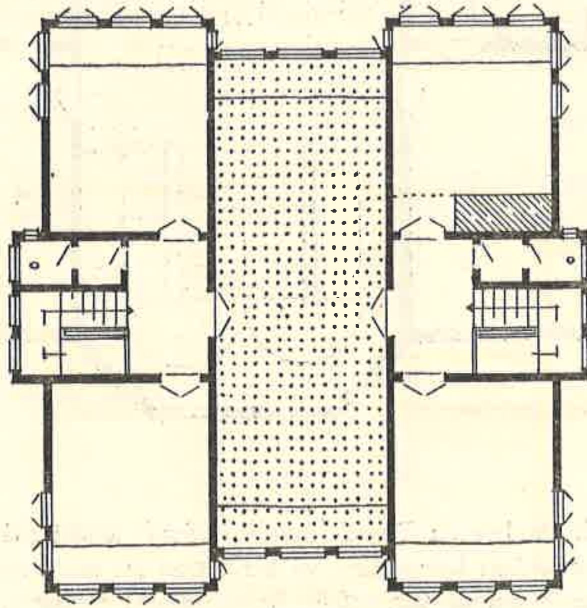
Yine İstanbulda, iç sofanın, her iki bölüme birden ait olduğu tipe çok tesadüf edilir. Bu tipte, iç sofa merdivensizdir, ve iki tarafında merdivenler ve yan sofalar vardır.

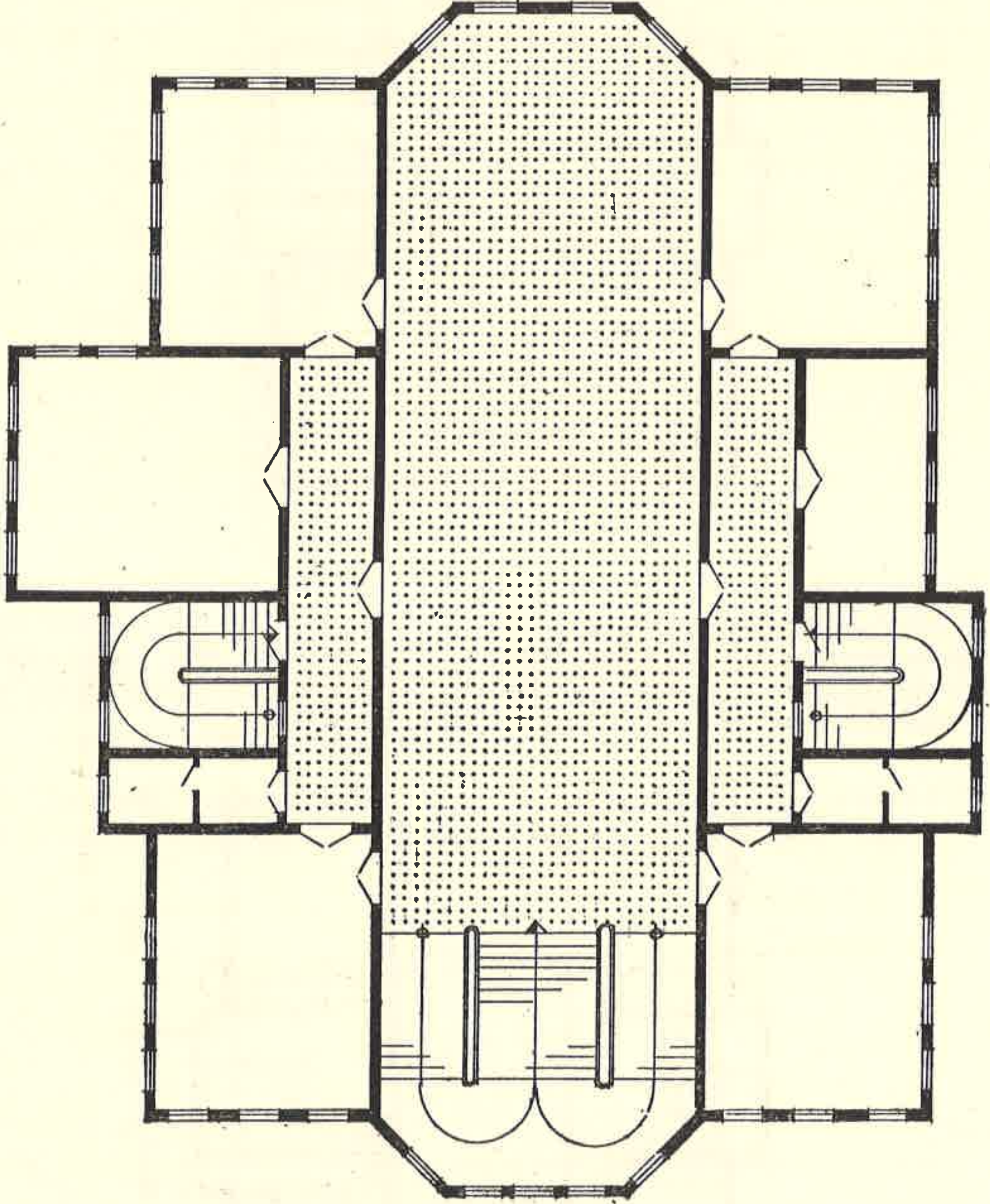
Misal 219 — İstanbulda, Topkapı caddesinde, Hamam odaları civarında bulunan ve II nci Mahmut yapısı olan evde iç sofanın iki tarafındaki oda dizilerinin ortasında sofaya çıkan merdivenler vardır. Bu suretle sofa her iki kısım için kullanılabilecek bir hale sokulmuştur. Uzun sofanın pencereli yüzleri hafifçe kavisli yapılmıştır.

Misal 220 — Vefada bulunan bu evde iç sofa ikiye bölünmüş ve her iki kısım tarafından müştereken kullanılmaktadır. Her ayrı bölümün kendi merdiveni, helası ve odası vardır. Plân tamamen simetriktir. Bina Ondokuzuncu yüzyıl ortalarına aittir. Bu devirden itibaren müşterek sofalı ve simetrik plân tipi çok kullanılmağa başlanmıştır. İlerde görülecek misallerde aynı tipin daha büyük mikyastaki inkişafları vardır.

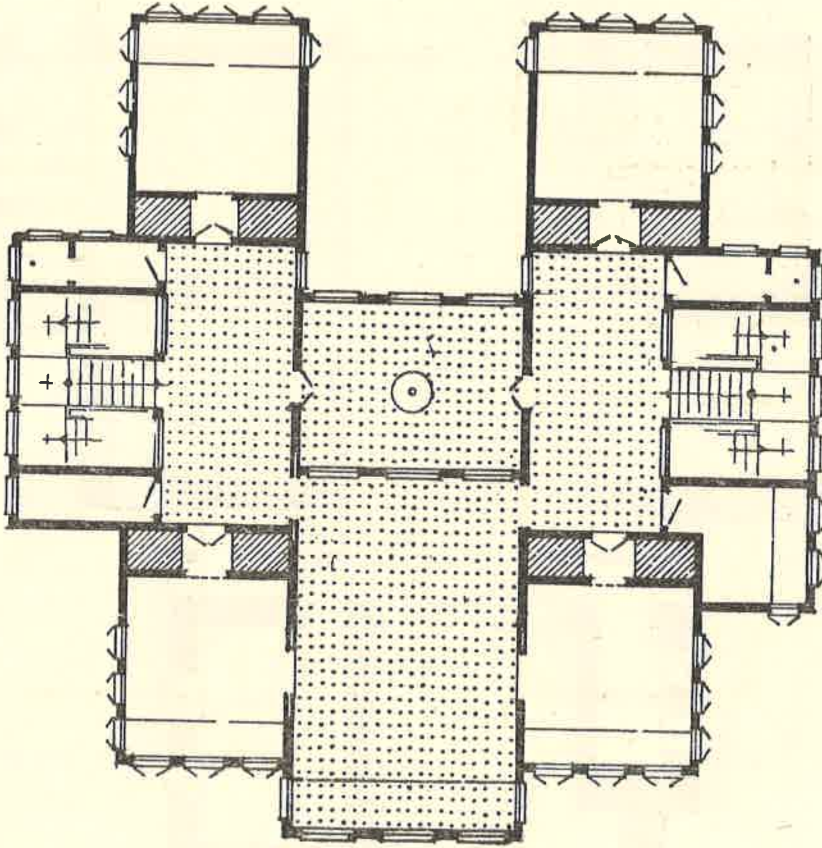
Misal 221 — Üsküdarda, Nuh kuyusu caddesinde, 19 uncu yüzyıl ortaları yapısı, Aptullah efendi evinde, aynı usul ile bölüm yapılmıştır. Her bölümün bağçe ve cadde tarafında birer odası, kendi merdiveni ve helâsı vardır. Orta sofanın her iki kısma da tahsis edilebileceği, iki yanındaki kapılardan anlaşılıyor. Plân gayet muntazam ve tipin ideal bir numunesidir.

Misal : 222 — Büyük çamlıca da Yusuf İzzeddin efendi köşkü plânı ortadaki müşterek sofası, ve onun iki yanındaki koridorları, ve her kısma ait merdivenleriyle, mevzubahis tipi iyi ifade etmektedir. Ancak, yan sofalar henüz inkişaf etmemiş, ve koridor şeklindedir. Büyük sofanın da kendine ait bir merdiveni olması, bu plânın başlıca hususiyetlerinden biridir.

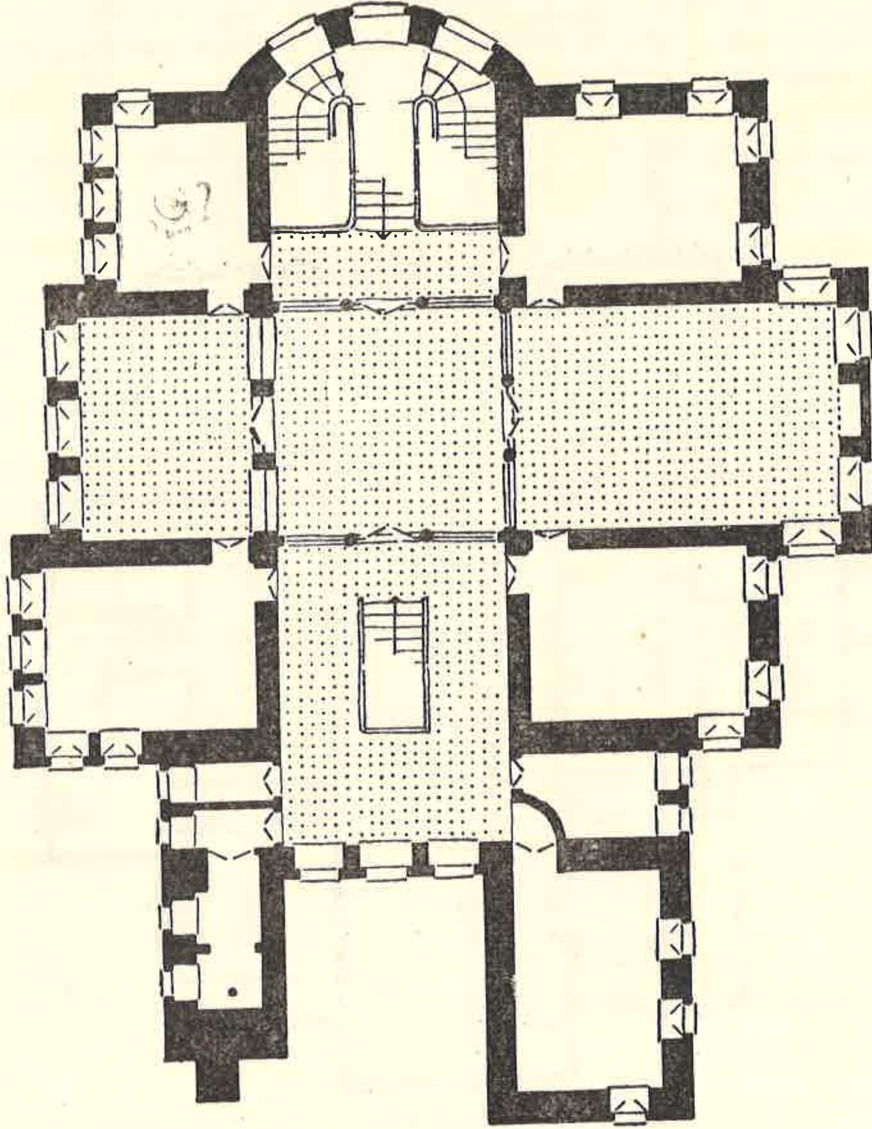
Sofanın uzunluğu bütün bina boyunca imtidat etmekte, ve merdiven mahalli ile beraber 31 metreyi mütecavizdir. Köşk 19 uncu yüzyıl başlarında inşa edilmiş isede, sonradan mühimce tadilât geçirmiştir. Esas merdiven de genişliği ve rahatlığı ile dikkati çekmektedir. Her bölümün üç odası ve birer helası vardır.

Yan sofaların büyümesiyle plân bu karakteristik durumunu daha vazıh bir surette, ifade eder. Bu suretle elde edilen plânlarda biri ortada, ikisi yanlarda olmak üzere üç sofa kullanılmıştır. Çubuklu ve Çengelköydeki evlerin plânları (Misal 223 — 226) bu durumu açık bir şekilde gösterirler. Her iki plân da tamamiyle simetriktir. Suphi paşa konağında ise, sofa orta sofa tipindedir. (Misal 224) Fakat sofanın iki tarafındaki merdiven sofaları şekil ve ebad bakımından birbirinden farklıdır. Aynı usulün beyzi iç sofaya tatbik edildiğini Hasip paşa yalısında (Misal 225) görebiliriz. Burada kullanılan ölçü çok daha büyük olduğundan ortadaki sofanın iki yanına ikişer sofa ve bunların arasında birer merdiven sofası yer almıştır.

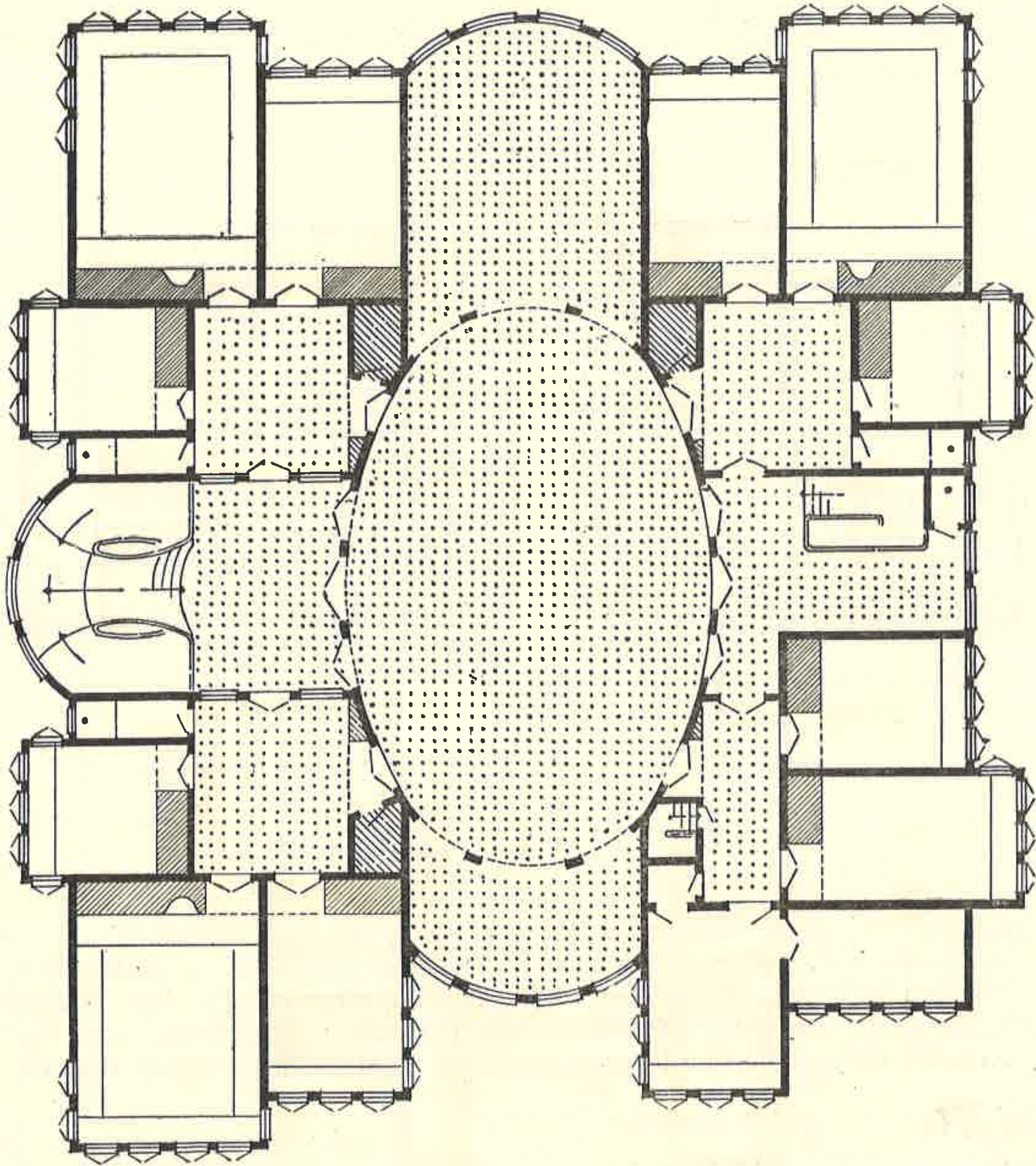

Misal 223 — Çengelköyde Havuzbaşında Fıstıklı sokağında 19 uncu yüzyıl ikinci yarısından kalma, Seniha Sultan köşkü aynı taksimatlıdır. Yalnız, orta sofa iki kısma bölünmüş, yani sofanın bir kısmı orta salona terkedilmiştir. Orta sofanın havuzlu kısmının mihveri üzerinde, iki taraftaki bölümlere ait olan yan sofalar, merdivenler ve ikişer oda ile tali yerler vardır. Plân çok muntazam ve hemen hemen simetrik ve mevzu bahs tipin ideal bir numunesidir.

Müşterek sofalı tipte olmakla beraber, sofaları orta sofa şeklinde olan aşağıdaki iki misalin bu arada gösterilmesi faideli görülmüştür. Bu iki misalin birinde orta sofa kare, diğerinde beyzidir.

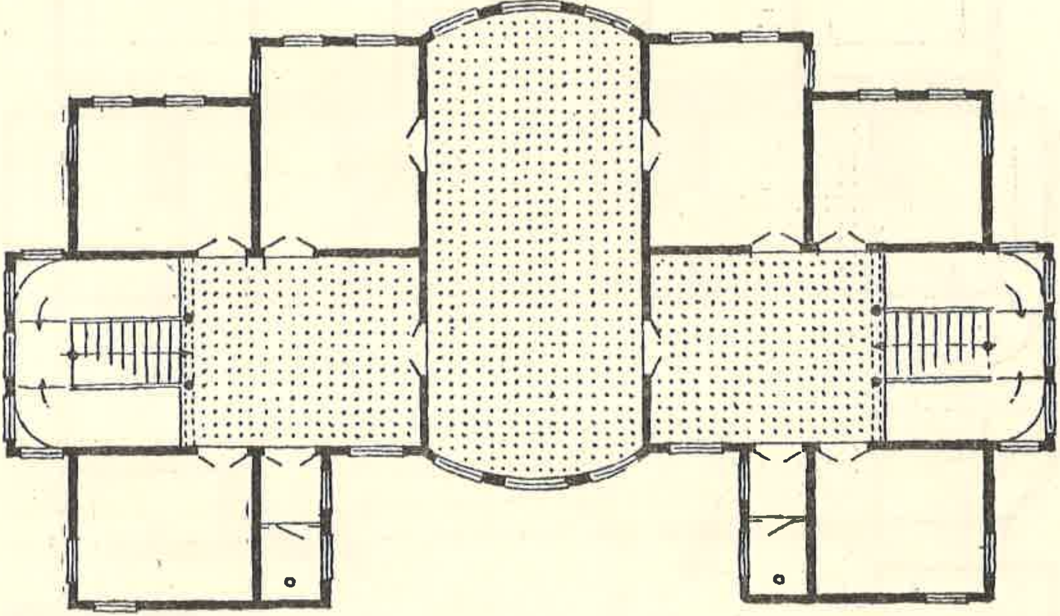

Misal 224 — İstanbulda, Horhor caddesinde, geçen yüzyıl ortalarına ait bir yapı olan, Suphi Paşa konağının dört köşesinde, büyük odalar, ortasında sofa, sofanın da dört istikamette ilâveleri vardır. Bu ilâveler, sokak ve bağçe tarafında aynı genişlikte eyvan - sofalar, yan taraflarda esas merdiven ve iç bölümün sofasiyle merdivenidir. Sofa tamamiyle murab baidir. Dıvarlar direklik arasında yukarıya sürülür came şeklkânindedir. Sokak cephesinin dişli olması, arsanın çarpukluğunu katlarda izale etmek için yapılmış çıkmalardan ileri geliyor.

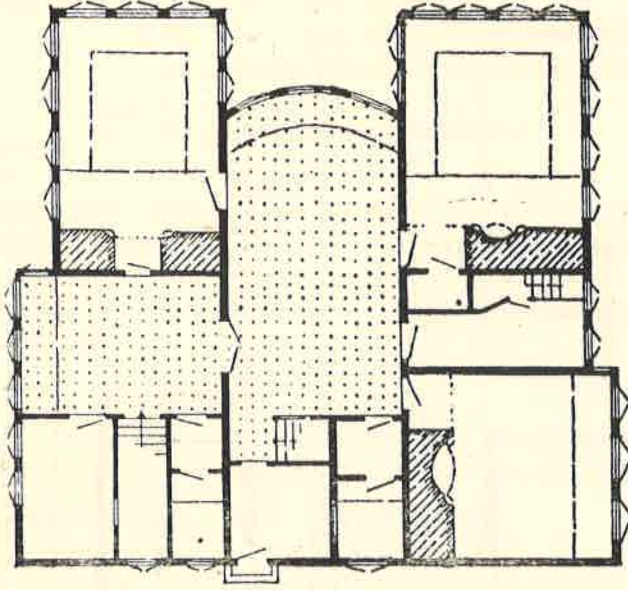
Misal 225 — Beylerbeyinde Yalı boyu caddesinde, ilk yapılışı II Mahmud devrine tesadüf eden Hasip Paşa yalısının hususiyeti, sofanın dört tarafında, dört daire yapılmış olmasındadır. Her iki daire, sofanın birer tarafına dizilmiş, biri Boğaz, diğeri bağçe tarafında yer almış ve aralarına biri büyük, diğeri daha küçük olmak üzere, birer merdiven getirilmiştir. Her dairenin Boğaz ve bahçe tarafında ikişer odası mevcuttur. Gayet büyük olan sofanın iki tarafında, uzun mihveri üzerine eyvanlar yapılmıştır. Bu eyvanların dış yüzleri, sofa münhanisine muvazi olarak kavisli yapılmıştır. Büyük merdiven yerinin dış dıvarında da aynı kavis tatbik edilmiştir. Sofa yan kapıları ile iki tarafındaki dairelere bağlanmakta ve böylece bunların her birine tahsis edilebilecek durumdadır. Yüklük, sedir ve kapaklar sonradan yapılan tamir esnasında kaldırılmıştır.

Son olarak görülecek misalde, yan sofalar azami derecede büyümüş, ve plân adeta üç sofalı olmuştur. Ona mukabil evin ortasındaki müşterek sofa, sofalık karakterini kaybederek daha ziyade bir merkezi salon haline gelmiştir.

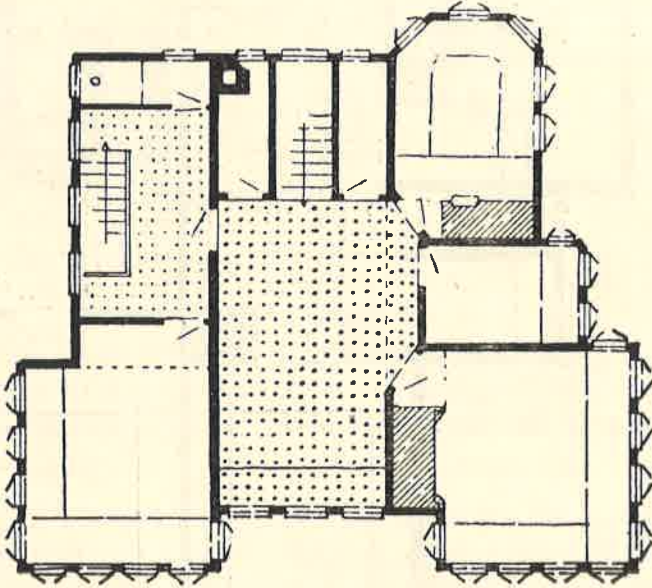

Misal 226 — Çubukluda Halil Ethem Eldem yalısında, müşterek sofanın iki dış yüzü kavisli çıkmalıdır. Sofanın iki tarafında iki bölüme ait yan sofalar, ve ortadan direklerle ayrılmış merdivenler vardır. Her bölümün ikisi deniz tarafında, biri kara tarafında olmak üzere üçer odası ve bir aptesthanesi vardır. Orta sofanın iki tarafındaki ikişer kapısı, bölümleri sofaya bağlamaktadır. Plân son derece muntazam ve tamamiyle simetriktir.

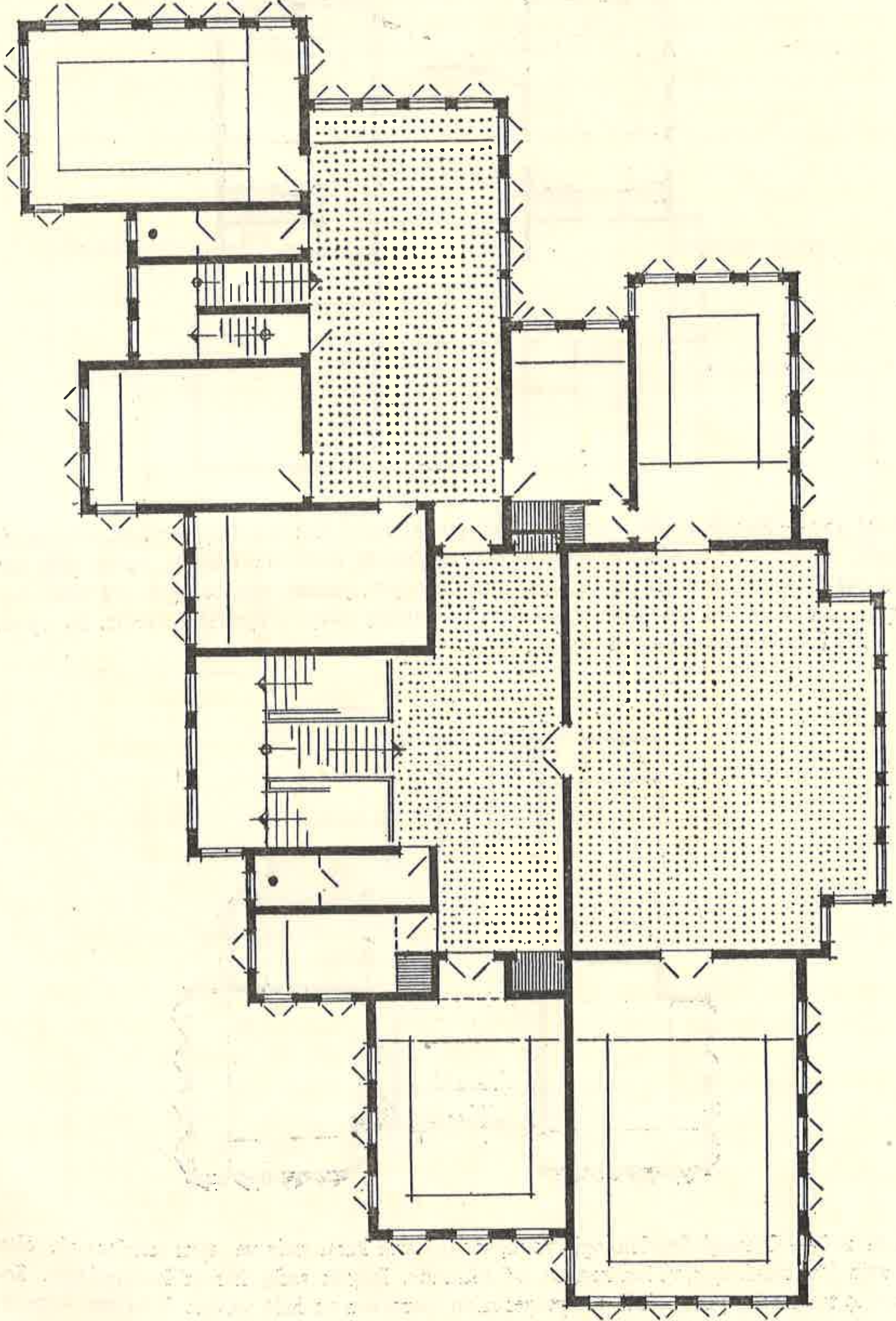
İki bölümlü, iki sofalı plân tipinde her bölümün kendine ait sofası vardır. Yani iki sofalı plân imtizaç etmiş ve iki sofalı bir plân meydana gelmiştir. Bu tipteki plân henüz bitişik iki ev karakterini taşımaz. Zira bölümlerden biri (ekseriya haremlik) diğerine büyüklüğü bakımından faiktir. Bu kısmın sofası (iç sofa) plân kompozisyonunun merkez sikletini teşkil eder, yani evin ortasındadır. Küçük bölümün sofası bu vaziyette dış sofa şeklinde yapılmak mecburiyetindedir. İki sofa arasında ekseriya doğrudan doğruya irtibat vardır. Büyük sofa cephenin takriben ortasına yakın bir yerini işgal eder ve böylece evin dışından iki bölümlü olduğu anlaşılmaz. Bu tip daha ziyade küçük plânlı evlerde kullanılabilirsede, Allahverdi yalısında olduğu gibi, (Misal 229) büyük mikyasta tatbik edildiği de vardır. Fakat bu halde odaların sayısından ziyade boylarının büyük tutulmasiyle matlup vüsat elde edilmiştir.

Misal 227 — Kasımpaşada, Şeyh Veli sokağında, Hacı Hüseyin Paşa evinde, sofanın dibinde, asimetrik bir tarzda, merdiven ve helâ vardır. Ev iki bölümlü ise de, bölüm plân üzerine fazla tesir etmemiştir. Evin sağır tarafı, seviyesi yüksek olan sokağın doğrudan doğruya üstündedir. İki köşe odanın kuvvetli çıkıntıları, sofayı çerçevelemektedir. Ev 19 uncu yüzyıl başlarında inşa edilmiştir.

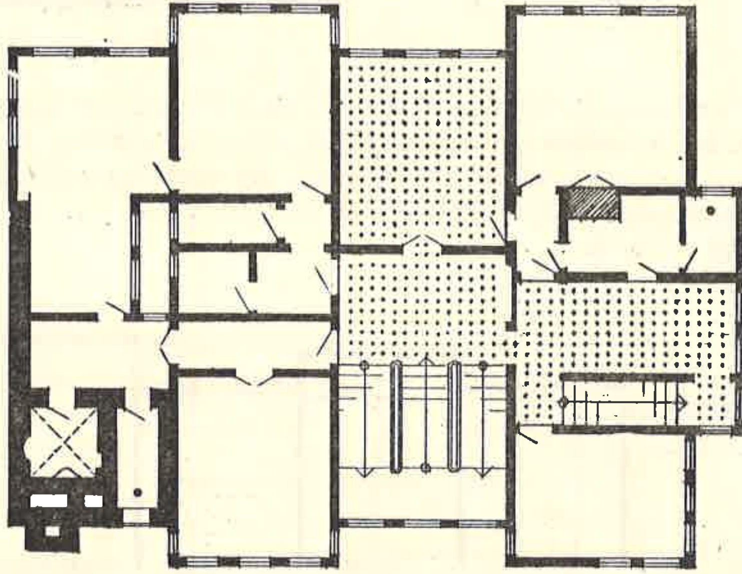

Misal 228 — Cihangirde, Cihangir yokuşunda, Cami karşısında ve aynı senelere ait olan bu evin dört tarafı açık, ve her katı iki bölümlüdür. Büyük sofa, harem kısmındadır. Sofanın iç tarafında aynı şekilde ortaya getirilen merdiven ve helâ vardır. Odaların kapıları köşeden açıldığı için, sofanın bir yanında, yarım altı köşe bir eki olmuştur. Sofa manzaraya müteveccih ve merdiven sokak tarafındadır.

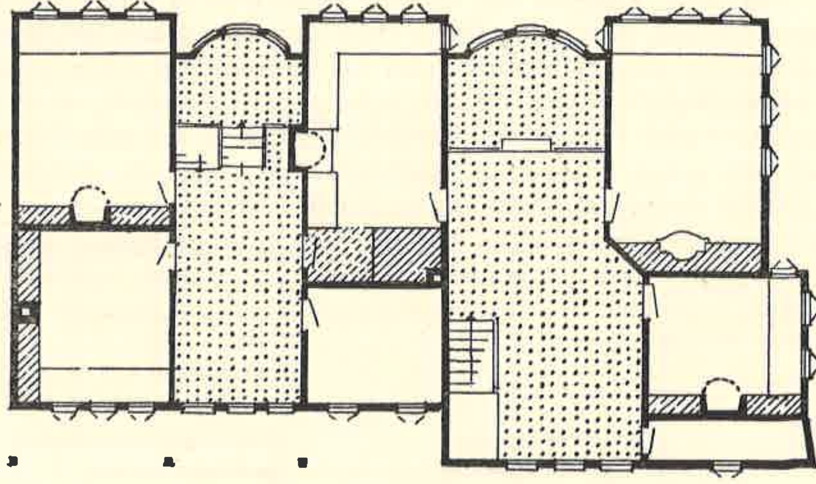
Misal 229 — Yeniköyde Allahverdi yalısı

Misal 229 — Yeniköyde, Kalender yolu üzerinde bulunan ve 19 uncu yüzyıl başlarına ait olan Allahverdi alısında, ekleme olan harem kısmı ilâvesini nazarı itibare almıyacak olursak, plânın Serencebey yokuşundaki evin plânı ile olan benzerliği gözümüze çarpar. Merdiven yeri, yalının büyüklüğü ve azametiyle mütenasip bir ebaddadır, ve iki yanında helâ ve küçük odalar vardır. Sofa da gayet büyük ve bir dıvar ile iki kısma bölünmüştür. Aynı sofa ise, alt katta sadece direklik ile bölünmüştür. Bağçe tarafında sofanın dokuz penceresi, ve bir çıkması vardır. Yalı dar cephesini Boğaza çevirmiş, geniş cephesi yan bağçeye baktığından, sofanın da pencereleri bu bağçeye, yani Kalender isikametine nazırdır. Bu, daha ziyade dar yerlere uyan tertibin, arsanın genişliğine rağmen, burada da tatbik edilmiş olması, ancak iki bölüm de denize nazır genişçe bağçe sahası ayırmak lûzumu ile izah edilebilir.

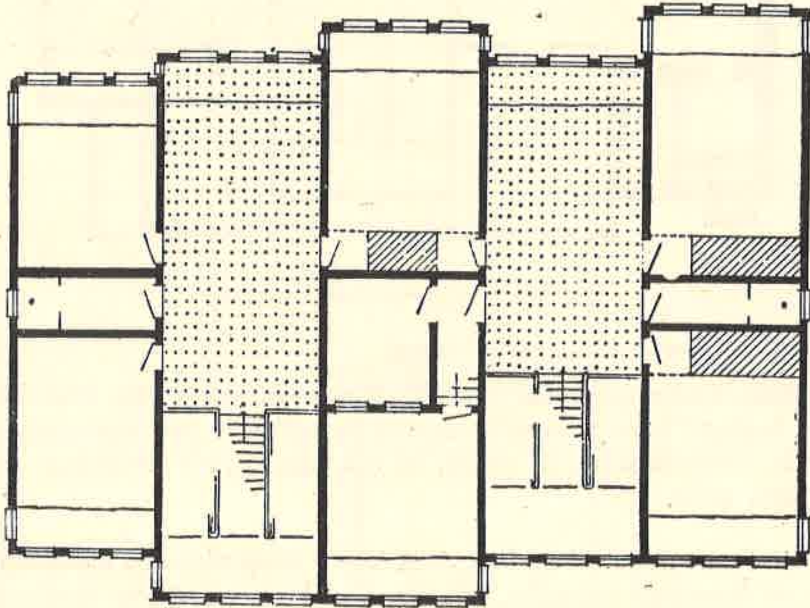

Misal 230 — Hacı Kadın sokağında Şeyh Ali Hidayet Konağı plânı, iki bölümlü olmakla beraber, bu keyfiyet dışarıya aksettirilmemiş, ve cephede ifade edilmemiştir. Esas sofa plânın ortasında, Selâmlık sofası ise yanda, ve çok daha tali bir durumdadır. Bina 19 ncu yüzyıl ilk yarısına aittir.

İki paralel iç sofalı plânlar daha büyük konpozisyolara mahsustur. Bu plânlarda sofalar, ve dolayısiyle bölümler, takrıben aynı kıymetve ebatta tutulmuştur. Sofaların arasında kalan kısımlar, tipin en küçük misallerinde, cephede bir oda genişliğindedir. Bu kısımlar ekseriya her iki bölüm tarafından da kullanılabilecek şekilde tertiplenmiştir. Bunu teminen burada bulunan bazı odaların her iki tarafa açılan kapuları vardır. Böylece bu odaları ihtiyaca göre harem veya selâmlığa katmak kabildir. (Misal 232 — 233) Cephelerde evin iki sofalı olduğu bariz bir surette ifade edilmiştir. Sofaların pencereleri cephenin oda sıraları arasında büyük boyları ve ekseriya kapaksız vaziyetleriyle ayrılırlar.

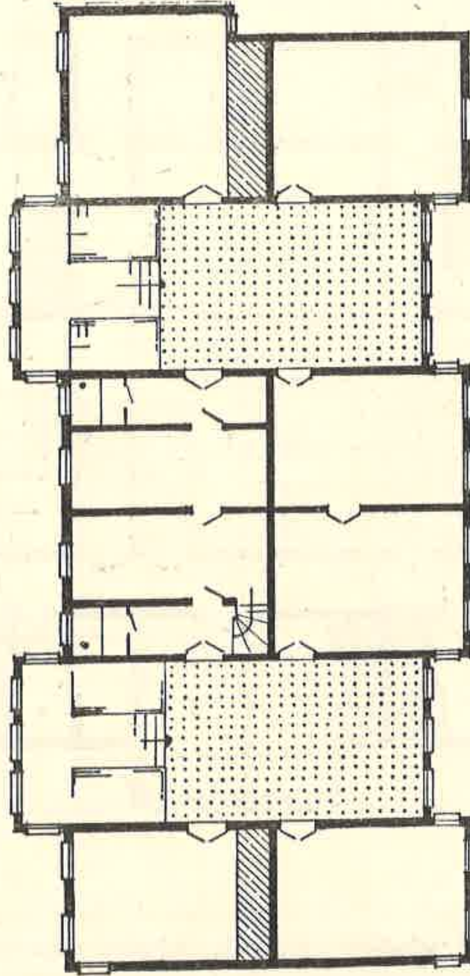
Misal 231 — Merzifonda, Hacı Hasan Mahallesi, Hacı Filcizade sokağında, Bay Tevfik Gündüz evinde, her iki sofanın da sokak tarafında kademe ile ayrılmış ç kmalı sekilikleri vardır. Merdivenler sofanın içindedir. Her bölümde, dış sırada ikişer oda yapılmıştır. Orta sıranın bir odası bir kısma, cadde tarafındaki de iki tarafa verilm ş ir. Ev, 19 uncu yüzyıl başlarında inşa edilmiştir.

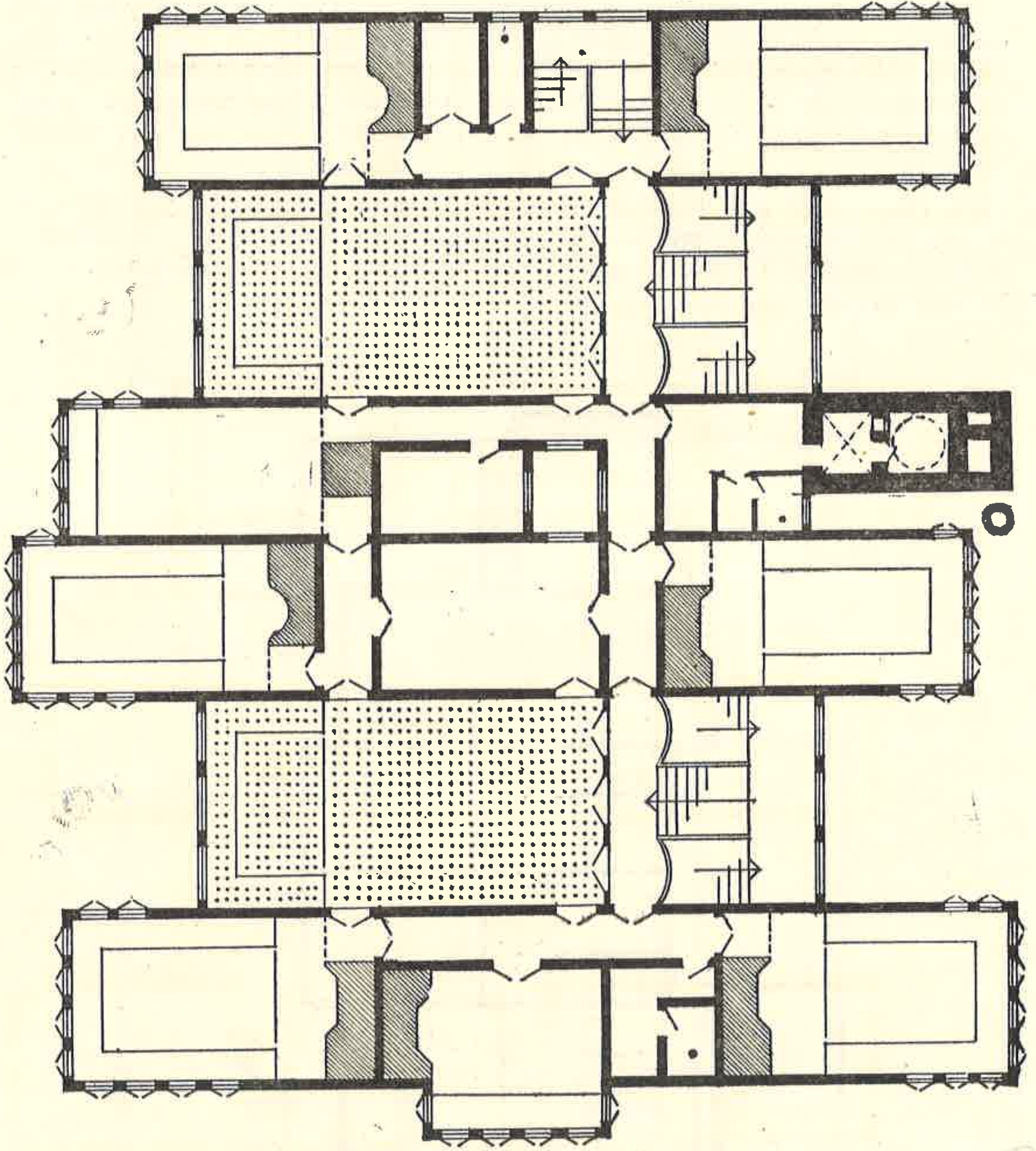
Misal 232 — Beyazıdda, Nişanca mahallesinde Baltaban yokuşundaki bir son devir konağının plânı aynı tiptedir. Yalnız bu evde mevzu bahs taksimat daha muntazam bir şekilde tatbik edilmiştir. İki sofanın da merdivenleri içlerindedir. Dış oda sıraları iki odalı ve aptesthanelidir. Orta sırada, cadde tarafında iki tarafa kapısı olan bir oda vardır. Cadde tarafındaki kademeli çıkmalar arsanın caddeye nazaran çarpık olmasından ileri gelmiştir.

Bazan plân iki evin bitişmesiyle vücud bulur ve her iki kısım birbirine yakın tiptedir. Böylece cephenin orta kısmında bir yerine iki oda genişliği yer alır (Misal 234 — 235) Daha büyük kompozisyonlarda birbirine muttasıl iki plânın arasında, her iki kısma ait olmak üzere odalar ilâve edilmiştir. (Misal 236) Bu müşterek odalar, bilhassa, cephe ortasında büyük bir salon bulunduğu zaman, mimari bakımından da kuvvetle ifade edilirler. (Misal 237).

Cephe ortasını işgal eden bu - salon, plân kompozisyonunda mühim bir yer işgal eder, ve şekli ve büyüklüğüyle tebarüz ettirilir. Bu salon Saraylarda mabeyn veya merasim dairesi olarak kullanılır. Eski Çırağan ve Yeni Dolmabağçe Saraylarında, bu kısım ayrı bir bina şeklinde ifade edilmiştir. (Şekil 28, 29 Sahifa 151).

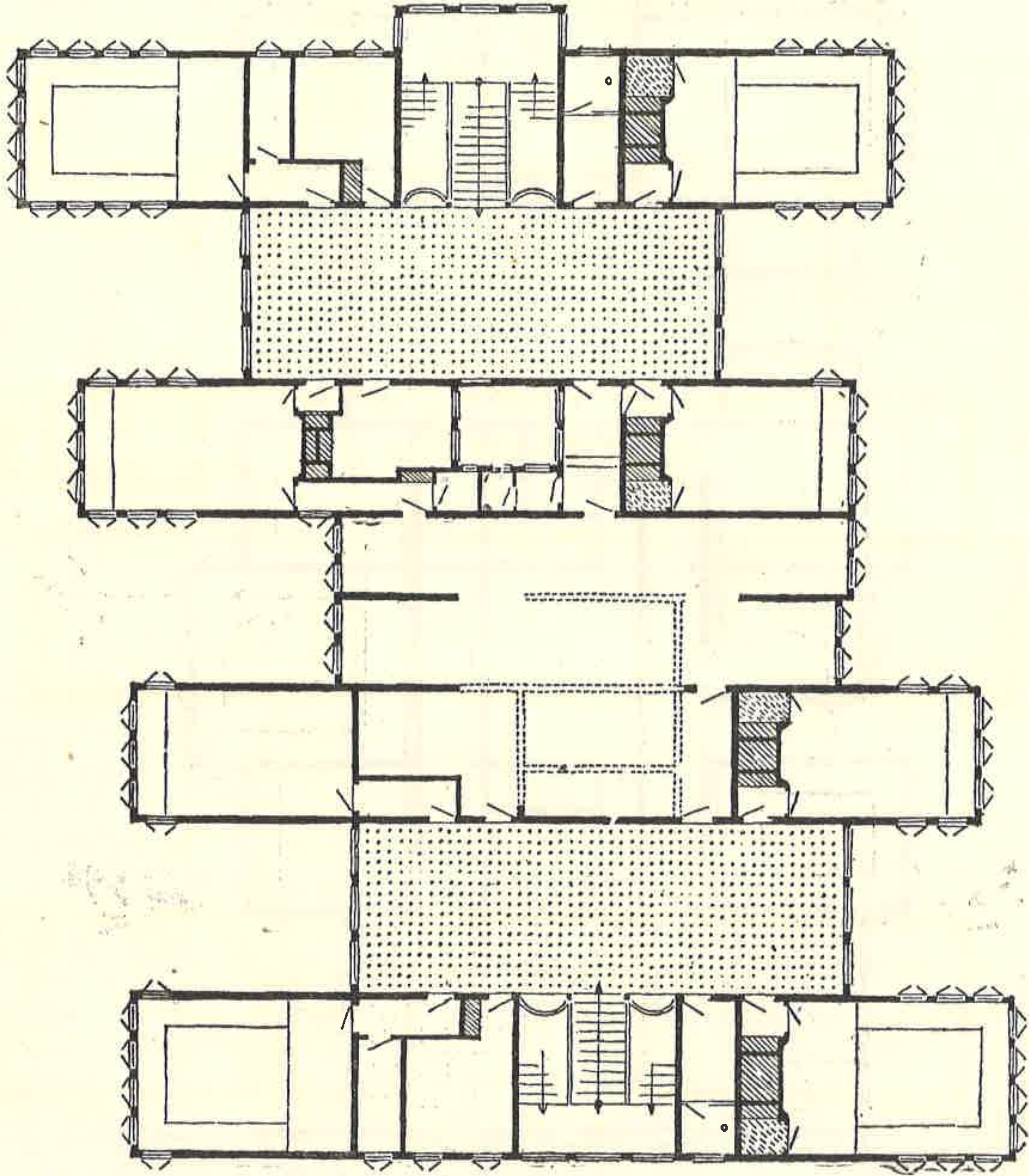

Misal 233 — Büyükadada, Sitara evlerindeki iki bölüm, birbirinin hemen hemen aynıdır. Yani iç merdivenli sofa, dış sıradaki iki oda, iç sıradaki tek oda, ve ortadaki helâlar her iki kısımda da aynen mevcuddur. İki kısım arasındaki irtibat, iç odaların arasına kapı açılmak suretiyle elde edilmiştir. Plân gayet muntazam ve tipiktir.

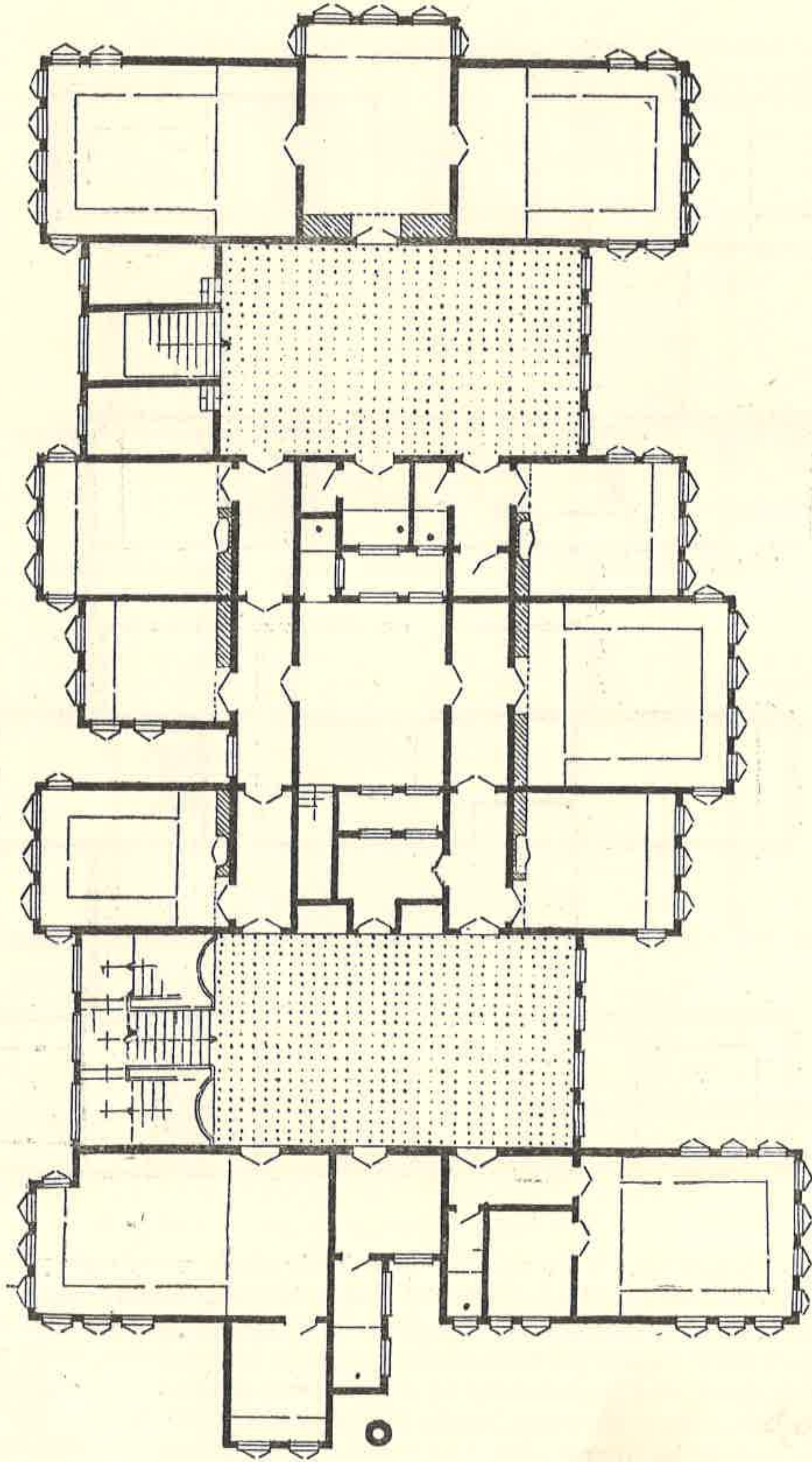

Misal : 234 — Murat Paşa mahallesi Sofularda bulunan 1800 senelerine ait bu konağın plânı müstakil iki bölümün birleşmesiyle vücut bulmuştur. Her iki bölümün de sofaları aynı büyüklük ve vaziyettedir. Bölümler arasındaki irtibat, dahili koridor vasıtasiyle temin edilmiştir. Bölümler cepheleri bakımından takriben ayni genişliktedir, ve her birinin ortasındaki sofa, geniş pencereleriyle dışarıya karşı da ifade edilmiş bulunmaktadır.

Sokak cephesinde dört oda bulunmasına mukabil bağçe tarafında odaların biri yerine hamam kaim olmuştur. Odaların cephe yüzüne nazaran çok çıkıntılı olmaları, cepheyi çok hareketli bir hale getirmiştir.

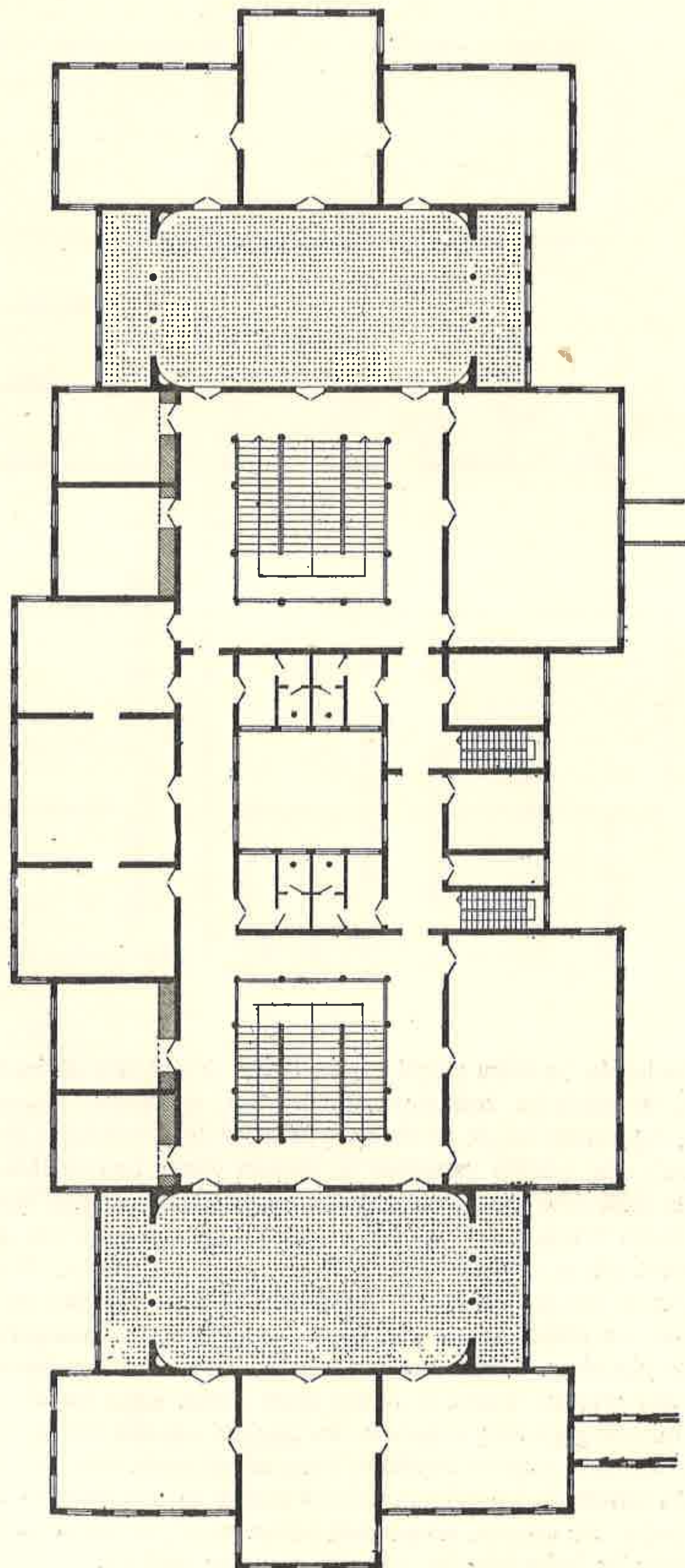

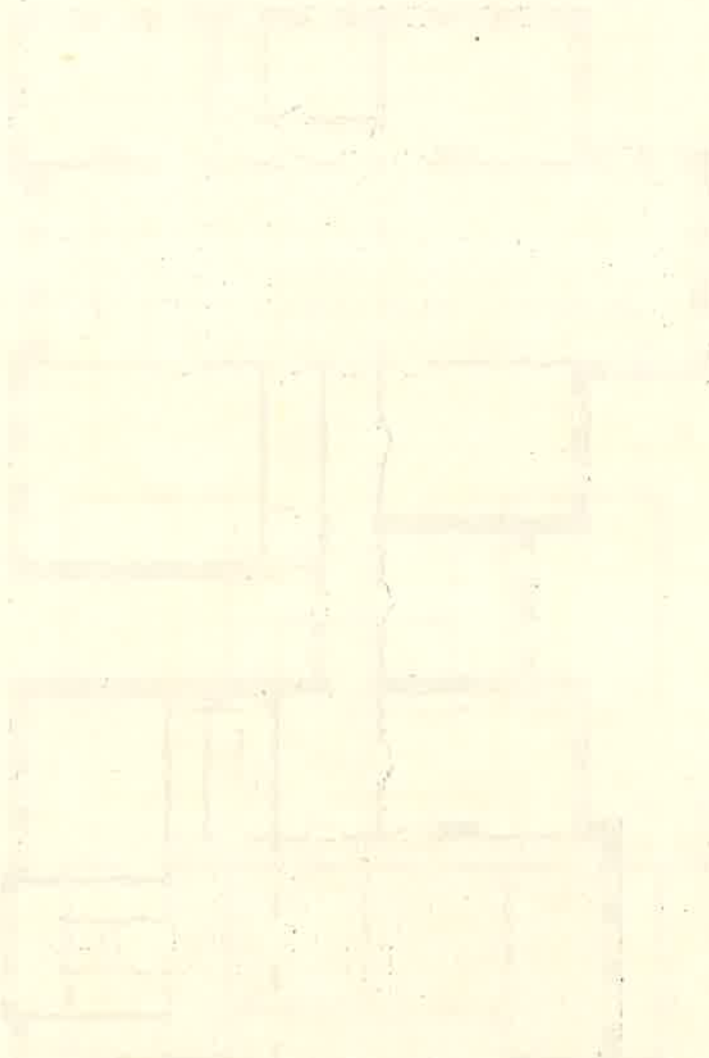
Misal 235 — Çengelköyde, Yalıboyu caddesinde, körfez içinde, ve 19 uncu yüzyıl yapısı olan bu yalıda iki bölüm birbirine tamamiyle müsavi olmamakla beraber, ana hatları ayrıdır. Bölümlerden biri, tamamiyle bozulmuş olduğu için, oda taksimatını ve merdiven yerlerini kat'i olarak tespit etmek kabil olmamıştır. Plânın en karakteristik tarafı, gerek deniz tarafında, gerek bağçe tarafında iç ve dış oda sıralarının sofa yüzlerine nazaran çok ilerlemesidir. Odaların bu derece öne atılmasına mukabil, pencereleri sofa hizasına kadar açılmamış, binanaleyh, keyfiyetten odalara hava vermek için tamamen istifade edilememiştir. Yalının oda sıraları mail bir hattı takiben kaydırılmış ve kademelendirilmiştir. Bu da arsanın sahile nazaran çarpık ifraz edilmiş olmasından ileri gelmiştir.

Misal 236 — Kanlıcada Saffet Paşa Yalısı.

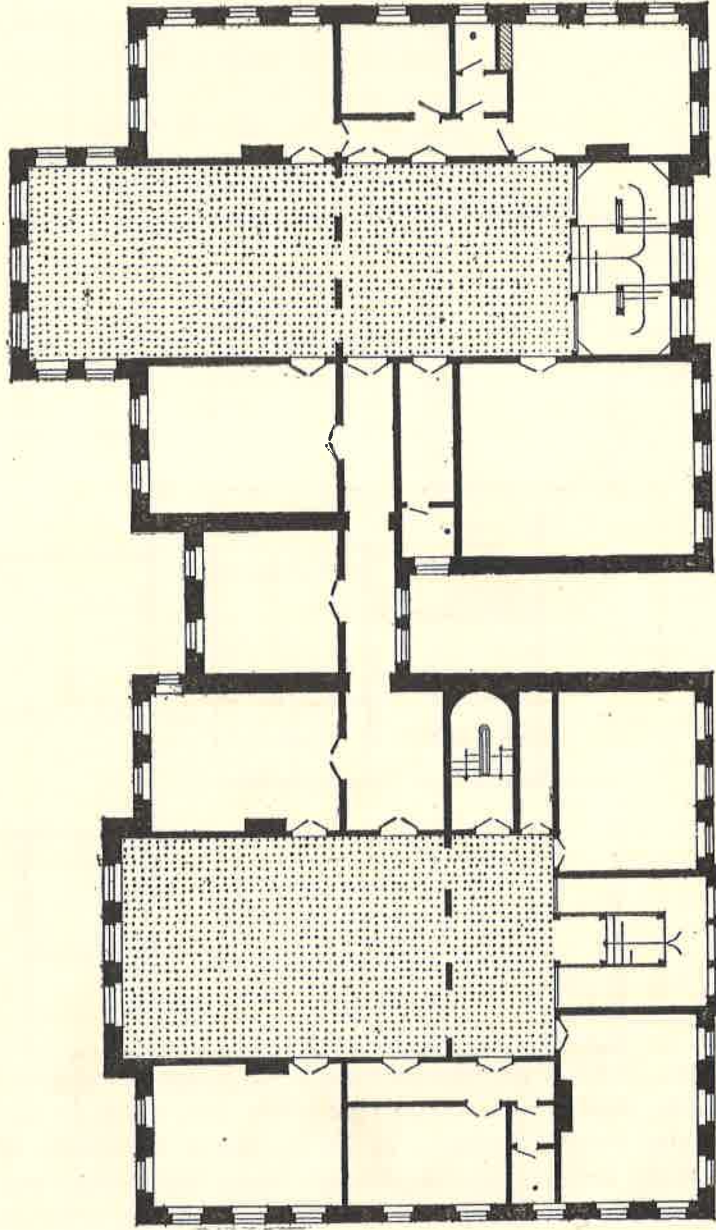
Misal 236 — Kanlıcada, 19 uncu yüzyıl yapısı, Saffet Paşa yalısı da bu tipin bir numunesidir. Sofalar, iki bölümün ortalarındadır. Birinin merdiveni tamamiyle açıkta ve sofanın ucunda, diğerininki ise iki tarafından yüklükler ile çevrilmiştir. Her bölümün tipik plânında iki taraflı sıra odaları tamamen ve eksiksiz olarak mevcut iken, iki bölüm arasına bir sıra oda daha ilâve edilmiştir. Evin ortasında kalan kısımlar aydınlık aralıklarından ışık alırlar ve iki bölüm arasında irtibat vazifesini görürler. Bu son derece muntazam ve nispeten serbest plânın iki hususiyeti üzerinde durmak lâzımdır. Birincisi, iki sofayı birbirine bağlayan iki koridordur. Büyük ev plânlarında, bu koridorlara sık sık tesadüf edeceğiz. Koridorlar bu plânda çok muntazam ve kırılmamış istikametlerdedir, fakat ara kapılardan dolayı yüklükten bozma karakterlerini ifşa ederler. İkinci hususiyet, iki bölüm arasındaki orta oda sırasının başına ve denize nazır olmak üzere büyük ve çıkmalı, yani cepheye hakim bir oda getirilmiş olmasıdır. Bu merkezi salonun her iki bölüm ile irtibatı temin edilmiştir. Bu salon plân ve büyüklük bakımından henüz fazla inkişaf etmiş vaziyette değildir. Başka misallerde bu salonun evin en mühim elemanlarından birini teşkil edeceğine şahit olacağız. Bu salonun arkasındaki sofaya benziyen mahal bir dahili servis yeridir. Burada dolaplar bulundurulur, icabında cariyeler yatırılır.

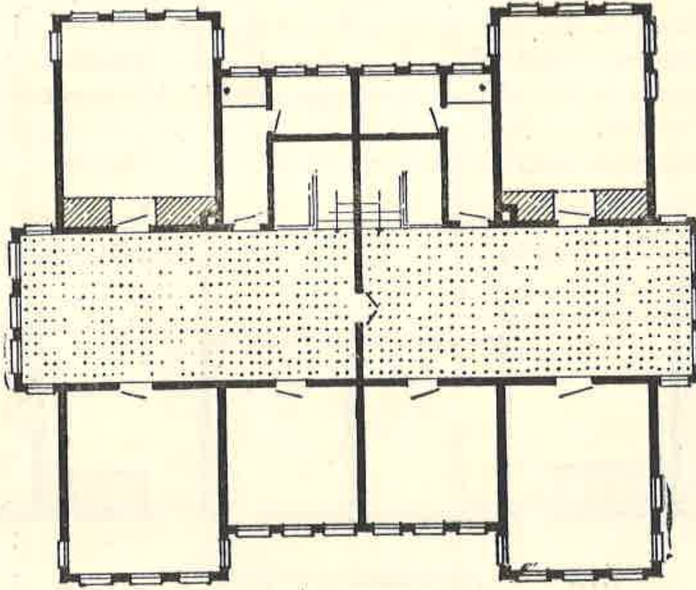
Misal 237 — Bebekte, Halim Paşa yalısı bu tipin büyük mikyasta tatbik edilmiş bir numunesidir. Kara ve deniz tarafına nazır olan iki geniş sofa üçer odalık dış oda dizileri ile müteaddit odalı iç dizileri birbirinden ayırır. İç oda dizilerinin kapıları bu iki sofayı birbirine bağlayan iki koridor üzerine açılır. Koridorlar, sofaya bağlandıkları yerlerde, merdivenin etrafında birer galeri vaziyetine girerler. Bu galeriler üzerine açılan odaların muayyen ev bölümlerine aidiyeti bu suretle tespit edilmiş iken, koridor üzerine açılan büyük orta oda her iki ev kısmına da ait olabilir. Evin asıl hususiyeti, yukardan ziya alan merdivenlerindedir. Her ne kadar bu usul daha evvelden bir kaç yerde tatbik edilmiş ise de, daima istisnaidir. Bu merdivenlerin şekli üzerinde mimar Charles Garnier'nin her halde fazla tesiri mevcut olsa gerektir. Diğer kısımlarında çok muvazeneli olan bu plânda, merdiven yerlerinin bu kadar mübalâğalı yapılmış olmasının sebebini belki de yalnız Garnier'nin yapıdaki iştirakinde aramak lâzımdır.

İki bölüm iki ayrı ev şeklinde de tebarüz ettirilmiş olabilir. O zaman elde edilen plân, çifte konak veya saray tarzındadır. İki bölümü birbirine birleştiren kısım mabeyin odaları, veya bir irtibat koridoru ile işgal edilebilir.

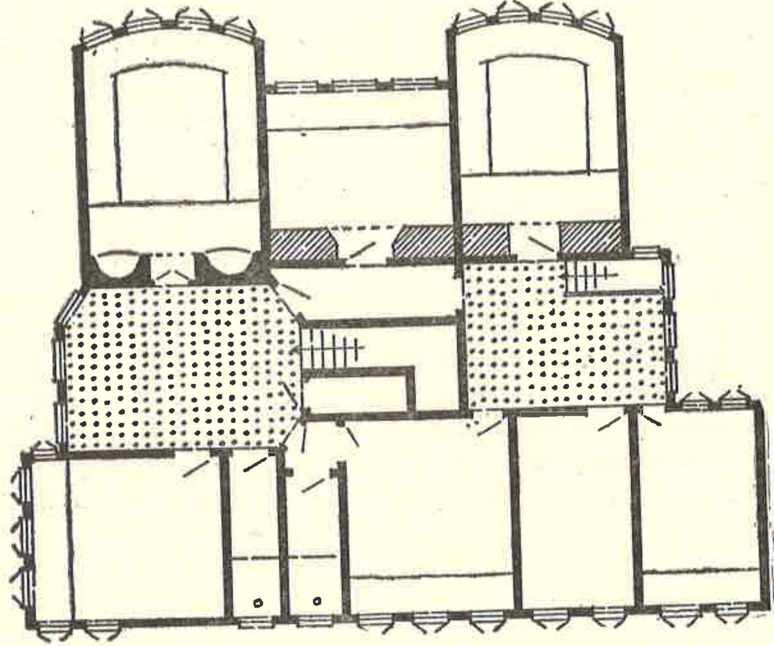
Misal 238 — İstanbulda, Rüstempaşa mahallesinde, Kantarcılar caddesinde, Ethem paşa konağının iki bölümü iç sofalarıyle, ayrı ayrı evler şeklinde tebarüz ettirilmiştir. Her bölümün kendi merdiveni vardır. İki bölümü birbirine bağlayan kısım, plânda olduğu gibi, cephelerde de ifade edilmiştir. Bu bakımdan, bu plân kendine mahsus bir tip teşkil etmekte, ve yukarda yazılı esasa ait bir numune olarak kabul edilebilmektedir.

Aynı istikamette iki sofalı plan tipi : İç sofalı planlarda, bölümlerin sofaları, birbirine paralel bir şekilde yer alabildikleri gibi, aynı istikamette veya mihverde de bulunabilirler. Bu tertibin en sade tipi, sofaların dar iç yüzlerile birbirine muttasıl oldukları tiptir. (Misal 240) Bu vaziyette uzun sofa, sadece bi bölme ile ikiye bölünmüştür. Fakat sofa diplerine merdıven veya başka tali mahallerin yer almasıyle, sofalar biribirinden ayrılır, ve bitişik durumları ortadan kalkar. Bu vaziyet aradaki merdiven ve tali mahallerin büyümesi, ve fazla yer almasıyle daha bariz bir surette ifade edilir. O kadarki, sofalar nihayette birbirinden çok büyük mesafeler ile ayrılmış duruma girerler. Bu tiplerde sofaların arasındaki odaların arkasınd. koridorlar yapılır, ve bunlar planın uzaması nisbetinde, uzar ve ehemmiyet kazanır. Sofalar esas cepheye nazır değildir, ve pencereleri yan cephelere bakar. Aynı zamanda esas cephe tamamiyle oda sıraları için serbest kalmış olur. Tabiidirki, bu tipte sofa eski ehemmiyetini bir dereceye kadar kaybeder. Bazen iki sofa, tamamiyle aynı genişlikte ve istikamette olur. O zaman, iki sofadan ziyade bölünmüş tek sofa şekli ile karşılaşmış oluruz.

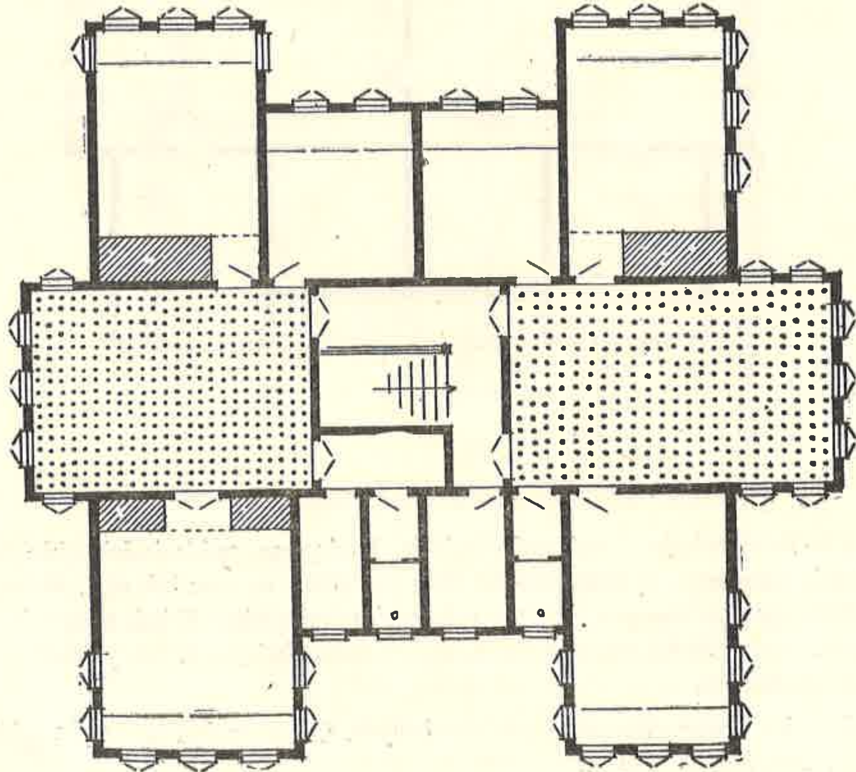

Misal 239 — Büyükadada, Cami mahallesinde, Kadıyoran caddesindeki çifte evlerin plânları birbirinin tamamiyle aynıdır. Sofalar aynı genişlikte ve uzunluktadır. Binaenaleyh, yalnız bir bölme ile ayrılmış yekpare bir sofa vaziyetindedirler. Sokak tarafında bölümlerin birer odaları vardır. Merdivenler sofanın haricindedir. Müşterek oda yoktur. Plân çok tertipli ve muntazamdır.

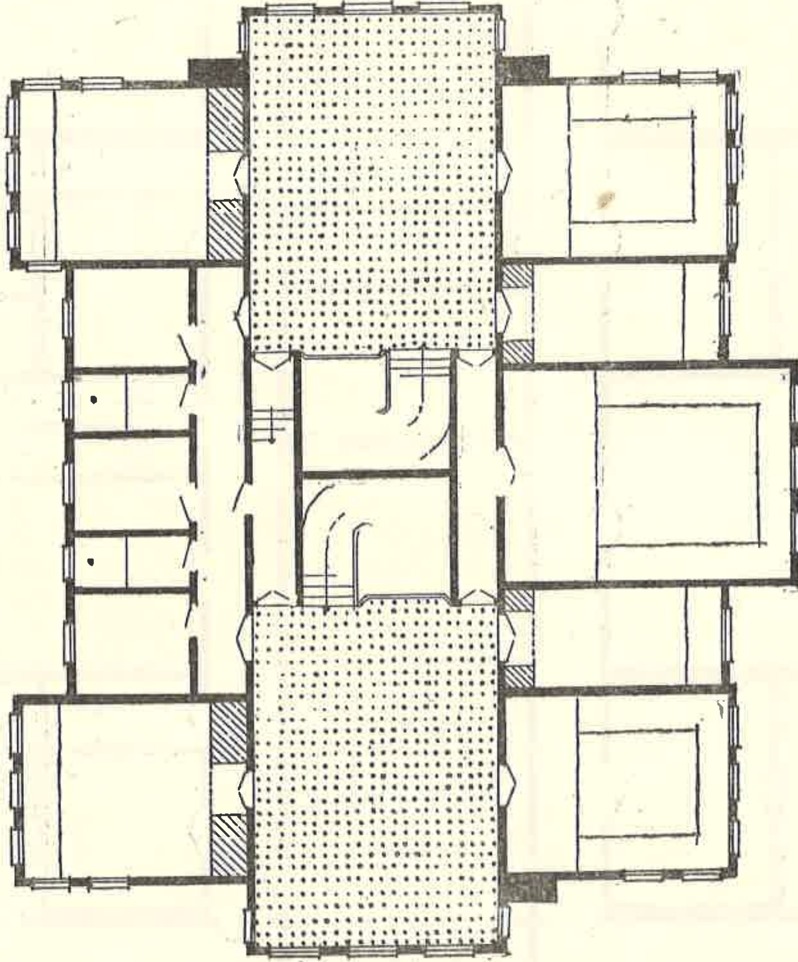
Merdivenler bazen evin orta tarafına alınıyor. O zaman her iki cephe odalar için tamamiyle serbest kalmış oluyor.

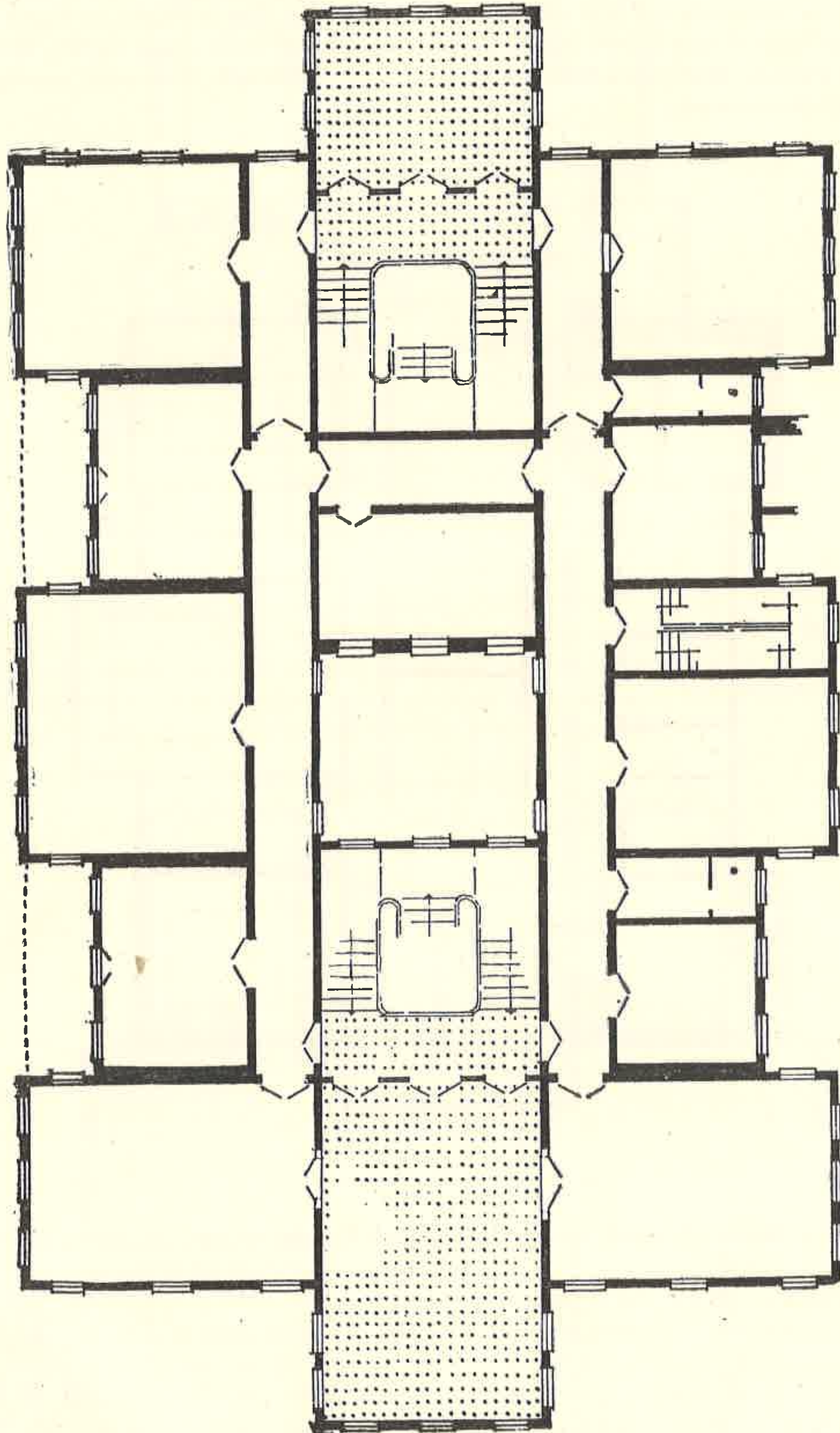
Misal 240 — Yeniköyde, Köybaşı caddesinde bulun n 19 uncu yüzyıl başlarına ait bir yalıda, bir bölümün merdiveni sofanın iç tarafına alınmış ve bu suretle iki bölüm sofaları arasına getirilmiştir. Deniz tarafındaki üç odadan ortadaki, iki bölüm arasında, sofaları birbirine bağlayan ve daha evvelden kısaca üzerinde duru'muş olan koridor üzerindedir, ve dolayısıyle her iki kısım tarafından kullanılabilecek vaziyettedir.

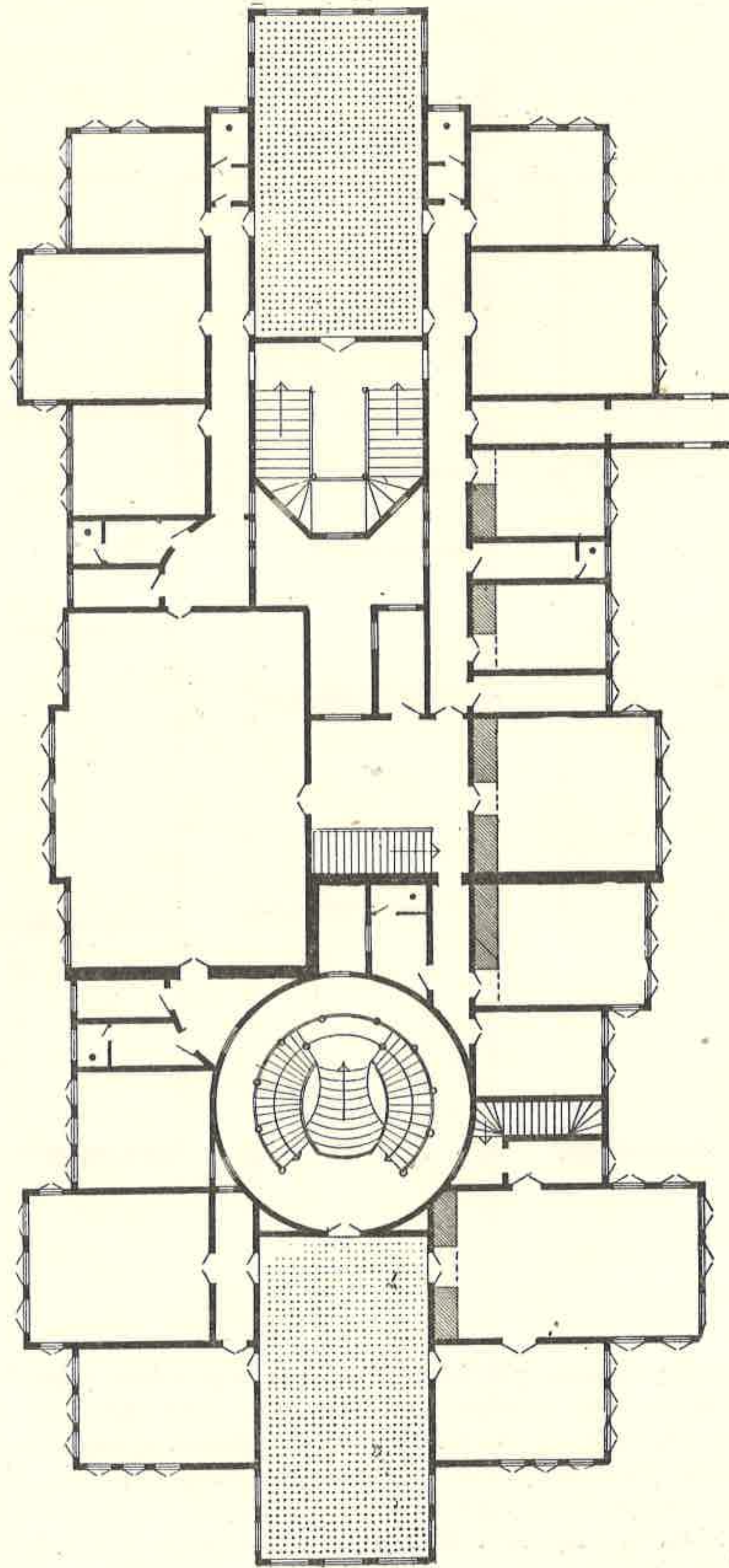
Misal 241 — Acıbademde, Çamlıca yolundaki geçen yüzyıldan kalma bir köşkde, aynı tertip, daha muntazam bir plân şeklinde tatbik edilmiştir. Her bölümün iki büyük odası, evin dört köşesini işgal ederek cephelere nazaran esaslı çıkıntılar teşkil ederler. Merdiven iki sofa arasında yapılmıştır. Sofalar aynı şekil ve büyüklüktedir. Evin plânı gayet muvazeneli ve muntazamdır.

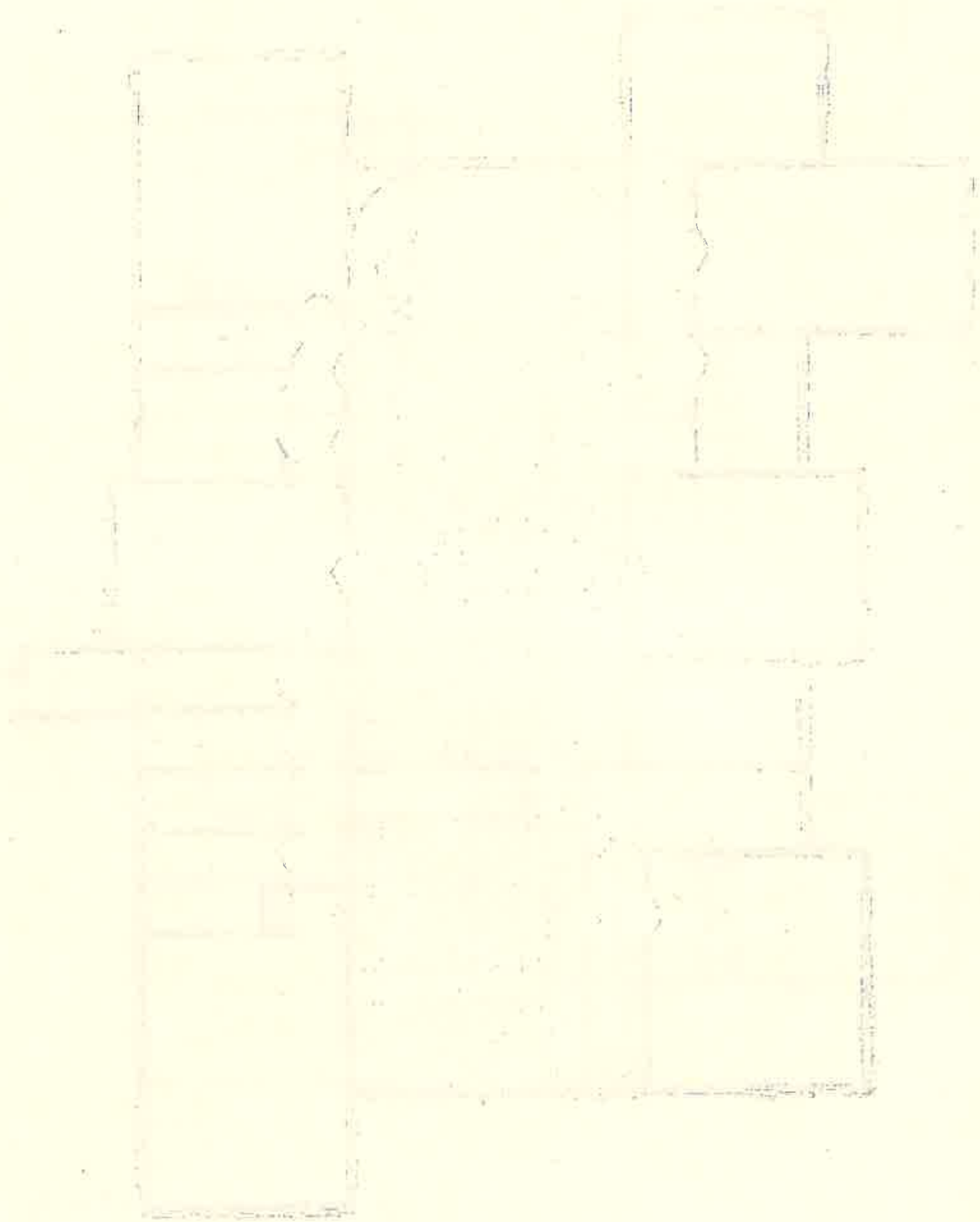

Misal 242 — Rumelihisarında, son devir inşaatı olan, Kadri Raşit Paşa yalısında, iki bölümün iki merdiveni, arka arkaya gelmek suretiyle evin ortasına ve sofaların iç taraflarına yerleştirilmiştir. Sofalar merdivenlerin iki tarafındaki koridorlarla birbirlerine bağlanmış ve deniz tarafındaki koridorun üzerine de büyük orta salon getirilmiştir. Bundan başka, bölümlerin, sokak ve rıhtım tarafında, birer büyük köşe odaları daha vardır. İkinci derecedeki yerler sokak tarafına ayrı bir koridor üzerine alınmıştır. Bu çok tertipli ve simetrik plân, aynı tarzda yapılan bir çok evler arasında numune olarak kabul edilecek derecede muntazamdır.

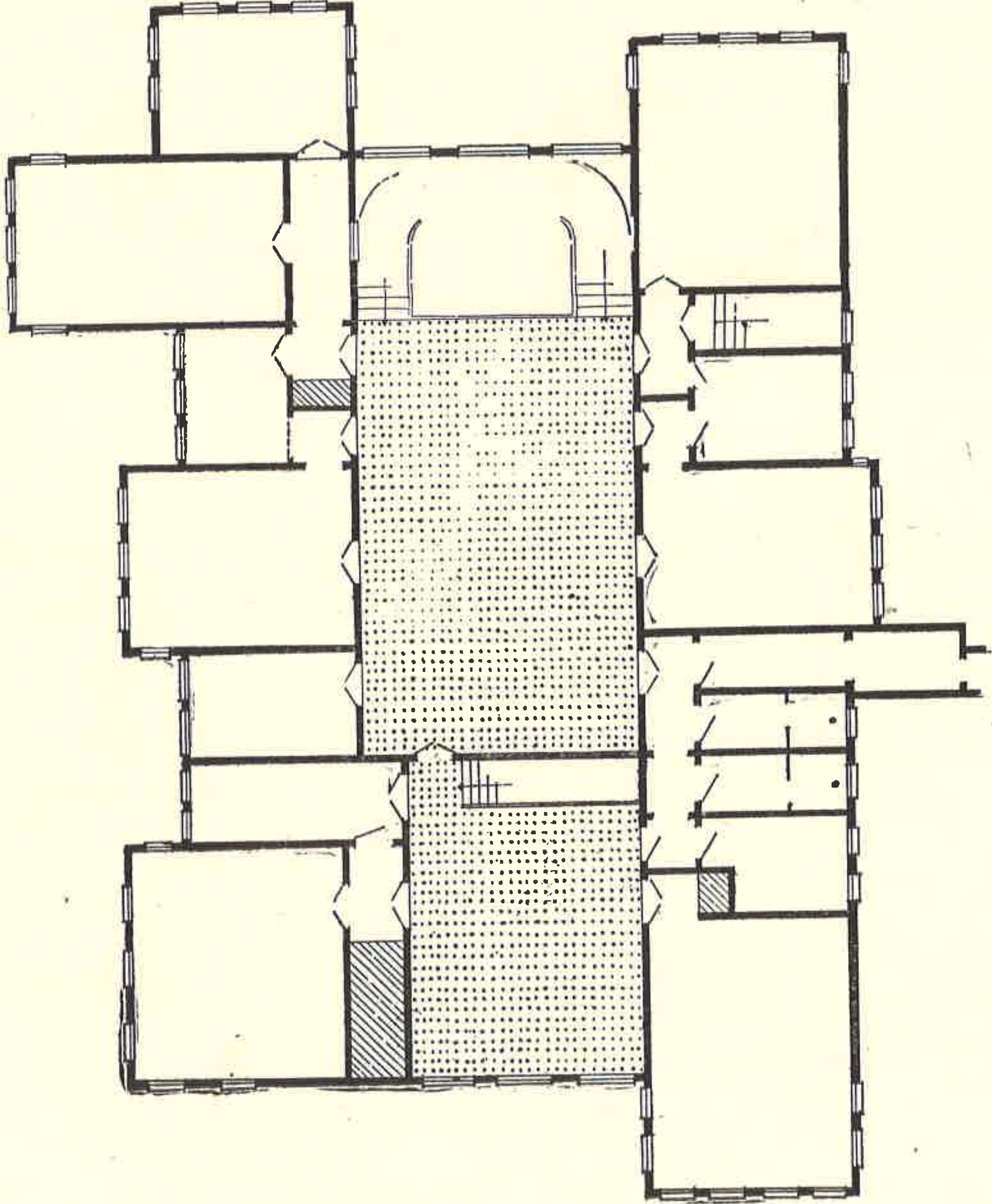
Misal 243 — Ortaköyde, geçen yüzyıldan kalma Gazi Osman Paşa yalısında, aynı tertibin daha büyük ölçüde tatbik edildiğini görüyoruz. Plânın uzun olmasından dolayı, iki sofa birbirlerinden çok uzağa düşmüştür. Merdivenler sofaların iç taraflarında olduklarından evin ortasında ayrıca bir aydınlık avlusunun yapılmasını icap ettirmişlerdir. Büyük odalar, dört köşe odasiyle deniz yüzünün ortasındaki büyük orta salondan ibarettir. Deniz tarafındaki odalar iki sofayı birbirine bağlayan bir koridor üzerine açılır. Plânın hususiyeti, iç aydınlıklı olmasıdır.

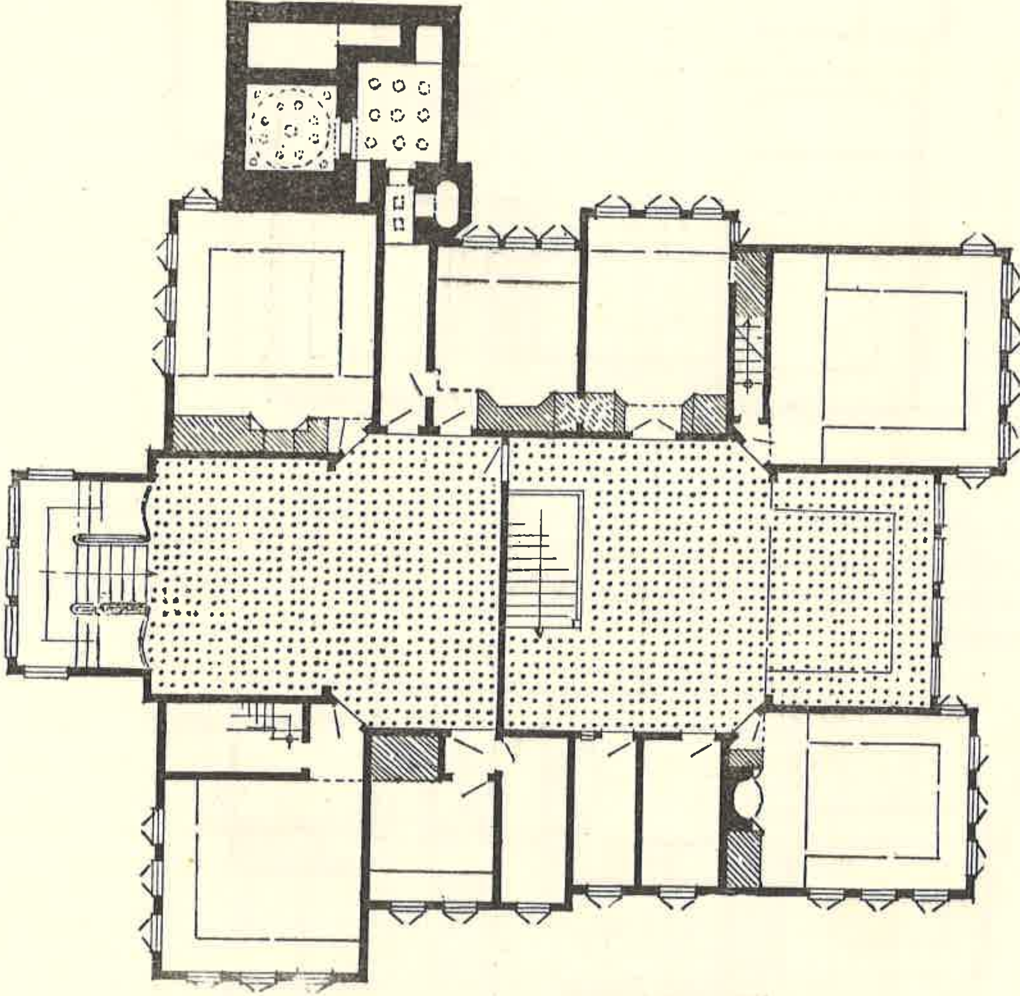
Misal 244 — Paşa limanında, Hüseyin Avni Paşa yalısı, tarif edilen tipin en büyük numunelerinden biridir. Sofalar yanlara doğru çıkıntılar teşkil ederler deniz ve kara tarafında iki oda sırası vardır. Deniz tarafındaki sıranın ortasına, çok büyük tutulmuş olan ortasalon getirilmiştir. Bu salonun her iki taraf ile alâkası koridorlar vasıtasiyle temin edilmiştir. Bu plânda, selâmlık merdiveninin etrafına bir galeri yapılmış ve aydınlık yukarıdan verilmiştir.

Merdivenler bazan sofanın dış cephesinde yer alır ve böylece, yüksek pencereleriyle yan cephede ifade edilmiş olur.

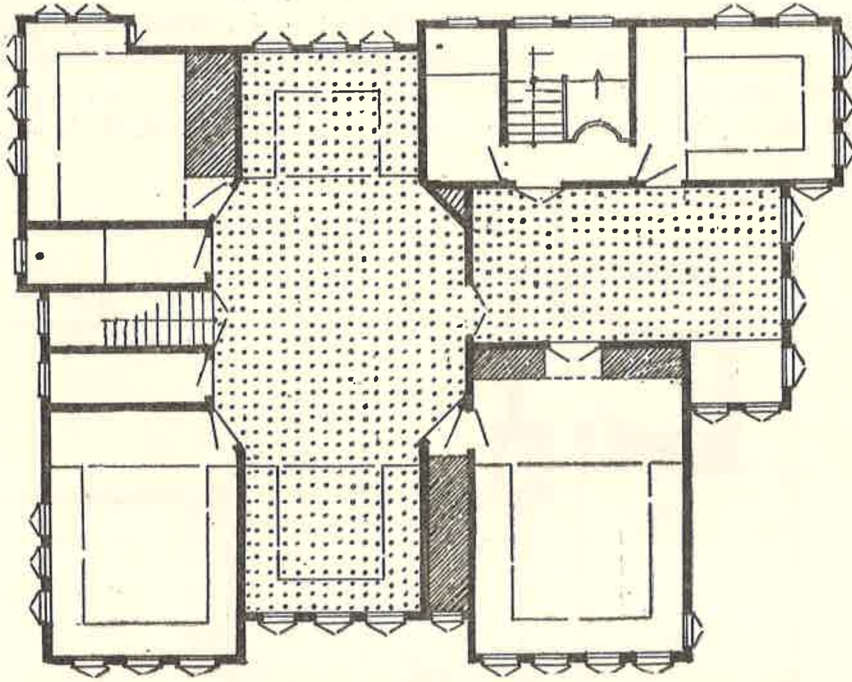

Misal 245 — Kuzguncukta, 19 uncu yüzyıl yapısı Fethi Paşa yalısında, sofalar bu esasa göre yapılmıştır. Sofaların biri büyük, diğeri daha dar ve küçüktür. Bu suretle odalar kara ve deniz tarafındaki sıralara ayrılmış oluyor. Bu oda sıralarına, luzum görülen yerlerde, serbestçe çıkmalar ilâve edilmiştir. Büyük sofanın merdiveni yan cephe tarafına alınmıştır. Bu sebebten dolayı sofanın pencere tarafında oturmak için yeri kalmamıştır. Zaten sofanın yana alınmasiyle, sofanın oturma karakteri de kaybolmaktadır.

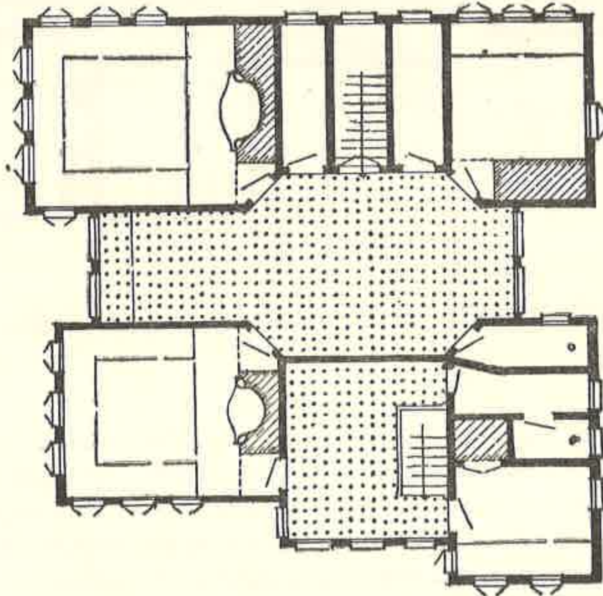
Orta sofalı iki bölümlü plân tipi: Orta sofalı tipte, bölüm, iç sofalı evde olduğu gibi, muhtelf şekillerde yapılır. En basiti tek sofayı bölmekten ibarettir. Bundan başka, esas sofaya bir ikinci yan sofa ilâvesiyle bölümleri teşkil etmekte kabildir. Tam manasiyle bölümlü plân ise, ancak çifte sofaların tatbikinde elde edilmiş olur.

Misal 246 — Ayasofyada, Alemdar mahallesinde, Karanlık sokakta bulunan ve 18 inci yüzyıl sonlarına ait olan bir konakta, aynı mihver üzerinde bir eyvan ve bir yan sofası olan orta sofa bir bölme dıvarı vasıtasiyle iki gayri müsavi kısma bölünmüştür. Bağçe tarafındaki haremlik bölümünün merdiveni tamamiyle çıkıntı şeklindedir. Selâmlığınki ise sofanın içindedir. Sofanın plânı muntazam ise de, etrafındaki odalar serbest bir şekilde ve iki sıra halinde dizilmiştir. Sofanın bölünmesiyle elde edilen iki kısmın tavanlarına, köşelere müsellesler ilâvesiyle, ayrı ayrı birer merkezi sofa karakteri verilmeğe çalışılmıştır. Bu evde, çift sofa veya çift plândan bahsedilemez, ev sadece bölünmüş tek sofalı tiptedir.

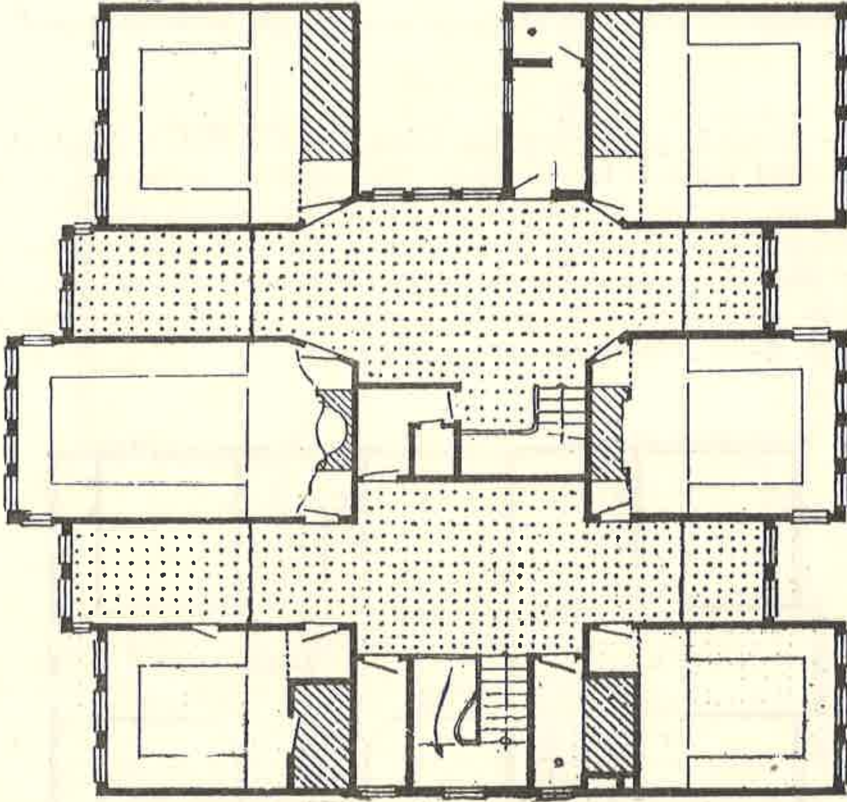
Misal 247 — Salacakta, Şemsipaşa caddesindeki 18 inci yüzyıl sonlarına ait köşkte de, Selimiyedeki evin plân esasları aynen mevcuttur. Yalnız orta sofaya iki eyvan ilâve edilmiştir. Merdiven, aynı şekilde merkezi sofaya bağlanmış, diğer merdiven ise, sofanın dışında bırakılmıştır.

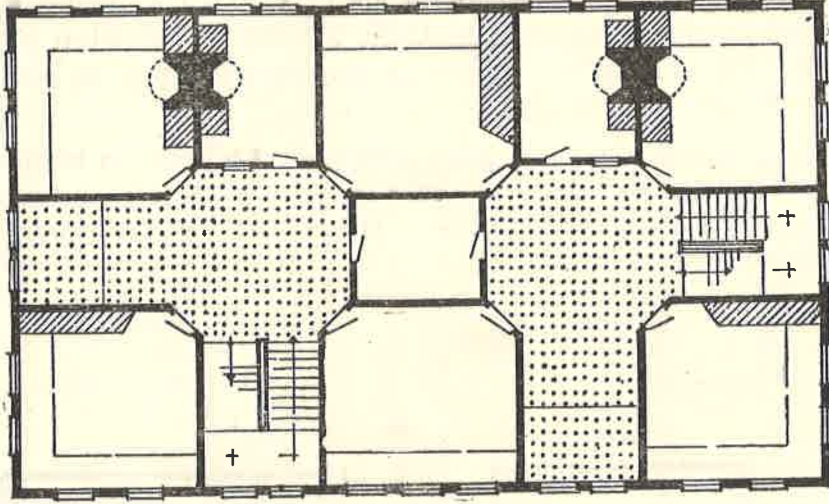
Misal 248 — Üsküdarda Selimiyede, Selimiye camii civarındaki 19 uncu yüzyıl başlarına ait bir evde, ek bir orta sofa vardır. Bu sofadan bir bölme dıvarı ile ayrılmış olan yan sofa ilâvesiyle plân iki kısma bölünmüştür Haremlikte bir eyvanlı merkezi sofa, ile iki

oda, selâmlıkta ise, yan sofa ile yine iki oda vardır. Haremliğin merdiveni gayet muntazam bir şekilde, sofanın mihveri üzerine açılmaktadır. Selâmlığınki ise, serbest bir şekilde sofanın içindedir. Bu plânda da bölümler göze çarpmıyacak şekilde yapılmış yani, iki bölüm ayrı ayrı tebarüz ettirilmemiştir.

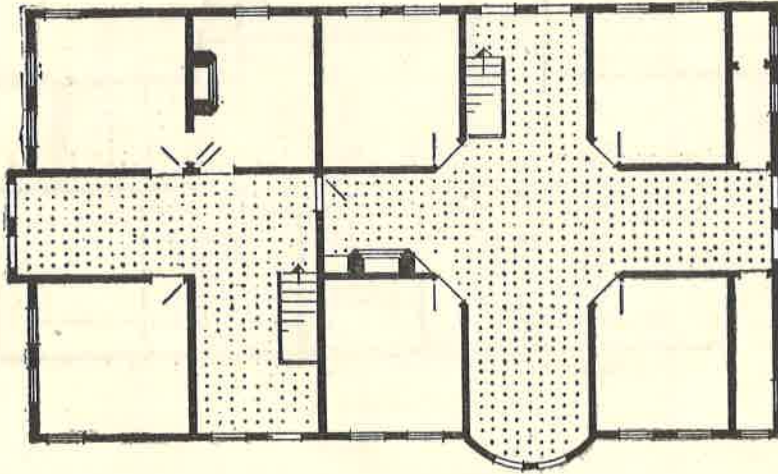
İki orta sofalı plan tipi : İki orta sofalı tipte, her bölümün kendine ait ve diğer bölümlerinkine ekseriya müsavi veya yakın büyüklükte, bir sofası mevcuttur. Fakat sofaların iç oda sıraları müşterektir. Demekki bu tip çift sofalıdır. Fakat daha çift ev şeklini almamıştır.

Misal 249 — Kandillide, Dr. Orhan Tahsinin geçen yüzyıl ortalarından kalma yalısında, sofaların biri köşeleri pahlı, diğeri değildir. Bu suretle aynı plânda biribirinden farklı iki tipin mezcedilmiş olduğunu görüyoruz. Sofaların bağçe ve rıhtım tarafında karşılıklı eyvan ve yan sofaları vardır. Bu suretle alt katta, bağçeden içeriye girilirken, denize doğru görüş imkânı verilmiştir. Orta oda sırasının deniz tarafına çıkmalı büyük bir orta salonu yapılmıştır.

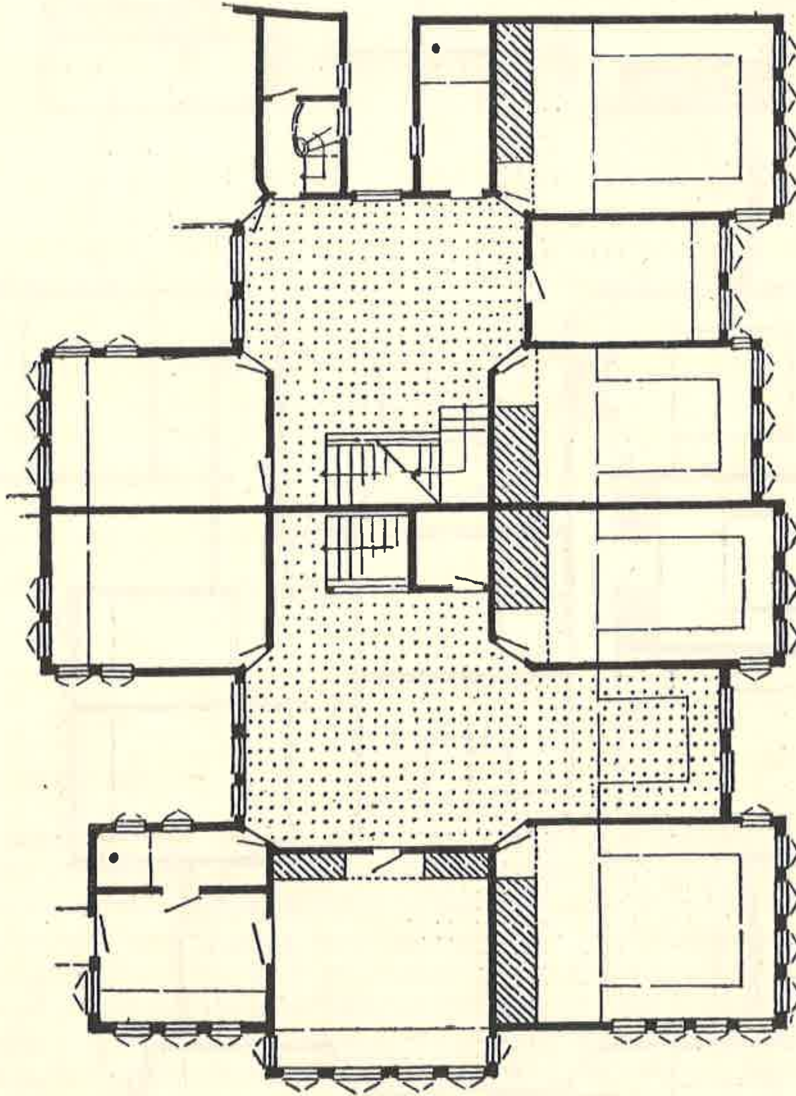
Misal 250 — Geredede, geçen yüzyıldan kalma, Mühürcü Hacı Mahsusizade konağında, bu tipin ideal misaliyle karşılaşıyoruz. Plân son derece mükemmel bir surette tipi ifade etmektedir. İki bölümün köşeleri pahlanmış birer merkezi sofası ve sofaların da başka istikametlerde açılmış birer eyvanı vardır. Merdivenler de sofa haricinde ayrı yerlerdedir. İki bölümün üçer odası müstakil ve ikişer odası (orta sıra) müşterektir. İki sofa ayrıca bir ara geçit ile birbirine bağlanmıştır. Plân evin ara katına aittir. Üst katta, odalara ayrıca çıkmalar ilâve edilmiştir.

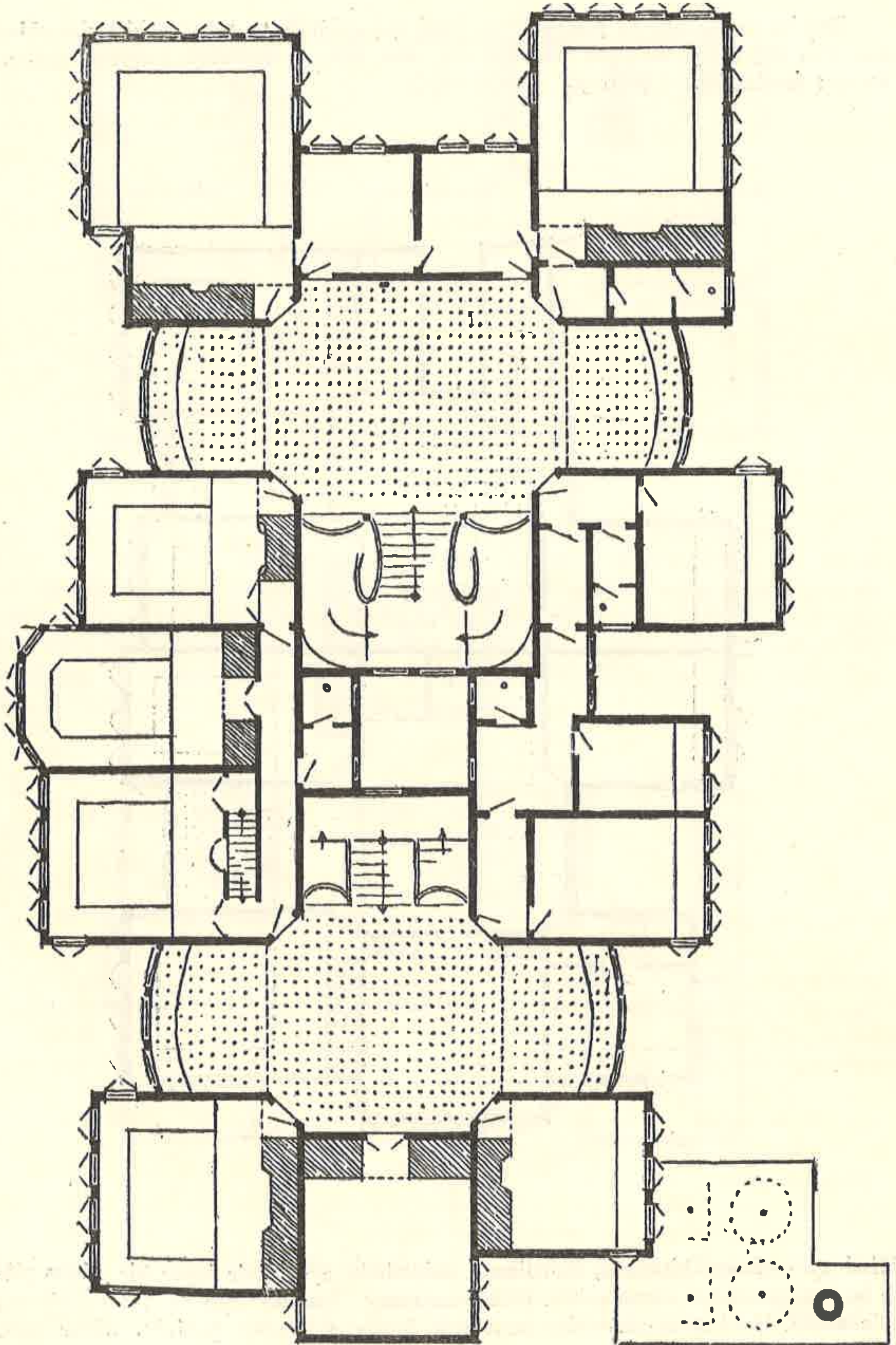
Misal 251 — Belgratta 19 uncu yüzyıl başlarına ait olan bu konak iki bölümlüdür. Haremlik daha büyük kısmı teşkil eder ve köşeleri pahlanmış merkezi sofalı vedört eyvan veya çıkmalıdır. Selâmlık kısmı ise iç sofalı ve üç odalıdır. İki odaya ocaklıklar ilâve edilmiştir.

(Branislav Koyiç, Stara gradska i seoska arhitektura u Sırbiyi)

Bundan sonra, çift ev plânı geliyor. Yani ayrı sofalı iki ev plânının birbirine eklenmesinden doğan tip. Bu tipte müşterek oda varsa, ekseriye iki sofoyı birbirine bağlıyan koridor üzerindedir. (Şekil 30 , Sahife 152)

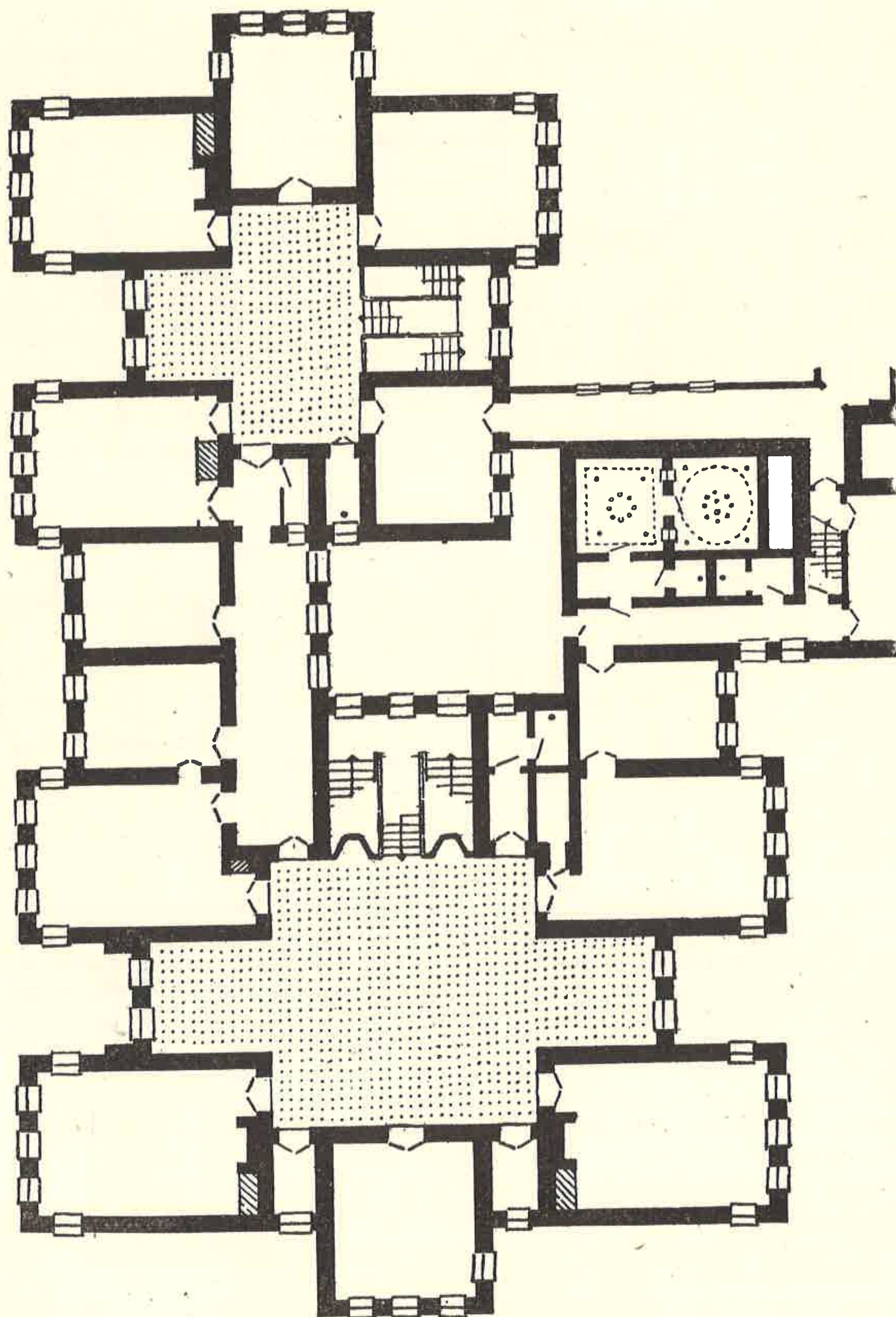

Misal 252 — Rumelihisarında, Baltalimanı caddesinde, aynı devir yapısı bir yalının plânı bu tipin güzel bir numunesidir. Bölüm tamamdır. Yani iki ayrı ev plânı birbirine eklenmiştir. Her kısmın oda sıraları mevcuttur. Sofaların köşeleri pahlıdır. Merdivenler ara dıvarı tarafındaki yan sofalara alınmıştır. Müşterek oda yoktur. Bir bölümün sofasına, denize nazır bir eyvan ilâve edilmiştir.

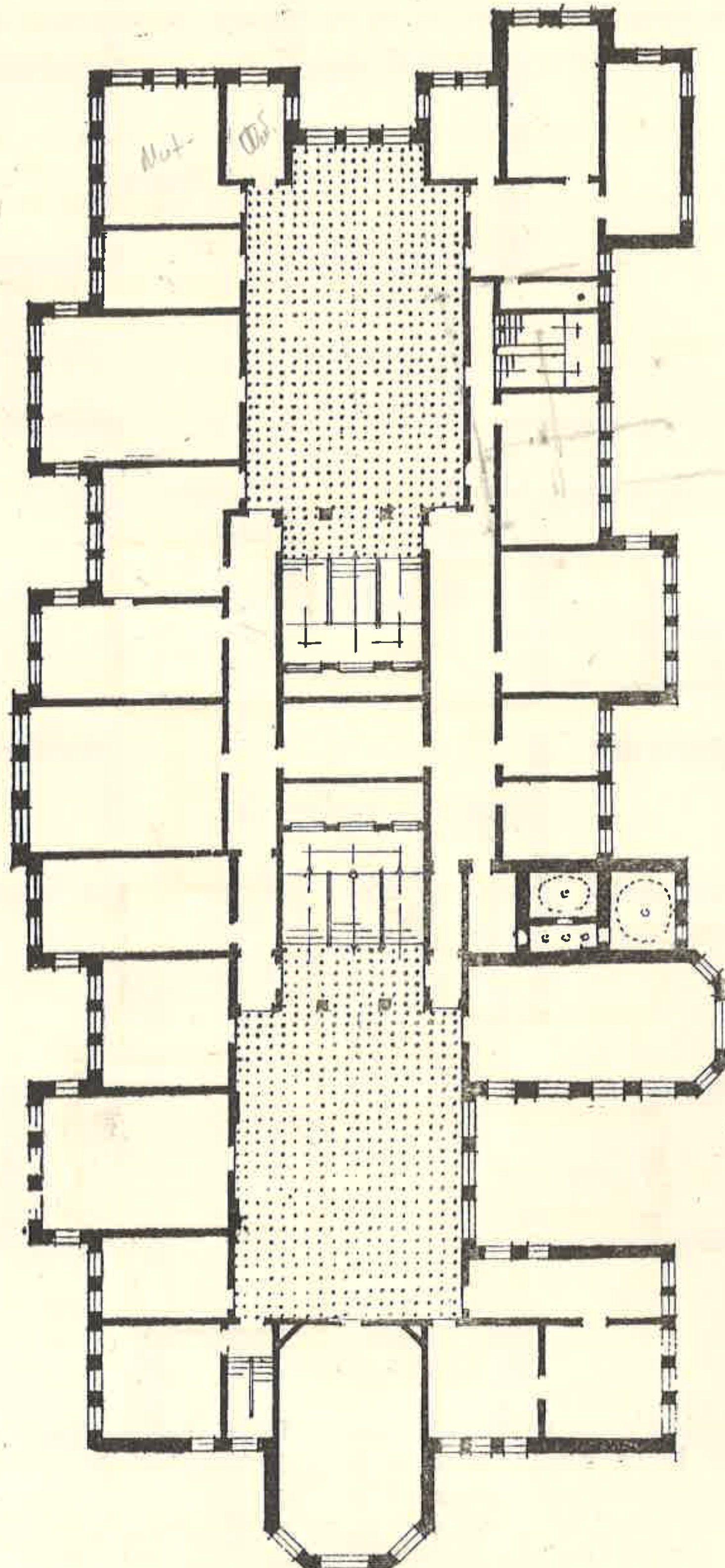
Misal 253 — Anadoluhisarında, 18 inci yüzyıl yapısı «Yasıncı Yalısı» köşeleri pahlanmış iki orta sofalı plân tipinin güzel bir numunesidir. Kanlıca tarafındaki sofa, haremlik tarafındakinden daha derin ise de, her ikisinin genişlikleri birdir. Her iki sofanın da Boğaz ve, bağçe tarafına eklenmiş birer eyvanları vardır. Merdivenler de başka ebadlarda olmakla beraber, iç aydınlığa bakarlar. Her iki bölümün, sofanın dört köşesine gelmek üzere, dörder köşe odası vardır. Bunların arasında Boğaz tarafında köşeleri pahlı bir çıkması olan orta oda, avlu tarafında ise bir hizmet odası ve aydınlık girintisi vardır. İki sofa henüz şekilleri berraklaşmamış koridorlarla birbirine bağlanmıştır. Selâmlık tarafında Boğaz ile yan bağçeye bakan büyük bir baş oda ve mukabil köşedeki diğer büyük oda arasında iki küçük oda daha vardır. Taksimat en az yarım yüzyıl daha yeni olan Saffet Paşa yalısınınkine (Misal 236) çok benzer. Yalnız deniz tarafındaki orta oda, burada, sonradan alacağı inkişafı henüz almamıştır. Koridorlar ise, dolambaçlı veya odaların içinden geçer vaziyettedir.

Yalının dış silueti çok hareketlidir ve her odanın kendine göre ifade edilmiş bir çıkması, sofaların ise geniş pencereli kavisli duvarları vardır. Plânın serbestliği daha kaybedilmemiş ve lüzumsuz bir aksialite aranmamıştır. Diğer taraftan Köçeoğlu yalısındaki sade ve tabii intizam henüz elde edilememiştir.

Büyük plân kompozisyonlarında iki bölüm arasında mühimce eb'at farkları olabilir.

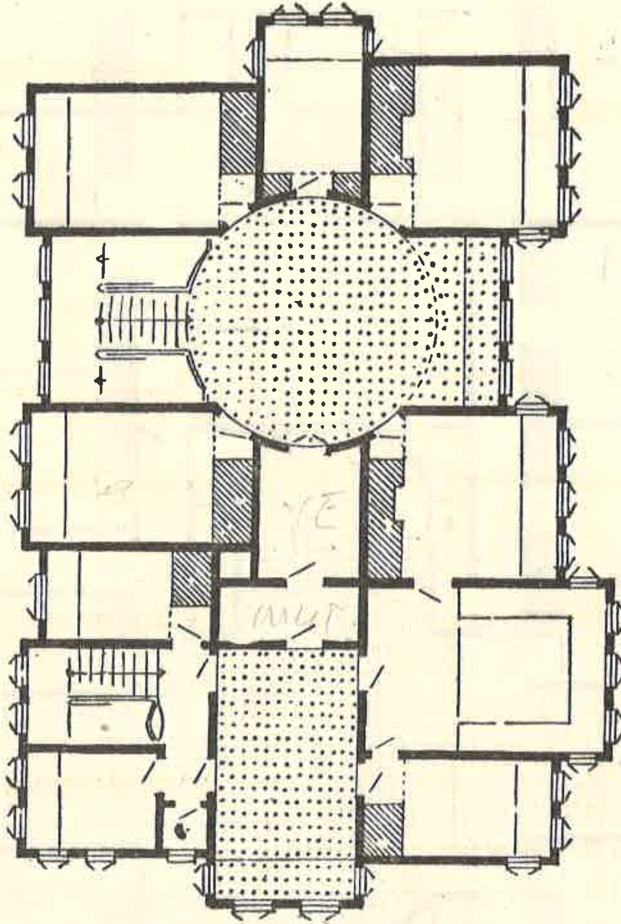
Misal 254 — Ortaköyde, geçen yüzyıldan kalma, Fatma Sultan Sarayında, bölümlerin biri büyük, diğeri küçük olduğu halde, bu husus deniz cephesinde gizlenmiştir. Her iki sofa merkezî ve mustatilî olmakla beraber, büyüklükleri çok farklıdır. Büyük sofanın deniz ve sokak tarafında eyvanları, küçüğün ise yanlız deniz tarafında eyvanı vardır. Merdivenlerin yerleri de başka istikametlerdedirler. İki kısım arasındaki küçük ve denize nazır odalar, bu kısımları birbirine bağlayan koridor üzerindedir.

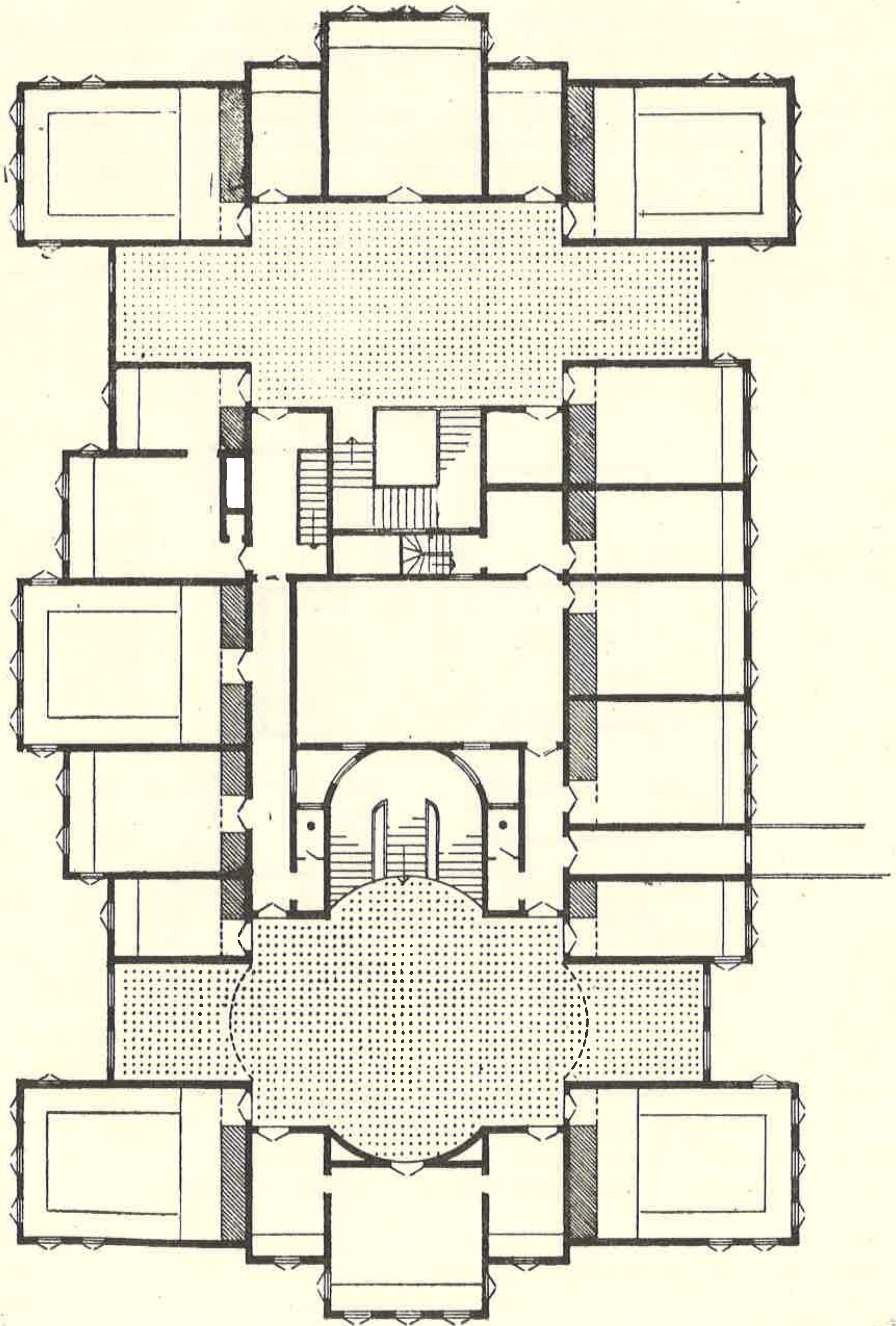
Diğer taraftan büyük binalarda muntazam ve simetrik plânların tercih edildiği ve imkân bulundukça tatbik edildiği tabiidir. Bu gibi plânlara bilhassa 19 uncu yüzyılda tesadüf edilir.

Misal 255 — İstanbulda, Beyazıtta, Zeynep Kâmil konağının plânı, iki muntazam merkezi sofa etrafına dizilmiş gayri muntazam oda gruplarından ibarettir. Merdivenler iç aydınlığa bakmak üzere, evin orta tarafına alınmıştır. Her iki bölümün arasındaki irtibatı, bu merdivenler grubunun iki tarafındaki koridorla teşkil eder.

Orta ve iç sofalı plân tiplerinin birbirine eklenmesi keyfiyetine de daha bozuk ve karışık plânlarda tesadüf ediliyor. Kendi kendine bir tip teşkil etmeyen bu usulün arada bir atbik edilmiş olduğu görülmektedir.

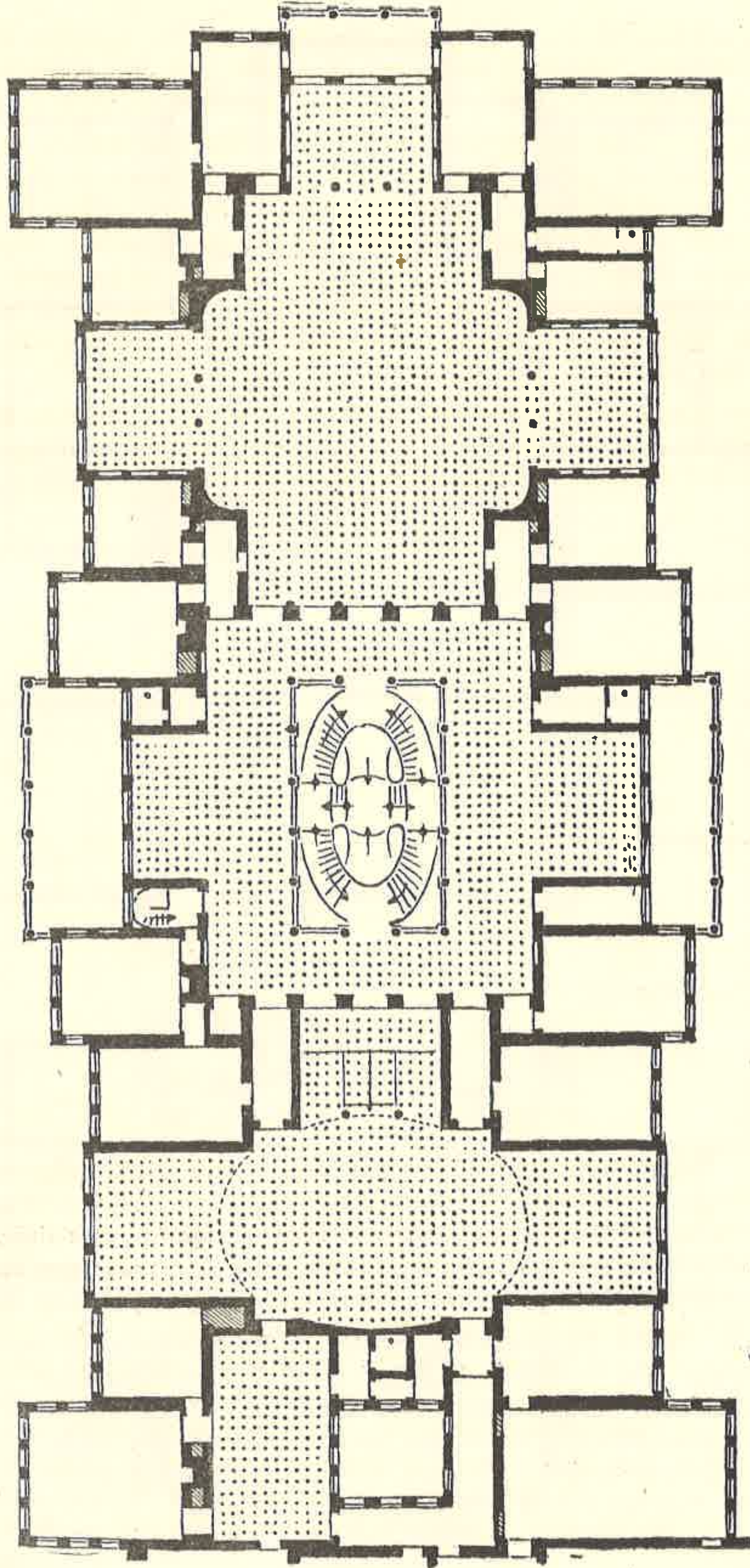

Misal 256 — Kandillide, Kandilli Göksu caddesinde bulunan ve 19 uncu yüzyıl başlarına ait olan bu yalıda, büyük bölümün sofası merkezi tipte iken, diğer bölümünki bir tarafı sağır iç sofa tipindedir. Yuvarlak sofalı kısmın plânı muntazamca ve bir dereceye kadar aksialdir. Sofanın deniz tarafında eyvanı, bağçe tarafında da merdiveni vardır.

Misal 257 — Kuruçeşmede Ethem Paşa yalısı 19 uncu yüzyılın başlarına aittir. Yapılışından yarım yüz yıl kadar sonra esaslı bir kafes tamiri geçirmiş, 20 nci yüzyıl başlarında da içerisi tadil edilmiş, böylece pencere taksimatı değiştirilmiş, ve yüklükler kaldırılmıştır.

Plân iki orta sofalıdır. Bunlardan biri mustatili, diğeride mustatil ile beyzi şekillerin bir kombinezonudur. Her iki sofanın da Boğaziçine ve bağçeye bakan birer eyvanları, ve binanın iç tarafına nazır büyükçe merdivenleri vardır. İki sofa tali koridor ve geçitlerle, birbirine bağlanmıştır. Ortada sofayı andıran bir geniş saha da varsa da, bu kısma sofa ismini vermek kabil değildir, çünkü ayrı merdiveni ve odalarla irtibatı yoktur. Burası, Kanlıcada Saffet Paşa yalısında olduğu gibi, dahili bir servis merkezi, ve dolap yeridir. Denize nazır orta oda vasat büyüklükte tutulmuş, ve sonradan alacağı ehemmiyetli mevkii henüz alamamıştır.

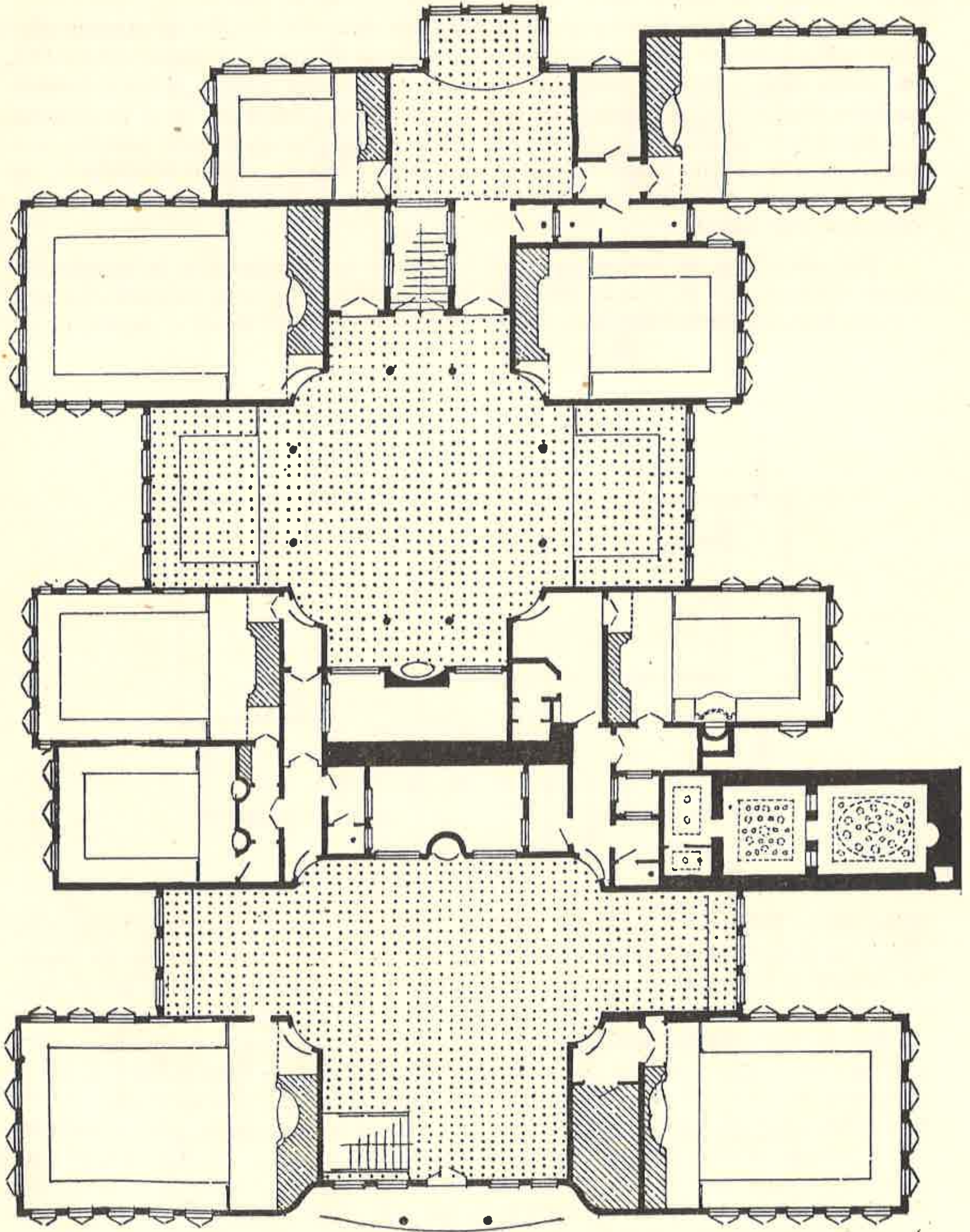

Sofaların büyümesi veya çoğalmasıyla evlerin de mahiyeti değişiyor. Bu ölçüdeki elemanları ancak Saray, veya Saray ehemmiyetinde binalar içine alabilmektedir. Bundan sonra görülecek misallerin ekserisi de bu sebepten dolayı saraylara aittir.

Burada zikri geçen Saraylar 10 uncu yüzyıldan daha eski değildir. O zamanın tabirince «şehir» usulinde yapılan Saraylar, 18 inci yüzyıl başlarında ilk olarak tatbik edilir. Bu usulün daha, eskisinden farkı, ayrı Köşk koğuş ve binalar şeklinde olmayıp, Sarayların toplu binalar tarzında yapılmasıile «şehir» deki büyük Konakları taklit etmesindendir. Konakların plânları ise büyük birer ev plânı şeklinde olduğuna göre Saraylar aynı esası kabul ederek daha büyük mikyasta tatbik etmiş oluyorlar. Plânın büyütülmesi, sadece oda ve sofa gibi elemanların büyük tutulmasıyla değil, bilhassa sofa sayısının arttırılmasıyla elde ediliyor.

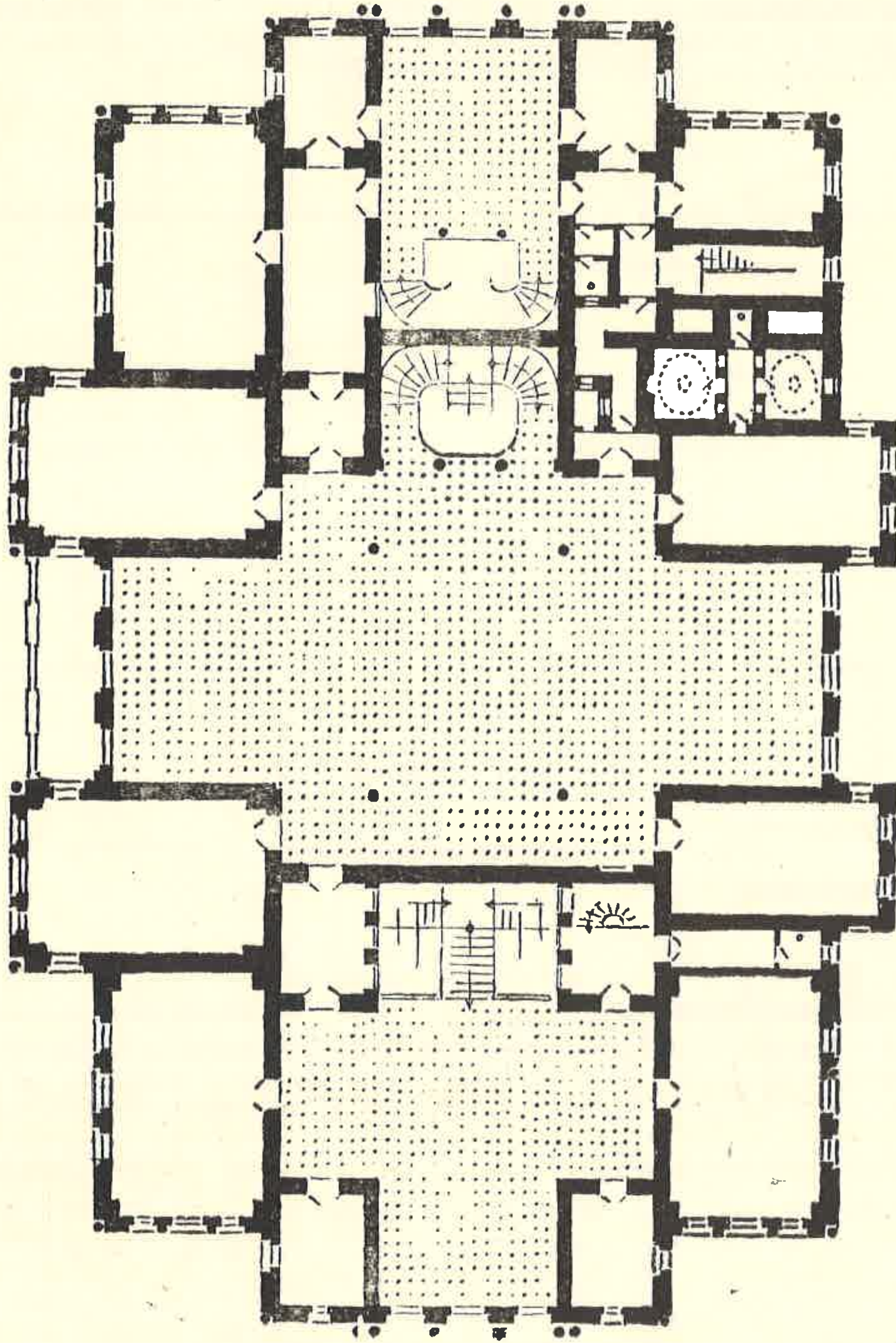
Her sofa veya grupu binanın muayyen bir kısmına tahsis edilmek ve bu kısımlar birbirine eklenmek suretiyle matlup olan plân temin ediliyor Bu gruplar Selâmlık Mabeyin, Veliaht, Haremlik, bazen de Valde Sultan, Baş kadın ve Kadın efendiler daireleridir.

Misal 258 — Dolmabağçe sarayının Selâmlık bölümü, iki büyük sofasiyle, büyük plân tipinin en zengin numunelerinden biridir. Büyük sofa, denize muvazi uzunca bir mustatil şeklinde ve üç eyvanlıdır. Deniz ve arka taraftaki eyvanların direklikleri çeyrek daire şeklinde kısımlarla sofanın dıvarlarına bağlanmışlardır. Yan bağçe tarafındaki eyvan da direklik ile sofaya merbuttur. Dört köşe odasından başka, ara odalar, ve bu odaları dört, grup şeklinde bağlıyan geçitler vardır. İkinci sofa daha küçük ve uzun mihveri denize amut, beyzi bir şekildedir. Bu sofanın da dört tarafında dört oda grubu mevcuttur. Merdiveni sofanın bir uzun yüzü üzerindedir. Büyük sofanın merdiveni ise, plânın merkezini teşkil etmekte, ve yukardan ziya almaktadır. Merdiven kendine ait bir sofanın içine alınmıştır. Bu sofanın deniz ve kara tarafında ayrıca geniş yan sofaları vardır.Öyle olduğu halde plân iki sofalı plân tipindedir. Çünki ortadaki sofa yalnız merdiven sofasıdır, ve odalarla âlâkalı değildir. Son derece muntazam ve aksial olan bu plân, cephede de tamamiyle ifade edilmiştir.

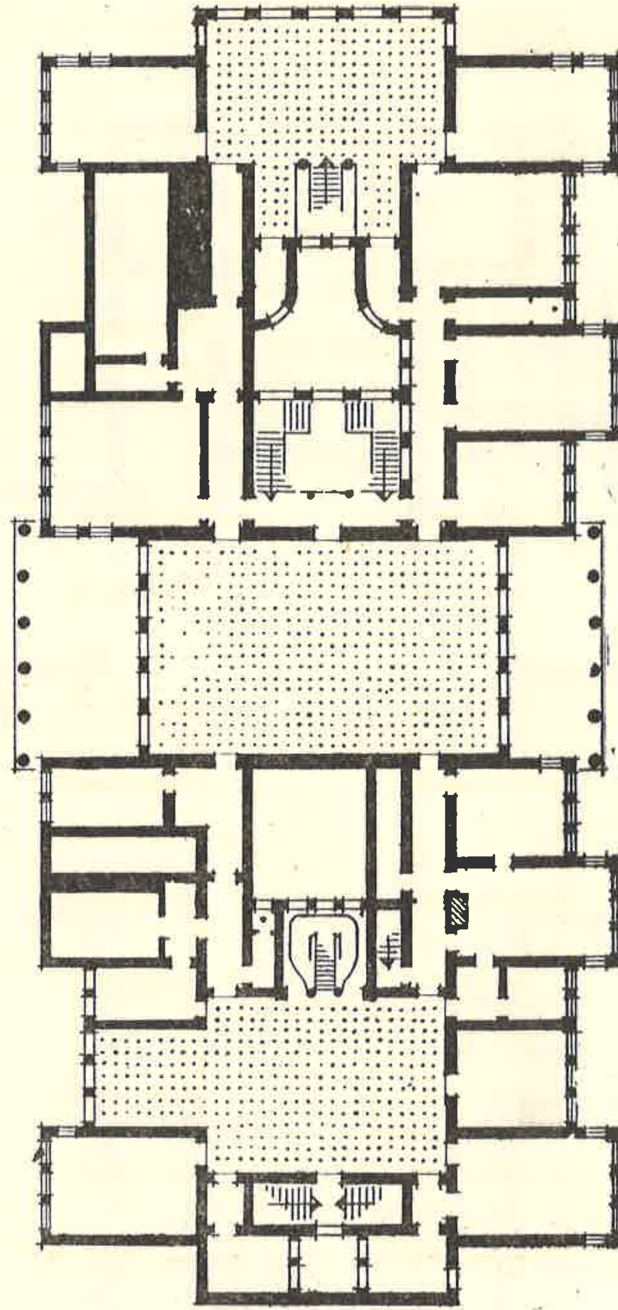
Üç bölümlü veya sofalı plân tipi : Büyük konak ve saraylarda, üç ve daha fazla sofalı plân tipleri tatbik edilmiştir. Bu usul, kendine mahsus berrak bir tip haline gelinceye kadar, muhtelif safahat geçirmiştir. Bidayette iki sofalı plâna, bir küçük sofa daha ilâvesi luzumu hissedilmiş, ve yahut bir büyük orta sofadan başka iki daha küçük sofa da yapılmıştır. Her üç sofa da, az çok aynı istikameti aldığı zaman, tip hakiki şeklini bulmuş olur. (Şekil 31 - 32 - 33, sahifa 152)

Misal 259 — Bebekte, Akıntıburnu civarında, 18 inci yüzyıl sonlarına ait Köçeoğlu yalısı iki büyük ve bir küçük sofalıdır. Ortadaki sofa ile Ağa dairesi tarafındaki yan avluya bakan küçük sofa, haremliğe, yan bahçeye açılan sofa da selâmlığa aittir. Haremliğin büyük sofası, köşeleri yuvarlatılmış merkezi tiptendir. Deniz ve arka bahçe tarafında ikişer sütun ile ayrılmış eyvanları vardır. Merdivenin son çıkış kolu, bu sofanın mihverine getirilmiştir. Haremin küçük sofası, büyük sofaya merdivenin kenarındaki koridor ile bağlanmıştır. Bu sofa, bir tarafı sağır iç sofa tipindedir, ve pencereli tarafında bir çıkma sekiliği mevcuttur. Büyük sofanın dört köşesinde dört odası, küçük sofanın da başlıca iki büyük odası vardır. Selâmlık sofası köşeleri yuvarlatılmış merkezi ve mustatilî bir sofadır. Deniz ve kara tarafına sonradan kapatılmış olan birer eyvan ile, köşklü bağçe tarafına bir yan sofa ilâve edilmiştir. Merdiveni bu yan sofanın içindedir. Bu bölümün oda sayısı üçtür, çünki, dördüncü odanın yerini harem hamamı işgal etmektedir. Binanın plânı iki sofalı plân tipinden henüz fazla ayrılmamıştır. Zira üçüncü küçük sofa, plân kompozisyonu üzerine az tesir etmektedir.

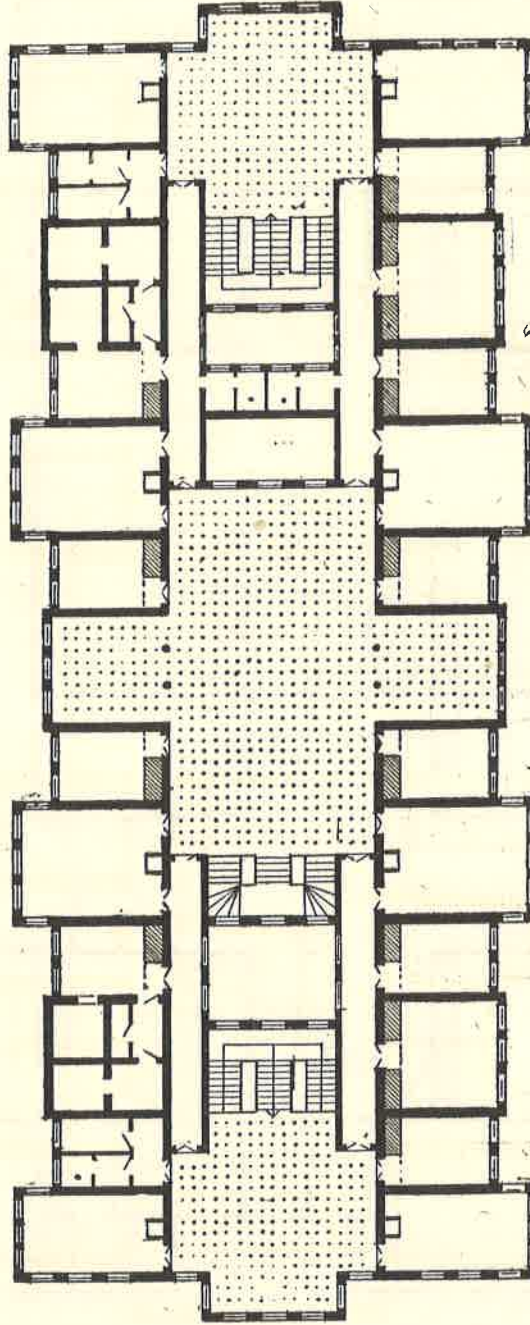

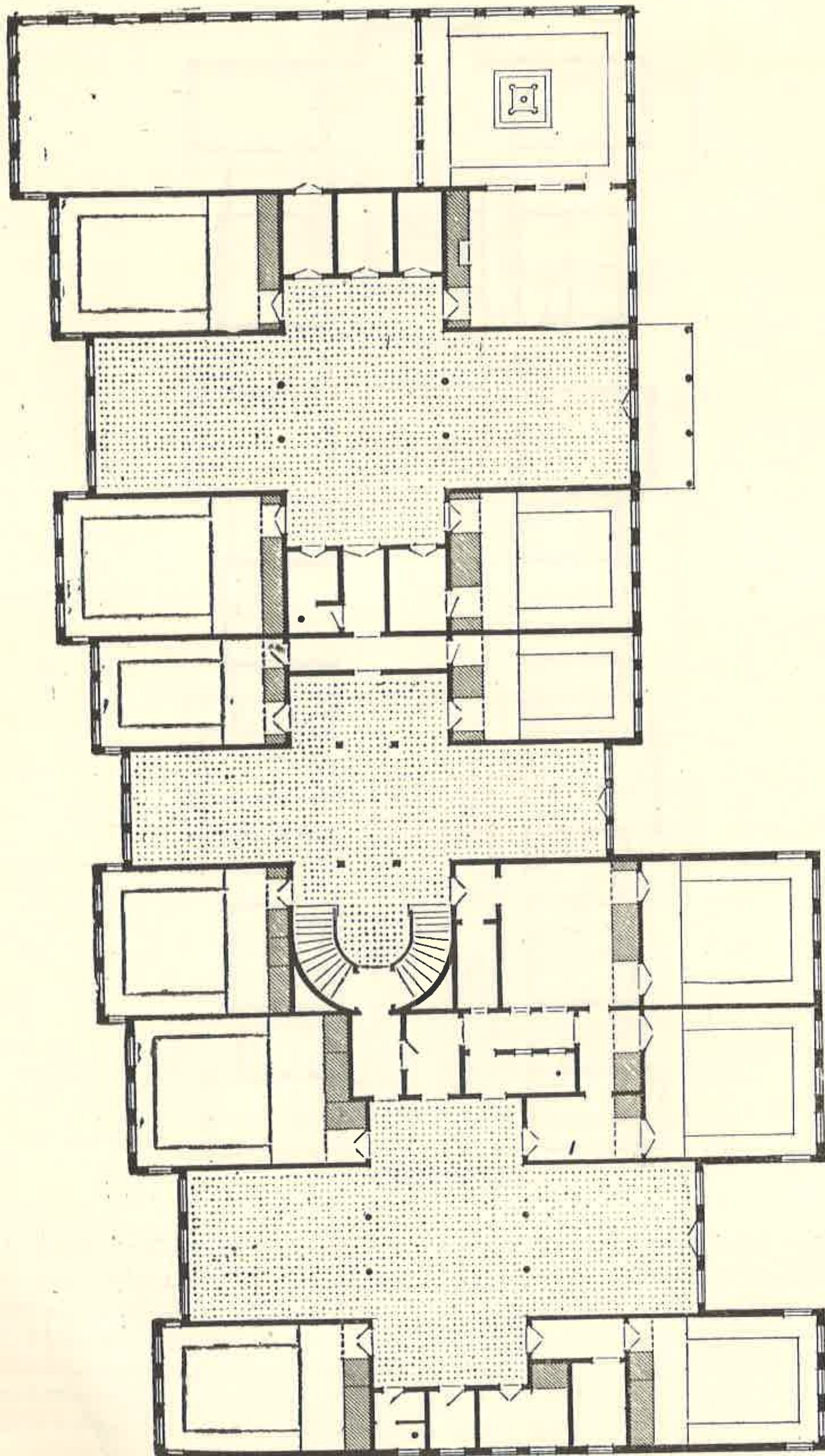
Misal 260 — Sultan Abdülaziz yapısı Beylerbeyi sarayında, binanın mihverinde bulunan bir büyük orta sofanın iki tarafına daha küçük iki sofa ilâve edilmiştir. Burada da ortadaki sofa ile Beylerbeyi tarafındaki küçük sofa, Harem, İstanbul tarafındaki sofa ise Selâmlığa aittir. Orta büyük sofa mustatil şeklinde ve merkezi tiptedir. Sütunlarla zenginleştirilmiştir. Avlu ve deniz taraflarında büyük eyvanları vardır. Dört köşesine odalar verilmiştir. Küçük harem sofası, bir yüzü sağır iç sofa şeklindedir. Bu iki sofanın merdivenleri birbirine arkasını dönmüş yerler içine alınmıştır. Selâmlık sofası bir eyvanlı merkezi tipte olup, şekli müstatildir. Merdiveni eyvanın karşısındaki merdiven yerindedir. Bu plânda, sofalar aynı mihver üzerine getirilmiş olmakla beraber, şekilleri arasında bir münasebet görülmez. Bundan başka, büyük bir saha işgal eden sofalara nazaran odaların az olması göze çarpmaktadır. Bu sebeplerden dolayı plânda nazarı dikkati çeken bir muvazenesizlik vardır.

Misal 261 — Dolmabağçe Sarayında, Veliaht dairesinin de merkezi sikletini ortadaki büyük iç sofa teşkil eder. Bu sofanın sağında ve solundaki diğer sofalar, eb'at itibariyle birbirinin hemen hemen aynı olmakla beraber, biri bir tarafı sağır iç sofa, diğeri de orta sofa vaziyetinde, binaenaleyh, büyük orta sofadan olan mesafeleri birbirinin aynı değildir. Bu sebebten dolayı, bölümlerin plân içindeki yerleri sarahaten belirtilememiştir. İç taraflarda bulunan merdivenleri ve helâları aydınlatmak için, aydınlıklar kullanılmıştır. Plân içinde odaların sureti tevzii ve koridorların vaziyeti biraz karışıktır. Cepheler plânı ifade etmekten uzaktır.

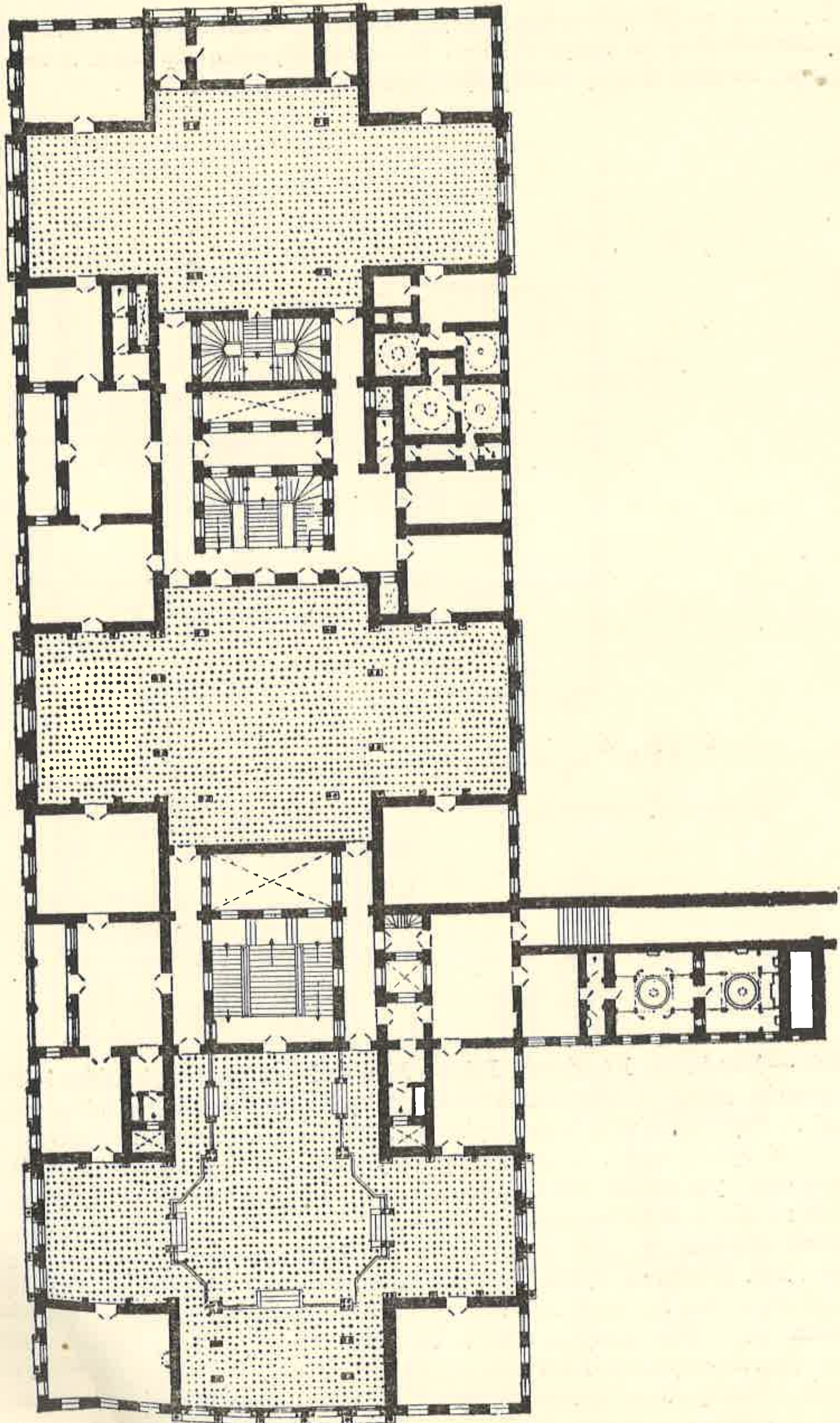

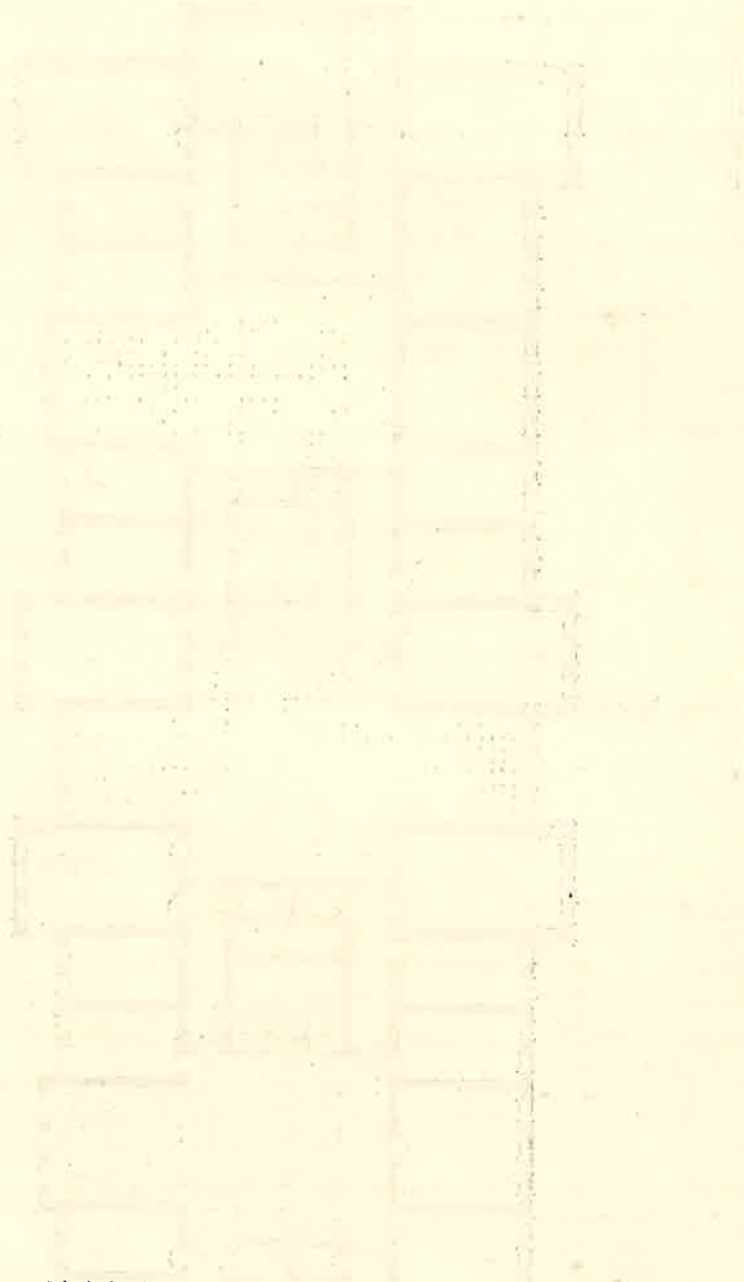
Misal 262 — Salı Pazarındaki Abdülmecit yapısı Çifte Sultan Sarayları plânlarında, bu ideal tip katiyet kesbetmiştir. Ortada büyük orta sofa, iki uçta daha küçük sofalar vardır. Sofalar iki taraflı çifte koridorlarla birbirlerine bağlanmışlardır. Plân tamamiyle simetrik ve aksialdir. Ortadaki sofa, uzun bir mustatil şeklinde ve iki eyvanlıdır. Eyvanlar ikişer direk ile sofadan ayrılmıştır. Küçük sofalar, bir yüzü sağır iç sofa tipindedir. ve merdivenlerin önündeki sahanlık ile pencereli çıkmanın ilâvesinden dolayı kısa kollu birer haç şekline girmişlerdir. Odalar muayyen bir sırayı takip ederek deniz ve kara tarafına dizilmiştir. Merdiven ve helâlar iç aydınlıklardan gün ve hava alırlar. Plân son derece muvazeneli ve muntazamdır, ve cephelerde aynen ifade edilmiştir.

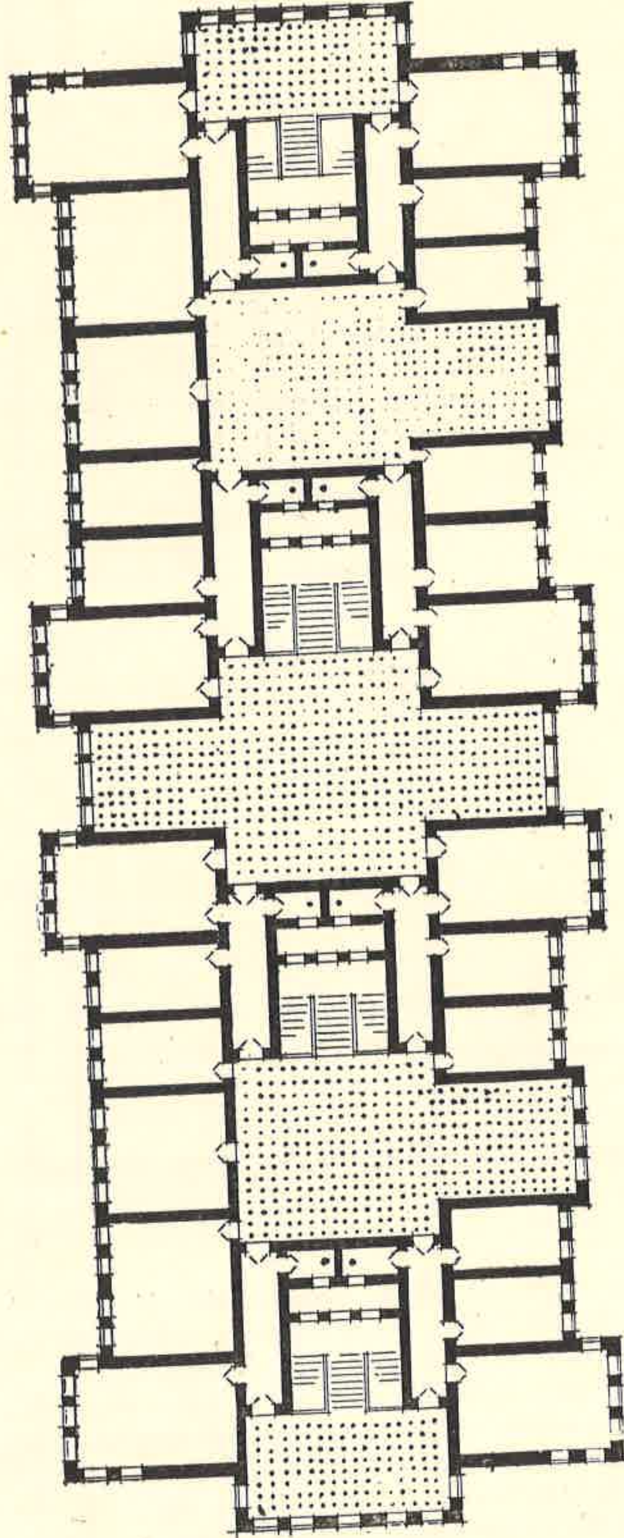
Üç sofa da az çok aynı kıymet ve büyüklükte olduğu zaman plân birbirine ekli üç ev plânından mürekkep bir vaziyette girer. Bu suretle üç sofalı tip nihaî ve tam şeklini almış olur. Bu nihaî şekil 19 uncu yüzyılın içinde elde edilmiştir.

Misal 263 — Kandillide, Küçüksuda, Kıbrıslı Mustafa Paşanın geçen yüzyıldan kalma yalısının plânı bu tiptedir. Sofalar henüz tamamiyle aynı büyüklükte değildir. Yan bağçe tarafındaki en büyüğüdür, ve orta sofa tipindedir. Deniz ve bağçe üstünde direklerle ayrılmış iki büyük eyvanı vardır. Ortadaki sofa iki yüzlü iç sofa tipindedir ve iki tarafına direklerin arkasına yan sofalar ilâve edilmiştir. Yalnız bu kısmın üstünde üst kat mevcut olduğu için merdiven de bu taraftadır. Son sofa da birincinin aynı, fakat daha küçüğüdür. Her sofanın dört köşesine odalar taksim edilmiştir. İkinci derecedeki yerler aralara yerleştirilmiştir. Birinci bölümün ayrıca büyük, havuzlu limonlukla nihayetlenen yazlık bir divanhanesi vardır. Her üç bölüm mail rıhtım istikametini takip ederek kendi önündeki kısma nazaran biraz daha geriye alınmış ve bu sebepten dolayı rıhtım üzerinde hareketli bir cephe elde edilmiştir. Bu hareket muntazam bir ritme göre yapılmış ve sofa eyvanları her zaman odalardan daha içeride kalmıştır. Cephedeki muhtelif rızalitlerin (çıkmaların) hareketi ile odalara azami derecede hava ve manzara temin edilmiştir.

Misal 264 — Beşiktaşta Abdülaziz yapısı Çırağan yalısı, hiç şüphesiz ki bu tipin en mütekâmil bir numunesini teşkil eder. Başlıca hususiyeti üç bölümün arasında, cephe hattına nazaran geride tutulmuş ara odaları olmasıdır. Birbirinden şekil itibariyle farklı yapılmış, fakat artık büyüklükleri birbirine yakın olan üç sofa merkezi tiptedir. Her birinin deniz ve kara tarafında eyvanları vardır. Yalnız, Ortaköy tarafındaki bölümdekinin o tarafa nazır bir eyvanı daha vardır. Bölümler, merdivenlerin iki tarafına alınmış, çifte koridorlarla birbirine bağlıdır. Merdivenler iç aydınlıklardan ışık alırlar. Odalar, her sofanın dört köşesine muntazam bir şekilde taksim edilmiştir. Yalnız kara tarafında ayrıca bölünmüşlerdir. Binanın plânı, cephede tamamiyle ifade edilmiştir. Plânda mihverler gayet tertiplidir. Orta sofanın cephesi iki yandakilerden biraz daha geniş tutulmuştur. Selâmlık hamamı tamamiyle dışarıya çıkarılmıştır.

Misal 265 — Arnavutköyde Çifte Saraylar.

Beş ve fazla sofalı plan tipi:

Gayet büyük konak ve bilhassa saraylarda, üç sofa ile iktifa edilmiyerek beş ve daha fazla sofa yapıldığı, ve dolayısiyle o adede yakın bölümler ihdas edildiği, bir çok plânlardan anlaşılmaktadır. Bu bölümler, bilhassa harem dairelerinin valde ve muhtelif kadınlara ayrı ayrı bölümler ayrılmasından dolayı meydana gelmektedir. Bu sebepten dolayı, fazlasiyle büyüyen plân, bazan bir mustatil içine sığmayıp kanatlar ilâvesi lûzumunu doğurmuştur. Bu gibi konak ve saraylardan ancak 19 uncu yüzyıla ait olanları mevcuttur.

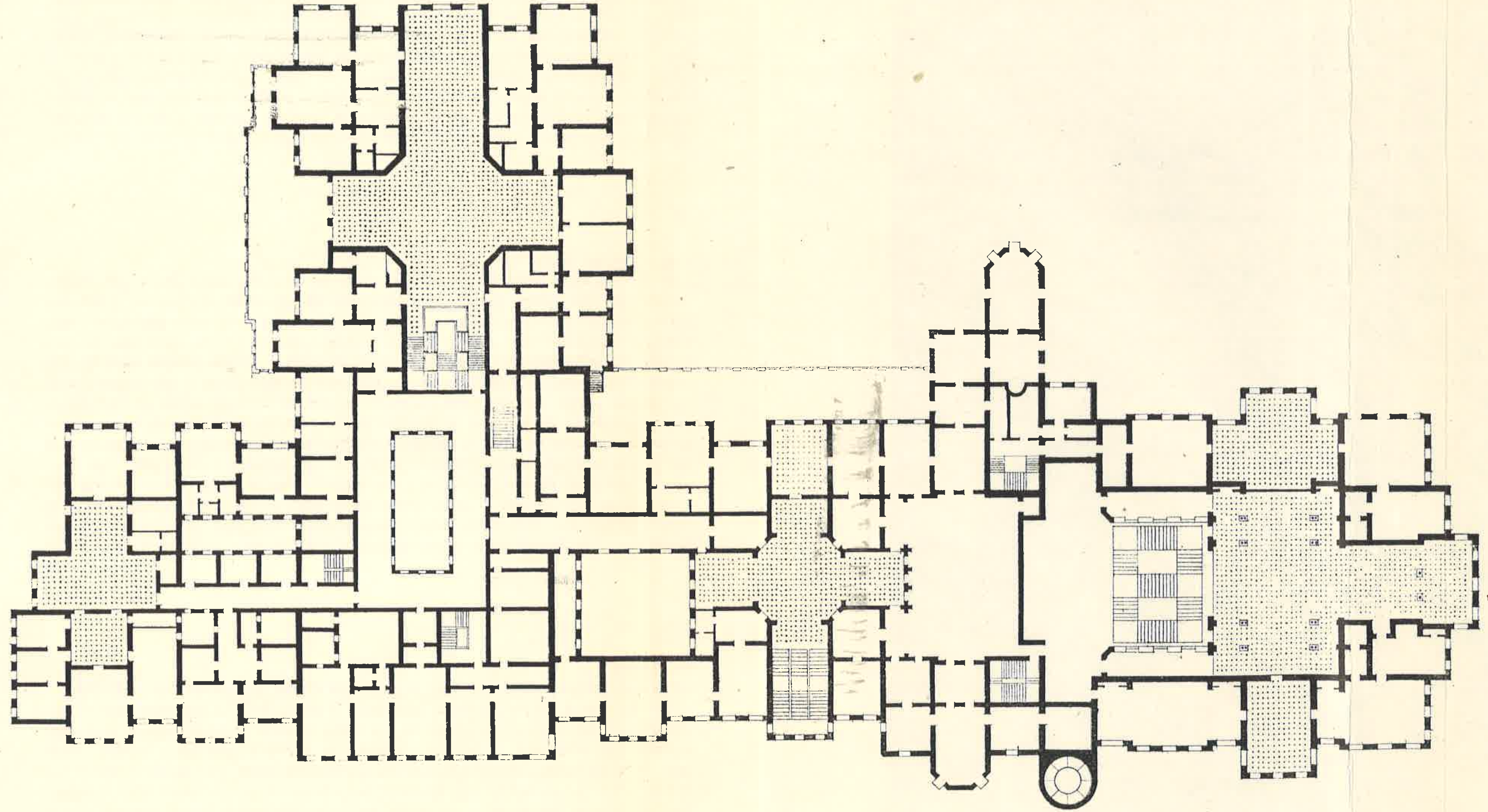
Misal 265 — Arnavutköyde 19 uncu yüzyıl yapısı olan Çifte Sarayların plânı, beş sofalıdır. Bu beş sofanın iç tarafta olan üçü merkezî, iki uçtakiler ise, bir yüzü sağır iç sofa tipindedir. Sofaların aralarına gayet muntazam bir şekilde merdiven, aydınlık, helâlar ve koridordan ibaret gruplar yerleştirilmiştir. Üç orta sofanın aydınlığı, denize nazır eyvanlarla temin edilmiştir. Binanın biri kara diğeri de deniz tarafında olmak üzere iki oda sırası vardır. Plân çok muntazam ve sofalar hep aynı mihver üzerindedir.

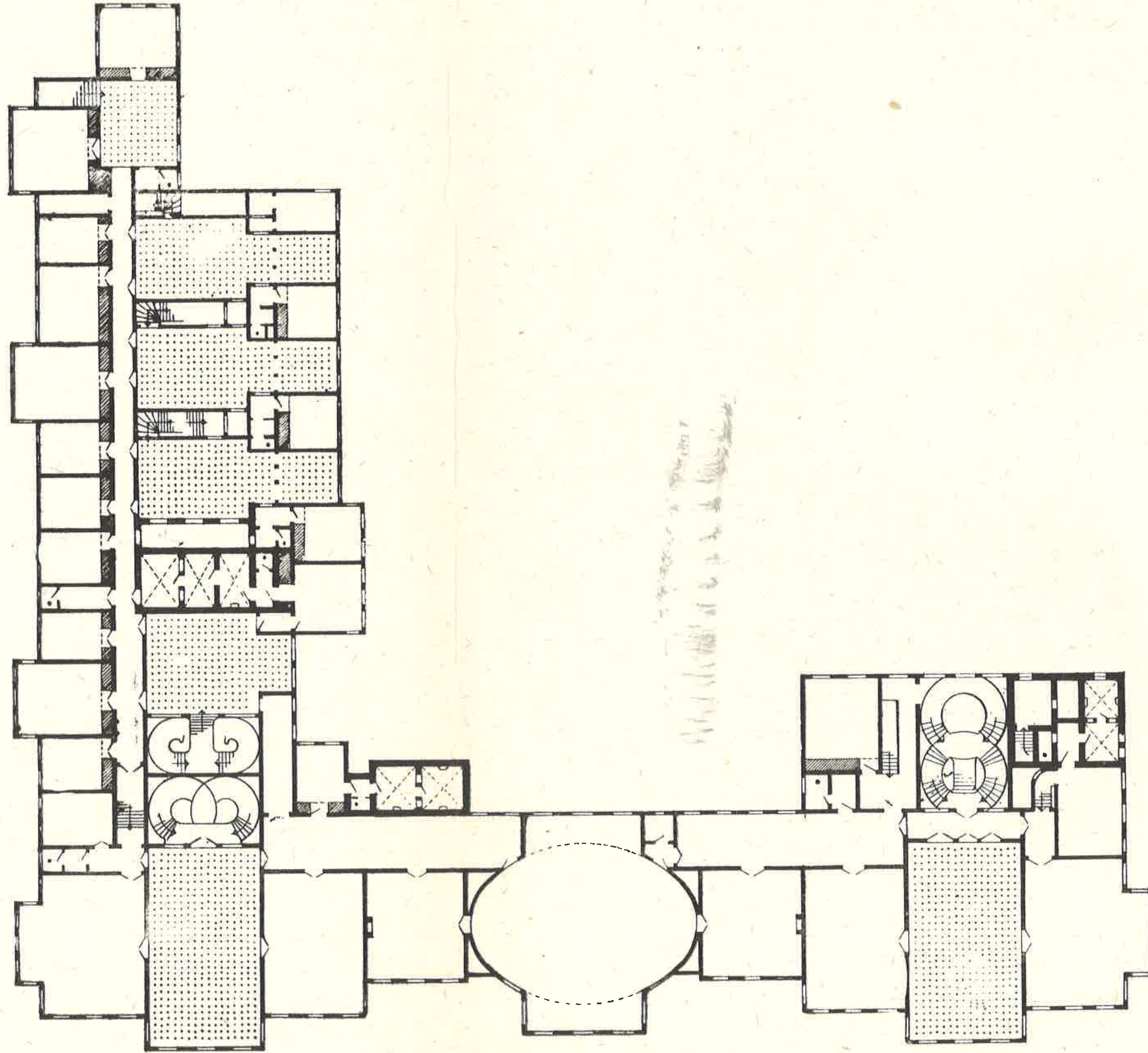
İki kollu üç ve daha fazla sofalı plân tipi:

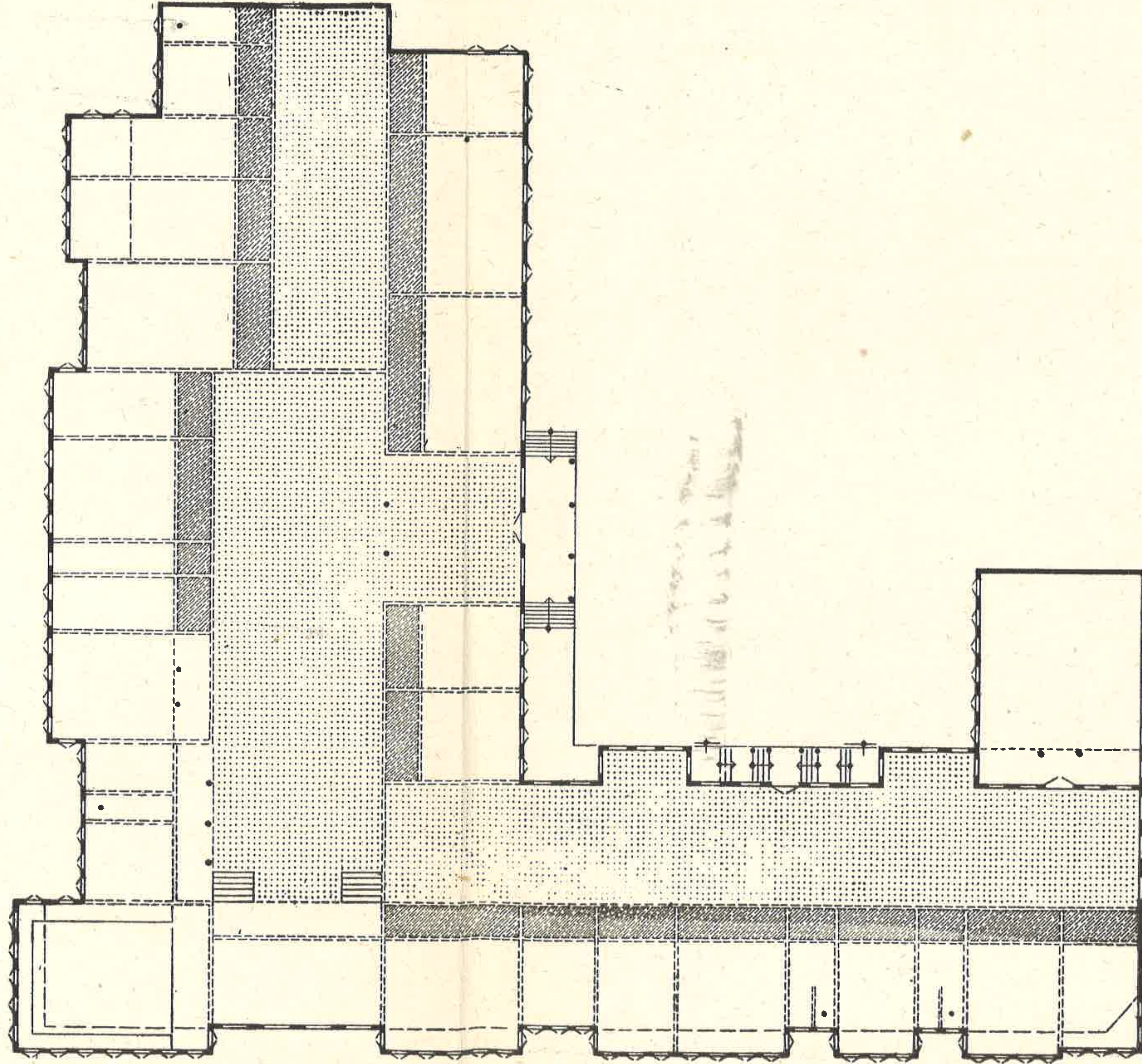
Misal 266 — Eski Ağa Kapusu, Bab - ü Fetva binası plânı, üç sofalı ve L şeklindedir.. Sofaların biri dış, diğerleride iç sofadır. Dış sofalı kısım üzerinde, Haliç tarafında, sıra odalar, avlu tarafında da bir cami vardır. Büyük iç sofanın iki cenahında odalar sıralanmış, giriş bir yan sofa üzerindedir. İki kolun birleştiği köşede arz - odası, yani eski Tekeli Köşkü vardır. Bu binada da eski plânlarda en fazla kıymet verilen yerin cephe nihayeti, ve tercihan iki cephe yüzünün birleştiği yer olduğu görülebilir. Bu vaziyeti sayesinde arz odasının dört cephesinde de pencere açılabilmiştir. Konak 17 inci yüzyıl ortaları yapısı, olmakla beraber, muhtelif devirlerde, ve son olarak 19 uncu yüzyılda tamir ve tadil edilmiştir. Bu esnada cephe taksimatı, pencereler, iç bölme geçit ve yüklükler esaslı surette değiştirilmiştir.Bu bina bir kaç sofalı ve kollu plân tipinin bilinen en eski numunelerinden biridir.

Misal 267. — Kâğıthane Kasrı Sultan Abdülâziz, yani 19 uncu yüzyıl ikinci yarısı yapısıdır. Plân çok sofalı tipin klâsik numunelerinden birini teşkil eder. İki kollu olan binanın koruya bakan kolu Hünkâr ve Valde, dereye bakan diğer kol ise Kadın efendilere mahsustur. Koruya bakan kanatta Selâmlık ve Valde dairesine mahsus olmak üzere iki iç sofa vardır. Bunlar sade birer mustatil şeklinde ve eyvansızdır. Selâmlık sofasına bağlı olan merdivenin gayet oynak bir plânı ve büyük bir inkişafı vardır. Valde dairesindeki bir az daha sadedir, ve üstten ışık alır. Her iki dairenin koruya nazır odası, ve bunların arkasında birer hamamı verdır. Daireler geniş koridorlar ve ortadaki merasim salonu ile yekdiğerine bağlanmıştır. Bütün cephenin orta yerini işgal eden bu salon beyzi ve iki çıkmalı olarak, ve kanadın bütün genişliğini işgal etmek üzere yapılmıştır. Böylece bundan evvel görülen muhtelif misallerde (236, 242, 244, 257) daha mütevazi bir yer almış olan bu orta salon, burada en zengin bir şekilde ifade edilmiş oluyor. Kâğıthane deresi üzerindeki cephe boyunca dört Kadın efendi ve bir kalfa veya ağa dairesi yerleştirilmiştir. İlâve vaziyette olan ağa dairesindeki istisna edilirse, kasrın ceman 6 tane sofası vardır. Plân cephelerde vazıh bir surette ifade edilmiştir.

Misal 268 — Kahirede Hidiv İsmail Paşa yapısı olan Gize sarayı, Mehmet Ali Paşadan beri Mısırda yerleşmiş olan İstanbul tarzında inşa edilmiş bir binadır. Plânı son devir mimarisinin bozuk ve karışık bir numunesidir. Bununla beraber, ayrı bölümler, ve bunları ifade eden müteaddit sofalar, burada da görülebilir. Fakat sofalar cephelerde lâyıkile ifade ve plânın zapturaptını temin edecek mihverler esasına riayet edilememiştir. Binanın iç kısımlarını aydınalatmk üzere, birçok ufak aydınlıktan başka, üç avlu yapılmıştır. Birinci ve en büyük sofa, kabul kısmına ait, ve üç eyvanlı orta sofa şeklindedir. İkinci sofa çıkma kısımda, ve köşeleri pahlı bir orta sofa vaziyetindedir. Dört kolu ile haç şeklini andırmaktadır. Diğer sofalar da aynı esaslara göre yapılmış, fakat daha küçük tutulmuştur.

BASIC PLANS OF THE TURKISH HOUSE

It is neccessary to give a brief account of the Turkish house and what it stands for, before we proceed to examine its plan.

The Turkish house is the type of house found within the boundaries of the old Ottoman Empire, in the territories formerly called Rumelia and Anatolia. In the 500 years that this house has been in existence, the type has undergone many developments and at the same time maintained its characteristic style.

This style of house, in its basic lines, originated in Anatolia. It then spread to Europe, in the wake of the Ottoman conquest and established itself in certain parts of what, to-day, are Bulgaria, Yugoslavia and Greece, In the course of time it developed new characteristics and absorbed some foreign traits. From the 15 th and 16 th centuries onward, the Turkish house had supplanted all other existing types wherever Turkish settlements or local communities amenable to Ottoman culture were found. It is not easy to define these areas precisely. For apart from the existence of concentrated settlements, there were areas where infiltrations only had occured and in some provinces the Turkish style had made no more than a passing or superficial impression. In Eflak, in Buğdan, that is to say in present day Roumania, the Beys of Fener and other Istanbul bred aristocrats had built mansions and palaces which made the Turkish setting a general influence. Local infiltrations extended as far as the Crimea and the palaces of the Crimean Hans at Bağçesaray, which were built entirely in the Turkish style, afford the best examples of this infiltration.

In the East and in the South, there is a different picture. The Turkish house did not, proceed further than the Anatolian frontier. The «Persian» style which extended from the Caucassus to Iraq and Arabia and the «Arab house» which dominated in Syria, set limits to the expansion of the Turkish type. Beyond these limits, only local penetrations and, infiltrations had taken place.

In the Aegean Islands, where the Turks had established themselves, the influence of the Turkish house made itself felt to a degree but was restricted to the use of certain building crafts and to decorative motifs. On the other hand the style of the typical town house in the main cities of Rhodes and Cyprus was entirely Turkish.

It was in the 17 th and 18 th centuries that the influence of the Turkish house spread furthest. At that time the houses of Istanbul and Edirne were the standard models which were being copied everywhere in the Near East and in the South East of Europe. Even in the 19 th century whne the Ottoman Empire was already on the decline, the perva-

ding influence of the Turkish house did not come to an end. Kavalalı Mehmet Ali Pacha, who had dealt the State authority such a severe blow, took the Turkish style with him to Egypt where he had houses and palaces built after typical Turkish models. It was not until the 20 th century that the Turkish house began to retrogress, at first slowly and then at an ever increasing speed until it died out altogether. At that period, new Turkish houses were no longer being built in Rumelia while the houses remaining in territories which were gradually being severed from the Empire, were beginning to fall into ruins. Thus in many districts, which only half a century ago, presented an entirely Turkish character, it is impossible to come across, not only Turkish houses, but the slightest trace of a Turkish building. On the other hand, there are districts and villages which, because of their Moslem population or because they have remained untouched by new developments, have succeeded in retaining their former aspect. They give us a picture of a typical Turkish quarter such as we could not even find in most Anatolian cities. Even within the present limits of Turkey, in Anatolia itself, the amount of ancient Turkish houses has greatly diminished. Only a small proportion of them is more than a hundred or two hundred years old. The old houses are being pulled down continually and are replaced by the new products of a totally foreign conception. Fires, wars and disasters of all kinds have altered the old towns beyond recognition. During the War of Independence in particular, the most beautiful of our towns were completely burnt down, as a result of which innumerable houses were lost. The buildings that are taking their places have no relation to the former idea of a Turkish house. We must admit that our new building programs are unfortunately responsible for most of the damages done to the Turkish town and house. It almost seems as though the object of these programs was the obliteration of the towns old character. The reason for this regrettable state of affairs cannot, in all honesty, be ascribed merely to changing conditions of life. In reality a great change in taste and outlook has taken place and there is a wide gulf between the old and the new conception of life. But it may even be said that no one appreciates the beauty of the old Turkish houses anymore.

The houses we live in to - day can no more be specified as Turkish. They are to be considered as irrelevant and temporary. The real Turkish house therefore, pending its furth.r revival, is at present non - existant.

The Turkish hous has undergone many stages of development in the course of five centuries. As was to be expected, different types were produced in the different regions where the Turkish style penetrated and took root and where conditions of land, climate and folklore were so dissimilar, These differences in type arose from the use of local materail, from subservience to weather conditions and also from the assimilations of local customs peculiar to each region. All these types however have certain characteristics in common which are inveriably present in every specimen. Of these characteristics, it is the plan of the house which is the most important.

It is a sriking fact that houses which are hundreds of miles distant from each other, which have been built under greatly differing conditions, have a plan which in its main lines, is the same for all. Accordingly we may say that the chief factor of unity and conformity in the different types of the Turkish house is their plan.

Just as the essential composition, structure and to a certain extent bulk of the house are expressed in its plan, so does the plan reflect also the social and economic standing of the house.

The plan is therefore a subject of first importance in the study of the house.

Stories of the House:

When studying the plan of a house, we must know which floor or level this plan reflects to; in the case of the Turkish house, there is no such question.For the Turkish house is usually a one-storied house. Although the house may have several flours it never has more than one main upper storey. The stories underneath are used for subsidiary purposes. The main living and reception floor is always on the highest storey. Even when the building consists only of this one floor, the latter is raised above the ground to be insulated against humidity; it is usually erected on pillars and the space underneath is left empty. Sometimes there is a suspended floor (mezzanine) placed above this court - like enclosure. This floor is generally smaller in size than the top storey and does not extend above the whole of the plan. İt is used for domestic purposes (servants accomodation) and in some places for winter quarters and storage. İn the 19 th century this floor began to develop into a normal floor but it was always the top storey which was of foremost importance in the plan

In view of these facts therefore it is clear that the plan of the Turkish house should always be studied in relation to the highest storey.

Separate Parts of the Plan:

Before we examine the different types of plans and their subsequent development we must first consider how the separate parts of the house determine the shape of its plan. The most important of these parts are :

The Rooms
The Halls and their dependencies
The Stairs.

Other parts of the house, such as are connected with domestic purposes, need not be mentioned here, as they have little or no bearing upon the plan. Places like the bathroom (hamam), kitchen, laundry, pantry and store - room do nci have to be considered aş they are mostly situated outside the main floor.

The Rooms (Oda):

Due to thei number and shapes, the rooms are the most important of the factors influencing the plan. There are some types of plans which can only be realized with a determinate number of rooms just as there are others in which the number of rooms is necessarily limited. The type of plan with a central hall requires at least four rooms for its realization, while the type with a side hall cannot be conceived with more than two or at the most, three rooms, The fact that the rooms are aligned in one direction or more determines the type of plan to which they belong. Thus, in the type of plan with a side hall, the rooms must all be facing the same way.

As a matter of fact, the Turkish room is in itself the equivalent of a house. It is used to sit, eat and sleep in; for each of these various activities, the room is provided with cupboards, closets, built - in wardrobes and side-boards. Originally, the meaning of the word room, oda or hane was the same as that of dwelling or house, and a room with only

one door served the same purpose as a house. Consequently there were very few rooms in the old houses. On the same principle, there were no doors between adjoining rooms. These were able to enjoy a privacy of their own, as separate units in the plan. This characteristic of Turkish rooms, which prevents them from being used as passages, distinguishes them more than anything else from the type of rooms of Western Europe.

Since a few people could be lcdged in one room, the addition of more rooms only meant at first that the members of the household had increased. Sooner or later however, in houses of any importance a room came into use which was intended as a reception room only; it was known under the various names of the reception (arz odası), or main room (baş oda), and the guest room (misafir odası).At the same time, in the big mansions and palaces,separate rooms came into being such as the library (kütüphane), the nursery (dayehane), the schoolroom (mcktep odası), the storeroom (hazne), the prayer room (namaz odası) and the dining room (yemek odası). These all had ad efinite function and were distinct from sitting rooms or bedrooms.

The rooms were assigned certain definite places on the plan which never varied. Some rooms were valued more highly than others on account of their situation. Corner rooms, for instance, or the foremost rooms (baş oda) were always more appreciatd than rooms in a row (sıra odası). Rooms with a median situation as opposed to the Renaissance estimation of them, enjoyed no great consideration. It was not until Europena ideas and influences had gained ground that this median room became a room of importance, the room which connected the women's quarters with those of the men (Mabeyn odaşı).

The Halls (Sofa):

After comparing the rooms or former «dwellings» with individual houses, it is difficult not to establish a connection between the hall and the public street or square. The rooms opened onto the hall like houses; as for the hall, it was either closed on one or two sides like a street, or it stood in the middle, in the semblance of a square. It is in this that the Turkish house differs most greatly from its West European counterpart; in the fact that every room gives onto the hall and that the hall is the means of access to the whole house. This difference is greatly to the advantage of the Turkish house in that it makes the latter far more convinient to use.

In view of the space it occupies, and the important part it plays in the plan, the hall is the most influential factor in the composition of this plan. The type of the house is determined directly by the shape and location of the hall.

Originally the hall was an open passage, a pavement, connecting the rooms with one another through their doors. This formula is still in use in the very primitive or very small houses. The type was then improved by degrees in that the passage was roofed that its pillared sides were closed with glass panes and that it was finally placed within the house itself, between two rows of rooms.

As well as being a passage the hall was also the place where the whole household assembled and where weddings and feasts were held. In this respect it is similar to Saxon and English halls. The secluded parts of the hall, which were free from circulation, were used for sitting. These parts were separated from the hall either in the form af a recess (eyvan) in between the row of rooms or in the form of a projection or divan added to the front

of the hall. The (eyvan) is a more protected place for sitting and some halls are provided with more than one of them. The divans or raised platforms (sekilik, taht) on the other hand are open on two or three sides and are usually built to face a view. They are a few steps higher in level than the hall and are sometimes supported on consoles. In many places these divans were built in the form of pavilions (Kiosks) which differed from other rooms only in that they had more windows and openings. These pavilions were generally designed for coolness and aeration and had fountains and jets of water. Sometimes two pavilions were built, one at each end of the hall; but in general there was only one, in the middle of the hall.

The passages between and in front of the rooms are other sections belonging to the hall. These passages were sometimes divided from the hall by pillars. Some passages however were secret. As each room opened onto the hall and as there were no connecting doors between the rooms, the only way in which one could pass unseen from one room to another, without using the hall, was by opening a secret door in the built - in closets and and providing adjoining rooms with a hidden means of communication. To join up a row of three rooms in this way it was sufficient to convert the closet of the middle room into a passage. It is from these secret passages that corridors originated. In the 18 th century, these passages became corridors and a century later they were a feature of the plan. At, first these corridors were very dark and narrow disclosing their origin; then they became wider and brighter and took a definite place in the plan.

The Stairs (Merdiven):

In the oldest houses, the stairs were very steep, in one single flight and grew out of the external side of the hall. It was not until the 18 th and 19 th centuries that the staircase was lodged within the nooks and retreats joined on to the hall or placed between the rooms; as a result the stairs began to have an influence on the plan. In time the stairs gradually took on more importance. They became wider and more spacious and were built in threefold flights. In the beginning of the 19 th cenlury the stairs were at their largest and at their most important as a feature of the plan.

The Types of Plans:

After having examined the various parts of a house with regard to their influence upon the plan, we shall try to analyse the types of plans which arise from the combination of these parts. I have already pointed out the extent to which hall and rooms determine the plan of the house. By their stage and position, the hall and the rooms are mutually related to each other. As the type of the plan is best expressed by the position of the hall, it is in reference to that position that we shall make our classification. This gives us four basic, types of houses, which are the types :

A. With out a Hall
B. With an Outer Hall
C. With an Inner Hall
D. With a Central Hall

Although this classifications includes most of the types of Turkish houses, there are some house plans which are not among these four. But these are plans which do not belong to any distinct type and should rather be considered as the result of chance or accident.

The four standard types have not in the course of time always been reproduced with exact fidelity. The position of the land, the inappropriateness of the design to the terrain, the individual character of the execution are all among the reasons why the original model was not closely followed and why composite plans arose in its stead. Nevertheless, there were as few deviations from the standard type as possible. On this account there are many points of contact and similarity between the plans of Turkish houses; houses that were built on corresponding sites present us with a picture of unity which is very close to standardization.

The order followed in the above classification is not accidental. The houses are classified according to their plan, shape and composition and not according to their order in time or to conditions of land and climate. The reason for this is that these types cannot be attributed to certain periods or to certain regions, being independent of time and place On the orther hand, if a classification based on regional conditions had to be drawn up, it would have to be made not so much after the geographical position as according to the degree of progress and advancement that the towns and villages, in which the houses were situated, had reached. The above classification shows us, in addition, the stages of this development within time, as the different types succeed each other roughly in their order of development.

But this continuous development did not proceed equally everywhere; for various reasons, one type would become fixed in one place and prevail to the exclusion of others. Leaving these cases aside, we may take it that in general the development proceeded at a faster pace in towns than in the more backward villages.

Divisions and Junctions:

The division of the house into Harem and Selamlık, with its great bearing upon the plan, deserves special study. The separatien between inner and outer life, that we observe in the Turkish house led to the formation of two distinct quarters, the Harem and the Selamlık. This had an influence in the plan also. In smaller houses, the plan is divided into two just by leaving one room or more for the Selamlık. In larger buildings, the Harem and Selamlık consist of separate houses, the unity of the plan being conserved by joining the two parts to one another. Each of these solutions has a different effect upon the plan. In the first alternative, namely when the Selamlık is made up of one or two rooms, there is no change whatever in the type of the plan except for the fact that a division has been set up. In the second alternative, there is a junction. This means that the plans of two or of more houses of a standard type are linked together in a specified way. As a result, the number of halls in the plan is condiderably increased.

A. The Type of Plan Without a Hall (Sofasız Tip): (Examples 1 to 8)

This is the most primitive state of a house plan and consists merely of one room or more, placed in a row. There is a passage of communication in front of the rooms, in the shape of a pavement or a courtyard. When the rooms are above ground level, this passage takes the form of a balcony. This type of house was better adapted to the southern provinces, where the climate is hot. In colder regions, this open passage presented too many disadvantages and had to be covered. Consequently the type did not come into general use.

B. The Type of Plan With an Outer Hall (Dış Sofalı Tip) :

(Examples 9 to 123)

This type consitutes the first stage in the development of the plan. A covered hall connects the suite of rooms with one another. This form of plan was used in the Hittite and Hellenic houses existing in Anatolia before the arrival of the Turks. The Turks developed this plan in accordance to their own needs. The hall at first was an open place with pillars instead of walls,the top of which only was covered. This open hall is still to be found to - day, when it is used as a covered gallery (hayat) in places where the climate is sufficiently warm or where conditions of life are still rather primitive. With the improvement of the standards of living and housing, the need for more comfort in the house made itself felt; the open hall, which was inconvinient, was enclosed by means of glass panes placed between the pillars. This change took place at different times in different places and was first made in the colder countries as well as in the larger cities. After the 19 th century, the glass panes of the hall were replaced by regular windows which were only of a bigger size than that of room windows.

The plan of these houses consists of a hall and a suite of rooms giving onto the hall. But there was the possibility of enlarging the plan by increasing the number of rooms and with the opening up of recesses (eyvan) between the rooms, both the house and hall gained in spaciousness and airiness. The hall, too, acquired a different aspect and meaning when divans or pavilions (kiosks) were added to one end or both ends of it. In some cases, the pavilion and recesses were used at the same time, in others the eyvans were two in number and again in others the pavilions projected from the ends of the hall. All these possibilities allowed for many variations and combinations within the one type.

Finally, the growing dimensions of the plan brought about the addition of wings. At the beginning these wings consisted of projecting pavilions used as rooms; then side halls were added in front of these rooms and as rows of rooms developed along these halls, the sections so formed became wings in the accepted sense. According as to whether the plan was made with one or two wings, it was L or U shaped and the maximum size and width possible to this type of plan had been attained.

C. The Type of Plan with an Inner Hall (İç Sofalı Tip) :

(Examples 124 to 184)

This type, which represents the next stage in the development of the plan, is the one which is most widespread in Turkey. This plan, which is called «Zülveçheyn» (two - sided) or simply «Karnıyarık» (split-belly), was developed by the addition of another row of rooms onto the outer side of the hall. Although this type is newer than the one with an outer hall, both types continued to exist side by side for a long time, without any valid grounds for the prevalence of either; but from the 18 th century and particularly 19 th century onward the plan with the inner hall superseded the other plan in most of the bigger towns.

The reasons for the preference of the inner hall type are mostly of an economic and hygienic order. The fact is that there is a gain in hall space as wellas ar economy of outer walls when the rooms are placed on both sides of the hall. In addition the hall becomes

more sheltered and communication between the rooms more easy. On the other hand, some of the halls nearness to nature and the garden is lost. This type is a natural consequence of the improvement of housing conditions; it is mainly a town house. The fact that the house occopies less space and that it is more remote from nature are a result of this process of ubranisation.

In the earliest types, the hall was just a covered space, with both sides open and consisting in pillars only. But this disposition being too drafty was soon altered and the two open façades were shut in with glass panes. Later these were replaced by big hall windows.

The hall was usually fitted out with divans at both ends. These extremities being devoid of movement and on the window side, which was always in greater favor, were much esteemed and reserved for divans or pavilions. These pavilions were sometimes embellished with bow windows.

The recesses (eyvans), opening onto the hall, are to be found in this type also. These eyvans were sometimes placed in an interval between two rooms, like a passage onto which the doors of these rooms opened, thereby making for more quiet in the hall. The stairs too, were generally placed in these passages or in the side halls. But in the 19 th century, when the vogue for wide and well - lit staircases began, the stairs were removed from their former place and transfered to one end of the hall, from where they usually descended in three flights of steps.

The hall was either very long or short and compact in shape. These different shapes, which did not necessitate a change of type, had a very strong influence on the development of the plan and architecture.

D. The Type of Plan with a Central Hall (Orta Sofalı Tip):

(Examples 185 to 211)

Thit type represents the third and last stage in the development of the plan. Although it may be considered as of relatively recent origin, its architectural style was too heavy and ornamental, so that it died out in the middle of the 19 th century to make way again for the type with an inner hall. Though it is difficult to say when exacly the first models of this type made their appearance, we know definitely that this type enjoyed its most popular period in the 18 th century.

The hall is situated in the middle of the house and is surrounded on four sides by the rows of rooms. Among these rows of rooms are one or two recesses in the form of eyvans which have been cut out in order to let light into the hall. These eyvans are always disposed along the axis of the hall, so as to form an integral part of it. The possibility of increasing these eyvans from one to four affords scope for the most varied combinations within this type. This made the plan particularly suitable for larger and grander houses.

The fact that, in this type of plan, the hall was least exposed to the influence of the weather, that the design was concentrated and the rooms closer to one another, made it very popular in big towns and in particular in Istanbul.

There is an obvious relationship between this type and the type with the inner hall. if we allow for the fact that, in the former type the eyvans, which lighten the hall, are pla-

ced along its axes. When this is so, hall and eyvans are one and as in the type with the inner hall, bisect the plan along its whole length. Nevertheless it is a mistake to relate the origin of the two types from the mere fact of their resemblance and relationship. There is some doubt that this type was derived from a similar model which was formerly in existence. But opinions as to its source however, differ greatly.

Although this house was most prevalent in Istanbul, it would be wrong to infer from this, that its plan was dirived in its main lines from the Byzantine house and through it, from the Greco - Romen house with a central atrium. Even if we admit that traces of the atrium type of plan were present in the Byzantine houses of the last period, about which we almost know nothing, we cannot deduce from this, that the Turkish house was inspired by these models. The similarities between the Turkish type and the atrium type of house are not based on a process of transformation, but are rather the result of a coincidence. The fact is that the central hall type of plan has its origins in Asia and that is where the plan of the Turkish house comes from. The plan with a central desing has undergone its greatest transformations and developments in Moslem Asia. This design was used in mosques in medreses (theological colleges) and above all in palaces and royal residences; it was a four winged construction and gave rise to the famous Cihar Bağ and Heşt - biheşt type palaces. The principle of it is always the same, whether the central composition be an open court or a covered dome. With the addition of four eyvans and the diagonal slanting of corners the plan found its final form. This type of building used in Central Asia and İran since the 12 th and 13 th centuries was first introduced to this country and to Imperial buildings, with the construction of the Çinili Köşk in Istanbul. We may infer from this, that the type was considered particularly suitable to palaces and imperial mansions. In the 17 th and 18 th centuries, it began to be used more extensively and was also applied to houses with the object of giving each house, up to a certain degree, the character of a small palace. This was the time when overrefinement in taste and architecture led to mannerisms in style, and the old simple and severe type of house was discarded in favour of this more pretentious design. Nevertheless this plan has been applied to houses with a notable sense of measure and proportion and much progress was made in the development of house plans of this type.

We are indebted to the central hall type of plan for some truly beautiful and valuable works of architecture. With the diagonal slant of the hall corners a more compact form was achieved and the eyvans were brought into a close relation with the whole. At the end of the 18 th and the beginning of the 19 th centuries the corner panels were rounded off and the hall finally took an oval shape. It is still possible to come across houses with oval halls to-day, which date from the first half of the 19th century.

From the point of view of art, it is in the central hall type of plan that the Turkish, house has reached the highest summit of its development. There is no doubt that the initial models and the original plans of the types reproduced by anonymous builders where conceived by very capable Turkish architects. Unfortunately nothing whatsoever is known about them.

Junctions:

(Examples 212 to 268)

One of the most characteristic features of the Turkish house is the use of junctions permitting various plan compositions.

In houses with an outer hall it is not possible to have numerous sections unless the façade is lengthened or the house is extended along the sides of the court; but in the inner hall and particularly the central hall type of house, there is a great number of halls which may be related to one another in a variety of ways. This provides scope for plan compositions which are highly original and peculiar to the architecture of Turkish houses only. According as to whether these halls have identical or varied shapes, the meaning and form of the resulting plans show a great diversity.

These plans which required great skill and mastery, usually had an influence on the outer aspect of the house also. By means of keeping the hall to the background and putting the rooms to the fore, the house was made to gain in rythm and expression. We have seen from the numerous examples of it that this style was still prevelent until the second half of the 19 th century. The formost of these examples are the Selamlık quarter of the Palace of Dolmabağçe and the Çırağan Palace. It is not possible to find plans of such wealth and harmony in any palace in western Europe.

It is significant that even in its decline, the architecture of this country has been able to produce such works of art. The reason for this is that these plans were due, less to the creative ability of certain architects, than to an essentially deep - rooted and strongly pronounced tradition manifesting itself.

CONDENSED SUMMARY AND INDEX OF PLAN TYPES

A. Type of Plan Without a Hall

B. Type of Plan with an Outer Hall

MİSALLER LİSTESİ

MİSALLER LİSTESİ

ŞEHİRLERE GÖRE FİHRİST

Şehir Adı	Misal Sayısı
Adana	56 - 59 - 213
Afyonkarahisar	184
Akşehir	37
Amasya	100 - 170
Ambelâkia	86
Ankara	10 - 14 - 21 - 96 - 110 114 - 123 - 130 - 140 - 142 - 154 - 201
Antakya	7 - 8
Antalya	18 - 28 - 36 - 92 - 93
Belgrad	251
Bergama	31 - 41 - 45 - 75 - 156
Birgi	91
Bolu	149 - 168 - 187 - 193 - 198
Bursa	12 13 - 23 - 24 - 25 - 52 - 63 - 76 - 83 - 204
Çekivitsa	134
Diyarbakır	4 - 6 - 38 - 57
Edirne	62 - 115 - 119 - 121 - 150 - 212 - 117
Edremit	65
Ereğli	136
Eskişehir	74
Filibe	197 - 202
Gaziantep	1 - 2 - 5
Gebze	17 - 29 - 99 - 162
Gerede	250
İstanbul	20 - 32 - 44 - 49 - 61 - 64 - 67 - 73 - 77 - 96 - 97 - 101 - 103 - 108 -109 127 - 129 - 131 - 133 - 137 - 141 - 143 - 144 - 145 - 146 - 151 - 152 -153 159 - 163 - 171 - 172 - 173 - 174 - 175 - 177 - 178 - 179 -180 - 181 - 182 183 - 185 - 186 - 188 - 189 - 190 - 191 - 192 - 195 - 196 - 200 - 205 - 20 207 - 208 - 207 - 209 - 210 - 216 - 217 - 218 - 219 - 220 - 21 - 222 - 223 224 - 225 - 226 - 227 - 228 - 229 - 230 - 232 · 233 - 234 - 235 - 235 - 23 238 - 239 - 240 - 241 - 242 - 243 - 244 - 245 - 246 - 247 - 248 - 249 - 25 253 - 254 - 255 - 256 - 257 - 258 - 257 - 259 - 260 - 261 - 262 - 263 - 264 265 · 266 - 267
İzmir	43 - 66